

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 2054
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 1088

Anadolu Üniversitesi
İlâhiyat Önlisans Programı

İLK DÖNEM İSLÂM TARİHİ

Editör

Doç.Dr. Casim AVCI

Yazarlar

Prof.Dr. Hüseyin ALGÜL (Ünite 6, 7)

Prof.Dr. İsmail YİĞİT (Ünite 5, 9)

Prof.Dr. Rıza SAVAŞ (Ünite 4, 8)

Prof.Dr. Adnan DEMİRCAN (Ünite 3, 10)

Doç.Dr. Casim AVCI (Ünite 1, 2)

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
“Uzaktan Öğretim” tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt
veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2010 by Anadolu University
All rights reserved

No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted
in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic, tape or otherwise, without
permission in writing from the University.

Genel Akademik Koordinatörler

Prof.Dr. İbrahim Hatiboğlu (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof.Dr. Ali Erbaş (Sakarya Üniversitesi)

Program Koordinatörü

Doç.Dr. Cemil Ulukan

Uzaktan Öğretim Tasarım Birimi

Genel Koordinatör

Prof.Dr. Levend Kılıç

Genel Koordinatör Yardımcısı

Öğretim Tasarımcısı

Doç.Dr. Müjgan Bozkaya

Öğretim Tasarımcısı Yardımcıları

Arş.Gör.Dr. Mehmet Fırat

Arş.Gör. Nur Özer Canarlan

Grafik Tasarım Yönetmenleri

Prof. Tevfik Fikret Uçar

Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız

Ölçme Değerlendirme Sorumlusu

Öğr.Gör. Fatma Şennur Arslan

Kitap Koordinasyon Birimi

Doç.Dr. Feyyaz Bodur

Uzm. Nermin Özgür

Kapak Düzeni

Prof. Tevfik Fikret Uçar

Dizgi

Açıköğretim Fakültesi Dizgi Ekibi

İlk Dönem İslâm Tarihi

ISBN

978-975-06-0737-0

6. Baskı

Bu kitap ANADOLU ÜNİVERSİTESİ Web-Ofset Tesislerinde 41.000 adet basılmıştır.
ESKİŞEHİR, Mayıs 2013

İÇİNDEKİLER

Ünite 1: İslâm Öncesi Arabistan ve Araplar'da Dinî, Sosyo-Kültürel Hayat	2
Ünite 2: Hz. Muhammed'in Peygamberlik Öncesi Hayatı	26
Ünite 3: İslâm'ın Mekke Dönemi	52
Ünite 4: İslâm'ın Medine Dönemi I: Hudeybiye'ye Kadar	80
Ünite 5: İslâm'ın Medine Dönemi II: Hudeybiye ve Sonrası	106
Ünite 6: Hz. Peygamber'in Ahlâki Şahsiyeti, Aile Hayatı, Siyasî ve Askerî Kişiliği	138
Ünite 7: Hz. Ebû Bekir Dönemi	162
Ünite 8: Hz. Ömer Dönemi	186
Ünite 9: Hz. Osman Dönemi	210
Ünite 10: Hz. Ali ve Hz. Hasan Dönemi	232

ÖNSÖZ

İslâm tarihi, kültür ve medeniyeti dünya tarihinin en önemli bir parçasıdır. Bu özelliği zaman, mekan (coğrafya) ve tesir bakımından olmak üzere üç boyutlu olarak kendisini gösterir. İslâm, zaman bakımından dünya tarihinin bir parçasıdır: Çünkü, dünya tarihinin VII. Yüzyıldan itibaren günümüze kadar on beş yüzyıllık kısmı İslâm tarihi, kültür ve medeniyetine tanıklık etmektedir. İslâm mekan bakımından dünya tarihinin bir parçasıdır: Çünkü, bir dünya haritasına bakıldığında Mekke ve Medine'den (Haremeyn) başlamak üzere tüm Arabistan yarımadasını; Irak, Suriye, Filistin, Mısır ve Kuzey Afrika'yı; Anadolu'yu, Sicilya'yı, Endülüs'ü, Balkanlar'ı; İran, Afganistan ve Hindistan'ı; Mâverâünnehir ve Doğu Türkistan'ı içine alan geniş bir coğrafyaya yayılmış ve bu coğrafyanın tarihinde en belirgin unsurlardan biri İslâm olmuştur. Bu coğrafya üzerinde Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn döneminden sonra Emevîler, Abbâsîler, Endülüs Emevîleri, Fâtımîler, Gazneliler, Karahanlılar, Selçuklular, Eyyübîler, Memlûkler, İlhanlılar, Timurlular, Bâbürlüler ve Osmanlılar gibi çok sayıda devlet ve hanedan döneminde ortaya çıkan maddî ve manevî ürünlerde (mimârî yapılarda, sanat ve edebiyat eserlerinde, hukukî, siyasî, sosyo-kültürel, askerî ve iktisadî alanlarda) İslâm'ın kalıcı etkisini görmek mümkündür. Bu da İslâm medeniyetinin tesir boyutunu teşkil eder.

Dünya çapında bu denli büyük bir yeri olan on beş yüzyıllık İslâm tarihinin, hiç şüphesiz en önemli kesiti Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn dönemleridir. "İlk dönem İslâm tarihi" ifadesinin muhtevası bazan araştırmacılara göre farklılık arz etmekle birlikte genel anlamda Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn dönemlerini içerdiği muhakkaktır. Her şeyden önce bu dönemler vahiy kaynaklı bir dinin beşer düzleminde örnek bir medeniyet olarak teşekkül ettiği bir zaman dilimine rastlamaktadır. Yüce Allah tarafından âlemlere rahmet olarak gönderilen son peygamber Hz. Muhammed (s. a. v.), sadece bir peygamber olarak ilahî mesajı aktarmakla kalmamış, aynı zamanda bir beşer, bir aile reisi, bir eğitimci, bir devlet başkanı ve bir kumandan olarak bu mesajı hayatına yansıtmış ve kendisine inansın veya inanmasın insaf sahibi herkesin takdir edeceği örnek bir kişilik sergilemiştir. Onun çevresinde yetişen sahabe ve bunlar arasında özellikle kitabın önemli bir kısmının konusu olan "Râşid" halifeler, vefatından sonra onu en güzel bir şekilde temsil etmeye çalışmışlardır. Hz. Peygamber'in dinî, siyasî, idarî, askerî ve hatta şahsî hayatındaki uygulamaları başta olmak üzere Hulefâ-yi Râşidîn'in icraatları ve bu dönemde ortaya çıkan yeni problemlere getirilen çözümler, daha sonraki İslâm devlet ve toplumlarında hemen her zaman referans kaynağı olmuştur.

Elinizdeki kitap on üniteden oluşmaktadır. İlk altı ünite Hz. Peygamber, devamında yer alan dört ünite de Hulefâ-yi Râşidîn dönemine ayrılmıştır. 1. ve 2. üniteler Doç. Dr. Casim Avcı, 3. ve 10. üniteler Prof. Dr. Adnan Demircan, 4. ve 8. üniteler Prof. Dr. Rıza Savaş, 5. ve 9. üniteler Prof. Dr. İsmail Yiğit, 6. ve 7. üniteler ise Prof. Dr. Hüseyin Algül tarafından kaleme alınmıştır. Bu vesileyle projenin başından itibaren uyumlu ve özverili bir çalışma sergileyen değerli hocalarıma teşekkür ederim. Hocalarımızın yıllar süren araştırmalar neticesinde elde ettikleri bilimsel birikim ve tecrübenin ürünü olan bu eserin öğrencilerimiz başta olmak üzere ilgilenen her okuyucuya faydalı olmasını dilerim.

Doç.Dr. Casim AVCI (Editör)

1

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Coğrafi açıdan Arap yarımadasını tanımlayabilecek,
- Yarımadanın siyasi tarihi ve İslâm'dan önce kurulan devletleri sınıflandırabilecek,
- Hicaz bölgesi ve Mekke'nin tarihi önemini açıklayabilecek,
- İslâm'ın nasıl bir dinî ve sosyo-kültürel ortamda ortaya çıktığını değerlendirebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Hicaz, Mekke, Medine, Tâif
- Câhiliyye, Hanîf, Tevhid, Şirk, Eyyâmü'l-Arab
- Adnânîler, Kahtânîler, Cürhümlüler, Huzâa, Kureyş
- Dârünnedve, Hicâbe (veya Sidâne), Sikâye, Rifâde, Nesî
- Amr b. Luhay, Kusay b. Kilâb, Hâşim b. Abdümenâf
- Hübel, Lât, Menât, Uzza
- Ukâz, Mecenne, Zülmeçâz, Hubâşe

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Bir dünya haritasından Arap yarımadasının coğrafi konumunu değerlendiriniz.
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslâm Ansiklopedisi'ndeki (DİA) "Arabistan" ve "Arap" maddelerini okuyunuz.
- Murat Sarıcık'ın İslam Öncesi Dönem Cahiliye Kültürü ve Yaşar Çelikkol'un İslâm Öncesi Mekke adlı eserlerini inceleyiniz.

İslâm Öncesi Arabistan ve Araplar'da Dinî, Sosyo-Kültürel Hayat

GİRİŞ

Arap yarımadası İslâm tarihi açısından olduğu gibi dünya tarihi açısından da yeryüzünün en önemli bölgelerinden biridir. Âlemlere rahmet olarak gönderilen son peygamber Hz. Muhammed (s. a. v.) Arap yarımadasının batısındaki Hicaz bölgesinde yer alan Mekke'de doğdu. Çocukluğu ve gençliğini burada geçirdi. Burada Hz. Hatice ile evlenip yuva kurdu; çocukları dünyaya geldi. Kırk yaşında kendisine peygamberlik verildi ve elli üç yaşında hicret edinceye kadar Mekke'de yaşadı. Ömrünün son on yılını yine Hicaz bölgesinin diğer bir önemli şehri olan Medine'de geçirdi ve burada vefat etti. Bu süreçte Hz. Muhammed'e 610 yılında ilk vahyin gelişi ile Mekke'de doğan İslâm dini Medine'ye ve ardından Arap yarımadasının tümüne yayıldı. Hz. Peygamber'in vefatından sonra da yarımada dışındaki bölgelere ulaştı. Öyle ki, İslâm'ın doğuşundan sadece bir yüzyıl sonra müslümanlar batıda Kuzey Afrika üzerinden Endülüs'e, doğuda da Orta Asya, Çin ve Hindistan'a kadar ilerlemişlerdi. Bu bakımdan Hz. Peygamber'in hayatına geçmeden önce onun doğup büyüdüğü yer ve İslâm'ın beşiği olan Mekke'nin ve daha genelde Arap yarımadasının İslâm öncesi tarihini, dinî ve sosyo-kültürel durumunu kısaca ele almak faydalı olacaktır. Böylece Câhiliye adı verilen İslâm öncesi dönem Arap toplumunda İslâm'ın ve Hz. Peygamber'in gerçekleştirdiği değişim ve dönüşümün değeri daha iyi anlaşılabilir.

Arap Yarımadası Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının kesişme noktasında yer alması bakımından önemli bir coğrafi konuma sahiptir. Doğuda Basra Körfezi (İran Körfezi) ve Uman Denizi, Güneyde Arap denizi ve Aden Körfezi, Batıda Kızıldeniz ve Akabe Körfezi ile çevrilidir. Yarımada'nın İslâm kaynaklarında asıl adı Şibhü Cezîreti'l-Arab (Arap yarımadası) iken kısaltma yoluyla Cezîretü'l-Arab şeklinde kullanılmıştır. Türkçe'de Arap yarımadası veya Arabistan denilmektedir.

Arap Yarımadası'nın batı kesiminde Kızıldeniz kıyısında genişliği yer yer 80-100 km.yi bulan dar bir kıyı ovası olan Tihâme yer alır. Tihâme'nin doğusunda Hicaz bölgesi bulunur. Bununla birlikte genellikle Tihâme Hicaz'a dahil edilir. Mekke, Medine ve Tâif Hicaz'ın en önemli şehirleridir. Hicaz'ın doğusunda ve Arap yarımadasının ortasında Necid platosu yer alır. Necid'in güneydoğu kesiminde Yemâme bulunur. Yemâme ile birlikte Bahreyn'e el-Arûd adı verilir. Hicaz'ın ve Arap yarımadasının batı kesiminin güneyinde Yemen vardır. Yemen bölgesinin kuzey kısmında Necran, orta kısmında San'a ve güneyinde Taiz yaylaları meşhurdur. Yemenin

doğusundaki dağlık bölgeye Hadramut adı verilir. Hadramut'un ve Arap Yarımadası'nın en doğu kısmında Uman yer alır. Uman'ın batısında ve kuzeybatısında Irak sınırlarına kadar uzanan bölgeye Bahreyn veya Hecer adı verilir. Yarımada'nın kuzey kesiminde Nüfûd, güney kesiminde Rub'ulhâfî çölleri yer alır. Bu iki büyük çölü bir birine küçük şerit halindeki Dehnâ çölü bağlar. Arap Yarımadası'nın kuzeyindeki Suriye ve Irak'ın yarımada'ya dahil olup olmadığı tartışmalıdır. İslâm'ın doğuşuna yakın tarihlerde Arabistan'daki meşhur şehirler şunlardı: Mekke, Tâif, Yesrib (Medine), Yenbû, Cüreş, San'a, Hicr, Hayber, Suhâr, Debâ, Dûmetülcendel, Fedek, Teymâ, Vadilkura ve Maknâ. (Sarıçam (2003), s. 19-20).

Arabistan büyük kesimiyle sıcak ve kurak kuşakta yer aldığından yağışları kıt ve yazları dayanılması güç derecede sıcak olan bir iklime sahiptir. Sıcaklık kuzeyden güneye ve plato kesiminden alçak kesimlere inildikçe daha da artar ve zaman zaman 50 dereceye vardığı olur. Gece ile gündüz arasındaki sıcaklık farkı çok fazladır. Genel itibariyle çöl ikliminin özelliklerini taşır.

Öteden beri yarımada'da yerleşik ve göçebe nüfusun temel gıda maddeleri arasında hurmanın özel bir yeri vardır. Çok çeşitleri bulunan hurmanın sadece meyvesinden değil odunundan ve lifinden de farklı maksatlarla istifade edilmektedir. Arabistan yarımadasındaki tarım ürünleri arasında hurmanın özel bir yere sahip olması gibi ehli hayvanlar arasında da devenin ayrı bir yeri vardır. Yarımada'da çok eski bir hayat tarzı olan göçebeliğin başlıca taşıtı develerdir. Deve yük ve binek hayvanı olarak kullanıldığı gibi eti, sütü, derisi ve yününden de istifade edilir. Özellikle sıcak-kurak iklimin hakim olduğu bölgelerde uzak mesafeler arasındaki taşımacılığa uygun yapısıyla deve Araplar arasında hayati bir öneme sahiptir ve "çöl gemisi" (sefnetü's-sahrâ) adıyla da anılmaktadır.

İNTERNET

www.sonpeygamber.info adresinden (Hz. Peygamber'in) "Hayatı" başlığı altındaki "Tarihi ve Sosyo-Kültürel Çevre" konusunu okuyabilirsiniz.

ARABİSTAN'IN SİYASİ TARİHİ

En eski yerleşim yerlerinin başında gelen Arap Yarımadası'nın güney ve kuzeyinde İslâm öncesi dönemde çeşitli devletler kurulmuştur. Orta Arabistan'daki Hicaz bölgesinde ise İslâm dönemine kadar herhangi bir devletin kurulmadığı, bölgede insanların çeşitli kabileler halinde yerleşik veya göçebe olarak yaşadığı bilinmektedir.

Güney Arabistan'da Kurulan Devletler

Güney Arabistan'da Maînliler, Sebeliler ve Himyerîler hüküm sürmüştür, ardından bölgeye Habeşliler ve Sâsânîler hakim olmuştur.

Maînliler

M. Ö. 1400-650 yılları arasında Yemen'de hüküm süren Maîn krallığının merkezi San'a'nın doğusunda harabeleri bulunan Maîn şehri idi. Daha ziyade ticarete önem veren Maînliler Arabistan ürünleriyle Hindistan ve Çin'den gelen ticaret mallarını Suriye, Filistin ve Mısır'a satarak büyük gelir elde ederlerdi.

Sebeliler

Güney Arabistan'da kurulan devletlerin ikincisi Maîn Devleti'nin yıkılmasından sonra tarih sahnesine çıktığı tahmin edilen Sebe Devleti'dir. Merkezi Me'rib şehri olan Sebeliler ticaretin yanında tarıma önem vermiş ve bu amaçla bazı su bendleri inşa etmişlerdir. Bunların en meşhuru Me'rib Seddi'dir (Sebe Seddi, Arim Seddi olarak da bilinir). M. Ö. 750-115 yılları arasında hüküm süren Sebeliler Himyerîler tarafından yıkılmıştır.

Himyerîler

Sebeliler'den sonra Güney Arabistan'da hüküm süren Himyerîler, Araplar'ın Kahtânîler koluna mensuptur. Maînliler ve Sebeliler'in aksine savaşçı bir politika izleyen Himyerîler sınırlarını m. s. III. Yüzyılın sonlarına doğru Hadramut ve Orta Arabistan'a kadar genişlettiler. Askeri bakımdan Arabistan'ın en güçlü devleti haline gelen Himyerîler Habeşliler ve İranlılarla da mücadele ettiler. Arabistan'da Hıristiyanlıkla Yahudiliğin rekabet ettiği IV. yüzyılda Himyerîler yahudileri desteklerken Habeşliler ve Bizanslılar hıristiyanları desteklemekteydi. Yahudiliği kabul eden son Himyerî hükümdarı Zû Nüvâs, hıristiyanları da yahudiliği kabul etmeye zorladı ve kabul etmeyen birçok Necran'lı hıristiyanı "uhdûd" adı verilen ateş çukurlarında diri diri yaktı. Kur'ân-ı Kerim'de bu acı olaya işaret edilmekte ve bunu yapanlar şiddetle kınanmaktadır (Burûc 85/4-9). Himyerîler'in zulmüne uğrayan hıristiyanların yardım çağrısı üzerine Habeş Aksum krallığına bağlı büyük bir ordu Eryat kumandasında Yemen'e girdi ve Himyerî hakimiyetine son verdi. Zû Nüvâs öldürüldü (m. 525). Bundan sonra Yemen'de yarım yüzyıl süren Habeş hakimiyeti başladı. Habeşistan'ın Yemen valisi Ebrehe ileride anlatılacağı gibi San'a'da büyük bir kilise yaptırarak Araplar'ın hac için Kâbe yerine buraya gelmelerini sağlamak istedi, ancak başarılı olamadı. Bunun üzerine büyük bir orduyla Mekke'ye gelip Kâbe'yi yıkmak istedi. Fakat Fîl sûresinde de anlatıldığı gibi amacına ulaşamadı; ordusu ve kendisi helâk oldu. Habeşliler'in kötü idaresi Yemen'de memnuniyetsizliği artırdı. Himyerî hükümdar ailesinden Seyf b. Zû Yezen Sâsânî hükümdarı Enûşîrvân'ın yardımını temin ederek Habeş hakimiyetine son verdiyse de bir suikast sonucu öldürüldü ve Sâsânîler ülkeyi ele geçirdiler. Yemen'de Sâsânî idaresi İslâm dönemine kadar sürdü. Hz. Peygamber zamanında Sâsânîler'in son Yemen valisi Bâzân İslâm'ı kabul etti (7/629) ve İslâm devletinin bölgedeki ilk valisi olarak görevi sürdürdü.

Kuzey Arabistan'da Kurulan Devletler

Kuzey Arabistan'da İslâm'dan önce Nabatîler, Tedmürlüler, Gassânîler, Hireliler (Lahmîler) ve Kindeliler devlet kurmuşlardır.

Nabatîler

Nabatî krallığı muhtemelen m. ö. IV. yüzyılın sonlarında kurulmuş, Filistin'in güneyinde Akabe körfezi ile Lût gölü arasında hüküm sürmüştür. Devletin merkezi Akabe körfezinin biraz kuzeyindeki Petra şehriydi. Bir ara Fırat nehri ile Kızıldeniz arasında geniş bir alana yayılan Nabatîler Kuzey Hicaz'a da hâkim olmuştur. Roma İmparatorluğu ile çöl arasında tampon devlet görevi üstlenen Nabatîler kuzey ve güney Arabistan arasındaki kervan

ticaretini de elinde bulundurmakta idiler. Nabatîler bir süre Roma İmparatorluğu ile iyi ilişkiler içerisinde olmuşlarsa da zamanla siyasî ve ekonomik sebepler yüzünden ilişkiler gerildi. M. s. 106 yılında İmparator Traianus Nabatî devletini ortadan kaldırdı.

Tedmürlüler

Kuzey Arabistan devletlerinin ikincisi Tadmür Krallığı'dır (Palmirliler). Tadmür şehri Suriye çölünün ortasındaki bir vahada, Humus'un 145 km. doğusunda, Şam'ın 260 km. kuzeydoğusunda yer alır. Palmyra adıyla da anılır. II. ve III. Yüzyıllarda en parlak dönemini yaşayan Tadmürlüler günümüze kitâbeleriyle birlikte harabeleri ulaşan birçok görkemli yapı inşa etmişlerdir. Başkent Tadmür uluslar arası ticaretin önemli duraklarından biriydi. III. yüzyılda Sâsânî ve Roma imparatorlukları arasındaki mücadeleyi fırsat bilerek Tadmür'de bağımsız bir Arap devleti kuran ve Sâsânîler'e karşı başarılı mücadele veren Uzeyne (Grek ve Latin kaynaklarında Odenathus) ile onun ardından yönetimi ele alan eşi Zeyneb (Grek ve Lâtin kaynaklarında Zenobia; Arap edebiyatında Zebbâ) en meşhur hükümdarlarıdır. Tadmür krallığı 272 yılında Roma İmparatoru Aurelien'in Tadmür'ü ele geçirip kraliçe Zeyneb'i esir almasıyla sona erdi. Bizans İmparatorluğu döneminde Tadmür'de Hıristiyanlık yayılmış, şehri imar eden I. Iustinanos (527-565) burada bir kilise inşa ettirmiştir. İslâm döneminde Tadmür, Hâlid b. Velîd tarafından sulh yoluyla fethedilmiştir (13/634).

Gassânîler

Gassânîler, Arapların Kahtânîler koluna mensup olup III. Yüzyılda Yemen'den Suriye bölgesine göç ettiler ve burada Cefne b. Amr liderliğinde devlet kurdular. Bizans İmparatorluğu'nun etkisiyle Hıristiyanlığı kabul ettiler ve Bizans'ın vassalı oldular. Hem kendi hem de Bizans İmparatorluğu lehine Sâsânîler'le ve Hire'de devlet kurmuş olan Lahmîler'le mücadele ettiler. Gassânîler'in en ihtişamlı dönemi II. Hârîs b. Cebele (529-569) zamanıdır. Bizans'la ilişkiler bu dönemde zirveye ulaşmıştır. Daha sonra zaman zaman Bizans'la ciddi gerginlikler yaşanmakla birlikte Gassânîler genel itibarıyla Bizans müttefiki olarak kaldılar. VII. Yüzyıl başında Bizans-Sâsânî mücadelesi sürecinde ciddi güç kaybına uğrayan Gassânîler, İslâm dönemindeki Suriye fetihleri sırasında Bizans saflarında savaştılar. Hz. Ömer zamanında Bizans'la yapılan Yermük Savaşı'nda (15/636) Gassânî emirlerinden Cebele b. Eyhem 12. 000 kişilik bir ordunun kumandanı olarak Bizans'a destek verdi. Ardından bölgenin fethiyle Gassânîler'in hakimiyeti de sona erdi.

Hireliler (Lahmîler)

Kuzey Arabistan'da kurulan diğer bir devlet Hireliler veya Lahmîler adıyla bilinmektedir. Kahtânîler'in bir kolu olup Me'rib seddinin yıkılmasından sonra güneyden kuzeye göç eden ve Irak'a yerleşen Lahmîler tarafından III. Yüzyıl ortalarında Hire'de kurulmuştur. Hire hükümdarlarından üçü Münzir adını taşıdığı için Arap kaynaklarında bu hanedana Menâzire de denilmiştir. Sâsânîler'in vassalı olan Hireliler Bizans ve göçebe Araplar'dan gelecek saldırılara karşı tampon görevi üstlendiler ve bu sayede kendilerini de güven altına aldılar. En önemli hükümdarları arasında İmrûülkays (288-328), III.

Münzir (506-554) ve III. Nu'man b. Münzir (580-602) yer almaktadır. Putperestlik, Yahudilik, Mecûsîlik, Maniheizm ve Mazdeizm'in yaygın olduğu Hire'ye Hıristiyanlık erken dönemden itibaren nüfuz etmeye başlamış ve yöneticilerin çoğu bu dine mensup olmuştur. VI. Yüzyıl sonlarında Hire Nestûrî Hıristiyanlığın merkezi haline gelmiştir. Lahmîler tarım ve hayvancılığın yanında uluslar arası ticaretle de uğraşırlardı. Lahmîler döneminde Hire ve Enbâr şehirlerinde Arap dili, edebiyatı ve yazısı büyük gelişme göstermiştir. Hire Hz. Ebû Bekir döneminde Hâlid b. Velîd tarafından fethedilmiştir (12/633).

Kindeliler

Kuzey ve Orta Arabistan'da hüküm süren Kindeliler'in genellikle Kahtânîler'den oldukları kabul edilmektedir. Kindeliler III. Yüzyıldan itibaren güneyden kuzeye doğru ilerleyerek Orta Arabistan'a Necid bölgesine geçmişler, ardından Mezopotamya, Filistin ve Suriye'yi içine alan geniş bir alana dağılmışlardır. Kinde devleti 480 yılı civarında Âkilü'l-mürâr lakaplı Hucr b. Amr tarafından Himyerîler'e tabi olarak kuruldu. VI. Yüzyılın başında Himyerîler'den muhtariyet kazanarak gelişti ve hanedanın başında bulunan Hâris b. Amr Bizans İmparatoru Anastasios ile 502'de bir antlaşma imzaladı. 525'te Hire'yi hakimiyet altına alan Hâris b. Amr 528'de Hire kralı III. Münzir'e yenilince tahttan çekildi ve Kinde topraklarını dört oğlu arasında paylaştırdı. Kindeli Câhiliye şairi İmrü'l-Kays'ın (İbn Hucr), İstanbul'a giderek İmparator I. Iustinianos'la görüştüğü ve dönüşte Ankara'da öldüğü nakledilir. Kindeliler VI. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren belirgin ölçüde güç kaybına uğramakla birlikte İslâm fetihlerine kadar Bizans müttefiki olmaya devam ettiler.

İslâm'dan önce Arap yarımadasında kurulan devletler hakkında daha geniş bilgi için Neşet Çağatay'ın İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi ve İbrahim Sarıçam'ın Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı adlı eserinin ilgili bölümlerine başvurabilirsiniz.

İslâm'ın doğuş yıllarında Arap yarımadası çevresinde hüküm süren devletler ve aralarındaki ilişkilerin mahiyetini araştırınız.

Hicaz Bölgesi ve Mekke

Hicaz bölgesi Kızıldeniz'in doğusunda, kuzeyde Ürdün'ün liman şehri Eyle'den (Akabe) güneyde Yemen sınırındaki Asîr'e ve doğuda Necid çöllerinden Irak'a kadar uzanır; kuzey ve doğu sınırlarının nerede bittiği ihtilaflıdır. Tarihin ilk dönemlerinden itibaren Hicaz, Suriye bölgesi ile Yemen'i birbirine bağlayan ana ticaret yolunun üzerinde idi. Yemen'den başlayıp Akabe körfezine ulaşan ticaret yolu Mekke ve Medine'den (Yesrib) geçerek Akabe körfezinden Akdeniz limanlarına bağlanmaktaydı. Hicaz'ın en önemli şehirleri Mekke, Medine ve Tâif'ti.

Mekke

Arabistan'ın İslâm tarihi bakımından en önemli bölgesi Hicaz olduğu gibi bu bölgenin en önemli şehri de Mekke'dir. Mekke'nin bilinen tarihi Hz. İbrahim (a.s.) dönemine kadar inmekte, daha önceki tarihi hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Hz. İbrahim'den önce Mekke'de veya civarında Amâlîka

adı verilen en eski Arap kabilelerinin veya Kahtânîler'in bir kolu olan Cürhümlüler'in yaşadığı da rivayet edilmektedir.

Hz. İbrahim ve Kâbe'nin İnşası

Her üç ilahî dinin (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm) en büyük peygamberlerden biri kabul ettiği Hz. İbrahim, Allah'ın emri doğrultusunda, eşi Hâcer'den dünyaya gelen ilk çocuğu İsmail'i annesiyle birlikte Filistin'den alıp Mekke'nin bulunduğu yere getirdi ve onları burada bıraktıktan sonra Filistin'e dönmek üzere ayrıldı. Mekke vadisi, çöl karakterli bir araziye sahip olup iklimi sıcak ve kuraktır. Bu sebeple anne-oğul kısa bir süre sonra susuzluk problemi ile karşılaştılar. Su bulmak için Safa ve Merve tepeleri arasında koşturan Hâcer'in, çaresiz kalıp oğlunun hayatından ümit kestiği bir sırada Yüce Allah'ın emriyle çocuğun bulunduğu yerden bir su kaynağı fışkırdı. Zemzem adını alan ve suyu bol olan kaynak nedeniyle burası zamanla kervanların konak yeri haline geldi. Bir süre sonra Yemen'den gelen Cürhümlüler Mekke çevresine yerleştiler. İsmail onlardan Arapça öğrendi ve bu kabilede bir kızla evlendi. Kur'ân-ı Kerim'de bu gelişmelerin bir kısmına şöyle işaret edilir: . “Hatırla ki, İbrahim şöyle demişti: Rabbim! Bu şehri (Mekke'yi) emniyetli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut. Ey Rabbimiz! Soyumdan bazılarını ekilebilir toprağı olmayan bir vadiye, senin kutsal evinin yakınına yerleştirdim, ki ey Rabbimiz, namazı dosdoğru kılsınlar. Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir ve meyvelerden bunlara rızık ver. Umulur ki, bu nimetlere şükrederler” (İbrahim 14/35, 37).

Filistin'de yaşayan Hz. İbrahim zaman zaman Hâcer ile İsmail'i ziyarete gelmekteydi. Mekke'yi üçüncü ziyaretinde Allah'ın emri doğrultusunda oğlu İsmail ile birlikte Kâbe'yi inşâ etti. Kur'ân-ı Kerim'de bu durum şu âyetlerle ifade edilmiştir: “Bir zamanlar İbrahim, İsmail ile beraber Beytullah'ın temellerini yükseltiyor (ve şöyle diyorlardı:) Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin. Ey Rabbimiz! Bizi sana boyun eğenlerden kıl; neslimizden de sana itaat eden bir ümmet çıkar; bize ibadet usûllerimizi göster ve tevbemizi kabul et. Zira tevbeleri çokça kabul eden ve çok merhametli olan ancak sensin. Ey Rabbimiz! Neslimiz arasından, senin âyetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyip arındıracak bir peygamber gönder. Muhakkak ki sen Azîz ve Hakîmsin.” (Bakara 2/127-129) Kur'ân-ı Kerim'deki bazı âyetlerden hareketle Kâbe'nin Hz. İbrahim'den önce de var olduğu, ancak yıkılıp uzun zaman içinde yerinin kaybolduğu ve İbrahim tarafından bulunarak yeniden yapıldığı anlaşılmaktadır. Kur'ân'da Hz. İbrahim'den önce kimin tarafından inşâ edildiği hususunda herhangi bir bilgi yer almamakla birlikte bazı kaynaklarda Hz. Âdem yahut oğlu Şît tarafından yapıldığı kaydedilmektedir. Hz. İbrahim Kâbe'nin inşâsını tamamlayınca Cebraîl (a.s.) gelip kendisine hac ibadetinin nasıl yapılacağını öğretti. O da insanları hac ibadetine davet edip oğlu ile birlikte görevini tamamladıktan sonra İsmail'i burada bırakarak tekrar Filistin'e döndü. Böylece Mekke'de tevhid dini geleneği başladı ve bu gelenek, zaman içinde şirke karışmakla birlikte Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderilmesine kadar varlığını sürdürdü.

Yeryüzünde Allah'a kulluk maksadıyla yapılmış ilk mâbed olan Kâbe, inşâ edildiğinden günümüze kadar Kur'ân-ı Kerim'de de ifade edildiği gibi Allah'ın evi (Beytullah) olarak bilinen en kutsal ve en güvenilir bir mekândır. Aynı şekilde Kâbe'nin bulunduğu Mekke ve çevresi de Hz. İbrahim'in

duâsında dilediği üzere Yüce Allah tarafından, insanların manevî olarak temizlenip arındığı her türlü tecavüzdten korunmuş kutsal ve güvenli bir yer (harem) olarak ilân edilmiştir. Burada zararlılar dışındaki her türlü canlının öldürülmesi ve bitki örtüsüne zarar verilmesi haram kılınmıştır. Bu sebeple Mekke'ye "el-beledü'l-emîn" (güvenli belde), "el-Beledü'l-harâm" (kutsal ve dokunulmaz topraklar) veya kısaca "harem" gibi isimler verilmiştir. Bu manada Kâbe de "el-Beytü'l-harâm" (kutsal ve dokunulmaz ev) ve el-Beytü'l-atîk (eski veya şanlı ev), çevresindeki mescid de "el-Mescidü'l-harâm" (kutsal ve korunmuş ibadet yeri) vb. isimlerle anılır. Mekke yeryüzündeki bütün yerleşim birimlerinin merkezi ve müslümanların kıblesi olduğundan Kur'ân'da "ümmü'l-kurâ" (şehirlerin anası) olarak da isimlendirilir (En'âm 6/92). Şu halde Mekke ve Kâbe ilâhî övgüye mazhar olmuş, Allah tarafından himâye ve dokunulmazlığı ilân edilmiş en kutsal mekanlardır. Bu sebeptendir ki, Mekke'nin idaresi yanında Kâbe'ye ve bu kutsal toprakları ziyarete gelen hacılara yönelik hizmetler özel bir anlam ve önem kazanmış, çeşitli dönemlerde belli başlı şahıslar ve kabileler arasında yarış ve mücadeleye konu olmuştur.

Başlangıçta Hz. İsmail tarafından yürütülen Mekke ve Kâbe'nin idaresi ondan bir nesil sonra Cürhümlüler'in eline geçti. Önceleri Hz. İsmail'in tebliğ ettiği dini benimsemiş olan Cürhümlüler zamanla sapıklığa düştüler; Kâbe'ye saygı göstermediler, gizli açık her türlü ahlâksızlığı yapmaya başladılar. Kâbe'ye takdim edilen hediyelere el koydukları gibi hac maksadıyla şehre gelenlere de kötü davranmaya başladılar.

Huzâalıların Mekke Hakimiyeti ve Amr b. Luhay

Cürhümlüler'in Mekke hakimiyeti sırasında Güney Arabistan'daki sel felâketi (seylü'l-arim) yüzünden kuzeye göç ederek Mekke civarına gelen Huzâa kabilesi, Amr b. Luhay liderliğinde Cürhümlüler'le yaptıkları savaşta onları mağlup ederek şehirden çıkardı. Cürhümlüler Hacerülesved'i yerinden söküp bir yere gömdükten ve Zemzem Kuyusu'nu kapatıp yerini belirsiz hale getirdikten sonra tekrar ilk yurtları olan Yemen tarafına gittiler. Cürhümlülerle Huzâa arasındaki savaşta İsmailoğulları, sayılarının azlığı sebebiyle taraf olmadı ve Benî Huzâa ile anlaşarak şehirde kalmaya devam etti. Huzaalılar zamanında kabilenin ileri gelenlerinden Amr b. Luhay, Mekke ve Kâbe idaresini eline alınca tevhid geleneğini bozup şehirde putperestliğin başlamasına sebep oldu. Bundan dolayı "Arabistan'a putperestliği sokan kişi" olarak tanınır. Amr b. Luhay, bir iş için gittiği Suriye'nin Belkâ yöresindeki Meâb'da (Moab) burada yaşayanların putlara tapıtığını görmüş, ilk defa karşılaştığı bu manzara karşısında hayrete düşerek bunların mahiyetini ve niçin tapıtıklarını sormuştu. "Bunlar bizim tanrılarımızdır; düşmanlarımıza karşı zafer kazanmak için onlardan yardım isteriz, bize yardım ederler; kuraklıkta yağmur isteriz, yağdırırlar" cevabını alan Amr, Arabistan'a götürmek üzere bir put istemiş ve onlar da kırmızı akikten yapılmış Hübel adlı putu vermişlerdi. Putu Mekke'ye getiren Amr, onu Zemzem Kuyusu'nun üst tarafına Kâbe'ye yakın bir yere koymuş ve herkesi bu puta tapınmaya çağırmişti. Diğer bir rivayete göre Amr b. Luhay Hübel'i el-Cezîre'deki Hit şehirden getirmiş ve Kâbe'nin içine yerleştirmiştir.

O tarihten itibaren halk Hz. İbrahim'in tebliğ ettiği, Allah'ın birliği (tevhîd) esasına dayalı Hanîf dinini bırakarak putperestliği ve çok tanrıcılığı (politeizm) benimsediği için bu hadise Araplar'ın İslâmiyet'ten önceki

tarihlerinde bir dönüm noktası sayılır. Amr, Hübel'den başka putlar da dikmiş ve rivâyete göre putlara bahîre, sâibe, vasîle ve hâmî adlarıyla bazı hayvanların adanması âdetini de ilk o başlatmıştır. Bu âdete göre Câhiliyye devrinde deve ve koyun gibi bazı evcil hayvanlar putlara adandıktan sonra serbest bırakılır; böylece kutsal bir mahiyet kazandığına inanılan bu hayvanlardan bazı istisnalar dışında bir daha faydalanılmazdı.

Kureyş'in Mekke Hakimiyeti ve Kâbe Hizmetleri

Huzaâhılar'dan sonra Mekke idaresi ve Kâbe hizmetleri Kureyş kabilesinin eline geçti. Hz. İsmail'in torunlarından Adnân'ın soyundan gelen Kureyş kabilesi, uzun süre Benî Kinâne'den olan akrabalarıyla birlikte dağınık guruplar halinde Mekke dışındaki çadırlarda yaşadı. V. Yüzyılın ilk yarısında, Kureyş kabilesine adını veren Fihri (Kureyş) b. Mâlik'in altıncı dereceden torunu ve Hz. Peygamber'in beşinci dereceden dedesi Kusay b. Kilâb, liderlik vasıflarıyla Kureyş kabilesi arasında seçkin bir yer kazandı ve Mekke tarihinde çok önemli bir rol oynadı. Kusay liderliğindeki Kureyş kabilesi, Kinâne ve Kudâa kabilelerinin de yardımıyla, Mekke hâkimiyetini elinde bulunduran Benî Huzâa ile mücadele etti ve sonunda Mekke hâkimiyeti Kâbe ile ilgili hizmetlerle birlikte Kusay'ın şahsında Kureyş kabilesine intikal etti. Kusay dağınık olarak yaşayan Kureyş kollarını birleştirerek Mekke'ye yerleştirdi. Kâbe civarından başlayarak Mekke topraklarını on parçaya ayırdı ve Kureyş'in on kolu arasında paylaştırdı. Kureyş'in bazı kolları da Mekke dışına yerleştirildi. Kureyş'ten Mekke'de iskân edilenlere Kureyşü'l-Bitâh, Mekke dışında yerleştirilenlere de Kureyşü'z-Zevâhir adı verildi. Kusay, Kâbe'yi tamir ederek hac menâsikini (hac ibadeti sırasında yapılması gereken davranışlar) düzenledi; Cürhümlüler'in yerinden söktüp gömdükleri Hacerülesved'i Kâbe'deki yerine koydu. Mekke'nin dinî ve siyasî yönetimi anlamına gelen **riyâset** görevini üstlenmiş olan Kusay, ayrıca gerekli düzenlemeler yaparak Mekke ve Kâbe ile ilgili hizmetleri elinde topladı. Kusay'dan sonra da İslâm dönemine kadar devam eden bu hizmetler şöyle sıralanabilir:

Dârünnedve: İlk defa Kusay tarafından yaptırılan ve kapısı da Kâbeye doğru açılan Dârünnedve, Kureyş kabilesinin önemli meseleleri görüşüp karara bağladığı toplantı yeri idi. Dârünnedve esas itibarıyla bir asiller (mele') meclisiydi. Her türlü savaş ve barış kararının alındığı, çeşitli konularda ortak görüşlerin belirlendiği bu meclise Kusay'ın başkanıydı. Dârünnedve siyasî, ekonomik, dinî, hukûkî ve sosyo-kültürel çok yönlü fonksiyon ifa etmekteydi.

Kıyâde: Sözlükte "reislik, önderlik ve kumandanlık" gibi anlamlara gelen kıyâde kelimesi Câhiliyye devrinde Mekke'de ordu kumandanlığını ve kafîle başkanlığını ifade etmek için kullanılmaktadır.

Livâ: Bu görevi yürüten kimse Kabileye ait sancağın muhafazasından sorumluydu

Hicâbe (veya Sidâne): Hicâbenin sözlük anlamı "örtmek, birinin bir yere girmesine engel olmak"tır. Bu görevi üstlenen kişi temelde Kâbe'nin bakımı, kapısının ve anahtarlarının muhafazasından sorumlu idi. Hâcib adı verilen görevli, Kâbe'nin anahtarlarını elinde bulundurur ve belirli zamanlarda ziyaretçilere açar, ondan izinsiz kimse Kâbe'ye giremezdi. Aynı zamanda

Makam-ı İbrahim'in, Kâbe'ye hediye edilen kıymetli eşya ile iç ve dış örtülerin korunması ve bakımı gibi önemli hizmetler de bu görevli tarafından yürütülürdü. Hicâbe kaynaklarda "Kâbe'ye hizmet etmek" anlamındaki sidâne ile birlikte de kullanılmakta olup ilgili görevliye bu manada sâdin denilmektedir. Hicâbe ve sidânenin iki ayrı görev olduğu, sidânenin Kâbe ile ilgili bütün hizmetleri, hicâbenin ise yalnız kapısıyla ilgili hizmetleri ifade ettiği de ileri sürülmektedir. Hz. İsmail'den beri devam eden hicâbe (veya sidâne) görevi en büyük şeref vesilesi idi.

Sikâye: Kâbe'yi ziyarete gelen hacılara su temini görevi demektir.

Rifâde: Hacıları ağırlama ve yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması görevini ifade eden rifâde de temel hizmet ve görevlerin başında gelmekteydi.. Mekke idaresi ve Kâbe hizmetlerine yönelik düzenlemeler yaptığı sırada Kusay b. Kilâb Kureyşlileri toplayıp önemli bir konuşma yaptı ve onları da hacılara su ve yiyecek temini gibi hizmetlere ortak olmaya çağırdı. O Kureyşliler'e şöyle seslenmişti: "Ey Kureyşliler! Sizler Allah'ın komşuları, Kâbe ve harem ehlisiniz. Hacılar ise Allah'ın misafirleri ve O'nun kutsal evinin ziyaretçileri olup ikram edilmeye en lâyük misafirlerdir. Şu halde hac mevsiminde hacılar buradan ayrılıncaya kadar onlara yiyecek ve içecek ikram edin. Şayet imkanlarım bunların hepsini yapmaya yetecek olsaydı, buna sizi dahil etmeden bizzat kendim yerine getirirdim." Kusay bu hizmetlerin yürütülebilmesi için bütün Kureyşlilerden gücüne göre para ve mal toplayarak bu maksatla bütçe oluşturulması geleneğini başlatmış oldu.

Kan Yalayanlar ve Koku Sürünenler

Milâdî 480 yılı civarında öldüğü tahmin edilen Kusay'dan sonra Mekke ve Kâbe ile ilgili hizmetler büyük oğlu Abdüddâr'a intikal etti. Ancak daha sonra Abdümenâfoğulları Abdüşems, Hâşim, Muttalib ve Nevfel sayıca ve itibar bakımından daha üstün olduklarını, dolayısıyla bu görevlerin artık kendilerine verilmesi gerektiğini ileri sürdüler. Görevlerin taksimi konusunda çıkan anlaşmazlık sonucu Kureyşliler üç guruba ayrıldı: Benî Mahzûm, Benî Sehm, Benî Cumah ve Benî Adî b. Ka'b Abdüddâr'oğulları'nın; Benî Esed, Benî Zühre, Benî Teym b. Mürre ve Benî Hâris b. Fihr Abdümenâfoğulları'nın tarafını tutarken Benî Amir b. Lüey ile Benî Muhârib b. Fihr tarafsız kaldı. Aynı görüşte olan kabileler, kendi aralarında birbirlerini sonuna kadar desteklemek ve yalnız bırakmamak üzere yemin ettiler. Abdümenâfoğulları'nın oluşturduğu topluluğun üyeleri, bir kaba konulmuş güzel kokulu bir sıvıya ellerini batırarak Kâbe duvarına sürdüler; bundan dolayı onlara "mutayyebîn" (güzel kokulular), yaptıkları ittifak ve yemine de "Hilfû'l-mutayyebîn" denildi. Abdüddâr'oğulları ve müttefikleri de birlikte hareket edeceklerine dair ant içmişlerdi. Bundan dolayı kendilerine "ahlâf" (yeminliler), yaptıkları ittifaka da "Hilfû'l-ahlâf" denilmiştir. Ayrıca bunlara, kestikleri bir hayvanın kanını bir kaba koyarak ellerini batırıp yalamak suretiyle yemin ettiklerinden dolayı "leakatü'd-dem" (kan yalayıcıları), yaptıkları ittifak ve yemine de "Hilfû leakati'd-dem" adı verilmiştir. Karşılıklı yeminlerden sonra her iki taraftan hangi kabilelerin birbiriyle savaşılabilecekleri belirlendi. Buna göre çarpışacak kabileler Benî Abdümenâf-Benî Sehm, Benî Abdüddâr-Benî Esed, Benî Zühre-Benî Cumah, Benî Teym-Benî Mahzûm ve Benî Hâris b. Fihr-Benî Adî b. Ka'b şeklinde seçilmişti. Kureyş'in taraf olan kolları çatışma noktasına gelmişken uzlaşmadan yana olanlar ağır bastı ve onların araya girmesiyle anlaşma sağlandı. Böylece Kureyş kabilesi son anda kanlı bir iç savaştan kurtulmuş oldu. Anlaşmaya

göre hicâbe (sidâne) ve livâ görevleriyle Dârünnedve yöneticiliği eskisi gibi Abdüddâr'da kaldı. Sikâye, rifâde ve kıyâde görevleri ise Abdümenâf'a verildi. Bu durum müttefikler arasında fazla bir sürtüşmeye yol açmadan İslâmiyetin zuhuruna kadar devam etti. Daha sonra kıyâde Abdüşems'e, ondan oğlu Ümeyye'ye, ondan da Harb b. Ümeyye'ye intikal etti. Sikâye ve rifâde hizmeti ise zenginliği ve cömertliğinden dolayı Hâşim b. Abdümenâf'a, ondan da oğlu ve Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib'e geçti. Abdülmuttalib'ten sonra sikâye ve rifâde oğlu Ebû Tâlib'e intikal etti. Ancak Ebû Tâlib'in malî durumu bozulduğu ve fakir düştüğü için kardeşi Abbas ondan bu görevleri devraldı. Hâşimoğullarının reisliği ise ölünceye kadar Ebû Tâlib'in uhdesinde kaldı.

SIRA SİZDE

2

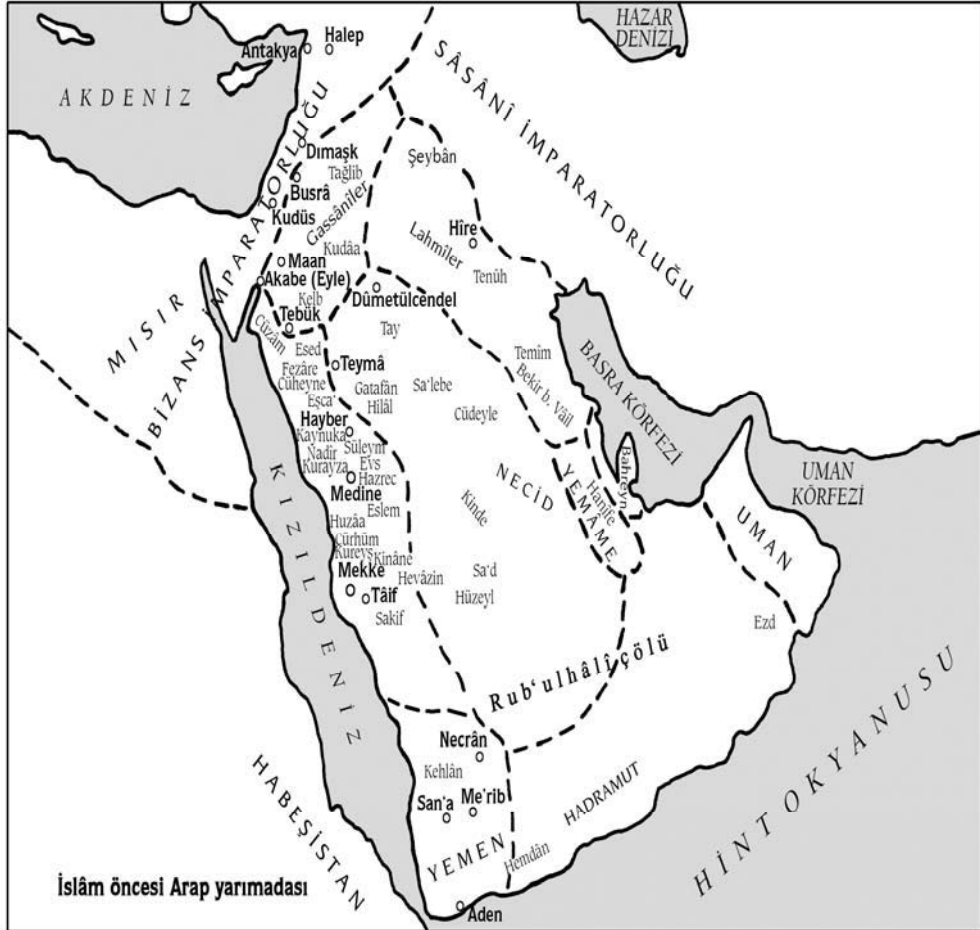
İslâm'dan önce Mekke ve Kâbe ile ilgili diğer görevler nelerdir, araştırınız.

Hâşim b. Abdümenâf ve Mekke Ekonomisinin Dışa Açılması

Kusay b. Kilâb'in Kureyş'in çeşitli kollarını Mekke'ye yerleştirmesiyle kabile yarı göçebelikten yerleşik hayata geçmişti. Mekke'nin tarıma elverişli olmaması nedeniyle Kureyş kabilesi ticaretle geçimini temin etmekte, ancak bu ticaret Mekke dışına taşmamaktaydı. Mekke'nin saldırı korkusu bulunmaksızın gelinebilecek ve sığılabilecek kutsal bir yer (harem) oluşu şehrin bir ticaret merkezi olarak gelişmesine imkan vermişti. Kureyşliler Mekke'ye gelen yabancı tacirlerden mal satın alır, ve bu malları çevrede bulunan Araplara satarlardı. Daha sonra Kusay'ın torunu ve Hz. Peygamber'in üçüncü kuşaktan dedesi Hâşim b. Abdümenâf gerek Mekke'ye gelen hacıların gerekse Kureyş kabilesinin yiyecek ve su ihtiyacını karşılamak için çalışmalar yaptı. Cömertliğiyle tanınan Hâşim Suriye'ye gidip Bizans imparatoruyla (kayser) görüştü ve ondan Mekkeliler için emniyet içerisinde bu bölgeye gelip ticaret yapabileceklerine dair bir belge aldı. Böylece Mekkelilerin ekonomik amaçlı dışa açılma dönemi başlamış oldu. Hâşim Bizans imparatoruyla yaptığı görüşmeden dönerken, Mekke'den Bizans topraklarına kadar uzanan yol üzerinde oturan çeşitli kabilelerle de kervanların güvenlik içerisinde bu güzergâhı kullanabileceklerine dair anlaşmalar yaptı. Mekkeliler Arabistan'ın çeşitli bölgelerinden sağladıkları deri, kumaş vb. malları Suriye'ye getirip satmaya başladılar. Bizans imparatorunun aynı zamanda Habeşistan kralı Necâşî'ye hitaben bir tavsiye mektubu da yazarak Habeşistan'a gelen Mekkeliler için gerekli kolaylığı sağlamasını istediği kaydedilmektedir. Hâşim'in Bizans'la ticarî anlaşma yapmasından sonra kardeşlerinden Muttalib Yemen'e, Abdüşşems Habeşistan'a ve Nevfel de İran'a giderek bu ülkelerin krallarından benzeri imtiyazlar elde ettiler. Ayrıca onlar da Hâşim gibi ticaret güzergâhı üzerindeki kabilelerle saldırmazlık antlaşmaları imzaladılar. Böylece Mekke ticareti milletlerarası bir mahiyet kazandı; Kureyşliler gerek antlaşmalar, gerekse Harem bölgesinde oturup Kâbe hizmetlerini yürütmenin getirmiş olduğu itibar sayesinde emniyet içerisinde kışın Yemen ve Habeşistan'a, yazın da Suriye ve Anadolu'ya kadar ticarî amaçlı yolculuklar yapmaya başladılar. Kureyş'in bazı ülke ve kabilelerle ticaret antlaşmaları yapıp serbest dolaşım izni alması "îlâf" terimi ile ifade edilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de Kureyş veya İlâf adı verilen sûrede şöyle buyurulmaktadır: "Kureyş'in emniyeti sağlanıp yaz ve kış seferleri kolaylaştırıldığı için, onlar da bu kutsal evin (Kâbe'nin) Rabbine kulluk etsinler. O ki, onları açlıktan koruyup doyurdu ve her çeşit korkudan emîn kıldı." (Kureyş 106/1-4)

Abdülmuttalib b. Hâşim

Hâşim b. Abdümenâf ticaret için Suriye'ye giderken bir süre kaldığı Yesrib'de (Medine) Neccâroğulları'ndan Amr b. Zeyd'in kızı Selmâ ile evlendi. Bu evlilikten Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dedesi Abdülmuttalib dünyaya geldi. Hâşim seyahatı sırasında Filistin'deki Gazze'de öldü ve oraya defnedildi. Asıl adı Şeybe olan Abdülmuttalib annesiyle beraber sekiz yaşına kadar Medine'de kaldıktan sonra amcası Muttalib tarafından Mekke'ye getirildi. Şehre girerken Muttalib'in terkisindeki çocuğu gören Mekkeliler, onu kölesi zannederek kendisine "Muttalib'in kölesi" anlamında "abdü'l-Muttalib" dediler ve Şeybe o günden sonra Abdülmuttalib diye anıldı. Bir başka rivayete göre ise Muttalib'e çocuğun kim olduğu sorulduğunda o, üstü başı pek düzgün olmayan Şeybe'yi yeğeni olarak tanıtmaktan çekinmiş ve kölesi olduğunu söylemiştir. Abdülmuttalib'i amcası yetiştirdi ve ölümüne yakın bir zamanda kabile reisliği görevini ona devretti. Abdülmuttalib gördüğü bir rüya üzerine Cürhümlülerin Mekke'yi terkederken kapattıkları Zemzem kuyusunun yerini bularak yeniden açtı. Kâbe civarındaki bu kuyuyu Kureyş'in karşı koymasına rağmen özel mülkiyetine geçirerek hacılara yiyecek ve su temini görevlerini üstlendi.

Resim 1.1: Mahmudov, E. (2010). Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları, İstanbul, s. 494.

ARAPLAR'DA DİNÎ VE SOSYO-KÜLTÜREL HAYAT

Dinî Hayat

Arabistan yarımadasının genelinde putperestlik (şirk) hâkimdi. Yarımada'nın çeşitli bölgelerinde put evleri denilebilecek tapınaklar inşa edilmişti. Bunlara genellikle *beyt*, kübik olanlarına da *kâbe* denilmekteydi. Putperestlik ve çok tanrıcılığın yaygın olduğu Câhiliyye döneminde kabilelerin kendilerine mahsus putları vardı. Bazı kabileler de ortak putlara sahiptiler. Bu dönemin başlıca ibadeti bu tapınaklarda duâ, secde ve tavaf etmek, adaklar adamak, kurbanlar kesmek, tanrıların hoşnutluğunu kazanmak için sadaka vermek gibi faaliyetlerdi. Kureyşliler edindikleri putları Kâbe'nin içine ve çevresine yerleştirmekte, putların önünde fal okları çekerek yapacakları işler konusunda karar vermekte idiler. Ayrıca hac için Kâbe'yi ziyarete gelen kabilelerden azami derecede istifade etmek ve onların ilgilerini çekmek için başka kabilelerin putlarını da Kâbe'ye ve çevresine dikiyorlardı. Öyle ki, Kâbe ve çevresindeki putların sayısı 360'a kadar ulaşmıştı. Şüphesiz Câhiliye döneminde hac en yaygın, köklü ve düzenli bir ibadetti. Araplar güneş ve ay takvimi farklılığından kaynaklanan sebeplerle nesî yaparak, yani ihtiyaç halinde yıla bir ay ilave ederek hac mevsimini her sene ilkbahar veya yaz aylarına denk getirirlerdi., Aynı zamanda hac mavsimi eşürü'l-hurum denilen "haram aylar"da (zilkade, zilhicce , muharrem, receb) olduğu için bu dönemi bir barış ve esenlik dönemi olarak geçirirlerdi. Araplar yalnız Mekke'yi değil putlarının bulunduğu başka tapınaklarını da haccederlerdi. Mekke'deki Kâbe'ye ve Lât, Menât, Uzzâ ve Zülhalasa gibi putların bulunduğu diğer tapınaklara yapılan bu ziyaretler birer bayram görünümündeydi.

SIRA SİZDE

3

İslâm Öncesi dönemde takvim hakkında neler biliyorsunuz. Kamerî aylar hangileridir?

Câhiliye döneminde müşrik Arapların taptığı, Mekke'de ve Arabistan'ın diğer bölgelerindeki önemli putlardan bazıları şunlardır:

Hübel: Kâbe'de bulunan Hübel, putların en büyüğü olup Kureyş'in en önemli putu idi. Kırmızı akik taşından insan suretinde yapılmış olan Hübel'in Amr b. Luhay tarafından Suriye'den Mekke'ye getirilirken sağ eli kırılmış, Kureyş müşrikleri ona altın bir el takmışlardı. Hübel bütün putperest Arap kabileleri tarafından ilah olarak kabul edilmekteydi. Ezlâm adı verilen fal okları Hübel'in yanında ilgili görevli tarafından çekilir ve Araplar bir işi yapıp yapmamak hususunda bu fal oklarından çıkan sonuca göre hareket ederlerdi.

İsâf ve Nâile: Rivayete göre Cürhümlülere mensup İsâf adlı erkek ile Nâile adlı kadın bir gece gizlice Kâbe'ye girip burada birleştikleri için taşlaşmış ve bunlardan biri Safâ tepesine diğeri de Merve tepesine dikilmişti. İki taş uzun zaman içinde unutulup burada kalmış, Amr b. Luhay Mekke'ye hâkim olduğunda bunlara daha önceki nesillerin ibadet ettiğini söyleyerek insanları bunlara tapmaya yönlendirmiştir. Böylece başlangıçta ibret için dikilen iki taş, zamanla ibadet edilen putlar haline gelmiş oldu. Daha sonra Kusay b. Kilâb bu iki putu Kâbe'nin önüne Zemez Kuyusu'nun yanına koydu. Kureyşliler hac sırasında bunların önünde traş olur, kurban keserlerdi.

Lât: Tâif'te yaşayan Sakîf kabilesinin putu olup aslında dört köşe bir kaya parçasından ibaretti. Sakîfliler onun etrafında Kâbe gibi üzerinde örtü bulunan ve "beytü'r-rabbe" denilen bir bina inşâ etmişlerdi. Mâbedin özel görevlileri ve bekçileri de vardı. Mekke'den ve Arabistan'ın her tarafından onun ziyaretine gelinirdi. Araplar yolculuktan önce ve sonra da buraya gelip tapınırlar, kurban takdim eder, hatta tavaf yaparlardı. Lât, az sonra zikredilecek olan Menât ve Uzzâ ile birlikte en çok saygı gören putların başında yer almakta ve Allah'ın kızları olarak kabul edilmekteydi. Kur'ân-ı Kerîm'de müşriklere hitâben "Gördünüz mü o Lât ve Uzzâ'yı? Ve üçüncüleri olan ötekini, Menât'ı..." (Necm 53/19-20) buyurularak bunlara tapmaktan vazgeçmeleri istenmiştir.

Menât: Mekke ile Medîne arasında Kudeyd'e yakın, Müşellel denilen yerde Hüzeyl kabilesine ait siyah bir kaya idi. Menât Arapların taptığı putların en eskisiydi ve bütün Araplar tarafından saygı gösteriliyordu. Menât'a ait bir ev, hediyelerin konulduğu bir oda ve bekçisi vardı. Evs ve Hazrec kabileleri başta olmak üzere Araplar buraya o kadar çok önem veriyorlardı ki Menât'ı ziyaret edip başlarını traş etmedikçe Mekke'de yaptıkları haccın tamam sayılmadığına inanıyorlardı.

Uzzâ: Nahle'de bulunan bu put üç küme dikenli ağaçtan oluşmakta olup etrafına "Beytü'l-Uzzâ" denilen bir ev yapılmıştı. Uzzâ'nın beyaz bir taş olduğu da zikredilir. Uzzâ'ya büyük saygı duyan Araplar, çocuklarına Abdüluzzâ adını koydukları gibi hac ve Kâbe'yi tavaftan sonra buraya gelir ve buraya gelmeden ibadetlerini tamamlanmış saymazlardı. Aynı zamanda Uzzâ'yı anne, Lât ve Menât'ı da onun kızları olarak görürlerdi. Kureyşliler de Uzzâ'ya büyük saygı duyarak ziyaret eder ve kurban takdim ederlerdi. Bunlardan başka çok sayıda put vardı.

DİKKAT

Araplar gökleri ve yeri yaratan, idare eden en yüce tanrı olarak Allah'ın varlığını kabul etmekle birlikte kendilerini Allah'a yaklaştıraçağı ve O'nun katında şefaathçi olacağı düşüncesiyle putlara tapıyorlardı. Böylece sadece Allah'a kulluğu öngören tevhid inancından saparak Allah'a ortak koşmuş, şirke düşmüş oluyorlardı. Kur'ân-ı Kerîm'de müşriklerin bu anlayışı tenkit edilerek sadece Allah'a kulluk etmeleri istenmektedir: "Kesinlikle, hâlis din yalnız Allah'ındır. O'ndan başkasını dost ve koruyucu edinenler, "Biz bunlara sırf bizi Allah'a daha çok yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz" derler. Şüphesiz Allah (Kıyamet günü) ayrılığa düştikleri konularda aralarında hüküm verecektir".(Zümer 39/3)

Arapların putlara ibadetteki başlıca hedefleri dünya hayatına yönelik hususlardı. Sağlık ve afiyet içinde olmak, servet elde etmek, yolculuğun iyi geçmesi, savaşlarda zafer kazanmak, erkek çocuk sahibi olmak gibi amaçlarla putların ilgi, yardım veya şefaathini dilerlerdi. Kısacası, ibadet ve diğer iyilikleri dünyevî gayeler için yaparlardı. Bu da onların âhîret hayatına inanmamalarının bir sonucu idi. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de müşriklerin öldükten sonra dirilme, dünyada yaptıklarından hesaba çekilme, cennet ve cehennem hayatı gibi âhîret hayatına yönelik hususlara inanmadıkları birçok âyette belirtilmektedir:

"Onlar hayat, ancak bu dünyadaki hayatımızdan ibarettir, biz bir daha diriltilecek değiliz, demişlerdi". (En'âm 6/29).

Araplar bazan çıkarları uğruna putları istismar ediyor, hoşlanmadıkları durumlarda ise, tanrı diye taptıkları bu putları alaya alıyorlar hatta onlara hakaret ve küfür edebiliyorlardı. Meselâ, öldürülen babasının intikamını almak isteyen bir adam fal okları çekmek için Zülhalasa putunun yanına

vardı. Bu put Mekke ile Yemen arasındaki Tebâle’de yer alan, üzerine bir çeşit taç oyulmuş beyaz bir taşı. Adam fal oklarını çektii; fakat yasaklayıcı ok çıktı. Fal okları istediği gibi çıkmayan adam, oku kırıp puta fırlattı ve şöyle dedi: “Senin baban öldürülseydi böyle demezdin!”. Artık bundan sonra Zülhalasa putu önünde fal okları çekilmedi.

Mekke’de sayıları az olmakla birlikte Hz. İbrahim’den gelen tevhid inancına sahip Hanîfler de bulunuyordu. Bunlar putperestliği reddettikleri gibi dönemin iki önemli dini olan Yahudilik ve Hıristiyanlığı da benimsemeyen tevhîd inancına bağlı kimselerdi. Meşhur hanîfler arasında şu isimler zikredilmektedir: Kus b. Sâide el-İyâdî, Zeyd b. Amr b. Nüfeyl, Ümeyye b. Ebü’s-Salt, Adî b. Zeyd el-İbâdî, Varaka b. Nevfel el-Kureşî, Mütelemmis b. Ümeyye el-Ken’ânî, Züheyr b. Ebû Sülmâ, Ubeydullah b. Cahş el-Esedî, Osman b. Huveyris vs. Varaka b. Nevfel ve Osman b. Huveyris örneklerinde olduğu gibi Hanîflerden bir kısmı Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir.

Araplar arasında Allah ile akraba olduklarına inandıkları cinlere, yıldızlara ve Allah’ın kızları olarak kabul ettikleri meleklerle tapanlar da bulunuyordu. Câhiliyye döneminde Ay, Güneş ile Zühre yıldızının yanısıra Süreyyâ, Merih, Utârid (Merkür), ve Zühal gibi yıldızlar da takdis edilmiştir. Lahm, Huzâa, Himyer ve Kureyş kabilelerince takdis edilen ve “Doğrusu Şi’râ yıldızının Rabbi de O’dur” ayetiyle Kur’ân’da da zikredilen Şi’râ (Sirius) yıldızı da önemli bir yer tutmaktaydı.

Arap yarımadasının çeşitli bölgelerinde başka dinlere mensup olanlar da vardı. Hayber, Fedek, Teymâ, Vâdilkurâ ve Yemen’de yahudiler mevcuttu. Hicretten sonra Medîne olarak isimlendirilen Yesrib’de üç önemli yahudi kabilesi kendilerine mahsus mahallelerde yaşamaktaydı: Benî Kaynukâ, Benî Nadîr ve Benî Kurayza. Yemen’de ve Arabistan’ın kuzey bölgelerinde yaşayan Kudâa, Gassân ve Tağlib kabileleri örneğinde olduğu gibi bazı Arap kabileleri arasında Hıristiyanlık yayılmıştı. İnan’a komşu Bahreyn dolaylarında ateşe tapan Mecûsîler bulunuyordu.

Sosyo-Kültürel Hayat

Ekonomik Hayat

Coğrafi şartlar yüzünden tarıma elverişli olmayan Mekke’de ekonomik hayatın temelini ticaret oluşturmaktaydı. Mekke’de “sûk” (çoğulu esvâk) adı verilen çarşı ve pazar yerleri mevcuttu. Bunların en eskisi ve en büyüğü Hazvere çarşısı olup şehrin başlıca ticaret merkeziydi. Öte yandan Arabistan’ın değişik bölgelerinde ve bu arada Mekke çevresinde genellikle hac mevsimi ve haram aylar dikkate alınarak peşpeşe kurulan panayırların (esvâku’l-‘Arab), yarımada için olduğu gibi Mekke ticareti açısından da büyük önemi vardı. Mekkeliler bu panayırlara iştirak etmekte ve önemli miktarda gelir sağlamakta idiler. Siyasî ve sosyo-kültürel açıdan da oldukça önem taşıyan, bir kısmı uluslararası mahiyetteki bu panayırlarda çeşitli milletlere mensup tâcirler ve Arap kabileleri bir araya gelir, alış veriş yapılır, ilişkiler geliştirilir, dostluklar kurulur, ihtilaflar çözüme bağlanıp antlaşmalar imzalanır, edebî konuşmalar yapılır ve şiirler okunurdu. Beğenilen şiirler Kâbe duvarına asılırdı. Câhiliye döneminin meşhur yedi (veya on) şairine ait bu şiirler “el- Muallakât” (veya el-Mu’allâkâtü’s-seb’=Yedi Askı) adıyla

bilinmektedir. İmruülkays b. Hucr, Tarafe b. Abd, Amr b. Külsüm, Züheyr b. Ebû Sülmâ, Antere, Lebîd b. Rebîa, Nâbîga ez-Zübyânî, Meymûn b. Kays el-A'şâ muallakât şairlerinden olup bunlardan Lebîd b. Rebîa müslüman olmuş ve İslâm devrinde de uzun süre yaşamıştır. Söz konusu panayırlardan önemli bazıları şunlardır:

Ukâz: Kureyş'in devamlı katıldığı ve Mekkelilerce desteklenen Ukâz panayırı Tâif-Nahle arasında Mekke'ye üç günlük mesafede Zilkâde ayının başında kurulur ve yirmi gün devam ederdi. Milletlerarası bir nitelik taşıyan ve katılımın oldukça yüksek olduğu bu fuara Arabistan'ın dört bir yanından tâcirler iştirak eder, Arap eşrafı ticaret yapmak üzere ürünlerini buraya gönderirdi. Çiftlik hayvanları, atlar, sığırlar, davarlar ve develer burada el değiştirir; Yemen elbiseleri, kılıçları, ıtriyat (parfümeri) ve derileri yanında muhtelif Mısır, Suriye, Irak ve Habeş malları alınır satılırdı. Hızla gelişerek Câhiliye döneminin en meşhur pazarı haline gelen Ukâz fuarı aynı zamanda edebî bir kongre mahiyetindeydi. Şairler en güzel şiirlerini burada okur, beğenilen şiirler Kâbe duvarına asılırdı. İleride bahsedileceği gibi Resûlullah Efendimiz (s. a. v.) peygamberliğinden önce Kus b. Sâide'nin meşhur konuşmasını burada dinlemiş, peygamberliğinden sonra da buraya gelip bazı kişilerle görüşmüş ve İslâm'a davet etmiştir.

Mecenne: Mekke yakınlarındaki Merruzzahrân denilen yerde Ukâz panayırının ardından zilkâde ayının son on gününde kurulurdu.

Zülmecâz: Arafat'a bir fersah (yaklaşık 6 km.) mesafedeki Zülmecâz adlı yerde kurulan bu panayır, Zilhicce ayının ilk sekiz günü devam ederdi. Hacılar Mecenne panayırının ardından buraya gelip sekiz gece kaldıktan sonra tevriye günü (8 Zilhicce), Arafat'a gitmek üzere buradan ayrılırlardı.

Hubâşe: Hicaz-Yemen kervan yolu üzerinde receb ayının başında kurulan ve üç veya sekiz gün devam eden Hubâşe panayırı, bölgedeki Arap kabilelerinin katılımıyla sınırlı kaldığı için mahallî bir özellik taşıyan ikinci derecede bir fuardı. Özellikle Mekke halkının istifade ettiği bu fuara Peygamber Efendimiz (s.a.v.) peygamberlikten önce Hz. Hatice'nin kervanıyla gelmişti. Ticari faaliyetler yanında diğer panayırlardan farklı olarak esirler, burada yakınları tarafından fidye ödenerek kurtarılır, haklarında kısas uygulanmasına karar verilen katiller burada cezalandırılırdı.

SIRA SİZDE

4

Arabistan'da kurulan diğer panayırlar hangileridir?

K İ T A P

İslâm öncesi Arap tarihi konusunda en geniş kapsamlı bir çalışma olan Cevâd Ali'nin el-Mufassal fî târihi'l-'Arab kable'l-İslâm adlı on ciltlik eserini tanımaya çalışınız.

Arap Kabileleri ve Kabile Yapısı

Arabistan'ın asıl sakinleri Araplar'dır. Araplar tarihî açıdan iki büyük kısma ayrılır: **1) Arab-ı bâide.** Bunlar tarihin eski devirlerinde yaşamış olup çeşitli sebeplerle yok olmuşlardır.. Âd, Semûd, Medyen, Amâlika vs. **2) Arab-ı bâkiye.** Soyuları devam eden Araplar olup iki ana kola ayrılırlar: **a) Arab-ı Âribe.** Kahtânîler adı verilen bu kabileler grubunun anavatanı Yemen'dir. Bu sebeple Güney Arapları olarak da bilinirler. Bunlar Cürhüm ve Ya`rub olmak üzere önce iki büyük kola ayrılırlar. Ya`rub'dan da Kehlân ve Himyer adında

iki ayrı koldan birçok alt kollar meydana gelmiştir. Bu kabileler değişik zamanlarda değişik sebeplerle anavatanlarını terkederek Arabistan'ın çeşitli bölgelerine yerleştiler. Dört kola ayrılan Kehlânîler'den Ezd kuzeye göç etti. Bunlardan Sa`lebe b. Amr Hicaz tarafına gitti, bir müddet sonra da Medine'ye göç ederek oraya yerleşti. Evs ve Hazrec bunun soyundandır. Hârîse b. Amr (Huzâa) ise Merrüzzahrân'a, sonra Mekke'ye yerleşerek Cürhümlüler'i oradan kovdu. İmrân b. Amr Umân'da, Cefne b. Amr ise Suriye'de yerleşti. Lahm ve Cüzâm kabileleri Hîre'ye, Tay kabilesi Ecâ ve Selmâ dağlarına, Kinde kabilesi önce Bahreyn'e daha sonra da Hadramut ve nihayet Necid'e yerleşti. **b) Arab-ı Müsta`ribe (Mütearribe).** Aslen Arap olmayıp sonradan Araplaşan kabilelerden meydana gelmektedir. Bunların soyu Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'e dayandığı için İsmailîler veya onun soyundan gelen uzak torunlarına nispetle Adnânîler, Meaddîler, Nizârîler de denilmektedir. Kuzey Arapları adıyla da bilinirler. Hz. İsmâil'in ana dili babası gibi Ârâmîce, Keldânîce veya İbrânîce idi. Onun soyu Arapça'yı Mekke'de öğrenip Cürhümlüler'e karışarak Araplaştığı için Arab-ı müsta`ribe adıyla anılmıştır. Hz. Peygamber'in yirmi birinci göbekten atası olan Adnân'a mensup başlıca kabileler ve kolları şöyle sıralanabilir: Mead, Nizâr, Rebîa, Mudar Kays-Aylân, Gatafân, Kinâne, Kureys, Kusay, Hâşim vs.

Genel olarak bakıldığında düzenli bir siyasî birliğin ve devletin sözü konusu olmadığı Arap yarımadasında Araplar kabileler halinde yaşıyorlardı ve kabile hayatı sosyal yapının temelini oluşturmaktaydı. Kabile üyeleri birbirleriyle kan ve neseb bağlarıyla bağlı olup bu birliği kabile asabiyeti denilen dayanışma duygusu ayakta tutardı. Bundan dolayı ensâb adı verilen soy bilgisi önemliydi. Düzenli bir siyasî yapı ve hukuki bir düzen sözkonusu olmadığından sosyal hayatın devamı, mal, can ve ırzın korunması "asabiyyet" duygusu, uyulması gereken gelenekler ve ecdattan kalma "örfler"le sağlanmaktaydı. Hangi sebeple olursa olsun saldırıya maruz kalan bir kişinin kendi kabilesini yardıma çağırması (istigâse) halinde bütün kabilenin galeyana gelerek (hamiyye) bu çağrı uyarınca hareket etmesi asabiyetin gereği olarak kaçınılmazdı. "İster zalim ister mazlum olsun kardeşine yardım et" ve "Senin gerçek kardeşin seninle birlikte hareket eder; sen zalim olursan o da seninle birlikte zalim olur" şeklindeki sözler Câhiliyye dönemindeki asabiyet anlayışının tipik ifadeleridir.

Sosyal hayattaki anarşiyi bir dereceye kadar kan gütme âdeti sınırlandırabiliyor, fakat buna karşılık da intikam alma sebebiyle kabileler arasında kanlı çarpışmalar çıkıyordu. Herhangi bir öldürme olayında "kan ancak kanla temizlenir" anlayışı ile öç alma duygusu devreye giriyor ve kısas olarak kâtilin öldürülmesi gerekiyordu. Yakını öldürülen taraf intikam almaya kadar yas tutar, bu süre içerisinde meselâ zırhını çıkarmayacağına, şarap içmeyeceğine, koku sürünmeyeceğine, kadınlara yaklaşmayacağına vs. yemin ederdi. Bazan öç almak için yıllar geçmekte ve bu durum öç alınmaya kadar o kabile için bir leke olarak görülmekteydi. Öldürülen kişinin yakınlarının kısas yerine kâtilin yakınları tarafından verilecek diyete razı olmaları zillet olarak değerlendiriliyordu. İslâmîyet'ten önce "eyyâmü'l-Arab" denilen kabilelerarası savaşlar Orta Arabistan tarihinde önemli bir yer tutar. Bu savaşlar kan davaları, sürüler, otlaklar, su kaynakları vb. sebepler yüzünden çıkar ve bazan yıllarca devam ederdi. Bekir b. Vâil ve Tağlib b. Bekir kabileleri arasındaki Besûs, Abs ve Zübyân kabileleri arasındaki Yevmü Dâhis ve Gabrâ ve Evs ile Hazrec kabileleri arasındaki Buâs Harbi ve Ficâr savaşları eyyâmü'l-Arab'ın en meşhurlarıdır. Savaşlar kabile hayatı açısından özel bir önem taşıdığından bu savaşlara dair hikâyelere kabileler ve mensupları müşterek bir kültür olarak sahip çıkmışlardır. Kabilenin

savaşlarıyla ilgili rivâyetler geceleri veya muhtelif zamanlardaki sohbet toplantılarında genellikle kabile lehine abartılarak nesilden nesile aktarılmıştır.

Kabile başkanlarına reis, şeyh veya seyyid denilmekte olup cesur, cömert ve birleştirici olmaları istenirdi. Kabile reisinin kabile için taşıdığı merkezî önemden dolayı savaşlarda kabile reisleri hedef alınır, kabile reisinin öldürülmesi büyük bir felâket olacağından taraftarlarınca özel olarak korunurdu. Savaşlarda kabile sancağının yere düşmemesi de önem taşıdığından sancak, kahramanlığıyla bilinen güçlü ve cesur kişilerce taşınır, sancaktarın öldürülmesi halinde yerini aynı vasıflara sahip bir başkası alırdı.

Arap toplumunda göçebe veya yerleşik hayat hâkimdi. Çöl ve vahalarda (bâdiye) develeriyle birlikte konar göçer olarak çadırlarda yaşayanlara bedevî (ehlü'l-bâdiye, ehlü'l-veber), köy, kasaba ve şehirlerde kerpiçten yapılmış evlerde yerleşik hayat yaşayanlara hadarî (ehlü'l-meder) denilmekteydi. Her kabilenin yaşadığı, konakladığı veya mülk olarak kabul ettiği bir toprağı vardı; Kabilelerin savaş, kuraklık, daha iyi otlak arama gibi sebeplerle sık sık yer değiştirdikleri olurdu. Kabile özel toprak mülkiyeti tanımazdı. Otlaklar ve su kaynakları kabile için hayatî öneme sahip olup kabile mensupları arasında müşterek mülkiyete dahildi. Kabilelerin önemli gelir kaynaklarından biri diğer kabilelere karşı düzenlenen yağma ve baskınlardan elde edilen ganimetlerdi. Kabile fertleri sebebini sormadan kabilesiyle birlikte yola çıkar, baskın ve yağmaya katılırlardı.

Kabileler içerisinde güçlü olanlar bulunduğu gibi zayıf olanlar da vardı. Bu sebeple kabileler arasında yardımlaşma, dayanışma ve himaye amacıyla antlaşmalar yapılmakta, ittifaklar kurulmaktaydı. Temelde savunma amacına yönelik olan ve hilf (çoğulu ahlâf) adı verilen bu antlaşmalar için ilgili kabile mensupları bir araya gelir ve törenle yemin ederlerdi. Yeminleşen kabileler artık bir tek kabile gibi olur ve birine yapılacak saldırı diğerine de yapılmış sayılır, sevinç ve yaslar paylaşılır, herhangi birinin üçüncü bir tarafa verdiği emân kabul edilirdi. Kabileler diğer kabile veya şahıslara tanıdıkları himaye haklarına önem verirler ve savaş pahasına dahi olsa sahip çıkarlardı. Öte yandan kabilelerin antlaşmalara uymaları istenir, aksi bir davranış, bilhassa ihtiyaç duyulduğu bir sırada antlaşmanın tek taraflı olarak feshedilmesi ayıplanır, hıyanet olarak değerlendirilirdi.

Kabile kurallarının ve geleneklerinin dışına çıkan, kabilenin şerefine leke süren ve kabile önderleri tarafından yapılan tavsiye ve uyarılara kulak asmayanlar cezalandırılır, aile ve kabilesiyle bağları kopmuş olurdu. En büyük ceza kişinin ailesi ve kabilesinden kovulmasıydı (el-hal'). Bu duruma düşenler hac ve panayır mevsimlerinde açıkça ilân edilirdi.

Kabile şairlerinin toplumda önemli yeri bulunmaktaydı. Kabile veya kabileler birliğinin sözcüsü olarak siyasi müzakerelere katılan heyetlerde şairin yeri ve vazifesi vardı. Kabile, hayatının, hissiyatının, geçmişteki övünülecek şeylerinin, zaferlerinin, düşmanlarına karşı beslediği kin ve intikamının, onları küçültücü hicivlerin, etrafını çeviren tabiatın en güzel ifadesini şairin sihirli sözlerinde bulur ve bütün bunları ondan beklerdi. Bu sebeple de onun şairinin korunmasına ve yayılmasına çalışırdı. Bir kabileden şair çıktığı zaman bayramlarda, düğünlerde olduğu gibi şenlik düzenlenir, ziyafet verilirdi.

Tevhîd inancını esas alan İslâm dini Câhiliyye dönemindeki putperestlik ve şirk anlayışına cephe aldığı gibi kabîleciliği, kişinin haksız bir konuda da

olsa kendi kavmine yardımcı olmasını öngören asabiyeti ve kabîle asabiyetine dayalı üstünlük iddialarını da yasaklamış, Allah katında üstünlüğün ancak takvâ ile elde edilebileceğini bildirmiş ve. kabîlecilik yerine “İslâm kardeşliği” bilincini yerleştirmiştir:

“Müminler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki esirgenesiniz. Ey müminler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ne kötü bir isimdir! Kim de tevbe etmezse işte onlar zalimlerdir. Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçın. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyicidir. Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkmanızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır.” (Hucurât 49/11-13).

Arap toplumu hürler, mevâlî ve kölelerden oluşmaktaydı. Hürler de eşrâf ve avam olmak üzere ikiye ayrılırdı. Arabistan'ın diğer bölgelerinde olduğu gibi Mekke'de de kölelik yaygındı. Köle ve cariyeler toplumun en alt sınıfı olup efendilerine itaatle yükümlü idiler. Mal gibi miras kalır, alınıp satılır, tarım ve ticarete çalıştırılırdı. Efendiler köleler üzerinde kesin bir tasarruf yetkisine sahipti. Azad edilen kölelere mevâlî denilirdi ve bunlar hür insanlarla evlenemezdi.

Aile bağımsız bir birim olmaktan daha ziyade kabilenin bir alt birimi olmak bakımından önemliydi. Diğer bir ifadeyle toplumda kabilecilik esas olduğundan aile üyesi olmaktan çok kabilenin üyesi olmak değer taşımaktaydı. Bu manada kabile adeta büyük bir aile gibiydi. Aile koca, eş veya eşler, çocuklar ve kölelerden oluşmaktaydı. Ataerkil bir aile yapısına sahip olan Araplarda neseb ve akrabalık bağı erkek yoluyla kurulur ve devam ederdi. Bir erkek istediği kadar kadınla evlenebilirdi. Sosyal itibarı bulunmayan kadınlar miras hakkına da sahip değillerdi. Boşama yetkisi erkekteydi. Araplar çok sayıda erkek çocuğa sahip olmakla övünürlerdi. Çünkü erkek çocuk sırası geldiğinde bir savaşçı olarak ailenin ve kabilenin güç kaynağıydı. Öte yandan kız çocukları doğduğunda bundan utanç duyarlardı; hatta kız çocuklarını diri diri gömenlere de rastlanmaktaydı. Bazıları da fakirlik korkusuyla çocuklarını öldürürlerdi. Kur'ân-ı Kerîm'de Yüce Allah bu tür anlayış ve davranışları şiddetle kınamaktadır:

“Onlardan birine kız müjdelendiği zaman öfkelenmiş olarak yüzü kapkara kesilir, kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenirdi. Onu aşağılık duygusu içinde yanında mı tutsun yoksa toprağa mı gömsün! Verdikleri hüküm ne kadar kötüdür!” (Nahl 16/58-59).

“Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın. Biz onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir suçtur” (İsrâ 17/31).

Genel olarak bakıldığında, Câhiliye denilen İslâm öncesi dönemde Arap toplumunda şirk, sosyal adaletsizlik ve ahlakî çöküntü hakimdi. İyilik, adalet, doğruluk, hukuk vb. kavramlar bilinmekte ve bu hususlara riayet eden insanlar da bulunmakla birlikte bu değerler toplumda etkin bir mahiyet taşımamaktaydı.

Zengin ve güçlüler, fakir ve zayıflara haksızlık etmekten çekinmezdi. Kabileler arası savaşlar, kan davaları, içki, fuhuş, kumar, ribâ (faiz), yağmacılık ve çapulculuk almış yürümüşü. Şüphesiz benzer problemler Araplar'ın dışında dönemin diğer toplumlari için de söz konusuydu. Bu sebeple İslâm kaynaklarında yahudi ve hıristiyanlar başta olmak üzere birçok insanın toplumu bu tür kötülüklerden kurtaracak bir peygamber beklentisi içinde olduğu belirtilmektedir.

Özet

Coğrafi açıdan Arap yarımadasını tanımlayabilmek

Arap Yarımadası Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının kesişme noktasında yer alır. Doğuda Basra Körfezi (İran Körfezi) ve Uman Denizi, Güneyde Arap Denizi ve Aden Körfezi, Batıda Kızıldeniz ve Akabe Körfezi ile çevrilidir. Yarımada'nın belli başlı bölgeleri Tihâme, Hicâz, Necid, Yemen, Hadramut, Umân ve Bahreyn'dir.

Yarımada'nın siyasi tarihi ve İslâm'dan önce kurulan devletler hakkında fikir yürütebilmek

En eski yerleşim yerlerinin başında gelen Arap Yarımadası'nın güney ve kuzeyinde İslâm öncesi dönemde çeşitli devletler kurulmuştur. Orta Arabistan'daki Hicaz bölgesinde ise İslâm dönemine kadar herhangi bir devletin kurulmadığı, bölgede insanların çeşitli kabileler halinde yerleşik veya göçebe olarak yaşadığı bilinmektedir. Güney Arabistan'da Ma'nîliler, Sebeliler ve Himyerîler hüküm sürmüş, ardından bölgeye Habeşliler ve Sâsânîler hakim olmuştur. Kuzey Arabistan'da Nabatîler, Tedmürîler, Gassânîler, Hireliler (Lahmîler) ve Kindeliler devlet kurmuşlardır.

Hicaz bölgesi ve bu arada Mekke'nin tarihi önemini açıklayabilmek

Hicâz bölgesi ve bu arada Mekke İslâm tarihi açısından olduğu gibi dünya tarihi açısından da yeryüzünün en önemli bölgelerinden biridir. İslâm Mekke'de doğdu, önce Medine'ye, ardından Arap yarımadasının tümüne yayıldı. Hz. Peygamber'in vefatından sonra da yarımada dışındaki bölgelere ulaştı. Hz. Peygamber altmış üç yıllık ömrünün elli üç yılını Mekke'de, son on yılını da yine Hicâz bölgesinin bir şehri olan Medine'de geçirdi. Hac ibadetinin yapıldığı Kâbe, Mescid-i Haram, Arafat, Müzdelife ve Mina Mekke ve çevresindedir.

İslâm'ın nasıl bir dinî ve sosyo-kültürel ortamda ortaya çıktığını değerlendirebilmek

İslâm öncesi Arap toplumu kabilecilik esasına dayanır. Kabile asabiyeti genel kuralları belirleyicidir. Arap kabileleri Güneyli ve Kuzeyli (veya Kahtânî ve Adnânî) olmak üzere iki ana koldan gelir. Araplar yerleşik (hadarî) ve göçebe (bedevî) olarak yaşarlardı. Yılım belirli mevsimlerinde belirli yerlerde kurulan panayırlar ekonomik hayatın canlılığını temin ederdi. Dinî açıdan genel anlamda putperestlik hakimdi. Bununla birlikte yarımada'da Yahudilik, Hıristiyanlık ve Mecûsîlik gibi dinler de taraftar bulmuştur. Hac en önemli ibadetlerden biri olup bu bağlamda Mekke ve Kâbe'nin önemi büyüktür. İslâm öncesi toplumu genel anlamda Câhiliye toplumdur. Tevhidden uzaklaşmış, hak ve hukuk üstünlüğü yerine gücün üstünlüğünü esas almıştır.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi Kureyş'in Mekke yönetim tarihi açısından en önemli şahsiyetlerinden biridir?
 - a. Abdüddâr b. Kusay
 - b. Kusay b. Kilâb
 - c. Harb b. Ümeyye
 - d. Muttalib b. Abdümenâf
 - e. Amr b. Luhay
2. Kabileler arası savaşların genel adı aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Yevmü Dâhis ve Gabrâ
 - b. Eşhurul-hurum
 - c. Eyyâmü'l-Arab
 - d. Emvâlü'l-muhaccere
 - e. Hilfü'l-ahlâf
3. Kur'ân-ı Kerim'de Kureyş (Îlâf) sûresindeki "îlâf" terimi hangi tarihi olaya işaret eder?
 - a. Habeşistan'ın Yemen valisi Ebrehe'nin Kâbe'yi yıkma teşebbüsü
 - b. Huzâa kabilesinin Cürhümlüler'i Mekke'den çıkarması
 - c. Kusay b. Kilâb'tan sonra Kureyş kabilesi kollarının "Kan Yalayanlar (Ahlâf)", "Koku Sürünenler (Mutayyebîn)" ve tarafsızlar şeklinde üçe bölünmesi
 - d. Hâşim b. Abdümenâf ve kardeşlerinin çevre ülkeler nezdindeki girişimleri sonucu Mekke ekonomisinin dışa açılması
 - e. Abdülmuttalib'in Cürhümlüler tarafından kapatılan Zemzem kuyusunu yeniden açması
4. Aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?
 - a. Mekke'ye putperestliği getiren Hâşim b. Abdümenâf'tır.
 - b. Cürhümlüler, Mekke'ye Huzâa'dan sonra hâkim olmuştur.
 - c. Hicâbe, takvim düzenlemesiyle ilgili bir görevdir.
 - d. Hübel Tâif'te olup burada yaşayan Sakîf kabilesinin putudur.
 - e. Mekke'ye putperestlik Huzâa kabilesinden Amr b. Luhay tarafından sokulmuştur.

5. Arabistan'da kurulan panayırlar içinde hem ekonomik hemde kültürel bakımdan önemi olan panayırları aşağıdakilerden hangisidir?
- Ukâz
 - Mecenne
 - Hubâşe
 - Zülmecâz
 - Debâ

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

- b** Yanıtınız doğru değilse “Kureyş’in Mekke Hâkimiyeti ve Kâbe Hizmetleri“ konusunu yeniden okuyunuz
- c** Yanıtınız doğru değilse “Arap Kabileleri ve Kabile Yapısı“ konusunu yeniden okuyunuz
- d** Yanıtınız doğru değilse “Hâşim b. Abdümenâf ve Mekke Ekonomisinin Dışa Açılması” konusunu yeniden okuyunuz
- e** Yanıtınız doğru değilse “Huzâaluların Mekke hakimiyeti ve Amr b. Luhay “ konusunu yeniden okuyunuz
- a** Yanıtınız doğru değilse “Ekonomik Hayat” konusunu yeniden okuyunuz

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

İslâm'dan önce Arap yarımadası'nın doğu ve kuzeyinde başkenti Irak bölgesindeki Medâin olan Sâsânî İmparatorluğu hüküm sürmekteydi. Yarımadanın kuzey ve batısı başkenti İstanbul (Konstantinopolis) olan Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu'nun hakimiyetindeydi. Bu iki imparatorluk dönemin süper güçleri mahiyetinde olup aralarında yüzyıllardır devam edegelen mücadeleler söz konusuydu. İslâm'ın başlangıç yıllarında Sâsânîler Kudüs'ü işgal edip Mısır'a kadar ilerlediler (619). Bir süre sonra da Anadolu üzerinden İstanbul önlerine geldiler (626). Bizans İmparatoru Herakleios Sâsânî İmparatoru II. Hüsrev'i 627 yılı sonunda Nineva'da (Ninova) kesin bir yenilgiye uğratarak asırlardır süren mücadeleye son noktayı koydu. Kısa bir süre sonra başlayan İslâm fetihleriyle Sâsânîler tarihe karışırken, Suriye, Filistin ve Mısır gibi önemli bölgeleri müslümanlara kaptıran Bizans ciddi bir güç kaybına uğradı. İslâm'ın doğuş yıllarında Habeşistan krallığını da hatırlamak gerekir. Nitekim Mekke'de İslâm'ı yaşama konusunda ciddi sıkıntıyla karşılaşan müslümanlar Habeşistan'a hicret etmiş ve Necâşî Ashame tarafından himaye edilmişlerdir.

Sıra Sizde 2

İslâm öncesi dönemde daha önce sayılanlardan başka, Mekke ve Kâbe ile ilgili diğer bazı görev ve hizmetler şöyle sıralanabilir: **Sifâre:** Elçilik görevi

olup savaş veya diğer zamanlarda Mekke ve Kureyş'in diğer kabilelerle ilişkileri bu görevi üstlenen kimse tarafından yürütülürdü. Adıy kabilesi adına Hz. Ömer müslüman olmadan önce bu görevi yürütüyordu. **Emvâlü'l-muhaccere**: Kâbe'ye bırakılan, putlara sunulan hediyelerin korunması. **Kubbe ve einne**: Kubbe, savaş zamanı bir çadırın kurularak gerekli malzemenin toplanması demektir. Einne ise süvari birliğinin komutanlığı demektir. Meselâ Uhud Gazvesi'nde İkrime b. Ebû Cehil ve Hâlid b. Velîd müşrik süvari birliğinin kumandanı idiler. **Ezlâm**: Bu görev fal oklarıyla ilgilidir. Câhiliye Arapları bir işe karar vermeden önce üzerine "evet", "hayır" "yap" , "yapma" gibi ifadeler yazılı fal oklarını çeker ve çıkan oka göre hareket ederlerdi. **Nesî**: Takvim hizmetleriyle ilgili bu görev Câhiliye döneminde kamerî takvimin (ay takvimi) şemsî takvime (güneş takvimi) uyarlanması suretiyle takvime yapılan müdahaleyi ifade etmektedir. **Eşnâk**: Diyet ve cezaların tespit edilip uygulanması görevidir. **Hakem** ve **kâhinlerin** yürüttüğü yargı (tahkîm) görevleri de eklenebilir.

Sıra Sizde 3

İslâm öncesi Araplar'da belirli bir takvim kullanılmadığından bazı önemli olayları tarih başlangıcı olarak kullanmışlardır. Meselâ, Fil Vak'ası ve Velîd b. Mugîre'nin ölümü bir olayın tarihini belirlemede başvurdukları olaylardır. Arapların takvimi Ay takvimi idi. Kamerî aylar şunlardır: Muharrem, Safer, Rebûlevvel, Rebûlâhîr, Cemâziyelevvel, Cemâziyelâhîr, Receb, Şaban, Ramazan, Şevval, Zilkade ve Zilhicce. Bunlardan haram aylar Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Receb ayları olup bu süreçte savaş yapılmaması, kan dökülmemesi esastır. Kamerî aylar 29 veya 30 gündür.

Sıra Sizde 4

Arabistan'ın diğer bölgelerinde kurulan bazı panayırlar da şunlardı: Kuzey Arabistan'da Hicaz-Suriye kervan yolu üzerinde bulunan Dûmetülcendel'de rebûlevvel ayında kurulan panayır Arabistan'ın en önemli fuarlarından biri olup Hicaz ve Yemen'den gelen tâcirler Kureyşli muhafızlar tarafından korunurdu. Buradan Hasâ'daki Muşakkar'a gidilir, cemâziyelâhîrde kurulan bu fuara deniz yoluyla gelen İranlılar da katılırdı. Receb ayının ilk günü Muşakkar'dan Umân'daki Suhâr'a hareket edilir, 20-25 receb günlerinde burada alış veriş yapılır, ardından Debâ panayırına gidilirdi. Umân sahilinde Hint ve Afrika'ya açılan önemli bir liman kenti durumundaki Debâ'da receb ayının son günü dönemin en önemli uluslararası fuarlarından biri açılırdı. Bu panayırda Arap yarımadasının yanısıra Hint ve Çin gibi denizaşırı ülkelerin malları alınır satılırdı. Hz. Peygamber Suhâr ve Debâ panayırlarına da iştirak etmiştir. Debâ'dan sonra güney Arabistan'a gidilir ve Mehre'de 15 Şaban'dan sonra açılan Şîhr panayırının ardından ramazan ayında kurulan Aden ve San'â fuarlarına iştirak edilirdi. Ardından da Râbiye (Hadramût'ta) ve Ukâz panayırları gelmekteydi.

Yararlanılan Kaynaklar

Algül, H. (1986), **İslâm Tarihi**, I, İstanbul.

Apak, A. (2006), **Anahatlarıyla İslâm Tarihi I: Hz. Muhammed (s. a. v.) Dönemi**, İstanbul 2006.

Avcı, C. (2008), **Muhammedü'l-Emin: Hz. Muhammed'in Peygamberlik Öncesi Hayatı**, İstanbul.

Avcı, C. (2003), **İslâm-Bizans İlişkileri**, İstanbul.

Cevâd Ali, (1968-1978) **el-Mufassal fi târîhi'l-'Arab kable'l-İslâm**, I-X, Beyrut.

Çelikkol, Y. (2003), **İslâm Öncesi Mekke**, Ankara 2003.

Hamîdullah, M. (2003), **İslâm Peygamberi** (trc. Salih Tuğ), I-II, İstanbul.

Hitti, P. (1980), **Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi** (çev. Salih Tuğ), I, İstanbul.

Sarıcık, M. (2004), **İnanç ve Zihniyet Olarak Cahiliye**, İstanbul.

Sarıçam, İ. (2003), **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, Ankara 2003.

TDV İslâm Ansiklopedisi, "Arabistan" ve "Arap" maddeleri.

2

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra Hz. Peygamber'in;

- Soy ve ailesini daha yakından tanıyabilecek,
- Çocukluk ve gençliğinin hangi şartlarda geçtiğini açıklayabilecek,
- Ailevi ve toplumsal problemler karşısındaki duyarlılığını ayırt edebilecek,
- Hz. Hatice ile kurduğu mutlu yuvanın temel prensipleri ve bu evlilikten dünyaya gelen çocukları sıralayabilecek,
- Peygamberlik öncesi, içinde yaşadığı Cahiliye toplumunda hakim değerler ile kendisinin sergilediği erdemli davranışları mukayese edebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Abdullah, Abdülmuttalib, Ebû Tâlib
- Âmine, Halîme, Fâtıma bint Esed, Hatice
- Şakk-ı Sadr
- Ficâr Savaşları, Hilfü'l-fudûl
- el-Emîn

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

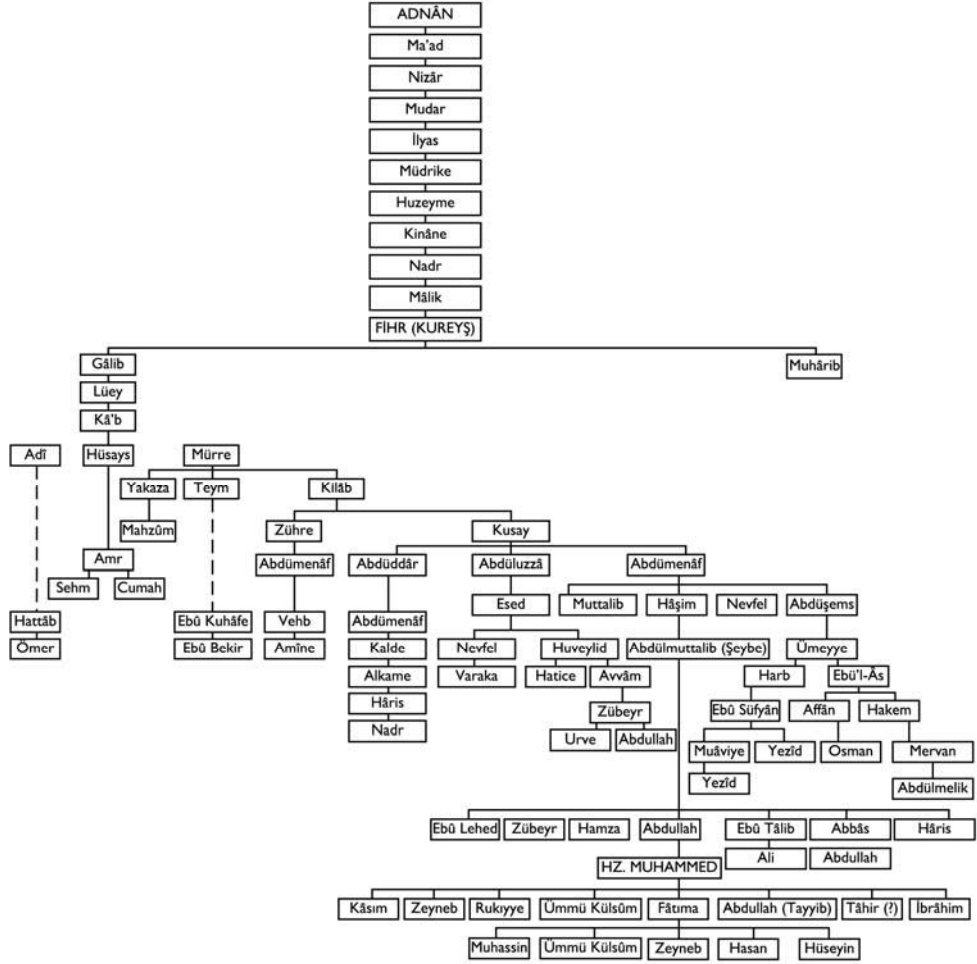
- TDV İslâm Ansiklopedisi'nden "Abdullah", "Abdülmuttalib", "Âmine", "Ebû Tâlib", "Emîn", "Fâtıma bint Esed", "Ficâr", "Halîme", "Hatice", "Hilfü'l-fudûl" ve "Muhammed" maddelerini gözden geçiriniz.
- Muhammed Hamidullah'ın İslâm Peygamberi ve Hüseyin Algül'ün İslâm Tarihi adlı eserinin ilgili bölümlerini okuyunuz.
- Casim Avcı'nın Muhammedü'l-Emin: Hz. Muhammed'in Peygamberlik Öncesi Hayatı adlı eserini inceleyiniz.

Hz. Muhammed'in Peygamberlik Öncesi Hayatı

GİRİŞ

Hz. Muhammed Yüce Allah tarafından “âlemlere rahmet” ve “son peygamber” olarak gönderilmiş, Kur’ân-ı Kerim’de onun insanlığa “en güzel örnek” olduğu ifade edilmiştir. Öte yandan onun bir “beşer” olduğu da vurgulanmıştır. Dolayısıyla o, hem dünya hayatının şartlarına tabi bir beşer hem de ilahî vahye muhatap olan bir peygamberdir. Hz. Muhammed sadece bir peygamber olarak ilahî mesajı aktarmakla kalmamış, aynı zamanda bir fert, bir aile reisi, bir eğitimci, bir devlet başkanı, bir hâkim ve bir kumandan olarak bu mesajı hayatına yansıtmış ve örnek bir kişilik sergilemiştir. Sahip olduğu üstün özellikleri sebebiyledir ki, Hz. Peygamber, on beş asır boyunca bütün müslümanların gönlünde taht kurmuştur. O sadece müslümanlar için değil, tarihin akışını değiştiren bir insan olarak da dünya tarihi açısından önemlidir: VII. Yüzyıldan itibaren Asya, Afrika ve Avrupa’nın önemli bir kısmına yayılarak edebiyattan mimariye, siyasetten ekonomiye, hukuktan felsefeye kalıcı izler bırakan İslâm kültür ve medeniyeti temelinde onun etrafında şekillenmiştir. Bundan dolayıdır ki, müslüman olmayanlar da ona bir şekilde ilgi duymuş ve gerek Doğu’da gerekse Batı’da hakkında en çok eser yazılan şahısların başında yer almıştır.

Hz. Peygamber’in altmış üç yıllık hayatına bir bütün olarak bakıldığında 40 yılının peygamberlik öncesine ait olduğu görülür ki, bu da ömrünün yaklaşık üçte ikisine karşılık gelmektedir. Resûlullah’ın (s. a. v.) doğumu, çocukluğu, gençliği, ticari faaliyetleri, Hz. Hatice ile evliliği, çocuklarının dünyaya gelip büyümeleri ve Kâbe hakemliği bu dönemde gerçekleşmiştir. Daha önemlisi o bu dönemde ilahî bir yolla peygamberliğin ağır yükünü taşıyabilecek şekilde hazırlanmış ve toplumun bu mesaja kulak vermesini kolaylaştıracak güvenilir kişiliği bu dönemde oluşmuştur. Nitekim onun bu dönemde Mekke toplumundaki adı “Muhammedü’l-Emîn”dir. Hz. Muhammed’in doğumundan peygamberliğine kadar kırk yılını geçirdiği Câhiliye toplumunda nasıl bir kişilik sergilediğini kavramak bütün müslümanlar için önemli olduğu gibi, peygamberlik sonrası hayatını değerlendirebilmek açısından da gereklidir.

Şekil 1.1:Hz. Muhammed'in şeceresi (TDV İslâm Ansiklopedisi, XXX, 408)

PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN (S. A. V.) SOYU ve AİLESİ

Hz. Peygamber'in Soyu

Peygamber Efendimiz'in soyu yirmi birinci kuşaktan atası olan Adnân vasıtasıyla Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'e dayanmaktadır. Bu sebeple Hz. Peygamber'in soyunun da mensup olduğu Kuzey Araplar'ına İsmâîlîler veya Adnânîler gibi isimler de verilmektedir (Araplar'ın diğer ana kolu, anayurdu Güney Arabistan olan Kahtânîler'dir). Hz. Peygamber'in Adnân'a kadar soy kütüğü kesin olarak bilinmekte olup şöyledir: Muhammed b. Abdullah b. Abdümtalib (Şeybe) b. Hâşim b. Abdümenâf b. Kusay b. Kilâb b. Mürr b. Kâ'b b. Lüey b. Gâlib b. Fihr (Kureyş) b. Mâlik b. Nadr b. Kinâne b. Huzeyme b. Müdrike b. İlyâs b. Mudar b. Nizâr b. Mead b. Adnân. Adnân ile Hz. İsmail arasındaki dedelerin isimleri ve sayıları konusunda ise ihtilaf bulunmaktadır. Bununla birlikte Adnân'ın soyunun Hz. İsmail'e dayandığında herhangi bir şüphe yoktur. Yukarıdaki tabloya göre Peygamber Efendimiz, Araplar'ın, Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'in soyundan gelen Adnânîler kolundan, Kureyş kabilesinin Hâşimoğulları sülâlesine mensup Abdullah b. Abdümtalib'in oğludur.

Daha önce zikredildiği üzere Kur'ân-ı Kerim'de Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail'in Kâbe'yi inşa ettikten sonra yaptıkları duâya da yer verilir ve Hz. Peygamber'in onların soyundan geldiğine işaret edilir: "Ey Rabbimiz! Bizi sana boyun eğenlerden kıl; neslimizden de sana itaat eden bir ümmet çıkar; bize ibadet usûllerimizi göster ve tevbemizi kabul et. Zira tevbeleri çokça kabul eden ve çok merhametli olan ancak sensin. Ey Rabbimiz! Neslimiz arasından, senin âyetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyip arındıracak bir peygamber gönder. Muhakkak ki sen Azîz ve Hakîmsin" (Bakara 2/128-129). Bilindiği gibi Hz. İsmail neslinden gelmiş olan tek peygamber Hz. Muhammed'dir.

Resûlullah (s. a. v.) de soyu hakkında şöyle buyurmuştur: "Allah İbrahim'in oğullarından İsmail'i, İsmailoğulları'ndan Benî Kinâne'yi, Kinâne'den Kureys'i, Kureys'ten Benî Hâşim'i ve onlar arasından da beni seçti." (Müslim, "Fezâil", 1; Tirmizî, "Menâkıb", 1).

İNTERNET

www.sonpeygamber.info sitesinde "Kimdir" başlığı altında verilen Hz. Muhammed'in soy ağacını (şecere) inceleyiniz.

Peygamber Efendimiz'in Anne ve Babası

Hz. Muhammed'in babası, Kureys'in Benî Hâşim kolundan Abdullah b. Abdülmuttalib, annesi ise Kureys kabilesinin Benî Zühre koluna mensup Vehb b. Abdümenâf'ın kızı Âmine'dir. Hz. Peygamber onların evliliklerinden dünyaya gelen tek çocuklarıdır. Peygamber Efendimiz'in baba tarafından dedesi Abdülmuttalib b. Hâşim, babaannesi Fâtma bint Amr, anne tarafından dedesi Vehb b. Abdümenâf, anneannesi de Berre bint Abdüluzâ'dır.

Hz. Peygamber'in babası Abdullah akranları arasında çok beğenilen yakışıklı bir gençti. Yüzünde diğer gençlerde bulunmayan bir güzellik ve parlaklık vardı. Bunun Hz. Peygamber'e ait "nübüvvet nûru" (peygamberlik nuru, Nûr-i Muhammedî) olduğu kabul edilir. Rivâyete göre Abdullah, Âmine ile evlendikten sonra alnındaki nur Âmine'ye intikal etti. Çünkü Âmine bu nurun gerçek sahibine, Efendimiz'e hamile kalmıştı. Abdullah Kureys gençleri arasında yakışıklılığı ve alnındaki nur dolayısıyla dikkat çekmekte, kadınlar arasında bu özellikleri konuşulmakta ve bu arada birçok evlilik teklifi almaktaydı.

Abdullah'ın babası Abdülmuttalib, Zemzem Kuyusu'nu yeniden ortaya çıkarıp onardığı sırada Kureys'in bazı ileri gelenleri ona engel olmaya çalışmış, onu alaya alıp küçük düşürmek istemişlerdi. O sırada Hâris'ten başka oğlu olmayan Abdülmuttalib onlara karşı savunmasız bir durumda olduğundan on oğlu olursa birini kurban edeceğine dair adakta bulunmuştu. Bir süre sonra duâsı gerçekleşip on oğlu dünyaya geldiğinde gördüğü bir rüyada kendisine adağı hatırlatılmış, o da oğullarından hangisini kurban edeceğini belirlemek için kuraya başvurmuştu. Abdülmuttalib'in Hübel putu önünde çektiği kura o sırada en küçük oğlu olan Abdullah'a çıkınca İsfâf ve Nâile putlarının önünde oğlunu kurban etmeye karar vermiş, ancak buna başta kızları olmak üzere pek çok kimse karşı çıkmıştı. Adağını yerine getirebilmek için bir çözüm arayan Abdülmuttalib kendisine yapılan bir tavsiye doğrultusunda Hicâz bölgesinin meşhur kâhinine (arrâfe) danışmak üzere Medine'ye, kadının Hayber'de olduğu bilgisi üzerine de buraya gitmişti. Kâhin kadın Abdülmuttalib'e örfeye göre bir insan diyeti olan on deve ile Abdullah arasında kura çekmesini ve kura develere çıkınca o kadar deveyi

kurban etmesini tavsiye etmişti. Mekke'ye dönen Abdülmuttalib, Abdullah ile on deve arasında kura çekirmiş, fakat ilk kura Abdullah'a çıkmıştı. Sonraki kuralar da Abdullah'a çıkınca Abdülmuttalib her defasında deve sayısını onar onar artırarak kuraya devam etmiş, sayı yüze ulaşınca kuranın devlere çıkması üzerine 100 deve kurban etmişti. Böylece çok sevdiği oğlu Abdullah'ı da kurtarmıştı. Bundan dolayı Peygamber Efendimiz, hem babası Abdullah'ın hem de büyük atası Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmâil'in kurban edilmekten kurtulmuş olduğunu kastederek, "Ben iki kurbanlığın oğluyum" demiştir. Abdullah gençlik çağına ulaştığında kendisine gelen birçok evlilik teklifini kabul etmemiş, nihayet babasının teşebbüsüyle Vehb'in kızı Âmine ile evlenmiştir. Abdullah'ın bu sırada on sekiz (veya yirmidört) yaşında olduğu anlaşılmaktadır.

Hız. Peygamber'in annesi Âmine Kureş kızları arasında seçkin bir yere sahipti. Babası Vehb de Zühre oğullarının ileri gelenlerinden biriydi. Abdülmuttalib, oğlu Abdullah'ı yanına alarak Âmine'yi babası Vehb'den veya diğer bir rivâyete göre Vehb vefat etmiş olduğu için amcası Vüheyb'den istemiş, olumlu cevap verilmesi üzerine evlilikleri gerçekleşmiştir. Zamanın âdetleri doğrultusunda evliliğin ilk üç günü Âmine'nin evinde geçmiştir.

Hız. Peygamber'in Babası Abdullah'ın Vefatı

Abdullah, Âmine ile evlendikten bir süre sonra ticaret için Suriye'ye giden kabileye katılarak Gazze'ye gitti. Dönüş yolunda o zamanki adı Yesrib olan Medine'ye ulaştıklarında hastalandı. Burada babasının dayıları olan Adî b. Neccâr oğullarını ziyaret etti. Akralarının yanında bir ay kadar hasta yattıktan sonra vefat etti ve Medine'de defnedildi. Bu sebeple Peygamber Efendimiz yetim olarak dünyaya gelmiştir. Aynı yıl Mekke'de çok önemli bir olay meydana gelmiş ve Allah'ın kutsal evi Kâbe'nin yıkılmasına teşebbüs edilmiştir. Tarihe Fil Vak'ası adıyla geçen bu olay şöyledir:

Fil Vak'ası: Ebrehe'nin Kâbe'yi Yıkma Teşebbüsü ve Helâkı

Habeş Krallığı'nın Yemen valisi Ebrehe Arapların Kâbe'yi ziyaretlerini engellemek üzere San'a'da büyük bir kilise (Kalıs, Kulleys) yaptırdı. Kabilelere elçiler göndererek bundan böyle hac için bu mabedin ziyaret edilmesini istedi. Ancak Araplar onun beklentisinin aksine ciddi bir ilgi göstermediler. Üstelik bu arada kiliseye karşı bazı saygısız davranışlar sergilendi. Hatta Ebrehe'nin halkı hac için Kâbe yerine San'a'ya çağırmasına öfkelenen Kinâne kabilesine mensup bir Arap, kiliseye girip oraya pislemişti. Yaptırdığı kiliseye büyük önem veren Ebrehe amacına ulaşamamanın getirdiği hayal kırıklığıyla Kâbe'yi yıkmaya karar verdi. Mekke şehrini zaptederek dinî merkez olma özelliğini ortadan kaldırmayı ve Mekkeliler'in ticarî faaliyetlerine son vermeyi planladı. Çok sayıda askerden oluşan ordusuyla birlikte Yemen'den yola çıktı. Ordusunun önünde büyük bir fil yürüyordu. Ebrehe Kâbe'yi yıkmaya o kadar kararlıydı ki, yolda önüne çıkıp kendisini bundan vazgeçirmek isteyenlere şiddetle tepki gösteriyordu. Ebrehe'nin ordusu Mekke yakınlarında Mugammes adı verilen yere kadar gelip konakladı. Bu sırada Ebrehe'nin Mekke'ye doğru gönderdiği öncü süvari birlikleri Mekkelilere ait sürüleri gasbetti. Bunlar arasında Abdülmuttalib'in 200 devesi de bulunuyordu.

Ebrehe, Mekke'ye elçi göndererek hedefinin sadece Kâbe olduğunu ve kendisine karşı gelinmedikçe halka dokunmayacağını, ayrıca Mekkelilerin lideri ile görüşmek istediğini bildirdi.

O sırada Kureyş'in Hâşimoğulları kolunun reisi olan Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib Ebrehe'nin elçisiyle birlikte onunla görüşmeye gitti. Ebrehe, boylu-boslu ve heybetli bir görünümü olan Abdülmuttalib'i karşısında görünce ayağa kalkarak onu selamladı ve yanına buyur ederek birlikte oturdular. Ebrehe ile Abdülmuttalib arasında şu konuşma geçti.

Ebrehe: Ne istiyorsun?

Abdülmuttalib: Askerleriniz tarafından gasb edilen 200 devemin geri verilmesini istiyorum.

Ebrehe şaşkınlık ve hayal kırıklığını gizlemeyerek: "Ben seni ilk gördüğümde azamet ve heybetinden etkilenip sana karşı bir saygı hissetmişim. Ancak bu cevabını duyunca senin hakkındaki kanaatimde yanıldığımı anladım. Ben, senin ve ataların için dinî bakımdan hayatî önem taşıyan Kâbe'yi yıkmaya gelmişim. Sen ise bunu bildiğin halde, sizin için bir şeref meselesi olan bu konuda tek kelime söylemiyorsun, fakat askerlerimin ele geçirdiği develerinden bahsedip onları istiyorsun". Abdülmuttalib Ebrehe'nin alaycı ve küçümseyici bir üslûpla tahakküm edercesine söylediği bu sözler karşısında gayet kararlı bir şekilde şu tarihi cevabı verdi: "Ben develerimin sahibiyim. Bu sebeple onları istiyorum. Kâbe'nin sahibi ise Allah'tır ve şüphesiz onu koruyacak olan da O'dur." Bu konuşmalardan sonra Ebrehe develeri iade etti. Mekke'ye dönen Abdülmuttalib şehir halkına durumu anlattı ve Ebrehe'nin saldırısından herhangi bir zarar görmemeleri için şehirden uzaklaşıp dağ başlarına doğru çıkmalarını istedi. Ardından Mescid-i Haram'a gitti ve Kâbe kapısının halkasına yapışarak şöyle duâ etti:

"Allah'ım her kul kendi evini tehlikelere karşı korur. Sen de Kâbe'yi ve haremde güvenliği tehlikeye düşmüş olan bizleri Ebrehe'ye ve askerlerine karşı koru. İnanıyoruz ki, onların gücü senin güç ve kuvvetine asla üstün gelemez." Kureyş'ten bazıları da Abdülmuttalib'le birlikte Kâbe'ye gidip Allah'a duâ ettiler. Sonra da olup bitenleri görebilecekleri şekilde dağlara çekildiler.

Kâbe'yi yıkmaya kararlı olan Ebrehe ertesi sabah hücum emri verdi; ancak ordusunun önünde bulunan Mahmûd adlı büyük fil, olduğu yerde kaldı ve Kâbe'ye doğru bir adım dahi atmadı. Bu sırada deniz tarafından sürüler halinde gelen kuşlar gaga ve ayaklarıyla taşıdıkları nohut ve mercimek büyüklüğünde taşları Ebrehe ve askerlerinin üzerine atmaya başladı. Ebrehe ordusunun büyük bir kısmı oracıkta helak oldu. Kendisine isabet eden bir taş yüzünden ağır yaralanan Ebrehe, sağ kurtulan az sayıda asker tarafından San'a'ya götürüldü. Ancak vücudu parça parça döküldüğünden bir süre sonra acılar içinde kıvrılarak can verdi. Mekke'de Ebrehe'nin ordusu helâk olmuş, cesetleri ortada kalmıştı. O sırada sağanak halinde yağın yağmurların oluşturduğu seller cesetleri alıp götürdü ve ortalık temizlendi.

Ebrehe'nin ordusuyla Kâbe'ye saldırısı ve helâk oluşu Fil sûresinde şöyle anlatılır: "Görmedin mi Rabbin neler etti fil sahiplerine? Onların kötü planlarını boşa çıkarmadı mı? Onların üstüne sürü sürü kuşlar saldı. O kuşlar onların üzerlerine pişkin tuğladan yapılmış taşlar atıyorlardı. Böylece onları yenilip çiğnenmiş ekine çevirdi." (Fîl 105/1-5). Bu olaya Fil Vak'ası, meydana geldiği yıla da Fil yılı adı verilmiştir. Belirli bir takvimleri olmadığı

için tarih tespitinde, meydana gelen önemli olayları esas alan Araplar bundan itibaren zaman hesabını Fil Vak'asını dikkate alarak "Fil yılında", "Fil yılından önce" veya "Fil yılından sonra" şeklinde yapmaya başladılar. Ebrehe'nin girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması Araplar'ın Kâbe'ye ve hac ibadetine daha önce görülmemiş derecede değer vermeye başlamalarına yol açtı; Mekke ve Kureyş'in itibarı arttı.

Kur'an-ı Kerîm'de de bahsedilmiş olması cihetiyle Fil Vak'ası'nın meydana geldiğinde şüphe yoktur. Nitekim bu olay Araplar arasında bilindiği gibi, Hz. Peygamber'i yalancılıkla suçlayacak kadar ileri giden müşriklerin bu konuda her hangi bir itirazları söz konusu olmamıştır.

KUTLU DOĞUM

Peygamberimiz Arap yarımadasının batısındaki Hicaz bölgesinde yer alan Mekke şehrinde dünyaya geldi. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Bunun sebebi yukarıda işaret edildiği gibi o sırada Araplar arasında kullanılan belirli bir takvimin bulunmamasıdır. Genel kabul gören kanaate göre Hz. Peygamber Fil Vak'ası'ndan 50-55 gün sonra Rebûlevvel ayında Pazartesi günü sabaha doğru dünyaya gelmiştir. Farklı hesaplamalara göre Hz. Peygamber'in doğum tarihi 20 Nisan (9 Rebûlevvel) 571 veya 17 Haziran (12 Rebûlevvel) 569 Pazartesi şeklinde belirlenmektedir. Peygamber Efendimiz'in annesi Âmine, amcası Vüheyb'in evinde doğum yapmıştı. Ebelik hizmetlerini Abdurrahman b. Avf'ın annesi Şifâ bint Avf ve Osman b. Ebü'l-Âs'ın annesi Fâtûma bint Abdullah yerine getirmiş, evin baba yadigarı cariyesi olan Ümmü Eymen (Bereke) de yardımcı olmuştu. Âmine kayınpederi Abdülmuttalib'e torununun dünyaya geldiğini müjdelemek için bir haberci gönderdi. Abdülmuttalib bu sırada Kâbe'nin yanındaki Hırc kısmında Kureyş'in ileri gelenleriyle oturmuş sohbet ediyordu. Abdülmuttalib müjdeyi alır almaz hemen ayağa kalktı ve yanındakilerle birlikte gelininin yanına gitti; torununu gördü. Bu arada Âmine hamileliği sırasında gördüğü rüyayı anlattı. Rüyada kendisine önemli bir kişiye hamile olduğuna işaret edilerek doğacak çocuğa Muhammed veya Ahmed adını vermesi, kem gözlerden, kıskanç bakış ve tavırlardan koruması için Allah'a sığınması söylenmişti. Abdülmuttalib anlatılanlardan duyduğu büyük mutlulukla torununu kucağına alıp Kâbe'ye girdi. Orada Allah'a, böyle bir torun ihsan ettiği için şükretti. Dönüşte çocuğu kendi evine getirdi ve burada bulunan ailesine gösterdi. Ardından çocuğu götürüp annesine teslim etti. Doğumdan bir hafta sonra Abdülmuttalib akika kurbanı için deve ve koyun keserek torununun şerefine herkese ziyafet verdi. Abdülmuttalib'e torununa niçin ailenin atalarından birinin adını değil de Muhammed ismini tercih ettiği sorulunca şu cevabı verdi: "Ona Muhammed adını verdim. İstedim ki, gökte Allah ve yerde insanlar onu hayırla ansınlar, ondan övgüyle bahsetsinler."

İslâm kaynaklarında Hz. Muhammed'in ana rahmine intikalinden doğumuna kadar geçen zaman içinde bazı olağanüstü olayların meydana geldiği ifade edilmektedir. Buna göre Âmine'nin hamileliğe bağlı herhangi bir hastalık, sıkıntı ve zorluk yaşamadığı, doğum sancısı çekmediği belirtilmektedir. Yine Peygamberimiz sünnetli olarak doğmuştu. Ayrıca melekler tarafından yıkanmış ve sırtına, iki omuzunun arasına peygamberlik mührü vurulmuştu. Kaynaklarda yer alan ve tarihçiler tarafından ihtiyatla karşılanan diğer rivayetlere göre Hz. Peygamber'in doğduğu gece Medâin'deki Sâsânî sarayının on dört burcu yıkıldı. Mecusi İranlıların bin yıldan beri yanan ateşgedeleri söndü. Sâve gölünün suyu çekildi. Semâve

vadisini sel bastı. Bazı yahudi alimlerinin de o gece bir yıldızın doğduğunu görünce âhir zaman peygamberinin dünyaya geldiğini söyledikleri, bazılarının ise “Artık İsrailoğullarından peygamberlik gitti; ellerinden kitap da çıktı” şeklinde hayıflandıkları nakledilir. Doğum gecesi Kâbe içindeki putların yıkıldığı da rivayetler arasındadır.

Peygamber Efendimiz’in doğumunu Süleyman Çelebi (ö. 825/1422) asıl adı Vesîletü’n-necât olan meşhur Mevlid’inde edebî bir dille anlatır. Mevlid’in “Vilâdet bahri” adı verilen bu kısmının bazı mısraları şöyledir:

Âmine hatun Muhammed ânesi
Ol sedeften doğdu ol dür danesi

Çünkü Abdullah’dan oldu hamile
Vakt erişti هفته vü eyyâm ile

Hem Muhammed gelmesi oldu yakîn
Çok alametler belirdi gelmedin

Ol Rebûlevvel ayın nicesi
On ikinci gece isneyn gecesi

Ol gece kim doğdu ol Hayru’l-beşer
Ânesi anda neler gördü neler

Dedi, gördüm ol Habib’in ânesi
Bir acep nur, kim güneş pervanesi

....
Doğdu ol saatte ol sultân-ı din
Nura gark oldu semâvât ü zemin

Sallû aleyhi ve sellimû teslîmâ

Hatta tenâlü cennetten ve na‘îmâ.

(Süleyman Çelebi, **Musahhah Mevlid-i Şerîf**, İstanbul 1324, s. 6-8).

SIRA SİZDE

1

İslâm kültüründe Hz. Peygamber’in doğum yıldönümünde yapılan törenlere ve bu törenlerde okunmak üzere yazılmış eserlere ne ad verildiğini hatırlayınız. Bu eserlerin en meşhuru olan Süleyman Çelebi’nin Mevlid’inde özellikle kutlu doğumun anlatıldığı “Vilâdet bahrini” inceleyiniz. Eserin asırlar boyu müslümanlar tarafından büyük kabul görmesinin sebepleri hakkında fikir yürütünüz. TDV İslâm Ansiklopedisi’ndeki “Mevlid” maddesini gözden geçiriniz.

PEYGAMBER EFENDİMİZ’İN ÇOCUKLUĞU

Doğumun ardından Peygamberimizi birkaç gün annesi, bir süre de Ebû Leheb’in cariyesi Süveybe emzirdi. Süveybe Hz. Peygamber’in amcası Hamza’yı da emzirdiğinden Hz. Peygamber bu amcasıyla aynı zamanda süt kardeşi olmuştur.

Süt Annesi Halîme’ye Verilişi

Şehirlerde yeni doğan erkek çocukların emzirilmek ve belirli bir yaşa kadar büyütülmek üzere havası ve suyu temiz, hayat tarzı da sade olan çöle

gönderilmesi Kureyş ve diğer Araplar arasında yaygın bir gelenektir. Süt annesine verilmesinde temel sebep çocukların şehir yerine daha sağlıklı olan çöl havasında büyümelerini sağlamak, ayrıca konuşma çağında fasih Arapça öğrenmelerine imkân vermektir. Peygamberimiz de bu geleneğe uyularak Hevâzin kabilesinin Sa'd b. Bekir koluna mensup Halîme bint Ebû Züeyb'e verilmiştir. Arap dilini en güzel bir şekilde konuşmakla tanınan Benî Sa'd b. Bekir, Araplar arasında cömertlik ve şerefiyle de bilinmekteydi.

Kaynaklarda bildirildiğine göre Halîme, kendisi gibi sütanneliği yaparak geçimini sağlayan on kadar kadınla ve kocası Hâris b. Abdülzâ ile birlikte Mekke'ye doğru yola çıktı. Süt emme çağında olan oğlu Abdullah'ı da yanlarına aldılar. Halîme ve kocası bineklerinin zayıf ve güçsüzlüğü yüzünden kafileden geri kaldığı için Mekke'ye onlardan sonra varabildi. Mekke'ye önce gelen diğer kadınlar genellikle tercih edildiği üzere zengin birer aile çocuğu bulmak ve böylece aileler arasında kurulacak dostluktan istifadeyle daha fazla maddî imkana kavuşmak ümidiyle Mekke sokaklarında dolaştılar. Bu arada Âmine ve Abdülmuttalib de uygun süt anne arayışında idiler. Abdülmuttalib Benî Sa'd b. Bekir kabilesine mensup kadınlara Hz. Muhammed'i vermek istemişse de kadınlar onun yetim olduğunu öğrenince "bu yetim çocuğun annesi ve dedesi bize ne kadar ihşanda bulunabilir ki" diyerek kabul etmediler ve başka ailelerin çocuklarını aldılar. Halîme ve Hâris ise Mekke'de gün boyu dolaştıkları halde henüz bir çocuk bulamamışlar, bu kadar zahmetten sonra evlerine eli boş dönme endişesi duymaya başlamışlardı. Nihayet Abdülmuttalib'le karşılaştılar. Hz. Muhammed'in yetim olduğunu öğrenmekle birlikte eli boş dönmek için kabul ettiler. Âmine Halîme'yi çocuğun bulunduğu odaya götürdü. Halîme devamını şöyle anlatır:

"Odaya girdiğim zaman çocuk süttten daha ak bir yün kumaşa sarılmış, altına da yeşil ipekten bir sergi serilmişti. Sirt üstü yatırılmış vaziyette mişıl mişıl uyuyor, misk kokusu etrafa yayılıyordu. Sevinliliğine ve yüzünün güzelliğine hayran oldum. Uykudan uyandırmaya kıyamadım. Ellerimi göğsünün üzerine yavaşça koyduğumda gülümsedi ve bana bakmak için gözlerini açtı. Hemen iki gözünün arasından öperek kucığıma aldım." (Köksal (1987), II, 30).

Halîme ve Hâris çocuğu aldıktan sonra vedalaştılar. Yolda çocuğu emzirmek için göğsüne doğru yaklaşırken Halîme süttünün birden arttığını hissetti. Öte yandan Hâris az da olsa süt elde etmek maksadıyla yaşlı devesinin yanına gittiğinde hiç ummadığı bir şekilde devenin memelerinin süt dolu olduğunu gördü. Deveyi sağıp doyuncaya kadar içtikten sonra onlar da uyudular ve rahat bir gece geçirdiler. Sabahleyin Hâris hanımına şöyle dedi: "Halîme şunu bil ki, sen çok mübarek ve hayırlı bir çocuk almış bulunuyorsun". Halîme de "Umarım öyle olur" diyerek eşinin bu kanaatine iştirak etti.

Yola koyulduklarında Halîme'nin zayıf merkebi bu sefer o kadar hızlı gidiyordu ki bir süre sonra Mekke'den kendilerinden önce ayrılmış olan arkadaşlarına yetiştiler, hatta onları geçtiler. Halîme sonrasını şöyle anlatmaktadır: "Benî Sa'd topraklarındaki çadırlarımıza ulaştık. Yeryüzünde burası kadar çorak ve verimsiz toprak olacağını sanmıyorum. Fakat biz çocuğu beraberimizde getirdikten sonra sürümüz her defasında karnı tok ve sütle dolu olarak eve dönüyordu. Çocuk iki yaşına gelip ben onu süttten kesinceye dek Allah'ın bu lütfu, hayır ve bereketi devam etti."

Halîme iki yıl dolunca başarılı bir gelişme gösteren ve akranlarına göre daha gösterişli bir yapıya kavuşan çocuğu sütün kesti ve kocası ile birlikte annesine teslim etmek üzere Mekke'ye getirdi. Ancak ondan gördüğü saadet, hayır ve bereket dolayısıyla kalbi onu vermeye razı değildi. Onun bir müddet daha yanında kalmasını istiyordu. Âmine'ye çocuğun durumundan bahsedip ne kadar hayırlı bir evlat olduğunu anlattıktan sonra büyüyünceye kadar yanında kalması için izin istedi. O sırada Mekke'de veba salgını vardı. Çöl havasının oğluna yaradığını gören Âmine, hem Halîme'nin ısrarını kırmamak hem de oğlunu veba tehlikesinden korumak için teklifi kabul etti.

Hız Muhammed dört veya beş yaşına kadar sütannesinin yanında kaldı. Yukarıda belirtildiği gibi onun sütbabası Hâris b. Abdüluzza, sütkardeşleri de Abdullah, Üneyse ve Şeymâ idi. Peygamberimizin sütannesinin yanında bulunduğu dönemde “şakk-ı sadr” (göğsün yarılması) adı verilen hadisenin vukû bulduğu kaynaklarda zikredilmektedir. Buna göre Hız Muhammed dört yaşında iken bir gün erkek süt kardeşiyle çadırın arka tarafında kuzularla beraber bulunuyorlardı. Bu sırada süt kardeşi büyük bir heyecan içinde anne ve babasına koşarak geldi ve “koşun, beyazlar giymiş iki kişi gelip kardeşimi aldılar, yere yatırdılar ve göğsünü açtılar, elleriyle göğsünü karıştırıyorlar” dedi. Halîme ve Hâris koşarak çocuğun bulunduğu yere geldiler. Etrafa bakındılar, ancak kimsecikler yoktu. Çocuğun göğsünü kontrol ettiler: Herhangi bir yara izi göremediler. Yaşananlara bir anlam veremedi çadırlarına döndüler.

Peygamberlik döneminde bazı sahabiler “Yâ Resûlallah! Bize biraz kendinizden bahseder misiniz?” dediklerinde o bu olayı da anlatmış ve şöyle demiştir: “Ben babam İbrahim'in duâsı ve kardeşim İsa'nın müjdesiyim. Annem bana hamile kaldığı günlerde kendisinden çıkan bir nurun Suriye saraylarını aydınlattığını görmüş. Ben Sa'd b. Bekir kabilesine mensup bir sütanneye verildim. Erkek sütkardeşimle birlikte evimizin yanında hayvanlarımızı otlatırken beyazlar giymiş iki adam yanımıza geldi. Ellerinde karla dolu altın bir tepsi vardı. Sonra beni yatırp göğsümü açtılar ve kalbimi dışarı çıkardılar. Kalbimi ikiye ayırıp içinden siyah bir pıhtıyı alarak attılar. Daha sonra kalbimi ve göğsümü karla yıkadılar. İlgili rivayetlerden anlaşıldığına göre iki melek tarafından göğsü açılmış, kalbi yarılıp kötülüklerden arındırılmış ve semâvî bir su ile yıkandıktan sonra yerine yerleştirilmiştir. Halîme ve Hâris baştan beri birçok olağanüstü yönüne şahid oldukları Hız Muhammed hakkında, olup biteni izah edememekten kaynaklanan bir endişe yaşamaya başladılar ve çocuğu ailesine iade etmenin daha doğru olacağı düşüncesiyle Mekke'ye getirdiler.

Âmine, çocuğu yanında tutmak için daha önce ısrarlı davranan Halîme'nin niçin fikir değiştirip çocuğu teslim ettiğini merak ediyordu. Halîme bir süre gerçek sebebi gizlemeye çalıştıysa da Âmine'nin ısrarı üzerine gördüğü olağanüstülükleri ve özellikle “şakk-ı sadr” olayını anlatıp ailece çocuk için duydukları endişeyi dile getirdi. Âmine, sütanneyi teskin ederek hamilelik sürecinden itibaren yaşadıklarını onunla paylaştı ve “Benim küçük oğlumda büyük harikalar gizli” diye ekledi. Halîme çocuğu yanında tutmaya razı olmuştu. Fakat bu kez Âmine çocuğuna kendi bakmaya karar verdi. Sütannesine “Çocuğu benimle bırak ve selamete evine dön” diyerek teşekkür etti.

Annese Âmine'nin Vefatı

Hız. Peygamber altı yaşına geldiğinde annesi Âmine onu cârîyesi Ümmü Eymen'le birlikte yanına alarak Yesrib'e (Medine) götürdü. Burada hem babası Abdullah'ın mezarını hem de Abdülmuttalib'in annesi dolayısıyla ailenin dayıları sayılan Benî Neccâr mensuplarını ziyaret ettiler. Yesrib'de Nâbiga'nın evinde bir ay kadar misafir kaldılar. Hız. Peygamber'in daha sonra anlattığına göre o, yüzmeyi bu sırada evin yakınındaki bir gölette öğrendi. Yine bizzat hatırlayıp anlattığına göre Nâbiga'nın çocuklarıyla ve özellikle Üneyse adlı kızıyla arkadaşlık kurmuştu ve birlikte aileye ait konağın etrafında oynamışlardı. Onların eğlencelerinden biri bu konağın kulelerinden biri üzerine konan bir kuşu kışkırlayarak uçurmaları olmuştu. Âmine Mekke'ye dönerken Medine'ye yaklaşık 190 km. mesafede bulunan Ebvâ'da hastalandı ve genç yaşta vefat etti. Âmine'nin ölümünden önce küçük yavrusuna bakarak şöyle söylediği anlatılır: "Her yaşayan ölü. Her yeni eskir. Her çok azalır. Her büyük yok olur. Şüphesiz ben de öleceğim, ama devamlı anılacağım. Çünkü dünyaya oğlumu hayırlı bir gelecek olarak bırakıyorum". Annesinin ölümüyle öksüz kalan Efendimiz, Ümmü Eymen tarafından Mekke'ye getirilip dedesi Abdülmuttalib'e teslim edildi.

DİKKAT

Hız. Peygamber daha sonra hicretin altıncı yılında (milâdî 628) Ebvâ'ya uğrayıp annesinin mezarını ziyaret etmiştir. Kabri eliyle düzeltirken bu arada annesinin şefkat ve merhametini hatırlayarak göz yaşı dökmüştür. Onun bu tutumundan etkilenen sahabiler de göz yaşlarını tutamayıp onunla birlikte ağlamışlardır.

Dedesi Abdülmuttalib'in Vefatı

Abdülmuttalib, çok sevdiği ve genç yaşta kaybettiği oğlu Abdullah'ın değerli hâtrası olan Hız. Muhammed'e büyük özen gösteriyordu. Çocuklarına göstermediği sevgiyi ona gösteriyor, onsuz sofraya oturmuyor; Hamza dahil kendi çocuklarına dahi gelenek gereği müsaade edilmediği halde onu zaman zaman Kâbe duvarının gölgesindeki minderine oturtuyordu. En genç üyenin kırk yaşlarında olduğu Dârünnedve'deki toplantılara başkanlık ederken yanına alıyor; bütün davranışlarıyla ona baba şefkati ve sevgisinin eksikliğini hissettirmemeye çalışıyordu. Çocuklarına ve dadısı Ümmü Eymen'e ona karşı titiz davranmaları için öğütler veriyordu. Yağmur duasına çıkılacağı zaman özellikle yanına alıyor, bazan kayıp bir şeyin bulunması için ondan yardım istiyordu. Bir keresinde ise Hız. Muhammed kaybolmuş, uzun aramalardan sonra bulunmuştu. Abdülmuttalib torununu gözyaşları içinde şefkatle kucakladı ve "Oğlum! Seni bulamayacağım diye o kadar korktum ve üzüldüm ki, hayatımda hiçbir şeye bu kadar üzülmедim. Artık ne olursa olsun seni hiçbir yere yalnız göndermeyeceğim; seni asla yanımdan ayırmayacağım".

Yaşı seksen üzerinde olan Abdülmuttalib, torunu Muhammed sekiz yaşına geldiğinde bakım ve himayesini amcası Ebû Tâlib'e verdikten kısa bir süre sonra vefat etti. Daha sonra Hız. Peygamber'e "Dedeniz Abdülmuttalib'in ölümünü hatırlıyor musunuz?" diye sorulduğunda "Evet. Ben o zaman sekiz yaşında idim" demiştir. Dadısı Ümmü Eymen de "Abdülmuttalib vefat ettiğinde Resûlullah'ı dedesinin divanının yanında ağlarken görmüştüm" diye anlatmıştır.

Amcası Ebû Tâlib'in Himayesinde

Yukarıda bahsedildiği gibi Peygamber Efendimiz dört yaşına kadar süt annesi Halîme'nin, altı yaşına kadar annesi Âmine'nin, annesinin vefatı üzerine sekiz yaşına kadar da dedesinin yanında kalmış, bundan sonra onu amcası Ebû Tâlib himayesine almıştır. Ebû Tâlib Peygamberimizin babası Abdullah'ın anne-baba bir kardeşi idi. Fakir olmakla birlikte merhametli ve gönlü zengin bir insandı. Ebû Tâlib, yeğenini çocuklarından fazla sevdi, onun uğurlu olduğuna inandı ve iyi yetişmesi için gayret sarfetti. Birçok defa onu yanına alıp uyurdu. O da babası gibi sofraya oturduğunda yeğenini göremediği zaman onu sorar ve o geldikten sonra yemeğe başlardı. Çıktığı bazı seyahatlerde onu da yanına alırdı.

Hız. Peygamber'in Amcası ile Suriye Seyahati ve Bahîra Hadisesi

Peygamberimiz dokuz (veya on iki) yaşında bulunduğu sırada amcası Ebû Tâlib bir ticaret kervanıyla Suriye'ye gitmeye karar vermişti. Aile arasında amcasının Hz. Muhammed'i de yanına alıp almaması konuşuldu. Özellikle amca ve halaları gidilecek yerin uzaklığını ve çocuk için bu yolculuğun hastalık ve sair hususlar açısından taşıdığı muhtemel riskleri dikkate alarak evde kalmasının uygun olacağını söylediler. Ancak Peygamberimiz amcasıyla birlikte gitmek için yalvardı. Yeğeninın ısrarını gören Ebû Tâlib duyulandı ve onu da yanına aldı. Kervan Suriye topraklarındaki Busrâ'da konakladı. Bu arada bir manastırda yaşayan Bahîra adlı rahip de kafileyi izlemekteydi. Daha önce birçok kervan burada konakladığı halde herhangi bir ilgi gösterme ihtiyacı duymayan rahip bu kafileye ayrı bir önem vermişti. Çünkü bu sefer o güne kadar hiç görmediği bir şeyi farketmiş, alçak ve küçük bir bulutun kafilenin üstünde yavaş yavaş ilerlediğini, sürekli yolculardan bir veya ikisi ile güneşin arasına girdiğini görmüştü. Büyük bir ilgiyle kervanın yaklaşmasını izledi. Bahira manastırdaki kutsal kitaplardan haberdar olup bir peygamberin geleceğine ve bunun da yakın olduğuna inanıyordu. Büyük bir merakla kafileye haber gönderdi ve hepsini yemeğe davet etti. Dikkatini Hz. Muhammed üzerinde yoğunlaştıran Bahîra onun yüzüne bakınca zihnindeki birçok sorunun cevabını buldu. Onu dikkatle inceledi ve yemekten sonra insanlar ayrılmaya başladıklarında ona bazı sorular sormak istedi.

Bahira: Sana bazı sorular sormak istiyorum. Lât ve Uzzâ hakkı için bana cevap verir misin?

Hız. Muhammed rahibin sözünü kesti ve "Lât ve Uzzâ'ya yemin ederek bana soru sorma. Vallahi ben putlardan nefret ettiğim kadar hiçbir şeyden nefret etmedim."

Bahira Kureysliler'in Lât ve Uzzâ adına yemin ettiklerini bildiği için böyle davranmış, ama farklı bir cevapla karşılaşmıştı.

Hız. Muhammed'e uykusuna varıncaya kadar çeşitli hususlarda sorular soran Bahira verilen cevapları dikkatle dinledi; aldığı cevaplar onun bildiği ve merak ettiği özelliklerle uyum içindeydi. Nihayet uygun bir sırada izin isteyip çocuğun sırtına baktı. Omuzları arasındaki mühür görünce gelmesi yakın olan peygamberle karşı karşıya olduğundan şüphesi kalmadı. Ebû Tâlib'e dönüp ona da bazı sorular sorduktan sonra şöyle dedi: "Yeğenini buradan uzaklaştırıp geri götür ve onu Yahudilerden korusun. Çünkü benim

bildiğimi onlar da bilirler ve görüp fark ederlerse ona kötülük yaparlar. Yeğenin geleceğinde büyük şeyler gizli. Onun yüzü peygamber yüzüne, gözleri de peygamber gözlerine benziyor. Biz kutsal kitaplarımıza ve atalarımızdan gelen rivayetlere göre bir peygamberin gelmesinin yakın olduğunu biliyoruz. Bunu Yahudiler de biliyor, ancak onlar gelecek peygamberin İsrailoğulları arasından çıkmasını bekledikleri için onu kıskanıp zarar verebilirler. Sana bu nasihatı yaparak bu konudaki görevimi ifa ettiğimi bilmeni isterim”.

Ebû Tâlib bunun üzerine getirdiği eşyayı Busra’da sattı ve seyahatını yarıda keserek Mekke’ye döndü. Bundan sonra çıktığı seyahatlerde, başına bir şey gelir korkusuyla çocuğu bir daha yanına almadı.

DİKKAT

Bahira hadisesi hristiyanlar tarafından oldukça abartılıp efsaneleştirilmiş, Hz. Muhammed’in getirdiği mesajı Bahîra’dan öğrendiği, dolayısıyla İslâm’ın ve Kur’ân’ın Bahîra tarafından uydurulduğu iddia edilmiştir. Müslümanlar açısından böyle bir iddianın ciddiye alınması mümkün değildir. Çünkü genel olarak İslâm ve Kur’ân-ı Kerîm, Yahudi ve Hristiyanların kutsal kitapları olan Tevrat ve İncil’le tevhid çizgisinden gelen ortak noktalar dışında muhteva bakımından farklıdır. Hz. Peygamber’in Bahîra ile görüşme sırasında yaşının küçük olması ve görüşme süresinin kısalığı gibi hususlar da dikkate alındığında bu tür iddiaların temelsiz olduğu açıkça görülmektedir. Bununla birlikte İslâm’ın ilk asırlarından itibaren Hristiyanlar tarafından yukarıdaki iddialar tekrarlanagelmış, ayrıca bu iddiaları ispatlamaya yönelik pek çok kitap yazılmıştır.

K İ T A P

R. J. H. Gottheil, **Bir Hristiyan Bahîrâ Efsanesi –Bir Tahrif Örneği (XI-XII. Yüzyıl)**-, Türkçe tercüme ve ilâvelerle yayına hazırlayan: Fatimatüz Zehra Kamacı, İstanbul 2008.

Çobanlık Yapması

Peygamberimiz on yaşlarında iken kalabalık bir aileye sahip bulunan amcası Ebû Tâlib’e yardımcı olmak amacıyla bir süre çobanlık yapmıştır. Peygamberliği döneminde o, bu hatırasına atıfla “Hiçbir peygamber yoktur ki, koyun gütmüş olmasın” buyurmuştur. Etrafında bulunan sahabîlerin “Siz de mi koyun güttünüz yâ Resûlallah?” şeklindeki sorusu üzerine “Evet. Ben de Mekkeliler’in koyunlarını güttüm” cevabını vermiştir. Diğer bir rivayete göre Hz. Peygamber bir gün bazı sahabîlerle birlikte kıra çıkmışlardı. Bir yerde misvak ağacı meyvesi toplamaya başladılar. Bu sırada Resûlullah (s. a. v.): “Size bu yemişin en kararmış olanlarını tavsiye ederim. Çünkü kararmış olanlar en lezzetlisidir. Ben bunu koyunları güderken öğrenmiştim” buyurdu. Sahabîler: “Yâ Resûlallah! Siz de mi koyun güttünüz?” diye sorunca “Evet. Koyun gütmeyen hiçbir peygamber yoktur” cevabını verdi. Yine bir defasında şöyle buyurmuştur: “Mûsâ, peygamber olarak gönderildi, koyun güderdi. Dâvûd, peygamber olarak gönderildi, koyun güderdi. Ben de Ecyad mevkiinde ailemin koyunlarını güderdim.” (İbn Sa’d, I, 125-126).

Ebû Tâlib maddî durumu iyi olmamasına rağmen şefkatli bir amca olarak Hz. Muhammed’i himaye etti. Şüphesiz onun bu himayesinde hanımı Fâtıma bint Esed’in verdiği desteğin önemi büyüktür. Fâtıma bint Esed Efendimiz Muhammed’e kendi çocuklarından daha fazla ilgi göstermiş, onu kendi çocuklarından önce doyurup gözetmiştir. Fâtıma bint Esed daha sonra İslâmiyet’i kabul edip Medîne’ye ilk hicret eden kadın sahâbîlerden olmuştur. Hicretin dördüncü yılında (m. 625-626) vefat ettiği tahmin edilmektedir. Yengesinin iyiliklerini hiçbir zaman unutmayan Hz. Peygamber onu

Medine'deki evinde ziyaret edip hal hatır sorar zaman zaman orada öğle uykusuna yatar. O, Peygamber Efendimiz'in hem yengesi hem de Hz. Ali ile evli olan kızı Hz. Fâtıma'nın kayınvalidesi olması bakımından dünürü idi. Yengesi vefat ettiğinde Hz. Peygamber çok üzölmüş, gömleğini ona kefen yapmış, kabrinin kazılmasıyla bizzat ilgilenmiş ve cenaze namazını da kendisi kıldırılmıştır. Ölümünden duyduğu üzüntüyü etrafındakilere anlatırken şöyle diyerek vefa duygusunu göstermiştir: "Ben onun himayesine muhtaç öksüz bir çocuktum. O kendi çocukları aç olduğu halde beni doyururdu. Kendi çocuklarını bırakır benim saçlarımı tarardı. O benim annem gibiydi".

HZ. PEYGAMBER'İN GENÇLİĞİ

Peygamberimizin çocukluğundan itibaren Cahiliyye devrinin yaygın kötölüklerinden hiç birine bulaşmadı. Putlara tapmadı, putlar için kesilen kurban etinden yemedi. İçki ve kumar gibi kötü alışkanlıklardan uzak durdu. Onun bu hususta ilahî koruma altında olduğu anlaşılmalıdır. Kaynaklarda bu konuda kendisinden nakledilen bazı rivayetler bulunmaktadır: Çocukluğunda arkadaşlarıyla oyun oynarken taşları bir yerden bir yere taşımak için elbiselerini kullanmaktaydılar. Ancak bu sırada üstleri açıldığından Hz. Muhammed "Giy şu elbiseni bakayım!" diye gaipten bir ses duymuş, bu uyarı üzerine elbiselerini giyerek taşları omuzunda taşımaya devam etmişti. Çobanlık yaptığı günlerde bir defasında koyunlarını arkadaşına bırakarak Mekke'deki bir düğüne katılmak için ayrıldı. Ancak Mekke'ye yaklaştığında ansızın bastıran uyku yüzünden uyuyakaldı ve Câhiliye adetlerine göre yapılan bu düğüne katılmaktan korunmuş oldu. Bir defasında amcası ve halalarının aşırı ısrarı üzerine Buvâne adı verilen yerde bulunan bir putu ziyaret ve ibadet için onlarla birlikte gitmek zorunda kaldı. Oraya vardıklarında bir süre gözden kayboldu. Aradan bir müddet geçtikten sonra beti benzi sararmış vaziyette titreyerek geldi. Halaları merak içinde ne olduğunu sorunca olayı anlattı: "Ben bu putun yanına yaklaştığımda beyazlar içinde uzun boylu bir adam yanıma gelip "Ey Muhammed! Sakın puta el sürme; oradan uzaklaş" diye beni ikaz etti." Hz. Muhammed kendisine peygamberlik verilmeye kadar bir daha Kureyşlilerin bu bayramına katılmadığı gibi amcası ve halaları da bu konuda ona baskı yapmadılar.

Ficâr Savaşına Katılması

Câhiliye döneminde Arap kabileleri arasında çeşitli sebeplerle sık sık savaşların çıktığı bilinmektedir. Genel olarak Eyyâmü'l-'Arab diye isimlendirilen bu savaşların sayısı çeşitli müelliflere göre 75 ilâ 1700 arasında değişmektedir. Öyle ki, her türlü düşmanlık ve mücadeleden el çekilmesi gereken, kötölük yapmanın ve kan dökmenin yasak olduğu haram aylarda (zilkade, zilhicce, muharrem, receb) bile savaşların yapıldığı olurdu. Haram aylarda cereyan ettiği için bu savaşlara Ficâr savaşı adı verilirdi. Hz. Peygamber de gençliğinde böyle bir savaşa katılmak durumunda kalmıştı. Onun katıldığı savaş "Eyyâmü'l-ficâri'l-evvel" denilen birinci gurup ficâr savaşlarının dördüncüsü ve aynı zamanda en şiddetlisi olup müttetik Kureyş-Kinâne ve Kays-Aylân kabileleri arasında cereyan etmiştir. Savaşın temel sebebi Benî Kinâne'den Berrâd b. Kays'ın Hevâzin eşrafından Urve b. Utbe'yi öldürmesidir. Bu savaşta Kureyşliler kabile asabiyeti sebebiyle Benî Kinâne'nin yanında yer aldı. Harb b. Ümeyye, Kureyş ve Kinâneliler'in başkumandanlığına getirildi. Kureyş'in kollarından Hâşimoğulları'nın reisi ve Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib haram aylarda buldukları

gerekçesiyle Hâşimoğulları'nın bu savaşa katılmasına razı olmadı. Hâşimoğulları Zübeyr b. Abdülmuttalib kumandasında bu savaşa katılmak zorunda kaldı. Savaş, Kureyş ve müttefiki Kinâne'nin zaferiyle sonuçlandı. Peygamber Efendimiz'in bu şiddetli savaşa amcalarıyla birlikte katıldığı, ancak fiilen savaşmayıp amcalarına ait eşyaları koruduğu, ayrıca gelen okları da kalkanla karşılayıp toplamak suretiyle amcalarına verdiği, bu konudaki farklı rivayetler içinde tercih edilen görüştür. Bu sırada yaşının on dört, on beş, on yedi veya yirmi olduğu zikredilmektedir.

Hilfü'l-Fudûl Cemiyetinde Bulunması

Mekke'de kabileler arasında yaşanan ve bazan kan dökülmesinin yasak olduğu haram aylarda dahi meydana gelen çekişme ve çatışmalar, şehrin güvenli bir belde olmasına gölge düşürmüştü. Öte yandan hac ve ticaret amacıyla Mekke dışından gelen zayıf ve güçsüz kimseler birçok defa haksızlık ve zulme uğramakta idiler. Şehirde mal, can, ırz ve namus güvenliği kalmamıştı. Haram aylardan zilkâdede yaşanan bir olay bardağı taşıran son damla oldu ve vicdan sahibi hakperest insanları harekete geçirdi: Yemenli Zübeyd kabilesinden bir tâcir Mekke'ye mal getirmiş ve belirli bir fiyat karşılığında Mekke ileri gelenlerinden Âs b. Vâil es-Sehmî ile pazarlık yapıp malı teslim etmişti. Ancak Âs b. Vâil borcuna sadık kalmayıp oldukça düşük bir para teklif etti ve satıcıyı oyalayıp durdu. Sonunda borcunu inkâr ettiği gibi aldığı malları iade etmeye de yanaşmadı. Zor durumda kalan Yemenli tâcir aralarında Mekke ileri gelenlerinin de bulunduğu birçok kişiye müracaat edip yardım istedi. Ancak bir kısmı Âs b. Vâil'in düşmanlığını kazanmaktan, bir kısmı da dostluğunu kaybetmekten çekindiği için yardım etmediler. Çaresizlik içinde ne yapacağını düşünen tâcir ertesi gün güneşin doğmak üzere olduğu ve Kureyş ileri gelenlerinin de Kâbe etrafında küme küme oturdukları bir sırada Ebû Kubeys dağına çıktı. Herkesin duyacağı yüksek sesle acıklı bir şekilde mağduriyetini dile getirdi ve yardım istedi. Hilfü'l-ahlâf'a mensup kabilelerin aldırış etmemelerine karşılık Hilfü'l-mutayyebîne mensup kabileler bundan rahatsızlık duyarak harekete geçtiler. Bunların başında son Ficâr savaşında Hâşimoğulları'na kumanda eden ve savaşa katılmış olmaktan da pişman olduğu anlaşılan Zübeyr b. Abdülmuttalib gelmekteydi. Hz. Peygamber'in amcası olan Zübeyr b. Abdülmuttalib şehrin en zengin, yaşlı ve nüfuzlu kabile reisi durumundaki Abdullah b. Cüd'ân et-Teymî'ye baş vurarak onu bu işin görüşülmesi için bir toplantı yapmaya iknâ etti. Kureyş'in kollarından Benî Hâşim, Benî Muttalib, Benî Zühre, Benî Teym ve Benî Esed ileri gelenleri, Abdullah b. Cüd'ân'ın evinde yapılan yemekli toplantıya iştirak ettiler. Toplantıya o sırada yirmi yaşında olan Peygamberimiz de amcası Zübeyr b. Abdülmuttalib ile birlikte katıldı. Kaynakların bildirdiğine göre çağrılanlar arasında Hilfü'l-ahlâf mensuplarından kimse yoktu. Toplantıda hazır bulunanlar uzun tartışmalardan sonra haksızlığı önlemek için yemin ettiler ve bu iş için gönüllülerden oluşacak bir gurup kurmayı kararlaştırdılar.

Bu harekete "Erdemli insanların yemini" anlamında Hilfü'l-fudûl adı verildi. Kaynaklara göre yemin ve antlaşmanın muhtevası genel hatlarıyla şöyledir: "Allah'a and olsun ki, Mekke şehrinde birisi zulüm ve haksızlığa uğradığı zaman hepimiz o kişi ister iyi ister kötü, ister bizden ister yabancı olsun kendisine hakkı verilinceye kadar tek bir el gibi hareket edeceğiz; deniz süngeri ıslattığı ve Hira ile Sebîr dağları yerlerinde kaldığı sürece bu yemine aykırı davranmayacağız ve birbirimize mâlî yardımda bulunacağız". Hilfü'l-fudûl mensupları toplantıdan sonra Kâbe'ye gidip Haceru'l-esved'i yıkadılar

ve bu mukaddes sudan teker teker içtiler. Hilfü'l-fudûl'un ilk icraatı topluca Âs b. Vâil'in yanına gidip Zübeydli tâcirin hakkını geri almak ve mazluma hakkını iade etmek oldu. Mekke ileri gelenlerini karşısında gören Âs b. Vâil borcundan kaçamadığı gibi Hilfü'l-fudûl'a katılmayanlardan hiç kimse de onu destekleyip bu harekete karşı çıkmadı. Daha sonraki yıllarda da başta Hz. Peygamber olmak üzere Hilfu'l-fudûl mensupları Mekke'de birçok haksızlığın önüne geçtiler. Yemin yapıldıktan sonra yeni katılma açık olmayan bu antlaşma İslâm döneminde de bir süre devam etmiş ve son mensubunun Emevî hilâfetinin başında ölümüyle tarihe karışmıştır.

DİKKAT

Resûl-i Ekrem (s.a.v.) peygamberliğinden sonra da Hilfü'l-fudûl ittifakından övgüyle bahsetmiş ve şöyle demiştir: "Abdullah b. Cüd'ân'ın evinde yapılan antlaşmaya amcalarımla birlikte ben de katılmışım. Bu ittifakta yer almanın mutluluğunu güzel ve kızıl develere değişmem. Bugün de böyle bir antlaşmaya çağrılısam tereddüt etmeden giderim".

SIRA SİZDE

3

Hilfu'l-fudûl cemiyeti mensuplarının mazluma yardım noktasında yaptığı başka faaliyetler nelerdir?

Ticaretle Uğraşması ve Seyahatleri

Peygamberimiz (s.a.v.) de Mekke'deki birçok Kureyşli gibi ticaret ile meşgul olmuştur. Kumaş ve tahıl ticaretiyle uğraşan Ebû Tâlib'e yardım etmek suretiyle ticaret hayatına başlamış ve amcasının yaşlandığı yıllarda kendisi ticarete devam etmiştir. Bu dönemde onun çeşitli yerlere ticaret amacıyla seyahat ettiği bilinmektedir. Mekke'nin güneyinde Yemen yolu üzerinde on günlük mesafedeki Hubâşe panayırına, bir veya iki defa Yemen'e, ayrıca Doğu Arabistan'daki Muşakkar ve Debâ panayırlarına gittiği tespit edilebilmekte hatta Habeşistan'a gittiği tahmin edilmektedir. Bu seyahatler sebebiyle bir taraftan ticarî hayatın gereklerini öğrenirken, diğer taraftan Arabistan'ın muhtelif yerlerinde yaşayan insanları yakından tanıma, onların dil ve lehçelerini, dinî, siyasî ve sosyal durumlarını öğrenme imkânını elde ediyordu.

Câhiliye döneminin yaygın kötülüklerinin hiçbirine bulaşmaksızın temiz bir hayat yaşayan Hz. Muhammed çevresinde iffeti, mertliği, merhameti ve hak severliğinin yanı sıra ticaret hayatında da doğruluğu ve güvenilirliği sebebiyle "Muhammedü'l-Emîn" veya sadece "el-Emîn" unvanıyla bilinmekteydi. Mekkeli tâcirlerden Kays b. Sâib Hz. Muhammed'le birçok ticarî iş yaptığını ve ondan daha iyi bir ortağa rastlamadığını belirterek şöyle demiştir: "O ticarî bir yolculuğa çıkacağı zaman kendisine bazı işleri havale ettiğim olurdu. Seyahatten döndüğünde benim tamamen memnun kalacağım bir şekilde hesap görmeden kendi evine çekilip gitmezdi. Buna karşılık ben seyahate çıktığımda bana bir iş havale ederse, dönüşümde, herkes bana kendi işleri ile ilgili hususları sorup dururken o, bana sadece sağlık ve afiyette olup olmadığını sorardı".

Abdullah b. Ebû'l-Hamsâ, İslâm'dan önce Resûlullah (s. a. v.) ile bir alış veriş yapmış, parasının bir kısmını ödemiş, bir miktar da borcu kalmıştı. Borcunu ödemek üzere belirli bir yerde buluşmak için sözleşmiş olmalarına rağmen Abdullah sözünü unutmuş ve aradan üç gün geçtikten sonra hatırlayabilmişti. Hatırlar hatırlamaz buluşma yerine koştuğunda Hz. Peygamber'in orada kendisini beklediğini gördü. Abdullah, Resûlullah Efendimiz'in şöyle sitem ettiğini söyler: "Sen beni sıkıntıya soktun delikanlı! Ben üç gündür burada seni bekleyip duruyorum."

Hz. Peygamber Ukâz Fuarında

Hz. Muhammed'in peygamberlikten önce katıldığı fuarlardan biri de Ukâz fuarı idi. Burada ticaretin yanısıra edebî konuşmalar yapılır; şairler bütün kabiliyetlerini ortaya koyarak şiirler okurlardı. Ünlü hatipler yetiştiren İyâd kabilesine mensup Kus b. Sâide, Arap yarımadasında putlara tapmayan ve Hz. İbrahim'den gelen tevhîd akâdesine bağlı Hanîfler arasında yer alıyordu. Aynı zamanda tabip ve kâhin olup hitabet ve şiirleriyle meşhurdur. Konuşma sırasında yüksek bir yere çıkmak, kılıç veya âsâya dayanmak gibi âdetleri onun başlattığı ileri sürülür. Muammerûn denilen uzun ömürlü insanlar arasında yer aldığı ve seksen üç yaşında 600 yılı civarında vefat ettiği belirtilir. O Ukâz'daki meşhur hitabesinde Tevhid inancına vurgu yapmış ve Hz. Muhammed de onun bu konuşmasını dinlemişti. İslâm döneminde Cârûd b. Abdullah başkanlığında Medine'ye gelen İyâd kabilesi heyetine Hz. Peygamber Kus b. Sâide'yi sorunca kendisine onun vefat ettiği söylenmiştir. Peygamber Efendimiz tevhîd inancına vurgu yaptığı için çok beğendiği bu konuşmayı hatırlatmış, ancak ezberlemediğini söylemişti. Bunun üzerine orada bulunan ve kendisi de Kus b. Sâide'yi o fuarda dinlemiş olan Hz. Ebû Bekir hutbeyi ezbere okumuştur. Kus b. Sâide'nin bu veciz konuşması şöyledir:

“Ey insanlar! Geliniz, dinleyiniz; dinlediklerinizi belleğiniz ve ondan faydalanınız, ders alınız. Gerçek şudur ki, yaşayan ölür; ölen yok olur. Olacak olur, yağmur yağar, otlar biter, çocuklar doğar, analarının babalarının yerini tutar. Sonra hepsi mahvolup gider. Olayların ardı arkası kesilmez, birbirini takip eder.

Kulak veriniz, dikkat ediniz, gökte haber var, yerde ibret alınacak şeyler var. Yeryüzü bir sarayın döşemesi, gökyüzü bir yüksek tavan. Yıldızlar yürür, denizler durur. Gelen kalma, giden gelmez. Acaba vardıkları yerden hoşnut olup da mı kalıyorlar, yoksa orada bırakılıp uykuya mı dahiıyorlar?

Yemin ederim, Allah'ın bir dini vardır ki, şimdi bulunduğunuz dinden daha sevgilidir; Allah'ın gelecek bir peygamberi vardır ki, onun gelmesi pek yakındır. Gölgesi üzerinize gelmiştir. Ne mutlu o kimseye ki, ona inanıp doğru yolu bulur. Ne yazık o talihsiz ki, ona karşı gelip isyan eder. Yazıklar olsun ömürleri gaflette geçenlere!

Ey İnsanlar! Hani babalarınız ve dedeleriniz, hani süslü köşkler ve taştan evler yapan Âd ve Semûd kavmi? Hani dünya varlığına aldanıp da kavmine “Ben sizin en büyük rabbinizim” diyen Firavunlar, Nemrutlar! Onlar sizden daha zengin ve daha güçlü değiller miydi? Bu toprak onları değirmeninde öğütüp toz etti, yok etti. Kemikleri bile çürütüp dağıldı. Evleri yıkılıp ıssız kaldı. Yerlerini, yurtlarını şimdi köpekler şenlendiriyor! Sakın onlar gibi olmayın; onların yolundan gitmeyin. Her şey geçicidir. Kalıcı olan ancak Allah'tır ki, birdir, eşi ve benzeri yoktur. Tapılacak ancak O'dur. Doğmamış ve doğurmamıştır. Evvel gelip geçenlerden bizim ibret alacağımız şey çoktur.

Ölüm ırmağının girecek yerleri var, ama çıkacak yerleri yoktur. Büyük küçük, genç yaşlı herkes göçüp gidiyor. Giden geri dönmüyor. İyice anladım ki, herkese olan bana da olacaktır...” (Ahmed Cevdet Paşa (2006), **Peygamber Efendimiz Sallallâhü Aleyhi ve Sellem**, Sadeleştiren: Muallim Mahir İz, Neşre hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul, s. 32-33).

Hz. Peygamber tekrar dinlediği bu hutbeyi tasvib etmiş ve Kus hakkında: “Allah Kus'a rahmet eylesin. Kıyamet gününde onun ayrı bir ümmet olarak diriltileceğini umarım” demiştir.

HZ. HATİCE İLE EVLİLİĞİ VE MUTLU YUVA

Hz. Hatice, Kureyş'in ileri gelenlerinden Huveylid b. Esed'in kızı olup soyu dedelerinden Kusay'da Hz. Muhammed'in nesebi ile birleşir. Babası Huveylid Ficâr savaşıdan önce ölmüştü. Annesi Fâtıma bint Zâide (Zeyd) olup bu kanaldan soyu da Lüey b. Gâlib'de Resûlullah'ın soyu ile birleşmektedir. Hz. Peygamber'den önce iki defa evlilik yapmış olan Hz. Hatice soylu, güzel ve zengin bir hanımdı. O ilk evliliğini Ebû Hâle Hind b. (Nebbâş b.) Zürâre et-Temîmî ile yapmış ve bu evlilikten Hz. Peygamber'in şemâiline dair rivâyetiyle tanınan ve onun terbiyesinde yetişen Hind adlı oğlu doğmuştu. Ebû Hâle'nin ölümünden sonra Atfık (Uteyyik) b. Âbid (Âiz) el-Mahzûmî ile evlenmiş; bu evlilikten de Hind adlı bir kızı dünyaya gelmişti. Hz. Hatice ikinci kocasının ölümünden sonra Kureyş'in ileri gelenlerinden evlilik teklifleri almakla birlikte olumlu cevap vermemekte, güvenilir bulduğu kimselerle ticaret yaparak yaşamını sürdürmekteydi. İffetli ve güzel ahlâkı sebebiyle "Tâhire", ticaretle meşguliyeti dolayısıyla da "Tâcire" diye anılmaktaydı.

Mekke'nin tanınmış zenginlerinden olan Hatice, kervanlarının başında bulunamıyor, onları ücretle tuttuğu şahısların idaresinde gönderiyordu. Hatice, bu sıralarda bir tavsiye üzerine çevresinde üstün ahlâk sahibi ve güvenilir bir genç olarak tanınan Hz. Muhammed'le (s.a.v.) ortaklık antlaşması yaptı ve başkalarına verdiği ücretten daha fazlasını kendisine vereceğini belirtip kölesi Meysere ile birlikte ticaret kervanını Suriye'ye götürmesini istedi. O sırada yirmi beş yaşında olan Peygamberimiz, Hz. Hatice'nin kölesi Meysere ile birlikte kervanı Suriye'ye götürdü ve bu ticarî seyahatinden oldukça kârlı bir şekilde döndü. Öyle ki, Hz. Hatice'nin bu kervandan kazancı normal kazancının iki katı olmuştu. Bu sonuçtan büyük memnuniyet duyan Hz. Hatice, Peygamberimizin hissesini de iki kat ödedi ve onun dürüst ve doğru sözlü olduğunu da bizzat görmüş oldu.

Öte yandan bu seyahat esnasında Hz. Peygamber'i yakından tanıma imkânı bulmuş olan Meysere onda gördüğü beceriklilik, dürüstlük, güvenilirlik, temizlik, bolluk ve bereketi Hatice'ye büyük bir hayranlık içerisinde anlatmakla bitiremiyordu.

Meysere'nin Peygamber efendimiz'in ahlâkı ve davranışları hakkında hayranlık uyandıran övgü dolu sözleri dinleyen Hatice, ona daha çok güven duydu ve bu takdir hisleri gün geçtikçe arttı. Hz. Peygamber ahlâk ve kişiliği yanında fizikî özellikleri itibariyle de dikkatini çekmekteydi.

Hz. Hatice bir süre sonra Hz. Muhammed hakkında hissettiklerini Nefise bint Ümeyye (Münye) ile paylaştı ve ondan, uygun bir şekilde kimseye belli etmeden Hz. Muhammed'le görüşüp bu husustaki fikrini yoklamasını istedi. Hz. Hatice'nin Peygamberimize evlilik teklifini bizzat kendisinin yaptığına dair rivâyetler de bulunmakla birlikte, onun Nefise vasıtasıyla edindiği olumlu izlenimden sonra böyle bir teklifte bulunduğunu düşünmek de mümkündür. Bir süre sonra Nefise Hz. Muhammed'le samimi bir biçimde konuşma fırsatı yakaladı ve ona: "Artık yaşça olgunlaştın, iyi bir aileye mensupsun ve sahip olduğun mükemmel şahsiyet de herkesin malumudur. O halde niçin evlenmiyorsun? Muhakkak ki, sen istersen kolaylıkla münasip bir eş bulabilirsin" dedi. Peygamberimiz buna karşılık olarak müstakil bir yuva kurup ailesini geçindirmek için yeterli imkânlara henüz sahip olmadığını belirtti. Nefise: "Şayet sen zengin, zengin olduğun kadar da güzel

ve aynı zamanda makbul bir aileden kız bulursan cevabın ne olur?” diye sordu. Hz. Muhammed biraz da şaşkın bakışlarla “Böyle birisi kim olabilir ki?” deyince Nefise artık isim telaffuz etme vaktinin geldiğini düşündü ve “Böyle birisi var...Hatice” diye cevapladı. Hz. Muhammed “Onun bunu kabul etmesi imkânsız. Mekke’nin bütün zenginleri ona tâlip oldular ama o reddetti” deyince Nefise şöyle dedi: “Şayet sen benim teklifimi kabul ediyorsan gerisini bana bırak! Ben ortak bir dostumuza bu konuyu açacağım”. Beklemediği bir durumla karşılaşan Hz. Muhammed biraz düşündükten sonra teklifi kabul etmişti. Nefise gidip durumu Hatice’ye anlattı. Hz. Muhammed’in olumlu cevabı üzerine Hatice’nin onunla görüştüğü ve şöyle dediği rivayet edilir: “Sen benim akrabam olduğun için, ayrıca insanlar arasındaki şeref, ahlâk, güvenilirliği ve dürüstlüğünden dolayı seninle evlenmeyi tercih ettim”. Hz. Peygamber evlilik konusunu amcalarıyla da istişare etti. Ebû Tâlib ve diğer amcaları, babası vefat etmiş olduğu için Hatice’yi amcası Amr b. Esed’den istediler. Âdet olduğu üzere Ebû Tâlib ayağa kalkıp bir konuşma yaptı ve yeğenin üstün özelliklerini sıralayarak ona eş olmak üzere Hatice’yi istediklerini belirtti. Kız tarafı adına Amr b. Esed ve Varaka b. Nevfel de birer konuşma yaparak Hatice’nin özelliklerine vurgu yaptılar ve bu evliliğe onay verdiklerini ifade ettiler. Peygamber Efendimiz, Hz. Hatice’ye mehir olarak yirmi deve verdi. Mehirin 480 veya 500 dirhem olduğu da kaydedilir. Ailelerin anlaşması üzerine düğün yapıldı; develer kesildi; ziyafet verildi. Hz. Muhammed, Ebû Tâlib’in evinden Hatice’nin evine taşındı; böylece mutlu yuva kurulmuş oldu. Bu sırada Hz. Peygamber’in yirmi beş, Hatice’nin de kırk veya yirmi sekiz yaşında olduğu kaydedilmektedir.

Peygamber Efendimiz’in Hz. Hatice ile evliliğinden iki erkek ve dört kız çocukları dünyaya geldi.. Erkek çocukları Kâsım ve Abdullah, kız çocukları da Zeynep, Rukıyye, Ümmü Külsûm ve Fâtıma’dır. Hz. Peygamber’in Tayyib ve Tâhir adlı çocuklarından da bahsedilir. Bunlar bazan iki ayrı çocuk olarak zikredilirken, bazı kaynaklarda Abdullah’ın adları olduğu da nakledilir. Hz. Peygamber’in Hz. Hatice’den olan çocukları peygamberlikten önce dünyaya gelmiştir. Abdullah’ın İslâm döneminde dünyaya geldiği de rivayet edilir. Peygamber Efendimiz’in Hz. Hatice ile evliliğinden olan bütün çocuklarına halası Safiyye bint Abdülmuttalib’in azatlı cariyesi Ümmü Râfi‘ Selmâ ebelik yapmıştır. Hz. Peygamber akıka kurbanı olarak erkek çocukları için ikişer, kız çocukları için de birer koyun kesmiştir. Câhiliye döneminde kız çocuklarının dünyaya gelmesi üzüntü ve utançla karşılandığından akıka kurbanı sadece erkek çocuklar için kesilmekteydi. Peygamber Efendimiz böyle bir anlayış ve geleneğin hâkim olduğu toplumda kız çocukları için de akıka kurbanı keserek bu ayrımı ortadan kaldırmayı hedeflemiştir.

Peygamber Efendimiz, ilk çocuğu Kâsım olduğu için geleneğe uyularak Ebû’l-Kâsım künyesiyle anılmıştır. Hz. Peygamber’in erkek çocukları Kâsım ve Abdullah küçük yaşta vefat etmiş, kızları peygamberlik dönemine ulaşıp müslüman olmuş ve Medine’ye hicret etmişlerdir. Kâsım’ın nübüvvetten sonra vefat ettiğini kabul edenler de vardır. Resûlullah’ın Hz. Fâtıma’dan başka bütün çocukları kendisinden önce vefat etmiştir.

DİKKAT

Hz. Hatice ile evliliği sırasında Hz. Peygamber, amcası Ebû Tâlib’in maddi sıkıntılarını hafifletmek için o sırada beş yaşında olan oğlu Ali’yi yanına almış ve bakımını üstlenmiştir. Hz. Peygamber’in ailesine Hz. Ali’den başka bir kişi daha katılmıştır. Bu, Hz. Hatice’nin kendisine hediye ettiği ve onun da hürriyetine kavuşturup evlâtlık edindiği Zeyd b. Hârise’dir.

Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'nin dışındaki hanımlarından dünyaya gelen çocukları var mıdır?

KÂBE HAKEMLİĞİ

Milâdî 605 yılında, Hz. Muhammed otuz beş yaşlarında iken Kureyşliler Kâbe'yi tamire karar verdiler. Çünkü Kâbe yangın ve sel baskınına maruz kalmış ve zarar görmüştü. O zamanlar Kâbe fazla yüksek değildi ve üzerinde çatı yoktu. Bu nedenle kapı kilitlense bile hırsızlar içeri girebilirdi. Nitekim bir süre önce mabede hediye edilen değerli eşya ve paralardan oluşan hazineden bir miktar çalınmıştı.

Kâbe tamir edilecekti, ancak malzemeye ihtiyaç vardı. O sırada bir Bizans gemisinin Cidde yakınlarındaki Şu'aybe limanında karaya oturduğu haberi Mekke'ye ulaştı. Gemi Habeşistan'daki bir kilise tamirinde kullanılmak üzere mermer, kereste ve demir yüklü olup Bizans İmparatorunun emriyle Mısır'dan gönderilmişti. Velîd b. Mugîre ve arkadaşları Şu'aybe'ye giderek geminin kerestelerini satın aldıkları gibi gemide bulunan marangoz ve inşaat ustası Bâkûm er-Rûmî'yi de Kâbe'nin tamiri için Mekke'ye davet ettiler.

Bütün Kureyş kabileleri, aralarında kura çekerek tamir için işbölümü yaptı. Herkes malzeme teminine yardımcı olacak ve belirli bir miktar katılma payı ödeyecekti. Hz. Peygamber'in babası tarafından dayısı sayılan Ebû Vehb b. Amr veya Velîd b. Mugîre inşaata katkıda bulunacak olanlara şöyle seslendi: "Ey Kureyşliler! Kâbe için vereceğiniz para temiz ve helâl kazanç olsun. Buraya haram sokmayın. Fuhuş veya faizden elde edilen veya zulüm ve haksızlıkla başkasından alınan hiçbir şeyi buraya bulaştırmayın." Sonunda inşaata başlandı. Öncelikle tüm duvarlar yıkıldı ve Hz. İbrahim'in attığı temellere kadar inildi. Kureyşliler yeni taşlar toplayıp bu temel üzerine bina etmeye başladılar. Peygamber Efendimiz de bu tamire katıldı ve amcası Abbas'la birlikte taş taşıyıp yardımcı oldu.

Kureyşliler binanın yüksekliğini dokuz arşından onsekiz arşına çıkardılar. Ancak toplanan malzeme yeterli olmadığı için binayı daha küçük tuttular: İnşaat sırasında yarım daire şeklindeki bir yeri Kâbe dışında bıraktılar; burasını göğüs hizasına gelen ve Hatûm adı verilen bir duvarla çevirip Kâbe'den olduğu anlaşılın diye taşla döşediler; Kâbe'den sayıldığı halde ondan ayrı bırakıldığı için de "Hicr" veya "Hicru İsmâil" adını verdiler. Kâbe'nin üstünü örttüler, kapısının eşiğini de eskisine göre daha yüksekte tuttular.

Nihayet Kâbe yeniden inşâ edildi. Ancak Hacerülesved'in yerine yerleştirilmesi hususunda anlaşmazlık çıktı. Çünkü bu şerefli görevi hiçbir kabile, başkasına bırakmak istemiyordu. Tartışma birkaç gün devam etti; hatta bu yüzden savaşmayı bile göze alanlar oldu. Nihayet Kureyş'in ileri gelenlerinden Ebû Ümeyye b. Mugîre, "Benî Şeybe kapısından Kâbe'ye ilk giren kimsenin vereceği karara uyulmasın" teklif etti; Kureyşliler bu teklifi benimseyip beklemeye başladılar. Kapıdan Hz. Muhammed'in girdiği görülünce orada bulunanlar "İşte el-Emîn, işte Muhammed geldi!" diyerek memnuniyetlerini ifade ettiler. Hz. Muhammed, bir örtü getirterek Hacerülesved'i onun üzerine koydu, bütün kabile reislerinin iştirakiyle örtüyü kaldırdı, konulacağı hizaya gelince de taşı kendi elleriyle alıp yerine yerleştirdi. Böylece Kureyşliler arasında çıkmak üzere olan bir çatışmanın da önüne geçilmiş oldu.

Hz. Peygamber'in hayatını ve şahsiyetini, tebliğ faaliyetlerini, siyasi ve askeri mücadelelerini konu alan bilim dalına ne ad verilir? Bu alanda yazılan temel kaynaklar hangileridir, araştırınız. Bu eserlerde Hz. Peygamber'in risâlet öncesi hayatına ne kadar yer verildiği konusunda fikir edinmeye çalışınız.

Kâbe'nin tamiri ve Hacerülesved'in yerine konulmasından sonra Peygamber Efendimizin, Allah hakkında düşünmeye, O'na nasıl iman ve ibadet edileceğini araştırmaya daha fazla yöneldiği farkedilmektedir. Mekkeliler'in ve diğer birçok Arap kabilesinin putlarına hiç ilgi göstermeyen Hz. Muhammed, akli ve hisleriyle putlara tapmanın faydasızlığı sonucuna ulaşmıştı. Belki de tek tanrı inancına dayalı Hz. İbrâhim'in dini üzere olmaya çalışan az sayıdaki Hanîfler gibi düşünüyordu. Ancak neyi ve nasıl yapacağını bilememenin ıstırabını yaşarken inzivaya çekilmekten hoşlanmaya başladı ve risâletinin birkaç yıl öncesinden itibaren her ramazan ayında, dedesi Abdülmuttalib ve diğer bazı Kureyşliler'in yaptığı gibi, Hira dağındaki mağarada münzevi bir hayat yaşamaya başladı. Yiyeceği tükenince şehre iniyor, fakirlere yardımda bulunuyor, Kâbe'yi tavaf ediyor ve evden yiyecek olarak tekrar mağaraya dönüyordu. Zaman zaman hanımı Hatice'yi de yanına alıyordu.

Hz. Âişe'nin bildirdiğine göre Resûlullah bu dönemde bir ara "sâdik (doğru) rüyalar" görmeye başlamış, altı ay devam eden bu süreçte gördüğü rüyalar aynen çıkmıştır. Kaynaklarda ayrıca Hz. Peygamber'in bu dönemde kendisini "Esselâmü aleyke yâ Resûlallâh" (Sana selâm olsun ey Allah'ın elçisi) şeklinde selamlayan sesler duyduğu, etrafına dönüp bakınca kimseyi göremediği için merak içerisinde kaldığı, bu seslerin ağaçlar ve kayalıklardan geldiğine dair ifadeler de yer almaktadır. Buraya kadar anlatılan ve bir kısmı olağanüstü nitelik taşıyan hususlardan hareketle bu dönemin vahye hazırlık süreci olduğunu söylemek mümkündür.

Özet

Hz. Peygamber'in Soyu ve ailesini daha yakından tanıyabilmek

Peygamber Efendimiz'in soyu yirmi birinci kuşaktan atası olan Adnân vasıtasıyla Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'e dayanmaktadır. Babası, Araplar'ın Adnânîler kolundan, Kureyş kabilesinin Hâşimoğulları sülâlesine mensup Abdullah b. Abdülmuttalib'tir. Annesi, Kureyş kabilesinin Benî Zühre koluna mensup Vehb b. Abdümenâf'ın kızı Âmine'dir. Hz. Peygamber onların evliliklerinden dünyaya gelen tek çocuklarıdır. Hz. Peygamber'in mensup olduğu Kureyş kabilesi Mekke idaresini elinde bulundurması, Kâbe ve hac hizmetlerini yürütmesi bakımından yarımada Arapları nezdinde saygın bir yere sahipti.

Çocukluk ve gençliğinin hangi şartlarda geçtiğini kavrayabilmek

Hz. Peygamber, babası Abdullah onun doğumundan kısa bir süre önce vefat ettiği için yetim olarak Mekke'de dünyaya geldi (20 Nisan 571). Dört veya beş yaşına kadar Hevâzin kabilesinin Sa'd b. Bekir koluna mensup sütannesi Halîme'nin yanında kaldı. Altı yaşında babasının Medine'deki mezarını ziyaretten Mekke'ye dönerken Ebvâ denilen yerde annesini kaybetti ve öksüz kaldı. Sekiz yaşında dedesi Abdülmuttalib vefat edince amcası Ebû Tâlib onun himayesini üstlendi. Yirmibeş yaşında Hz. Hatice ile evleninceye kadar amcasının yanında kaldı. Bu arada çobanlık yaptı ve ticaretle meşgul oldu.

Ticaret amacıyla Arap yarımadasının çeşitli yerlerinde düzenlenen fuarlara katıldı, Suriye'ye gitti. Bu vesileyle değişik ülke ve yörelerin insanlarını ve kültürlerini tanıma imkanı buldu. Yetim ve öksüz büyüdüğü gibi maddî açıdan da genel itibariyle fakirlik içinde yaşadı.

Ailevi ve toplumsal problemler karşısındaki duyarlılığını farkedebilmek

Hz. Peygamber, amcası Ebû Tâlib'in yanında kaldığı sırada aile bütçesine katkı sağlamak ve yardımcı olmak amacıyla çobanlık yaptı; hem ailenin hem de Mekkeliler'in koyunlarını güttü. Ticaretle meşgul oldu ve kazancını amcasıyla paylaştı. Ne pahasına olursa olsun Mekke'de haksızlığa ve zulme uğrayan yerli veya yabancıların haklarını zalimlerden almak üzere and içen Hilfü'l-fudûl derneğine katıldı ve birçok haksızlığın önüne geçti.

Hz. Hatice ile kurduğu mutlu yuvanın temel prensipleri ve bu evlilikten dünyaya gelen çocukları hakkında fikir yürütebilmek

Hz. Peygamber yirmi beş yaşında iken o sırada kırk veya yirmi sekiz yaşında olan Hz. Hatice ile evlendi. Bu evlilikten Kâsım, Abdullah, Zeynep, Rukiyye, Ümmü Gülsüm ve Fâtıma adlarında iki erkek dört kız çocukları dünyaya geldi. Hz. Peygamber hem kendi çocuklarına hem de Hz. Hatice'nin önceki iki evliliğinden olan çocuklarına şefkatli davrandı. Onun Hz. Hatice ile birlikte kurduğu yuvanın temelinde karşılıklı sevgi, saygı, sadakat, vefa ve eşine değer verme gibi ilkeler vardı. Zengin bir hanım olan Hz. Hatice maddî imkanlarını fakir büyümüş olan eşiyile paylaşırken asla başa kakmadı. Hz. Peygamber kendisini himaye eden amcası Ebû Tâlib'in oğlu Ali'yi bu güvenle yanına alabildi. Hz. Peygamber'e kırk yaşında vahiy geldiğinde Hz. Hatice'nin ona inanan ilk kişi olması ve ardından malını İslâm'a hizmet için harcaması bu mutlu yuvanın temelindeki karşılıklı sevginin ve güvenin bir sonucudur.

Peygamberlik öncesi, içinde yaşadığı Cahiliye toplumunda hakim değerler ile kendisinin sergilediği erdemli davranışları mukayese edebilmek

Hz. Peygamber Câhiliye toplumunda dünyaya geldi. Bu dönemde Allah'ın birliğine dayanan tevhîd inancının yerini şirk almış, tevhidin merkezi olan Kâbe putperestliğin merkezi haline gelmişti. İnsanlar haklının değil, zengin ve güçlüünün yanında idi. Kabile asabiyeti, haklı veya haksız olduğuna bakmadan kabilesini desteklemeyi gerektiriyordu. Kadınlara ikinci sınıf muamelesi yapılıyor, kız çocuğuna sahip olmak utanç vesilesi olarak görülüyordu. Hatta bazı kabilelerde kız çocukları diri diri toprağa gömülüyordu. Köle ve cariyeler efendilerinin insafına terk edilmişti. İçki, kumar, faiz, fuhuş, yağmacılık ve çapulculuk yaygın hale gelmişti. Kısacası toplumda kötülükler hâkim olmuştu. İyilik, doğruluk, adalet ve hukuk gibi kavramlar bilinmekte ve az da olsa bu hususlara riayet eden insanlar var olmakla birlikte bu değerler toplumda etkin konumda değildi. Hz. Peygamber kırk yaşına kadar böyle bir toplumda yaşadı. Ancak o, Câhiliye toplumuna hakim değerleri değil hak, hukuk, adalet, iyilik doğruluk, emanet ve emniyet gibi evrensel değerleri benimsedi. Hiçbir zaman putlara tapmadı, akrabalık bağını zedeledi, komşuluk haklarına riayet etti, zalim kim olursa olsun ona karşı durdu, zayıfları korudu, elinden ve dilinden insanlar emin oldu, hiçbir zaman yalan söylemedi, iftira atmadı, yetim malı yemedi. Etrafı kötülüklerin sardığı bir ortamda örnek bir insan olarak yaşadı ve tek başına da kalsa haktan, doğruluktan ayrılmadı. Öyle ki, toplumda Muhammedü'l-Emin veya kısaca el-Emîn adıyla anılmaya başladı.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi Hz. Muhammed'in Peygamberlik öncesi hayatında doğruluk ve güvenilirlik özelliğini ifade eder?
 - a. Ebü'l-Kâsım
 - b. Hilfü'l-fudûl
 - c. El-Emîn
 - d. Şakk-ı sadr
 - e. Tâcir
2. Hz. Peygamber'in Hilfü'l-fudûl Antlaşması'na katılmasının nedeni aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Maddî gelir sağlaması
 - b. Kabile dayanışması
 - c. İnsanların kınamasından çekinmesi
 - d. Haktan, doğrudan ve mazlumdan yana olması
 - e. Toplumda öne çıkmak istemesi
3. Resûlullah'ın en sevgili kul, âlemlere rahmet ve son peygamber olarak gönderilmiş olmasına rağmen; yetim ve öksüz büyümesi, çobanlık ve ticaretle meşgul olması, fakir olması ve evlat acısı çekmesi ile ilgili olarak aşağıdaki sonuçlardan hangisine varılamaz?
 - a. O, Allah'tan vahiy alması bakımından peygamber olmakla birlikte aynı zamanda bir beşerdir. Dolayısıyla her insan için söz konusu olabilecek şartlara tabidir.
 - b. O, insanlara sadece iman, ibadet ve ahlakî konularda değil insan yaşamıyla ilgili konularda da rehber olarak gönderilmiştir.
 - c. Hayatta çeşitli sıkıntı ve problemlerle karşı karşı karşıya kalanlar onun benzer problemler yaşadığını hatırlayarak teselli bulurlar.
 - d. Onun bir beşer olarak yaşadığı şartların Müslümanlar açısından herhangi bir örneklik değeri yoktur.
 - e. O, bu dönemde yaşadığı zorluk ve sıkıntılarla manevi olarak peygamberliğin ağır yükünü taşımaya hazırlanmıştır.
4. I. Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile evlenmesi
II. Abdülmuttalib'in vefatı
III. Hz. Peygamber'in Ficar savaşlarına katılması

IV. Ebû Tâlib'in vefatı

Yukarıdaki olayların kronolojik sıralaması aşağıdakilerin hangisinde doğru olarak verilmiştir?

- a. II, I, III, IV
- b. III, II, I, IV
- c. IV, II, III, I
- d. II, IV, I, III
- e. II, III, I, IV

5. Hz. Peygamber'in aşağıdaki kabilelerden hangisiyle soy bağı yoktur?

- a. Kinâne
- b. Huzâa
- c. Abdümenâf
- d. Hâşim
- e. Mudar

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

- 1. c Yanıtınız doğru değilse “Hz. Peygamber'in Gençliği” konusunu yeniden okuyunuz.
- 2. d Yanıtınız doğru değilse “Hilfû'l-fudûl Cemiyetinde Bulunması” konusunu yeniden okuyunuz.
- 3. d Yanıtınız doğru değilse “Giriş” kısmını yeniden okuyunuz.
- 4. e Yanıtınız doğru değilse ilgili konuları yeniden okuyunuz.
- 5. b Yanıtınız doğru değilse “Hz. Peygamber'in Soyu” konusunu yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

İslâm kültüründe Hz. Peygamber'in doğum yıldönümünde yapılan törenlere ve bu törenlerde okunmak üzere yazılmış eserlere Mevlid adı verilir. Bu eserlerin en meşhuru Süleyman Çelebi'nin asıl adı **Vesîletü'n-necât** (Kurtuluş Yolu) olan **Mevlid**'idir. Eser asırlar boyu müslümanlar tarafından büyük kabul görmüş ve sevilerek okunmuştur. Eserin sade bir Türkçe ile yazılmış olması, Hz. Peygamber sevgisini samimi ve duygulu bir şekilde zaman zaman edebî sanatlarla baş vurarak anlatması, kısacası sade bir dille halkın gönül dünyasına hitap etmesi bu ilginin başlıca sebepleridir.

Sıra Sizde 2

Hız. Peygamber'in sütannesi Halîme, sütbabası Hâris b. Abdüluzza, sütkardeşleri Abdullah, Üneyse ve Şeymâ İslâm dönemine ulaşmış ve müslüman olmuşlardır. Peygamber Efendimiz süt annesi Halîme'ye her zaman vefalı davrandı. Bir defasında Hz. Halîme Mekke'ye gelerek Hz. Peygamber'i ve Hz. Hatice'yi ziyaret etti. Bu sırada Benî Sa'd topraklarında ağır bir kıtlık ve kuraklık yaşadıklarını, birçok hayvanın telef olduğunu anlattı. Hz. Peygamber Hz. Hatice ile konuşarak ona kırk koyun ve hem binek olarak hem de eşya taşımada kullanması için bir deve hediye etti. Yine bir defasında Hz. Halîme Peygamber Efendimizi ziyarete gelmişti. Resûlullah onu görünce hemen ayağa kalktı: "Anneciğim, anneciğim" diyerek hürmet ve muhabbet gösterdi. Üzerine oturması için rıdasını yere serdi. İhtiyaçlarını gidermesi için yardımda bulundu.

Sıra Sizde 3

Hilfû'l-fudûl'ün İslâm'dan önce ve İslâm döneminde gerçekleştirdiği bazı faaliyetler şöyle sıralanabilir: Sümâle kabilesine mensup bir tâcir Mekke ileri gelenlerinden Übey b. Halef'e mal satmış, fakat parasını alamamıştı. Çaresiz kalan tâcir Hilfû'l-fudûl'a baş vurunca Übey parayı hemen ödedi. Yemenli bir tâcir kızı ile birlikte hac için Mekke'ye gelmişti. Şehrin ileri gelenlerinden Nübeyh b. Haccâc kızı zorla babasının elinden alıp evine götürdü. Adam çaresizlik içinde Kâbe'ye gidip "Yetişin ey Hilfû'l-fudûl mensupları, yardım edin!" diye bağırdı. Çok geçmeden hareket mensupları kılıçlarını çekmiş olarak geldiler ve Nübeyh'in evini sardılar. Nübeyh bu tepki karşısında kızı babasına teslim etmekten başka bir yol bulamadı. İslâm döneminde Erâş kabilesine mensup bir tacirin Mekke'ye getirdiği bir deve yükü malı satın alan Ebû Cehil parasını ödemedi. Ebû Cehil'in Peygamber Efendimiz'e düşmanlığını bilen bir müşrik alay etmek amacıyla mağdur tâcire o sırada Kâbe'de bulunan Hz. Peygamber'den yardım istemesini söyledi. Hz. Peygamber tacirle birlikte Ebû Cehil'in evine kadar gitti ve sonucu merakla bekleyen müşrikin şaşkın bakışları arasında tacirin hakkını ondan aldı. Zübeyd kabilesinden bir tâcir üç deve yükü malını satmak için Mekke'ye geldi. Ebû Cehil tacirin malına oldukça düşük bir fiyat biçtiği gibi diğer tüccarların ondan alış veriş yapmasına engel oldu. Durumdan haberdar olan Hz. Peygamber üç deve yükü malı tacirin istediği fiyattan satın aldı. Ardından çarşıda Ebû Cehil'i bularak Hilfû'l-fudûl'u hatırlattı ve aynı şeyi bir daha yapmaması için kendisini uyardı.

Sıra Sizde 4

Hız. Peygamber'in Medine döneminde evlendiği Hz. Mâriye'den İbrahim adlı oğlu dünyaya gelmiş (Zilhicce 8/Mart 630) ancak iki yaşına varmadan vefat etmiştir. Hz. Peygamber'in İbrahim dışındaki bütün çocukları Hz. Hatice'dendir.

Sıra Sizde 5

Hız. Peygamber'in hayatını ve şahsiyetini, tebliğ faaliyetlerini, siyasi ve askeri mücadelelerini konu alan bilim dalına Siyer ve Megâzî (veya kısaca Siyer) adı verilir. Bu alanda yazılan temel kaynaklardan bir kısmı şunlardır:

İbn İshâk'ın asıl adı **Kitâbü'l-Mübtede' ve'l-meb'as ve'l-megâzi** olan **Sîretü İbn İshâk**, İbn Hişâm'ın **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, Vâkıdî'nin **Kitâbü'l-Megâzi**, Süheylî'nin İbn Hişâm şerhi **er-Ravzu'l-ünüf**, Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin **el-Vefâ bi ahvâli'l-Mustafâ**, İbn Seyyidinnâs'ın **'Uyûnü'l-eser fî fûnü'l-megâzi ve's-şemâil ve's-siyer**, Makrîzî'nin **İmtâ'u'l-esmâ'**, Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî'nin **el-Mevâhibü'l-ledünniyye**, Şemseddîn eş-Şâmî'nin **Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd**, Diyarbekrî'nin **Târihu'l-hamîs** Nûreddîn el-Halebî'nin **es-Sîretü'l-Halebiyye** adlı eserleri. İbn Sa'd'ın **et-Tabakâtü'l-kübrâ** adlı eserinin ilk cildi ve Belâzürî'nin **Ensâbü'l-eşrâf** adlı eserinin ilk cildi de Siyer'dir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Algül, H. (1986). **İslâm Tarihi**, I, İstanbul.
- Algül, H. (2006). **Âlemlere Rahmet Hz. Muhammed**, Ankara.
- Apak, A. (2006). **Anahatlarıyla İslâm Tarihi I: Hz. Muhammed (s. a. v.) Dönemi**, İstanbul.
- Avcı, C. (2008). **Muhammedü'l-Emin: Hz. Muhammed'in Peygamberlik Öncesi Hayatı**, İstanbul.
- Fayda, M. "Muhammed -Hayatı-", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, XXX, 408-423.
- Hamîdullah, M. (2003). **İslâm Peygamberi** (trc. Salih Tuğ), I İstanbul.
- Hamidullah, M. (1980). "Hz. Peygamber'in İslâm Öncesi Seyahatleri" Çeviren: Abdullah Aydınli, **Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi**, IV, Ankara, s. 327-342.
- İbn Hişâm, (1375/1955). **es-Sîretü'n-Nebeviyye** (nşr. Mustafa es-Sekâ v. Dğr.), I-II.
- İbn Sa'd, (1388/1968). **et-Tabakâtü'l-kübrâ** (nşr. İhsan Abbas), I, Beyrut.
- Köksal, M. Â. (1987), **İslâm Tarihi**, I-II, İstanbul.
- Lings, M. (1998). **Hz. Muhammed'in Hayatı** (trc. Nazife Şişman), İstanbul.
- Sarıçam, İ.(2003). **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, Ankara.
- Yiğit, İ.-R.Küçük. (2006). **Siyer-i Nebi Hazreti Muhammed (S. A. V.)**, İstanbul.
- TDV İslâm Ansiklopedisi** "Abdullah", "Abdülmuttalib", "Âmine", "Ebû Tâlib", "Emîn", "Fâtıma bint Esed", "Ficâr", "Halîme", "Hatice", "Hilfû'l-fudûl", "Muhammed" maddeleri.

3

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Hz. Muhammed'in, peygamberliğin başlangıç sürecinde yaşadığı kişisel tecrübeyi değerlendirebilecek,
- Mekke toplumunun İslâm dinine karşı takındığı tutumun sebepleri ve etkilerini yorumlayabilecek,
- Hz. Muhammed'in yeni dine bağlılığını ve mücadele azmini açıklayabilecek,
- Hicret sürecine kadar yaşanan gerilimler ve mücadeleleri sıralayabilecek,
- Hz. Peygamber'in hicretinin sebep ve sonuçlarını değerlendirebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Nübüvvet
- Kureyş
- Tebliğ
- Müşrikler
- Ambargo
- Hicret

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- İbrahim Sarıçam'ın Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı adlı kitabının "Peygamberliğin Mekke Dönemi" başlıklı bölümünü inceleyiniz.
- Adnan Demircan'ın Nebevî Direniş Hicret isimli kitabını inceleyiniz.

İslâm'ın Mekke Dönemi

GİRİŞ

Hz. Muhammed'in peygamberliği tarihin en önemli ve etkili olaylarından biridir. Hz. Peygamber, çevresinden başlayarak insanları yeni dine davet ettiğinde müşrikler hemen sert bir tepki göstermediler. İlk zamanlarda Hz. Peygamber'i dinlerine bağlı olmayan diğer insanlara benzeterek onun çağrısını çok önemsemediler. Ancak bir süre sonra insanlara aktardığı ilahî mesajdaki derinlik, ciddiyet ve tutarlılık önemli bir vakıyyla karşı karşıya olduklarını anlamalarına imkân verdi.

Müşriklerin Hz. Peygamber'i engellemek için baskılarını artırmaları, çatışma sürecini hızlandırdı. Bütün baskılara rağmen Hz. Peygamber, müşriklere yönelik çağrısını sürdürdü. Zira onun görevi insanları Allah'ın dinine davet etmektir.

Müşrikler, Hz. Peygamber'in barışçıl çabalarını görmezden geldikleri gibi gün geçtikçe baskılarını artırdılar. Müslümanların önemli bir çoğunluğunun Mekke'den ayrılması onların baskılarını azaltmadı. Nihayet Hz. Peygamber de Mekke'den ayrılarak Medine'ye yerleşti. Ancak onun Medine'ye gitmesi bir kaçış değil, muhatapları arasında bulunan Mekkelileri dine davet etmenin yollarını açmaktı. Nitekim Allah Resûlü, hicretinden sekiz yıl sonra Mekke'ye tekrar girdiğinde bu amacını gerçekleştirme imkânı buldu.

İNTERNET

Hz. Peygamber'in hayatı hakkında bilgi edinmek için www.sonpeygamber.info adresine başvurabilirsiniz.

HZ. MUHAMMED'İN PEYGAMBERLİĞİNİN BAŞLAMASI

Elçilik göreviyle görevlendirilmeden önceki yıllarda Hz. Muhammed'in davranışlarında bazı değişiklikler ortaya çıkmaya başladı. Yalnız kalmaktan hoşlanıyor; Ramazan ayında Hira dağındaki mağaraya giderek düşüncelere dalıyordu.

İlk vahiy tecrübesinden önceki aylarda, "sâdık rüyalar", yani takip eden günlerde gerçekleşen rüyalar görmeye başladı. Zaman zaman "Allah'ın selamı üzerine olsun Ey Allah'ın elçisi" şeklinde sesler duyuyordu. Yaşadığı gariplikleri eşi Hz. Hatice'ye de anlattı ve cinlerin etkisinde kalmaktan korktuğunu söyledi.

İlk Vahiy

Allah'ın Resûlü, vahiy tecrübesiyle 40 yaşında karşılaştı. 27 Ramazan'da (M. 610) Hira mağarasında yalnızken kendisine daha önce görmediği bir varlık göründü. Gördüğü görüntü karşısında dehşete kapıldı.

Karşısına çıkan varlık, Cebrail isimli vahiy meleği idi. Hz. Muhammed'e "Oku!" emrini verdi. Hz. Muhammed, "Ben okuma bilmem." diye cevap verdi. Cebrail onu tutarak sıktı, sonra yere bırakıp "Oku!" dedi. Bu konuşma birkaç defa tekrar etti. Sonra Hz. Muhammed meleğe "Ne okuyayım?" diye sordu. Bunun üzerine Hz. Cebrail şu ayetleri bildirdi:

"Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı yapışkan bir sıvıdan yarattı. Oku! Senin Rabbin en cömert olandır. O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir." (Alak 96/1-5).

Resim 3.1: Hira Mağarası

Hz. Peygamber gördüğü manzara karşısında korkuya kapılarak hemen oradan uzaklaşıp evine gitti ve üzerinin örtülmesini istedi. Uyandığında gördüklerini eşi Hz. Hatice'ye anlattı. Hz. Hatice, gördüklerinin kötü bir şey olamayacağını söyleyerek onu teskin etmeye çalıştı. Eşini çok iyi tanıyordu. Onun gibi iyi niyetli, dürüst, çevresine yardım eden bir insanın yaşadıklarının basit olaylar olmadığından emindi. Ancak kocasının anlattıklarına bir anlam da veremiyordu. Zira peygamberlik hakkında bilgisi yoktu.

Hz. Peygamber'in Varaka b. Nevfel ile Görüşmesi

Hz. Hatice, Hz. Peygamber'in anlattıkları hususunda görüşüne başvurmak için amcasının oğlu Varaka b. Nevfel ile görüştü. Varaka, yaşlı epey ilerlemiş; Kitâb-ı Mukaddes'i bilen bir Hıristiyandı.

Hiz. Hatice'nin anlattıklarını dinleyen Varaka, söyledikleri doğru ise Hiz. Muhammed'e görünen varlığın Musa'ya da gelen Cebrail isimli melek olduğunu ve bu ümmetin peygamberi olacağını söyledi.

Takip eden günlerde Hiz. Muhammed Kâbe'yi tavaf ederken Varaka b. Nevfel ile karşılaştı. Varaka, duyduklarını Hiz. Peygamber'e sordu. Hiz. Muhammed yaşadıklarını ona anlatınca Varaka, "Sana Musa Peygamber'e de gelen melek geldi. Yalanlanacaksın, eziyete maruz kalacaksın ve yurdundan çıkarılacaksın. Üstelik sana savaş açılacak. Eğer o günlere yetişirsem Allah'ın dinine yardım edeceğim." dedi.

DİKKAT

Hiz. Peygamber'in nübüvvet öncesi ve sonrası hayatında, güzel ahlakî özellikleri açısından önemli bir fark yoktu. Hiz. Muhammed, peygamber olmadan önce insanlarla iyi ilişkiler kurması, akrabalarına ve yoksullara yardım etmesi, sözünde durması ve güvenilir olması gibi sebeplerden dolayı Mekkelilerin takdirini kazanmış bir insandı.

Vahyin Bir Süreliğine Kesilmesi

Hiz. Peygamber Hira dağındaki mağarada gördüğü varlığı merak ediyor; sabırsızlıkla tekrar onu görmek istiyordu Ancak ilk vahiy tecrübesinin üzerinden günler geçmesine rağmen beklediği şey bir türlü gerçekleşmiyordu. Bu durum Hiz. Peygamber'i üzüyordu. Bir süre sonra Cebrail ona Duha sûresini getirerek üzüntüsünü giderdi:

"Kuşluk vaktine andolsun, karanlığı çöktüğü vakit geceye andolsun ki, Rabbin seni terk etmedi, sana darılmadı da. Muhakkak ki ahiret senin için dünyadan daha hayırlıdır. Şüphesiz, Rabbin sana ihsanda bulunacak ve sen de hoşnut olacaksın. Seni yetim bulup da barındırmadı mı? Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da doğru yola iletmedi mi? Seni ihtiyaç içinde bulup da zengin etmedi mi? Öyleyse sakın yetimi ezme! Sakın isteyeni azarlama! Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat." (Duhâ 93/1-11).

SIRA SİZDE

1

Hiz. Peygamber'in ilk vahiy tecrübesinde yaşadığı tereddüdün sebeplerini açıklayınız.

Gizli Davet Dönemi ve İlk Müslümanlar

Hiz. Peygamber, "Ey örtünüp bürünen (Peygamber!). Kalk da uyar. Rabbinin yücelt. Nefsini arındır. Şirkten uzak dur." (Müddessir 74/1-5) ayetleri nazil olduktan sonra çevresindeki insanlardan başlayarak tebliğe başladı. Bu dönemde insanları Allah'ın birliğine inanmaya ve O'ndan başka varlıklara ibadet etmemeye çağırdı. Önce aile bireylerini, samimiyetlerine güvendiği bazı akrabalarını ve dostlarını İslâm'a davet etti.

Hiz. Peygamber'in çağrısı yakın çevresinde yankı buldu. Yaklaşık üç yıl süren bu dönemde Hiz. Hatice, Hiz. Peygamber'in kızları Zeyneb, Rukiyye ve Ümmü Külsüm, Hiz. Ebû Bekir, Hiz. Ali, Zeyd b. Hârise, Osman b. Affân, Zübeyir b. Avvâm, Abdurrahman b. Avf, Talha b. Ubeydullah, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Osman b. Maz'un, Said b. Zeyd, Ayyâs b. Ebû Rebîa ve hanımı Esmâ bint Selâme, Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Erkam b. Ebû'l-Erkam, Ebû Seleme, Ca'fer b. Ebû Tâlib ve Ubeyde b. Hâris müslüman oldular (Fayda (2005), "Muhammed", DİA, XXX, 411).

Gizli tebliğ döneminde Hz. Peygamber Müslümanlarla dikkat çekmeyecek yerlerde ve Erkam b. Ebü'l-Erkam'ın evinde bir araya gelip sohbet etme imkânı buluyordu. Erkam'ın evi peygamberliğin 6. yılında (M. 615) Hz. Ömer'in Müslüman olmasına kadar önemli bir fonksiyon icra etmiştir. Hz. Ömer Müslüman olduktan sonra Müslümanlar namazlarını Kâbe'de kılmaya başladılar.

İslâm'a Açık Davetin Başlaması

“Ey Muhammed! Şimdi sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah'a ortak koşanlara aldırış etme.” (Hicr 15/94) ayeti, gizli tebliğ döneminin sona erdiğini bildiriyordu. Hz. Peygamber açık tebliğe, “Önce en yakın akrabalarını uyar.” (Şuara 26/214) ayeti doğrultusunda akrabalarından başladı. Akrabalarına bir ziyafet vererek onları İslâm'a davet etmek istedi. Ancak yemekten sonra konuşmaya fırsat bulamadan davetliler dağılıp gittiler. İkinci davette Hz. Peygamber konuşmak isteyince Ebû Leheb onun kendilerini atalarının dininden saptırmak istediğini söyleyerek akrabalarının Hz. Peygamberin getirdiği dine girmelerini engellemeye çalıştı. Hz. Peygamber'in amcaları bu davet sırasında Müslüman olmayı kabul etmemişlerse de Ebû Tâlib ölünceye kadar Hz. Peygamber'i korumuştur.

Hz. Peygamber, akrabalarından beklediği desteği göremeyince Kureyş kabilesinin diğer mensuplarına yöneldi. Kureyşlileri İslâm'a davet etmek amacıyla Safa tepesine çıkarak burada bir konuşma yaptı. Hz. Peygamber, konuşmasında “Ben çetin bir azaptan önce uyarıcınızım (Sebe 34/46). Ey Abdülmuttaliboğulları! Ey Abdümenâfoğulları! Ey Zühreoğulları! (diğer boyları da tek tek saydıktan sonra) Allah bana yakın akrabalarımı uyarmamı emretti. ‘Allah'tan başka İlâh yoktur.’ demeden sizin için dünyadan bir çıkar ve ahiretten bir pay sağlayamam.” dedi (Belâzürî, I, 120).

Hz. Peygamber'in bu çağrısı daha çok gençlerden ve zayıflardan karşılık buldu. Kureyş kabilesine bağlı boyların liderleri Hz. Peygamber'in tebliğini kabul etmediler.

Müşriklerin Yeni Dine Tepkileri

Hz. Peygamber'in tebliğine kulak verip onun getirdiği dine iman edenler çok değildi. İlk Müslümanların çoğu gençlerden oluşuyordu. Özellikle Mekke'deki Kureyş kabilesine bağlı boyların liderleri Hz. Muhammed'in getirdiği mesaja sert tepki gösterdiler. Hz. Peygamber'in mesajına tepkiler zamanla daha da arttı. Yeni dinin sadece inanç prensiplerinde değişiklik yapmadığı, aynı zamanda sosyal, hukukî, ekonomik, siyasî ve hatta kültürel hayata ilişkin toplumu topyekün değiştireceği anlaşıldıkça tutucu liderlerin muhalefeti sertleşti.

Hz. Muhammed'in Mekke'deki 13 yıllık tebliğ faaliyeti sırasında kabile liderlerinden, getirdiği mesajı kabul eden olmadı. Kabile liderleri bununla da yetinmeyerek bir taraftan Hz. Peygamber'in tebliğ yapmasını engellemeye çalıştılar; diğer taraftan kabilelerinden İslâm'a girenlere baskı yaptılar.

Müşrikler, Ebû Tâlib'in yeğenine müdahale etmesini rica ederek Hz. Peygamber'i engellemeye çalıştılar. Bu çabaları sonuç vermeyince Hz. Peygamber'e bazı önerilerde bulundular. Ancak bu şekilde de onu

engelleyemeyeceklerini kısa sürede öğrendiler. Bunun üzerine onu karalayarak ve saldırgan bir tutum takınarak kendisini engellemeye çalıştılar.

Müşriklerin içinde Hz. Peygamber'e karşı sert tutum takınan Ebû Cehil, Ümeyye b. Halef, Nadr b. el-Hâris ve Ebû Leheb gibi kimseler olduğu gibi, daha yumuşak olanlar da vardı. Utbe b. Rebîa, müşriklerin ileri gelenlerine Hz. Peygamber'le görüşerek ona bazı önerilerde bulunmak suretiyle kendisini ikna edebileceğini söyledi. Onların da uygun görmeleri üzerine Hz. Peygamber'e giderek nasihat etti; sonra da şu önerilerde bulundu: "Yeğenim! Getirdiğini söylediğin din vasıtasıyla zengin olmayı düşünüyorsan hepimizden daha zengin oluncaya kadar senin için mallarımızdan toplayalım. Bununla soyluluk elde etmek istiyorsan senden habersiz herhangi bir hususta karar vermeyecek şekilde önderliğini tanıyalım. Otorite sahibi olmak istiyorsan seni başımıza geçirelim. Sana musallat olan şeyden kurtulamıyorsan seni tedavi etmek için mallarımızı harcayalım." Hz. Peygamber onu dinledikten sonra kendisine Kur'ân'dan bazı ayetler (Fussilet 41/1-13) okudu. Utbe, duyduklarından çok etkilendi. Arkadaşlarının yanına döndüğünde onu görenler renginin değiştiğini söylediler. Neler olduğunu sorduklarında, Hz. Muhammed'den şiir, sihir ya da kehanet olmayan, daha önce bir benzerini duymadığı sözler işittiğini itiraf etti. Ardından oradakilere Hz. Peygamber'i söyledikleriyle baş başa bırakmalarını, Arapların ona üstün gelmeleri halinde başkalarının eliyle ondan kurtulmuş olacaklarını, kendisinin üstün gelmesi halinde onun liderliğinin kendi liderlikleri, şerefine kendi şerefleri olacağını söyledi. Utbe'nin bu sözleri üzerine, "Ey Velid'in babası! Allah'a yemin olsun ki seni de diliyle büyüledi." diyerek önerisini reddettiler (İbn Hişâm, I, 313-314).

Müşrikler, Hz. Peygamber'e doğrudan saldırıda bulunmayı göze alamıyorlardı. Çünkü fiilî bir saldırıda bulunmaları halinde Hâşimoğulları'nın tepkisiyle karşılaşacaklarını biliyorlardı. Bununla birlikte birkaç kez sözlü ve fiilî saldırıya da maruz kaldı. Nübüvvetin 6. yılında Hz. Hamza, Ebû Cehil'in Hz. Peygamber'e hakaret etmesi üzerine Müslüman oldu.

Saldırıları daha çok zayıf Müslümanlara, kölelere ya da -aileleri tarafından- genç Müslümanlara yapıyordu. Bazı köleler, ağır işkencelere maruz kaldılar. Bunlardan biri Bilal-i Habeşî'dir. Ümeyye b. Halef tarafından öğlen saatlerinde kızgın kumların üzerine yatırılır; sonra da göğsünün üzerine büyük taşlar konularak işkenceye maruz bırakılırdı. İşkenceden kurtulması için Hz. Muhammed'in peygamberliğini reddetmesi istendiğinde ise "Allah birdir, birdir." diyerek cevap verirdi (İbn Hişâm, I, 339-340). Hz. Ebû Bekir tarafından satın alınıp özgürlüğüne kavuşturularak ağır işkencelerden kurtarıldı.

Ammâr b. Yâsir'in annesi Sümeyye ve babası Yâsir uğradıkları işkence sonucu hayatlarını kaybeden ilk Müslümanlardı. Ammâr, maruz kaldığı ağır işkenceler sırasında Lât ve Uzza lehine ve Hz. Peygamber aleyhine sözler söylemek zorunda kaldı. Müşriklerin elinden kurtulunca Hz. Peygamber'in yanına giderek olanları anlattı. Hz. Peygamber o sözleri söylerken kalbinde neler hissettiğini sordu. Ammâr, iman ile dolu olan kalbinde bir değişiklik olmadığını söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber işkence altında söylediği sözlerin mahzuru olmadığını ifade etti. Bu olayla ilgili olarak, "Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan kimse hariç, inandıktan sonra Allah'ı inkâr eden ve böylece göğsünü küfre açanlara Allah'tan gazap iner ve onlar için büyük bir azap vardır." (Nahl 16/106) ayeti nazil oldu.

Mekke müşriklerinin peygamberliğin hemen başında Hz. Peygamber'i etkisiz hale getirmemelerinin sebebini açıklayınız.

Kureyşlilerin Yeni Dine Karşı Çıkmalarının Sebepleri

Kureyşli müşriklerin Hz. Muhammed'in getirdiği mesaja karşı çıkmalarının çeşitli sebepleri vardı:

1. Müşriklerin ileri gelenleri toplum içindeki statülerini ve nüfuzlarını kaybetmek istemiyorlardı. Zira İslâm insanlar arasında bir ayırım yapmıyor; köle ile efendiyi insan olmaları hasebiyle eşit görüyordu.
2. Araplar tutucu bir kavimdi. Din anlayışlarının meşruiyetini atalarının dinî tercihlerinde görürlerdi. Onlar için atalarının dini doğru olanıydı. Müşrikler, "Doğrusu biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izlerinden gitmekteyiz." (Zuhruf 43/22) diyorlardı.

İslâm'ın inanç sistemi müşriklerin inancına benzemiyordu. Her şeyden önce onların hayatlarında önemli bir yere sahip olan yarı tanrısal güçleri temsil eden putları reddeden bir dinle karşı karşıya idiler. Öyle bir din ki, Allah dışında hiçbir varlığın ilahî gücünü kabul etmiyordu. Öte yandan Hz. Muhammed'in getirdiği din, ahiret hayatının varlığına ve ilahî adaletin ahirette sağlanacağına inanılmasını istiyordu.

3. Arapların kabileci bir toplum olmaları Hz. Peygamber'in getirdiği dini kabul etmelerinin önündeki en önemli engellerden birisiydi. Bir Arap kabilesinin kimliğiyle yaşadığı için kolay kolay kabilenin görüşünün dışına çıkamıyordu. Bu durum onun kabilesi tarafından korumasız bırakılmasına neden olurdu. Kabilesinin korumasından mahrum bırakılmış bir insanın ise Arap toplumunda yaşama şansı olmazdı. Varlığını devam ettirebilmesi için başka bir kabileye sığınması gerekirdi. Bu da o kabilenin kimliğini kullanması anlamına gelirdi. İşte bu kabilecilik yüzünden Ebû Cehil Hz. Peygamber'in nübüvvetini kabul etmeyi Hâşimoğullarının üstünlüğü olarak değerlendirmiş ve bu meseleyi Mahzumoğullarıyla Hâşimoğulları arasındaki rekabet çerçevesinde ele almıştır.

Ebû Cehil, kabile rekabetinin dinî tercihte de belirleyici olduğunu şu sözleriyle ifade etmiştir: "Bugüne kadar Abdümenâfoğullarıyla şan ve şeref için çekiştik. Onlar insanlara yemek yedirdiler, biz de yedirdik. Onlar sorumluluk yüklediler, biz de yüklendik. Onlar başışta bulundular, biz de bulunduk. Bizlerle onlar başa baş giden yarış atları durumuna gelince, 'Bizim aramızda kendisine vahiy gelen bir peygamber var.' dediler. Biz bunun dengine nasıl sahip olacağız? Allah'a yemin ederim ki, asla onu tasdik etmeyeceğiz." (İbn Hişam, I, 338).

4. Mekkeli müşrikler açısından ticaret, hayatî bir öneme sahipti. Kâbe'de müşriklerin saygı duydukları birçok put vardı. Araplar, bu putlara ibadet etmek ve hac yapmak amacıyla her yıl Mekke'ye giderlerdi. Hac mevsiminde kurulan panayırarda ticaret yapılıyordu. Bundan dolayı hac ibadeti ve putlara gösterilen saygı Mekke'nin ticaret hayatı için çok önemliydi. Müşrikler ekonomik açıdan zarar görmek istemiyorlardı.
5. Müşrik Araplar, kendilerine liderlik yapacak bir kişinin zengin ya da güçlü olmasını isterlerdi. Hz. Peygamber zengin olmadığı gibi kabilenin

lideri de değildi. Kur'ân'ın haber verdiğiğine göre müşrikler, “Bu Kur'ân iki şehrin birinden bir büyük adama indirilmeli değil miydi?” (Zuhruf 43/31) diyorlardı. Bu sözleriyle peygamber olmak istemelerinden çok Hz. Muhammed'in peygamber olmasının imkânsız olduğunu dillendiriyorlardı.

DİKKAT

Hz. Muhammed'in tebliğinin ilk muhatapları olan Kureyşliler arasında, özellikle sosyal ve siyasî statüleri ile ellerindeki ekonomik gücü kaybetme korkusu yaşayanlar tebliğ edilen yeni dine tepki gösterdiler. Gençler ise Hz. Peygamber'i dinlemeye daha istekliydiler. Nitekim ona şiddetle tepki gösteren bazı müşriklerin çocuklarından Müslüman olanlar vardı.

Habeşistan Hicreti

İslâm'ın yayılması engellenip Müslümanlara yönelik baskılar artınca Hz. Peygamber, nübüvvetin 5. yılında (M. 615) Müslümanların bir kısmını Habeşistan'a göndermeye karar verdi. Habeşistan'da adil olduğu bilinen bir hükümdar vardı. Hicret süreci yaklaşık iki yıl devam etti. İmkân bulan Müslümanlar peyderpey Habeşistan'a gittiler.

Habeşistan'a hicret eden Müslümanların çoğu Mekke'nin saygın ailelerine mensup insanlardan meydana geliyordu. Hz. Peygamber, bir taraftan Müslümanların maruz kaldıkları baskıları hafifletmeye çalışırken bir taraftan da müşriklerin Müslümanlara yönelik baskılarını azaltmalarını sağlamak amacıyla Habeşistan'a hicreti mücadele aracı olarak kullandı.

İlk göç edenler, onbiri erkek dördü kadın olmak üzere onbeş kişiden oluşuyordu. Bunlar arasında Hz. Peygamber'in damadı Hz. Osman ile kızı Rukiyye de vardı. Daha sonra hicret edenlerle birlikte Habeşistan'a giden Müslümanların sayısı yüzü aştı.

Hz. Peygamber'in Habeşistan'a gönderdiği Müslümanlar arasında, ailesi tarafından baskı görmeyen Cafer b. Ebû Tâlib ve eşi Esmâ bint Umeyys de bulunuyordu. Bu da hicret edenlerin sadece baskıya maruz kalanlar arasından seçilmediğini gösterir.

Mekkeliler Habeşistan'a giden Müslümanları orada da rahat bırakmadılar. Habeşistan'a heyet gönderip Habeş hükümdarı nezdinde girişimde bulunarak Müslümanların iade edilmesini sağlamaya çalıştılar. Ancak Habeş hükümdarı Müslümanlarla görüşmeden karar veremeyeceğini söyledi. Müslümanları temsilen Cafer b. Ebû Tâlib Necaşi ile yaptığı görüşmede şunları söyledi:

“Ey Hükümdar! Biz cahiliye karanlıkları içinde yüzen bir kavimdik. Putlara tapar, ölü hayvan eti yer, günah işlerdik. Akrabalarla ilişkiyi keser, komşulara kötü davranırdık. Aramızda güçlü olanlar zayıfları ezerdi. Allah bize aramızdan soyunu, doğruluğunu, güvenilirliğini ve iffetini bildiğimiz bir elçi gönderinceye kadar bu şekilde yaşamaya devam ettik. Allah'ın elçisi, bizi Allah'ı birmeye, O'na ibadet etmeye, bizim ve atalarımızın O'nun dışında ibadet ettiğimiz putları ve taşları terk etmeye davet etti. Bize doğru söylemeyi, emaneti yerine getirmeyi, akrabaları ziyaret etmeyi, komşulara iyi davranmayı; haramlardan sakınmayı ve insanları öldürmemeyi emretti. Bize kötü ve günah fiiller işlemeyi, kötü söz söylemeyi, yetimlerin malını yemeyi, iffetli kadına iftira etmeyi yasakladı. Allah'a ibadet etmeyi ve O'na herhangi bir şeyi ortak koşmamayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi ve oruç tutmayı emretti. Onu tasdik ettik, ona inandık ve Allah'tan getirdiği mesajlar

doğrultusunda ona uyduk. Böylece sadece Allah'a ibadet ettik ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmadık. Bize haram kıldığını haram, helal kıldığını helal kabul ettik. Yüce Allah'a ibadetten ayrılıp eskisi gibi putlara tapmamız ve daha önce helal gördüğümüz kötülükleri helal görmemiz için kavmimiz bize düşmanlık yaptı. Bizi işkencelere maruz bıraktılar ve dinimizi terk etmemiz hususunda baskı yaptılar. Mekkeliler bize zulmedince ve baskılarını artırıp dinimizi yaşamamıza izin vermeyince senin memleketine geldik. Birçok hükümdar arasından seni seçtik ve sana komşu olmayı tercih ettik. Senin yanında zulme uğramayacağımızı umarak geldik ey hükümdar!" (İbn Hişâm, I, 358-359).

Hz. Peygamber Habeşistan'ı kalıcı bir yurt yapmak düşüncesiyle Müslümanları oraya göndermemiştir. Amacı, baskıya maruz kalan Müslümanların sıkıntılarını hafifletmek ve Mekkeliler baskı yapmaktan vazgeçirmektir. Habeşistan'a gidenler arasında Kureys liderlerinin çocuklarından çok sayıda kimse vardı. Bu durum Habeşistan hicretinin, aynı zamanda müşrikleri Müslümanlara baskı yapmaktan vazgeçirme amacı da taşıdığını söylememize imkân vermektedir.

Kureyslilerin Ambargosu

Müşrikler, Hz. Peygamber'i engellemesi için Ebû Tâlib'le görüşmeler yaptılar. Israrlı talepler karşısında bunalan Ebû Tâlib Hz. Peygamber'e maruz kaldığı baskılardan söz edip kendisine yüklenemeyeceği bir yük yüklememesini istedi. Hz. Peygamber amcasının artık kendisine destek olmak istemediğini düşündü. Bunun üzerine, "Bu davadan vazgeçmem için güneşi sağ elime, ayı da sol elime verseler yine de vazgeçmeyeceğim. Allah bu dini üstün kılıncaya kadar çalışacağım ve bu uğurda öleceğim." dedi. Hz. Peygamber üzülünce Ebû Tâlib onu yalnız bırakmayacağını söyleyerek teselli etti (İbn Hişâm, I, 278).

Müşrikler, Hz. Peygamber'e yönelik baskılarıyla İslâm'ın Mekke'de taraftar bulmasına engel olamayınca Hâşimoğullarının Hz. Muhammed'i terk etmelerini sağlamak amacıyla onlarla sosyal, siyasî ve ekonomik ilişkilerini askıya alarak ambargo başlattılar. Bu karara göre Hâşimoğullarına kız verilmeyecek, onlardan kız alınmayacak; onlarla alışveriş yapılmayacak ve konuşulmayacaktı. Hâşimoğullarıyla birlikte hareket eden amca çocukları Muttaliboğulları da ambargoya dâhil edilmişti. Ancak Hz. Peygamber'e karşı müşriklerle birlikte hareket eden amcası Ebû Leheb ve çocukları ambargo dışı bırakılmıştı.

Müşrikler, bu kararlarını bir sayfaya yazarak Kâbe'nin duvarına astılar. Ebû Tâlib, akrabalarının ambargodan daha az etkilenmesini sağlamak amacıyla onları kendisine ait bir alanda bir araya topladı. Böylece sahip oldukları imkânları paylaşarak oluşabilecek zararın etkilerini azaltabileceklerdi.

Hâşimoğulları ile hısımlığı bulunan bazı kimseler gizliiden gizliye onlara yiyecek ulaştırarak ambargo altındaki insanlara yardım ediyorlardı. Müslümanlara yardım edenlerin başında Hişâm b. 'Amr geliyordu. Hişâm, gece develere zahire yükleyip Ebû Tâlib mahallesinin yakınına kadar getirerek insanların bulunduğu tarafa sürerdi. Hz. Hatice'nin yeğeni Hakîm b. Hizâm da ambargo altındakilere yardım götürülenlerdendi. Bununla birlikte imkânlar yetersiz olduğu için zaman zaman ciddi sıkıntılar yaşanmıştı. Bir

keresinde ambargo altındaki kadınlardan biri yolda gördüğü kurumuş deve derisini suda saatlerce kaynatarak çocuklarına yemek olarak yedirmişti.

Yaklaşık üç yıl süren ambargo, artık bazı müşrikleri rahatsız etmeye başlamıştı. Özellikle anneleri Hâşimoğulları'ndan olan bazı kişiler bir araya gelerek ambargonun sonlandırılması için girişimde bulunmaya karar verdiler. Bir gün sonra Kâbe'nin yanında ayağa kalkıp ilk tepkiyi gösteren Züheyr b. Ebû Ümeyye Hz. Peygamber'in büyük halası Âtike bint Abdülmuttalib'in oğludur. Hâşimoğullarının akrabalarından Hişâm b. 'Amr, Mut'im b. 'Adî, Ebû'l-Bahterî b. Hişâm ve Zem'a b. Esved'in de ambargonun kaldırılmasında önemli katkısı oldu.

Hüzün Yılı

Ambargonun kaldırılmasından yaklaşık sekiz ay sonra Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib, ondan kısa bir süre sonra da eşi Hz. Hatice vefat etti. Hz. Peygamber'in değer verdiği bu iki yakını kaybetmesi onu çok üzdü. Bu sebeple bu yıla *hüzün yılı* (senetü'l-hüzn) denir.

Bu iki insanın da Hz. Peygamber'in hayatında önemli yeri vardı. Amcası Ebû Tâlib, dedesinin vefatından sonra onun bakımını üstlenmiş; peygamberlikten sonra ise onu yalnız bırakmamıştı. Hz. Hatice ise Allah Resûlü'nün hayatının 25 yılını paylaştığı eşi, çocuklarının annesi, kendisine sadakatle bağlı olan bir müslümandı. Her zaman Hz. Peygamber'i desteklemiş; peygamberlikten sonra ona ilk iman eden kişiydi.

H. Peygamber'in Tâif Yolculuğu

Mekkelilerin Hz. Peygamber'in tebliğine yönelik tepkileri, onlarla iletişim kurabilmesine imkân vermez duruma gelmişti. Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib vefat ettikten sonra diğer amcası Ebû Leheb Hâşimoğulları'nın lideri olmuştu. Ebû Leheb, başından beri Hz. Peygamber'in getirdiği dine karşı çıkmıştı. Kabile lideri olduktan sonra bir süre lider olmanın gerektirdiği şekilde Hz. Peygamber'i koruduğu imajını verdiyse de daha sonra desteğini geri çekti.

H. Peygamber Taif'e giderek burada yaşayan Sakif kabilesi mensuplarından destek almaya karar verdi. Yanına evlatlığı Zeyd b. Hârise'yi alarak Taif'e gitti (Nübüvvetin 10. yılı/M. 620). Şehrin ileri gelenleriyle görüşerek desteklerini istedi. Ancak umduğu desteği bulamadı.

Taif'te görüştüğü kişiler ona destek vermedikleri gibi insanları kendisine karşı kışkırttılar. Hz. Peygamber ve Zeyd şehirden ayrılırken saldırıya maruz kaldılar. Saldırlardan kaçarlarken müşrik olan Mekkeli Utbe ve Şeybe kardeşlerin bağına sığındılar.

Utbe ve Şeybe, köleleri Addâs'la Hz. Peygamber'e üzüm gönderdiler. Addâs, Hz. Peygamber'le bir süre sohbet ettikten sonra Müslüman oldu.

H. Peygamber Mekke'ye dönünce şehirden birinin korumasına ihtiyaç duydu. Koruma vermeleri için birkaç kişiye haber gönderdiyse de olumlu yanıt alamadı. Son olarak Nevfeloğulları'ndan Mut'im b. 'Adî'ye haber gönderdi. Mut'im, koruma vermeyi kabul etti. Hz. Peygamber geceyi Mut'im'in evinde geçirdi. Sabah Mut'im ve çocukları silahlarını kuşanarak

Hız. Peygamber'le birlikte Mescid-i Harâm'a gittiler. Mut'im, Hız. Peygamber'i himayesi altına aldığını ilan etti. Hız. Peygamber, tavaf yaptı ve iki rekât namaz kıldı.

Hız. Peygamber, bundan sonra hicret edinceye kadar Mut'im'in verdiği korumayla Mekke'de kaldı. Ancak müşrik Kureyşlilerin Hız. Peygamber'in çağrısına verdikleri tepkide değişiklik olmadı.

Akabe Biatları

Hız. Peygamber, Mekke'ye hac için gelen diğer kabileler arasında İslâm'ı yaymaya çalıştı. Ancak tebliğden umduğu sonucu elde edemiyodu. Kureyşliler, Hız. Peygamber'in davetini baltalamak için onu büyücü, kâhin, şair ve deli olmakla itham ederek sözlerine itibar edilmemesi gerektiğini söylüyorlardı.

Hacca giden kabileler arasında Medineli Araplar da vardı. Kısa bir süre önce Medine'de yaşayan ve aralarında uzun zamandır kan davası bulunan akraba iki kabile olan Evs ve Hazrecliler Buâs savaşında karşı karşıya gelmişlerdi. Hız. Peygamber'in hicretinden beş ya da altı yıl önce meydana gelen bu savaş, Evs kabilesinden bir kişinin Hazrec'e sığınan bir yabancıyı öldürmesi üzerine başlamış; savaş, Evs'in zaferiyle sonuçlanmıştı. Bu sebeple Hazrecliler müttefik arayışı içindeydiler.

Altı Medinelinin Müslüman Olması

Hız. Peygamber, bıkmadan Mekke'ye gelen kabileler arasında tebliğ faaliyetini sürdürürken peygamberliğin 11. yılında (M. 620) Medine'den gelen kafilenin içinde bulunan altı Hazrecli Müslüman oldu. Bunlar Mekke yakınlarındaki Akabe mevkiinde Hız. Peygamber'le görüştüler ve onun İslâm'a çağrısına olumlu cevap verdiler.

Birinci Akabe Biatı

Memleketlerine dönen altı Müslüman, peygamberliğin 12. yılında (M. 621) daha kalabalık bir grup olarak Mekke'ye geldiler. Hız. Peygamber onlarla Akabe mevkiinde bir toplantı yaptı. Bu toplantıya on Hazrecli'nin yanı sıra iki de Evsli katılmıştı. Hız. Peygamber onlara nasihat etti ve İslâm ilkelerine uyacaklarına dair onlardan biat aldı. Hız. Peygamber'e, "Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, yalan uydurarak hiç kimseye iftira etmemek ve iyi olan hiçbir hususta Allah Resûlü'ne isyan etmemek" üzere biat ettiler.

Hız. Peygamber, bu biattan sonra Medineli Müslümanlara dinlerini öğretmek ve onlara imamlık yapmak üzere Mus'ab b. Umeyr'i Medine'ye gönderdi. Mus'ab'ın Medine'deki çalışmaları çok başarılı sonuçlar verdi. Onun daveti üzerine Evs kabilesinin liderlerinden Sa'd b. Muâz ile Üseyd b. Hudayr'ın Müslüman olması, İslâm'ın Evs kabilesi arasında da yayılmasını hızlandırdı.

İkinci Akabe Biatı

Birinci Akabe biatından bir yıl sonra (peygamberliğin 13. yılı/M. 622) yine hac döneminde kalabalık bir Müslüman grubu Mekke'ye geldi. Hız.

Peygamber, ikisi kadın olmak üzere 75 Medinelî Müslümanla Akabe’de tekrar görüşme yaptı. Gelenlerin çoğu Hazrec kabilesindendi.

Bu görüşmeye Hz. Peygamber’in henüz Müslüman olmayan amcası Abbas da katıldı. Abbas’ın katılma sebebi, Hz. Peygamber’in Medine’ye davet edileceği bu toplantıda yeğenini yalnız bırakmamak, onun güçsüz ve zayıf olduğu izlenimini vermemektir. Abbas yaptığı konuşmada şöyle dedi:

“Bildığınız gibi Muhammed bizdendir. Onu, bizimle aynı görüşte olan, kavmimizden kimselere karşı koruduk. Kendisi kavmi arasında izzet sahibi, yurdunda ise koruma altındadır. Ancak o size katılmayı ve sizin yanınıza gelmeyi istiyor. Eğer onu davet ettiğiniz hususta sözünüzü tutacaksınız ve muhaliflerinden koruyacaksınız sizi yüklediğiniz sorumlulukla başbaşa bırakıyorum. Yok, eğer yanınıza geldikten sonra kendisini düşmanlarına teslim edip ona ihanet ederseniz, onu hemen terk edin. Çünkü o kavmi arasında ve yurdunda izzet ve koruma altındadır.” (İbn Hişâm, II, 50).

Görüşmeler sırasında Medinelî Müslümanlar, kendi hanımlarını ve çocuklarını korudukları gibi Hz. Peygamber’i koruyacaklarına dair biat ettiler. Hz. Peygamber, Medinelî Müslümanların aralarından oniki temsilci (nakîb) seçmelerini istedi. Bunun üzerine dokuzu Hazreclî, üçü Evsli olmak üzere oniki temsilci seçtiler. Hz. Peygamber Neccâroğulları’nın temsilcisi Es’ad b. Zûrâre’yi de onların reisi (nakîbü’n-nükabâ) olarak tayin etti. Temsilci seçilmesi, Hz. Peygamber’in muhataplarına sorumluluk yüklemek açısından önemliydi.

Birinci Akabe biatında daha çok ahlakî prensipler öne çıkarılmışken, İkinci Akabe biatında siyasî hedefler amaçlanmış; böylece Hz. Peygamber’in Medine’ye hicretinin ilk adımları atılmıştır.

SIRA SİZDE

3

Hz. Peygamber’in Mekke müşriklerine yeni dini anlatırken karşılaştığı baskıları etkisiz hale getirmek için aldığı tedbirleri açıklayınız.

DİKKAT

İslâm’ın Medinelî Araplar arasında hızla yayılmasında Medinelîlerin Mekkeliler kadar tutucu olmaması, Yahudilerle ilişkileri sebebiyle dinler konusunda biraz bilgi sahibi olmaları, kabile ileri gelenlerinden bazılarının erken Müslüman olması, Hz. Peygamber’i aralarındaki kan davasını çözebilecek bir kimse olarak görmeleri ve İslâm’ın insan ruhunu tatmin eden mesajının önemli etkisi olduğunu söyleyebiliriz.

İsrâ ve Mirâc

Hz. Peygamber’in Mekke’deki Mescid-i Harâm’dan Kudüs’teki Mescid-i Aksâ’ya yaptığı gece yolculuğuna *isrâ*, Kudüs’ten göğe yükselmesine *mirâc* denir. Mirâc, hicretten 8 ay kadar önce meydana gelmiştir. İsrâ hâdisesi, aynı ismi taşıyan sûrenin başında zikredilmektedir: “Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed’i) bir gece Mescid-i Harâm’dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksâ’ya götüren Allah’ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz o, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.” (İsrâ 17/1). Mirâc olayı ise hadis ve siyer kitaplarında anlatılır.

Kaynaklarda İsrâ ve mirâc ile ilgili birçok rivayet mevcuttur. Nasıl meydana geldiği hususunda farklı görüşler bulunmakla birlikte hadis kaynaklarındaki rivayetlere göre isra ve mirâc olayı şöyle meydana gelmiştir: Hz. Peygamber, bir gece Kâbe’de Hicr (veya Hatîm) denilen yerdeyken

Cebrail gelerek göğsünü açtı; zemzemle yıkadıktan sonra içine iman ve hikmet doldurup kapattı. Daha sonra Hz. Peygamber'i Burak adlı bineğe bindirip Beytülmakdis'e götürdü. Hz. Peygamber burada iki rekât namaz kıldıktan sonra Cebrail onu alıp dünya semasına yüksetti. Semaların her birinde bazı peygamberlerle karşılaştı. Allah'ın huzuruna çıktığında beş vakit namaz farz kılındı (Yavuz (2005), "Mi'rac", DİA, XXX, 132).

Müslümanların Hicreti

Müslümanların Medine'ye hicretleri İkinci Akabe biatından kısa bir süre sonra başladı. Bazen yalnız, bazen gruplar halinde, kimi zaman gizlice kimi zaman da açıkça ve meydan okuyarak hicret edildi.

Hz. Peygamber'in hicretinden Mekke fethine kadar hicret, hak-batıl mücadelesinde taraf olmanın en önemli göstergesi olarak değerlendirildi. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulur:

"Kendilerine yazık eden kimselere, canlarını alırken melekler, 'Ne işte idiniz?' dediler. (Bunlar), 'Biz yeryüzünde çaresizdik.' diye cevap verdiler. Melekler de, 'Allah'ın yeri geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya?' dediler. İşte onların barınağı cehennemdir; ne kötü bir gidiş yeridir orası! Yalnız hiçbir çareye gücü yetmeyen ve göç için yol bulamayan, gerçekten zayıf erkekler, kadınlar ve çocuklar hariç. Çünkü Allah'ın onları affetmesi umulur. Allah, çok affeden, çok bağışlayandır. Allah yolunda göç eden kimse, yeryüzünde gidecek çok yer ve bolluk bulur. Kim Allah ve elçisi için göç etmek amacıyla evinden çıkar da kendisine ölüm yetişirse, onun mükâfatı Allah'a düşer. Allah, bağışlayandır, esirgeyendir." (Nisâ 4/97-100).

İmkân bulan Mekke'deki Müslümanların hemen hepsi Hz. Peygamber'den önce hicret ettiler. Bunun istisnalarından biri Hz. Ebû Bekir'dir. Hz. Ebû Bekir, daha önce Habeşistan'a hicret girişiminde bulunmuş; ancak İbnü'd-Duğunne tarafından yoldan çevrilmiş ve onun koruması altında Mekke'ye geri dönmüştü. Bir süre sonra Mekkeliler, İbnü'd-Duğunne'den sesinin duyulmasından rahatsız oldukları için Ebû Bekir'in evinde yüksek sesle ibadet etmesini engellemesini istediler. İbnü'd-Duğunne Mekkelilerin isteklerini Ebû Bekir'e iletince onun korumasından çıkarak Allah'ın korumasına sığındığını ilan etti. Medine'ye hicret imkânı ortaya çıkınca Ebû Bekir hicret etme arzusunu Hz. Peygamber'e birkaç kez ilettili. Ama Hz. Peygamber her seferinde Allah'ın ona bir yol arkadaşı verebileceğini söyleyerek, kendi hicretini ima etmek suretiyle hicretine engel oldu.

Medine'ye ilk hicret eden kişi Mahzûmoğullarından Ebû Seleme'dir. Ebû Seleme'nin Akabe biatlarından yaklaşık bir yıl önce hicret ettiği nakledilir. Ebû Seleme, eşi Ümmü Seleme ve küçük yaştaki oğluyla yola çıktı; ancak amcazadeleri olan hanımının kardeşleri, eşini götürmesine izin vermeyince kendi kardeşleri de küçük oğlunu annesinden ayırdılar. Bu ayrılık, bir yıl kadar sürdü; daha sonra Ümmü Seleme'nin durumuna acıyan akrabaları, kocasının yanına gitmesine izin verdiler. Bunun üzerine küçük çocuğunu da yanına alan Ümmü Seleme, Medine'ye gitmek üzere yola koyuldu. Bir süre tek başına yolculuk yaptı. Yolda karşılaştığı Abdüddâroğullarından -henüz Müslüman olmamış- Osman b. Talha'nın refakatiyle kocasının yanına gitti.

Müslümanların çoğu birbirleriyle anlaşarak gizli bir şekilde Medine'ye gitmek üzere yola koyulurken Hz. Ömer Kâbe'ye giderek meydan okuyup bir

grup akrabası ve arkadaşıyla yola çıktı. Müşrikler, Hz. Ömer'in meydan okumasına karşılık vermediler.

Medine'ye daha zor şartlar altında hicret etmek zorunda kalan Müslümanlar da vardı. Mekke'ye köle olarak getirilip Abdullah b. Cüd'ân tarafından azat edilen Suheyb b. Sinân er-Rûmî hicret etmek isteyince Mekkeliler tarafından engellendi. Maddî durumu iyi olan Suheyb'e malını Mekke'de kazandığını, o malları bırakmadan hicretine izin vermeyeceklerini söylediler. O da bütün mallarını onlara bırakarak hicret etti.

Süheyl b. 'Amr'ın oğlu Abdullah'ın hicreti ise epey maceralı oldu. Daha önce Habeşistan'a hicret eden Abdullah, bir süre sonra Mekke'ye döndü. Babası onu hapsederek hicretine engel oldu. Hapisten kurtulabilmek için atalarının dinine döndüğünü söyleyince babası onu hapisten çıkardı. Daha sonra da Bedir savaşına beraberinde götürdü. Bedir'de Müslümanlarla müşrikler karşı karşıya geldiklerinde Abdullah savaş başlamadan bir fırsatını bulup Müslümanların tarafına geçerek hicret edebildi.

Hicret eden müslümanlar, Mekke'den ayrılırken yanlarına alabildikleri dışında, taşınır ve taşınmaz bütün mallarını kaybettiler. Müşrik akrabaları bu mallara el koydular. Müslümanlar büyük sıkıntıları göğüsleyerek hicret ediyorlardı; ancak onları daha başka sıkıntılar bekliyordu. Çünkü hicret ettikleri yerde hayatlarını bir ölçüde kolaylaştıracak olan maddî imkânlarını Mekke'de bırakmak zorunda kalıyorlardı. Bu durum müslümanların bir süre maddî sıkıntı çekmelerine neden olacaktır.

Müşriklerin Hz. Peygamber'e Suikast Girişimi

Mekkeli Müslümanların Medine'ye hicreti, Kureyşli müşriklerin kısa sürede işin ciddiyetini anlamalarını sağladı. Hz. Peygamber'in hicret etmesi, onlar için büyük sorunlar doğurabilirdi. Meseleyi müzakere etmek amacıyla Dârünnedve'de bir toplantı yapıldı. Toplantıya Kureyş'in bütün boyları katılmadı. Katılımcı kabileler, daha önce meydana gelen, Mekke'deki görevlerin dağıtılması gibi ihtilaflar sırasında gerçekleştirilen ittifakların şekillendirdiği taraflılıkla burada bulunmuşlardı. Abdüşems, Nevfel ve Esed boyları dışında kalan Abdüddâr, Mahzûm, Sehm ve Cumah boyları Mekke'deki görevlerin dağıtımını sırasında Abdüddâroğullarını destekleyen el-Mutayyebûn grubunu oluşturan kabilelerdir. Abdüşems ve Nevfel kabileleri, Hâşimoğullarının akrabaları olmalarına rağmen daha önce aralarında vuku bulan gerginlikler nedeniyle onlara karşı bir tavır almışlardı.

Nevfeloğullarından üç kişinin toplantıya katılması, ilginç bir durumdur. Bunlardan biri Mut'im b. 'Adî'nin oğlu Cübeyr b. Mut'im, biri kardeşi Tu'ayme b. 'Adî, diğeri ise amcasının oğlu Hâris b. 'Âmir b. Nevfel'dir. Hz. Peygamber'e koruma verdiği halde Mut'im'in yakınlarının bu toplantıya katılması, bir çelişki gibi görünmektedir. Muhtemelen bu sırada Mut'im b. 'Adî vefat etmiş olduğu için yakınları, korumaya aykırı bir tutum takınımsı olabilirler.

Görüşmenin temel konusu Hz. Peygamber'in nasıl etkisiz hale getirileceğiydi. Kur'ân'da, bu görüşmeye şu ayette değinilmektedir: "Hani kâfirler seni tutuklamak veya öldürmek, ya da (Mekke'den) çıkarmak için tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kuruyorlar. Allah da tuzak kuruyordu. Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır." (Enfâl 8/30).

Hız. Peygamber'in hapse atılması ya da sürülmesi yönündeki öneriler, kabul görmedi. Kesin çözüm olarak görünen tek yol, öldürülmesiydi. Fakat bunu gerçekleştirmek kolay değildi. Zira Hâşimoğullarından birisinin öldürülmesi, Mekke'de önu alınamaz düşmanlıklara ve kan davalarına sebep olabilirdi. Bunun için Ebû Cehil'in önerisiyle her kabileden güçlü bir gencin bu iş için görevlendirilmesine karar verildi. Böylece Hâşimoğulları bütün kabilelerden intikam alamayacakları için diyeti kabul ederek barış yapmak zorunda kalacaklardı.

Suikast kararı alındığı sırada Hız. Peygamber'e hicret izni verildi. Müşriklerin Hız. Peygamber'e suikast düzenlemeye karar vermeleriyle hicrete izin verilmesinin aynı zamana denk gelmesi, Hız. Peygamber'in Mekke'de mücadele etme imkânını sonuna kadar kullandıktan sonra başka bir yol kalmadığında hicretine müsaade edildiğini söylememize imkân vermektedir.

Hız. Peygamber'in Hicreti

Medine'ye hicret kararı Medine'de İslâm'ın kök salmasıyla mümkün olmuştu. Medine, Hız. Peygamber'in hicret yurdu olarak seçebileceği nadir yerlerden biriydi.

Medine'nin Hicret Yurdu Seçilmesinin Sebepleri

Medine'nin hicret yurdu olarak seçilmesinin sebeplerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Medine'nin hicret yurdu seçilmesinin önemli sebeplerinden biri, Mekke ile ilişkiyi tamamen koparmayı gerektirmeyecek bir yer olmasıdır. Arapların Kâbe'ye saygı göstermesi, Mekke'yi göz ardı edilemeyecek bir merkez haline getiriyordu. Oraya hâkim olan kimse, Araplarla sıcak ilişkiler geliştirme imkânına sahipti. Bu sebeple Hız. Peygamber'in Mekke'yi ihmal etmesi düşünülemez. Medine ise Mekke ile ilişkilerin devam etmesine imkân verecek bir konumdadır.
2. Medine'deki otorite boşluğu Hız. Peygamber'in burada rahat hareket etmesine imkân veren bir etkidir. Bu sebeple Medine'nin tercih edilmesinde tereddüt edilmemiştir.
3. Medine'de Hız. Peygamber'in ailesinin sıhriyet bağı olan Hazrec kabilesinin yaşaması, destek sağlanması açısından önemlidir. Bilindiği gibi Araplar arasında kabile dayanışmasının yanı sıra evliliklerle tesis edilen akrabalık da toplumsal dayanışmada etkili olabiliyordu.
4. Nüfus potansiyeli bakımından Medine, Hicaz'daki en önemli yerleşim yerlerindedir. Hicret sırasında burada hatırı sayılır bir nüfus yaşıyordu. Bu da Medine'yi tebliğ için vazgeçilmez bir yer haline getiriyordu.
5. Medine'nin Habeşistan gibi alternatiflerle karşılaştırıldığında Mekke'ye yakın sayılabilecek bir mesafede olması da hicret yurdu olarak seçilmesinin sebeplerinden biri olarak değerlendirilebilir.
6. Kuşkusuz Hız. Peygamber'in Medine'yi tercih etmesinin en açık sebeplerinden biri, buradaki Müslümanlardan gördüğü destektir. Bu destek sayesinde, tebliğ yapmasına yıllarca engel olan Kureyş'e karşı koyabilmiştir.

Medine'ye Doğru Yolculuk

Hicrete izin verilince Hz. Peygamber, âdeti olmadığı halde günün sıcak bir zamanında Hz. Ebû Bekir'in evine giderek onunla görüştü; kendisine hicrete izin verildiğini, Ebû Bekir'in onunla beraber hicret edeceğini bildirdi. Hz. Ebû Bekir, daha önce iki binek devesi satın alarak onları hazırlamıştı. Bu develerden birisini Hz. Peygamber'e hediye etmek isteyince Hz. Peygamber, deveyi ancak bedeli mukabilinde kabul edebileceğini söyleyerek satın aldı. Hz. Peygamber'in hicret yolcuğunu yaptığı bu devenin adı Kasvâ'dır.

Hicret kararı, Hz. Ebû Bekir'in ailesi ile Hz. Ali dışında kimseye duyurulmamıştı. Zira kararın duyulması halinde müşrikler hicreti engelleyebileceklerdi. Yolculuk sırasında kendilerine rehberlik yapmak üzere Di'loğullarından müşrik olan Abdullah b. Uraykıt'ı ücretle yol kılavuzu olarak tuttular.

Hz. Peygamber ile Hz. Ebû Bekir, üç gün sonra Sevr dağındaki mağarada buluşmak üzere yolda binek olarak kullanacakları develeri Abdullah b. Uraykıt'a teslim ettiler.

Hz. Peygamber, yola çıkmadan önce Mekkelilerin yanında bulunan bazı emanetlerini sahiplerine vermek üzere Hz. Ali'ye teslim etti. Hz. Ali, kendisine verilen görevleri yerine getirdikten sonra Medine'ye gidecekti.

Hz. Peygamber, Hz. Ali'den hicret edeceği gece yatağında yatmasını istedi. Hz. Peygamber'i öldürmek üzere görevlendirilen Kureyşliler, gece evinin önünde pusu kurdular. Önce evine saldırıp onu öldürmeyi düşündüler; fakat daha sonra dışarı çıkmasını beklemeye karar verdiler.

Müşrikler, kapının önünde beklerken Hz. Peygamber yerden bir avuç toprak aldı ve üzerlerine serpererek aralarından geçti. Onların arasından geçerken şu ayetleri okudu: "Yâsîn. Hikmet dolu Kur'ân hakkı için, sen şüphesiz peygamberlerdensin. Doğru yol üzerindesin. (Bu Kur'ân) üstün ve çok merhametli Allah tarafından indirilmiştir. Ataları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarman için indirilmiştir. And olsun ki onların çoğu gafletlerinin cezasını hak etmişlerdir. Çünkü onlar iman etmiyorlar. Biz onların boyunlarına halkalar geçirdik. O halkalar çenelere kadar dayanmaktadır. Bu yüzden kafaları yukarı kalkıktır. Önlerinden bir set ve arkalarından bir set çektik de onları kapattık, artık görmezler. Onları uyarsan da uyarman da onlar için birdir, inanmazlar (Yâsîn 36/1-10)." (İbn Sa'd, I, 228; Belâzürî, I, 260).

Müşrikler, sabah Hz. Peygamber'in yatağından Hz. Ali'nin kalktığını görünce şaşırıldılar.

Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir'in evine gitti. Onlar için Hz. Ebû Bekir'in evinde yol hazırlığı yapılmıştı. Hz. Peygamber ile Hz. Ebû Bekir, gizlilik içinde evin arkasındaki küçük bir kapıdan çıkarak oradan ayrıldılar. Mekke'nin güneyinde, şehre yaklaşık bir saatlik mesafedeki Sevr dağının tepesinde bulunan mağaraya gittiler.

Hz. Peygamber Sevr Mağarasında

Medine'ye gitmek üzere yola çıktığı halde Hz. Peygamber'in önce Sevr dağına gitmeyi tercih etmesi, Mekkeli müşrikleri yanıltmak ve etrafın sakinleşmesini beklemek içindi. Müşriklerin onu evinde bulamayınca Medine

yolunu kontrol altına alacakları belliydi. Bu sebeple Hz. Peygamber, zaman kazanmak için Medine istikametine gitmek yerine güneye gidip izini kaybettirdi.

Müşrikler, bütün aramalara rağmen Hz. Peygamber'i bulamayınca başına ödül koydular. Onu yakalayana ya da öldürene yüz deve verileceğini ilan ettiler. Bu arada müşrikler, iz sürücülerin yardımıyla Hz. Peygamber'i yakalamaya çalışıyorlardı. İz sürücü Kurz b. Alkame bazı müşriklerle birlikte Sevr mağarasının kapısına kadar geldi. Müşrikler, mağaranın kapısında kendi aralarında Hz. Peygamber'in yakınlarda olup olmadığını konuşmaya başladılar. Bu sırada Hz. Ebû Bekir'i bir telaş aldı; Hz. Peygamber ise onu sakinleştirmeye çalışıyordu. Hz. Ebû Bekir, mağaradan dışarıya bakıp müşriklerin ayaklarını gördüğünde heyecanla, "Ey Allah'ın Resûlü! Eğilip baksalar bizi görecekler!" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Ey Ebû Bekir! Üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkında ne zannediyorsun?" diye cevap verdi (Buhârî, "Fedâilu'l-ashâb" 2; "Menâkıbu'l-ensâr" 45).

Olay Kur'ân'da şöyle tasvir edilmektedir: "Eğer siz ona (Resûlullah'a) yardım etmezseniz (bu önemli değil); ona Allah yardım etmiştir. Hani kâfirler onu, iki kişiden biri olarak (Ebû Bekir ile birlikte Mekke'den) çıkarmışlardı; hani onlar mağaradaydı; o, arkadaşına "Üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir." diyordu. Bunun üzerine Allah ona (sükûnet sağlayan) emniyetini indirdi; onu sizin görmediğiniz bir ordu ile destekledi ve kâfir olanların sözünü alçalttı. Allah'ın sözü ise zaten yücedir. Allah üstündür; hikmet sahibidir." (Tevbe 9/40).

Resim 3.2: Sevr mağarasının bir fotoğrafı [TDV İslâm Ansiklopedisi, XXXVII, 6]

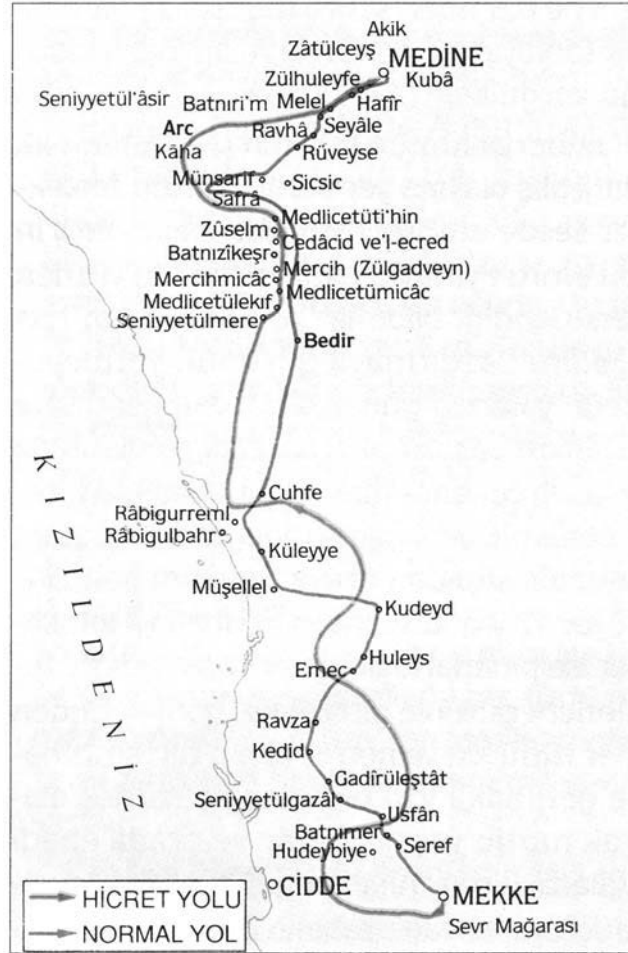
Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir Sevr mağarasında üç gece kaldılar. Bu sürede Hz. Ebû Bekir'in oğlu Abdullah akşamları mağaraya gelerek müşriklerin konuşmalarını ve Hz. Peygamber hakkında söylediklerini onlara naklediyordu. Gece mağarada kalan Abdullah, tan yeri ağarmadan yanlarından ayrılıp geceyi Mekke'de geçirdiği intibanı vermek için şehre dönüyordu.

Abdullah ayrıldıktan sonra Hz. Ebû Bekir'in azatlısı 'Âmir b. Führeyre mağaranın yakınlara getirdiği koyunları peşinden sürerek onun ayak izlerini kaybettiriyordu. Sürü oraya getirilince Hz. Peygamber ile Hz. Ebû Bekir,

ihtiyaçları olan sütü de alıyorlardı. Sevr mağarasında üç gün kaldıktan sonra, üçüncü gecenin sabahında Abdullah b. Uraykıt mağaraya geldi.

Hz. Peygamber, peygamberliğin 14. yılı (M. 622) 1 Rebiülevvel Pazartesi günü, Hz. Ebû Bekir, 'Âmir b. Führeyre ve yanlarında bulunan kılavuzla birlikte yola çıktı.

Hz. Peygamber'in yol kılavuzu Abdullah b. Uraykıt, onları daha az kullanılan, fakat bu yolculuk için daha emin olan sahil yolundan Medine'ye götürdü. Hz. Peygamber'in bilinen ve kullanılan yoldan Medine'ye gitmesi halinde yakalanma ihtimali yüksekti. Bundan dolayı ilk anda akla gelmeyen ve pek kullanılmayan bir yol tercih edildi.

Resim 3.3: Hz. Peygamber'in hicret güzergahı (TDV İslâm Ansiklopedisi, XVII, 458)

Sürâka b. Mâlik'in Hz. Peygamber'i Yakalama Girişimi

Kureyşlilerin Hz. Peygamber'i ölü veya diri yakalayana ödül verecekleri haberi, Müdlicoğullarının bulunduğu bölgede de duyulmuştu. Hz. Peygamber yola çıktıktan sonra Salı günü Müdlicoğullarının bölgesi olan Kudeyd'e ulaştı. Sürâka b. Mâlik, kabilesi olan Müdlicoğullarından bazı adamlarla otururken, yanlarına gelen birisinden, Kudeyd'in sahiline yakın bir yerden

geçen birkaç kişinin varlığını duyunca bunların Hz. Peygamber ile arkadaşları olduklarını anladı. Adama göz kırparak susmasını istedi. Zira Hz. Peygamber için belirlenen ödülü tek başına almak istiyordu. Kısa bir süre daha oturduktan sonra kalkıp evine gitti. Zırhını giyip silahını kuşanarak yola çıktı. Amacı, Hz. Peygamber'i yakalayıp Kureyşlilere teslim ederek yüz develik ödülü almaktı.

Sürâka'nın geldiğini gören Hz. Ebû Bekir, tedirginlik içinde, "Ey Allah'ın Resûlü! Yanımıza kadar gelindi!" dedi. Hz. Peygamber mağarada söylediği sözleri tekrar etti: "Tasalanma! Allah bizimledir." (Tevbe 9/40)

Sürâka, Hz. Peygamber'in bir şeyler okuduğunu duyacak kadar yakınlarına gitti. Bu sırada atının ön ayakları kuma batmaya başladı. Sürâka, atından düştü; atını hareket ettirmeye gayret ettiyse de başarılı olamadı.

Karşılaştığı olay karşısında hayretler içinde kalan Sürâka, Hz. Peygamber'in diğer insanlardan farklı bir özelliğinin olduğuna inandı. Ondan eman diledi ve içinde bulunduğu durumdan kurtulması için Allah'a dua etmesini rica etti. Hz. Peygamber dua edince Sürâka'nın atı kumdan kurtuldu. Sürâka, Kureyşlilerin Hz. Peygamber'i ele geçirmek için yürüttükleri faaliyetlerinden bahsetti. Onlara yol azığı vermek istediysede Hz. Peygamber kabul etmedi.

Sürâka, Hz. Peygamber'e kendisinden bir isteği olup olmadığını sordu; Hz. Peygamber, peşlerinden gelecek kimseleri engellemesini istedi. Enes b. Mâlik'in dediği gibi, "Sürâka, günün başında Allah'ın Elçisi aleyhine çalışan, onun canına kasteden bir kimse iken, günün sonunda onun hayatını savunan bir silah olmuştur!" (Buhârî, "Menâkıbu'l-ensâr" 45).

Büreyde b. Husayb'ın Müslüman Olması

Hz. Peygamber'le yolda karşılaşanlardan biri Eslem kabilesinin liderlerinden Büreyde b. Husayb idi. Hz. Peygamber'i yakalamak için bir müfrezeyle önünü kesti; ancak kendisiyle bir süre sohbet ettikten sonra Resûlullah'ın çağrısına olumlu cevap vererek Müslüman oldu. Daha sonra mızrağına bağladığı sarığıyla Hz. Peygamber'e sancak açarak arazilerinden çıkıncaya kadar ona refakat etti.

Hz. Peygamber Kubâ'da

Medineliler, Hz. Peygamber'in hicret etmek üzere yola çıktığını öğrenince her gün sabah namazını kıldıktan sonra yüksek bir yere çıkıp Resûlullah'ın gelişini gözetlerler, sıcaklık epey artıncaya kadar orada beklerler; gelmediğini görünce de bir gün sonra tekrar gelip beklemek üzere evlerine dönerlerdi. Hz. Peygamber'in Kubâ'ya ulaştığı gün de sıcak şiddetleninceye kadar beklediler; daha sonra da evlerine gittiler. Bu sırada Resûlullah'ı kendisine ait hisardan gören bir Yahudi, yüksek sesle bağırarak Müslümanlara bekledikleri kervanın gelmekte olduğunu haber verdi. Bunun üzerine Müslümanlar tekrar toplanıp şehir dışına çıkarak Hz. Peygamber'i karşıladılar.

Hz. Peygamber, 8 Rebiülevvel Pazartesi (20 Eylül 622) günü Medine yakınındaki Kubâ'ya, 'Amr b. 'Avfoğullarının yanına ulaştı. Orada Külsûm b. Hidm'in evine misafir oldu. Kubâ'da bulunduğu sırada, Müslümanlarla

sohbet etmek amacıyla Sa'd b. Heyseme'nin evine giderdi. Bekâr olan Sa'd'ın evi, bekâr Muhacirlerin kaldığı bir yerdi.

Hz. Peygamber, Pazartesi gününden Cuma gününe kadar Kubâ'da kalarak Cuma günü yola çıktı. Bu arada Hz. Ali, Mekke'de üç gün kalmış; Resûlullah'ın verdiği emanetleri sahiplerine iade ederek yola çıkmış ve Hz. Peygamber'e Kubâ'da yetişmiştir.

Hz. Peygamber Kubâ'dan Yesrib'e giderken Sâlim b. 'Avfoğullarının arazisinde Rânûna vadisinde ilk Cuma namazını kıldırdı.

Buraya kadar anlattıklarımıza göre Mekkeliler 26 Safer (9 Eylül 622) Perşembe günü Hz. Peygamber'e suikast düzenleme kararı aldılar. Durumu öğrenen Hz. Peygamber, o gece şehri terk ederek Sevr mağarasına gitti. 27-29 Safer (10-12 Eylül 622) Cuma, Cumartesi, Pazar günleri mağarada kaldı. 1 Rebiülevvel (13 Eylül 622) Pazartesi günü mağaradan ayrılarak yola çıktı ve 8 Rebiülevvel (20 Eylül 622) Pazartesi günü Kuba'ya ulaştı. Orada birkaç gün kaldıktan sonra 12 Rebiülevvel (24 Eylül 622) Cuma günü Medine'ye girdi (Önkal (1998), "Hicret", TDV İslâm Ansiklopedisi, XVII, 461).

Hz. Peygamber'in hicreti için TDV İslâm Ansiklopedisi'nin "Hicret" maddesini okuyunuz.

H. Peygamber Medine'de

Hz. Peygamber, Kubâ'dan hareket etmeden önce dayıları Neccâroğulları'na haber göndermiş; onlar da kılıçlarını kuşanarak gelmişlerdi. Resûlullah devesine binerek Ebû Bekir'i tergisine aldı; etrafında Ensâr ve Neccâroğulları olduğu halde şehre girdi. Hangi kabilenin mahallesinden geçiyse yanlarında kalmasını teklif ederek, ona her türlü desteği sağlayacaklarını söylediler. Ancak Resûlullah, devesinin yolunu açmalarını, deveye nereye çökeceğinin emredildiğini söyledi. Resûlullah'ın devesi, Neccâroğullarından Sehl ve Süheyl adlı iki yetim kardeşe ait olan bir araziye çöktü.

Muhtemelen Medinelilerin muazzam ilgisiyle karşılaşan Hz. Peygamber, onları kırmamak için böyle bir çözüm yolu bulmuştu. Böylece Hz. Peygamber, Medine'deki hassas dengelerin bozulmasına sebep olabilecek davranışlardan kaçınıyordu. Şehre geldiğinde Evslilere konuk olsa Hazrecliler, Hazreclilere konuk olsa Evsliler kırılacaktı. Bu hikmetli yolla iki taraf da kırılmadan mesele halledildi.

Hz. Peygamber, devesinin çöktüğü yerin yakınında evi bulunan, Neccâroğullarının bir kolu olan Hâriseoğullarından Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd el-Ensârî'nin evine misafir oldu. Mescit inşa etmek üzere belirlenen yer de Neccâroğullarının bölgesindeydi. Neccâroğulları, Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib'in annesi Selmâ'nın kabilesiydi. Selmâ, Neccâroğulları'nın 'Adfoğulları kolundandır. Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib, burada büyümüştü.

Hz. Peygamber'in babası Abdullah ticaret için Suriye taraflarına gittiği bir yolculuk dönüşünde hastalanınca Yesrib'te, dayıları 'Adfoğullarının yanında bir ay kalmış; vefat edince de oraya defnedilmişti. Yine Hz. Peygamber küçüklüğünde annesiyle birlikte Medine'ye, dayızadelerinin yanına bir yolculuk yapmış ve burada bir süre kaldıktan sonra dönüşte Ebvâ'da annesini kaybetmişti. Bütün bunlar Hz. Peygamber'in ailesi ile 'Adf b. Neccâroğulları

arasındaki ilişkilerin hicretten önce de devam ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in kendisine destek olabilecek dayılarının yanında kalmayı düşünmüş olması da mümkündür. Öte yandan Arap geleneğine göre Hz. Peygamber'in dayızadelerinin yanında kalmasının isabetli bir karar olduğu görülmektedir. Çünkü Hz. Peygamber'i yanlarına kabul etme ve koruma görevi öncelikle onlara düşer. Ancak Resûlullah, meseleyi akrabalık ilişkilerine indirgememek istemiş olacak ki, 'Adî b. Neccâr'ın yanlarında kalması hususundaki tekliflerini reddetmiş; onların yakınları olan Mâlik b. Neccâr'ın yanına inmiştir.

Resûlullah'ın Medine'ye girişinden itibaren evinde kaldığı Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd, Hz. Peygamber'e hizmet etmek için azami derecede özen gösterdi. Resûlullah'ı evinin ikinci katına yerleştirmek istediysede o bunu kabul etmedi. Hz. Peygamber, ev sahiplerinin rahatsız olmaması için elinden gelen gayreti gösteriyordu. Bu arada Neccâr'ın, Hz. Peygamber'e nöbetleşe yemek götürüyorlardı.

Mescidin inşasından sonra Hz. Peygamber, azatlıları Zeyd b. Hârise ile Ebû Râfi'yi Mekke'ye göndererek ailesini getirtti. Hz. Peygamber bunun için Hz. Ebû Bekir'den 500 dirhem borç almış; ayrıca kendilerine iki deve vermişti. Hz. Ebû Bekir de oğlu Abdullah'a haber göndererek ailesini Mekke'den getirmesini istedi.

Zeyd b. Hârise, Hz. Peygamber'in hanımı Sevde, kızları Fâtıma ve Ümmü Külsûm'u, kendi hanımı Ümmü Eymen ve oğlu Üsâme'yi Medine'ye götürdü. Mekkeliler, şehirden ayrılmalarına engel olmadılar. Zeyd, Hz. Peygamber'in diğer kızı Zeyneb'i Medine'ye götüremedi; zira o zamanlar müşrik olan kocası Ebû'l-'Âs b. Rebî' tarafından alıkonmuştu. Hz. Ebû Bekir'in oğlu Abdullah ise annesi Ümmü Rûmân, kız kardeşleri Esmâ ve Âişe'yi Medine'ye götürdü.

Hz. Peygamber'in Medine'ye gidişi Kureyşlileri çok rahatsız etti. Orada barınmasını engellemek için hemen girişimlere başladılar. Bu amaçla o sırada Medine'de sözü dinlenen bir kimse olan Abdullah b. Übey'e tehditkâr bir mektup yazdılar. Mektupta, Hz. Peygamber'le savaşarak onu öldürmelerini veya şehirden çıkarmalarını, aksi takdirde Mekkelilerin onlara saldırıp erkeklerini öldüreceklerini ve kadınlarını cariye olarak alacaklarını söylüyorlardı. İbn Übey mektubu Medinelilerle müzakere ederken Hz. Peygamber'in bundan haberi olmuş; Abdullah'a giderek böyle bir durumun meydana gelmesi halinde kendilerinin zararlı çıkacaklarını hatırlatmıştır (Ebû Dâvud, "Harâc", 23).

Hicretin Sonuçları

1. Hz. Peygamber hicret ederken bütün olanaklarını kullanarak ve gizlenmek suretiyle bu yolculuğu gerçekleştirmiştir. Yolculuktan önce yerine Hz. Ali'yi yatırması, Medine'ye hicret için kuzeye gitmesi gerektiği halde önce güneye giderek düşmanı şaşırması ve mağarada bir süre beklemesi, devamlı kullanılan ve bilinen yolların dışındaki tali yolları kullanması gibi yöntemlere başvurmak suretiyle insanların işlerinde gereğince davranmaları gerektiğini hayatında göstermiştir.
2. Hicret, Hz. Peygamber'in Ashâbının fedakârlığını gösteren olaylardan birisidir. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali'nin fedakârlığını burada hatırlatmakta yarar görüyoruz. Özellikle Hz. Ebû Bekir'in hem malıyla, hem canıyla,

hem de ailesiyle bu yolculukta Resûlullah'ın emrine amade olduğunu görüyoruz. Yine Resûlullah'ın Medine'de karşılaşması, onun kendilerine konuk olması için Ensârın gösterdiği fedakârlık da bunu gösteren başka bir örnektir.

3. Hicret, Mekke'de zayıf olan müslümanların izzet bulmasının dönüm noktasıdır. Müslümanların bu durumu Kur'ân'da şu ayette vurgulanmıştır: “O vakti hatırlayın ki siz yeryüzünde güçsüz ve zayıf idiniz. İnsanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz. Derken Allah sizi barındırdı, yardımıyla destekledi ve sizi temiz şeylerden rızıklandırdı ki şükredesiniz.” (Enfâl 8/26).
4. İslâm'ın kitlelere ulaşmasının önündeki engeller büyük ölçüde hicretle ortadan kalktı. Mekke'de müşrikler Resûlullah'ın faaliyetlerini engellemek için birçok yöntem denemişlerdi. Oysa hicretten sonra Resûlullah'ın hem Medine'de, hem de Medine dışında faaliyet yürütmesi kolaylaşmıştır.
5. Hz. Peygamber döneminde meydana gelen hicret olayı, İslâm Tarihine Muhâcîr ve Ensâr kavramını kazandırdı. Yurtlarını terkederek Medine'ye hicret eden bu ilk müslümanlar Allah yolunda hiçbir fedâkârlıktan kaçınmayan insanlar olduklarını, canlarıyla ve mallarıyla Allah yolunda cihâd ederek gösterdiler. Muhacirleri destekleyen Medineli kardeşleri de, onlarla birlikte Allah yolunda hizmete devam ettiler. Böylece tarihte ender görülen bir dayanışma örneği sergilediler.
6. Hz. Peygamber, hicretin hemen ardından Muhâcîrlerle Ensâr arasında kardeşleştirmeyi gerçekleştirdi. Böylece kan bağına dayanmayan, temeli inançbirliği olan bir toplum oluşturmanın en önemli adımı atılmış oldu. Kardeşleştirmeye, farklı kesimlerden gelen insanların kaynaşması ve aradaki bağların kuvvetlenmesi hedeflenmişti.
7. Medine şehri, Hicâz bölgesinin dağınık köy ve mahallelerden meydana gelen mütevazı bir kasabası iken dünya tarihinin gidişatına tesir eden çok önemli bir merkez oldu. Resûlullah döneminde ve onun döneminden sonraki üç halifenin iktidarında İslâm dünyasının merkezi oldu.
8. Hz. Peygamber'in hicretiyle birlikte yıllardan beri devam eden Evs-Hazrec düşmanlığı yerini, Resûlullah'ın etrafında kenetlenmiş bir ümmete bıraktı. Böylece Medine istikrara kavuştu ve bölgenin en önemli siyasî merkezi haline geldi.
9. Hicret sırasında Medine'de önemli bir potansiyele sahip olan Yahudiler, Evs ve Hazrec arasındaki mücadelede taraf olarak fitnenin içinde yer alıyorlardı. Hz. Peygamber Medine'ye geldikten sonra çok azı müslüman oldu. Hicretten kısa bir süre sonra Resûlullah, Yahudilerle Medine sözleşmesini imzaladı. Böylece onları İslâm ümmetinin yanında kendi değerlerini koruma ve yaşama hakkına sahip, ayrı bir ümmet olarak kabul etti. Yahudilerle yapılan bu anlaşma Medine devletinin temelini attığı gibi Yahudileri de bu devletin en önemli unsurlarından biri haline getirdi; ancak barış havası uzun sürmedi ve Yahudi kabilelerinin ihanetleri onların Medine'deki varlıklarının da sonu oldu.
10. Hicrete kadar Hz. Peygamber'le yürüttükleri mücadelede önemli bir başarı elde edemeyen müşrikler, bundan sonra daha da çetin mücadeleye girişmek zorunda kaldılar. O güne kadar sorun, sadece Kureyş'in kendi iç

sorunuydu; hâlbuki hicretten sonra problem daha geniş bir bölgeyi ve daha fazla kabileyi ilgilendirir oldu. Bu da müşriklerin işini zorlaştırdı.

11. Medine'ye göç eden müslümanlar Mekke'deki müşriklerle mücadele ederken onlara ekonomik açıdan zarar verebilme imkânı buldular. Zira Medine, Mekkelilerin Şam ticaret yolu üzerinde bulunan bir yerleşim yeri idi (Demircan (2000), s. 152-157).

DİKKAT

Hz. Peygamber'in Medine'ye hicreti, dünya tarihinin dönüm noktalarından biridir. Hz. Peygamber'in yetiştirdiği samimi Müslümanlar, onun vefatından sonra yaklaşık on yıl içinde, o gün bilinen dünyanın önemli bir bölümüne İslâm mesajını ulaştırmayı başardılar. Hicretin öneminin farkında olan ilk Müslümanlar, Hz. Ömer döneminde hicreti tarih başlangıcı yaparak, onun hak ile batılın arasını ayıran bir dönüm noktası olma özelliğini tescil ettiler.

Özet

Hz. Muhammed'in, peygamberliğin başlangıç sürecinde yaşadığı kişisel tecrübeyi değerlendirebilmek

Hz. Muhammed ilk peygamberlik tecrübesiyle karşılaştığında büyük bir tereddüt yaşamış ve kendisine cinlerin musallat olduğundan korkmuştu. Durumu eşi Hz. Hatice'ye açtığı başına kötü bir şeyin gelmeyeceğini söyleyerek Hz. Peygamber'e destek vermiştir. Hz. Peygamber, Varaka b. Nevfel ile de görüşerek ona yaşadıklarını anlatmış; Varaka, Hz. Peygamber'in karşılaştığı varlığın Hz. Musa'ya vahiy getiren melek olduğunu söylemiştir.

Mekke toplumunun İslâm dinine karşı takındığı tutumun sebeplerini ve etkilerini yorumlayabilmek

Mekkelilerin önemli bir çoğunluğu, hem kabileci bir toplum olmanın gereği olarak, hem de bir insanın Allah'ın elçisi olabileceğine inanmadıkları için Hz. Muhammed'in getirdiği dini kabul etmediler. Kuşkusuz bu tavrın şekillenmesinde atalarının dinine ve geleneğe olan bağlılıkları, yeni dinin Mekke'nin ekonomik hayatında önemli bir yere sahip olan ticarete zarar verebileceğini düşünmeleri de etkili olmuştur.

Özellikle kabile liderleri Hz. Muhammed'e karşı çıktıkları halde İslâm'ın gençler arasında yayılmasını engelleyememişlerdir. Bu durum zamanla şiddetlenen bir mücadelenin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Hz. Muhammed'in getirdiği dine bağlılığını ve mücadele azmini açıklayabilmek

Hz. Muhammed, peygamber olduğunu anladıktan sonra getirdiği din hususunda en küçük bir tereddüt yaşamamış; tam bir bağlılıkla mücadele azmi göstermiştir. Getirdiği dinin temel inanç ilkelerinden taviz vermediği gibi, müşriklerin bu anlamdaki uzlaşma önerilerini reddetmiştir. Öte yandan kendisine sunulan dünyevî imkanlar ya da şan ve şöhret elde etme önerilerini reddetmiştir.

Hicret sürecine kadar yaşanan gerilimler ve mücadeleleri sıralayabilmek

Hz. Peygamber önce çevresindeki arkadaşlarından başlayarak tebliğde bulunmuş; bu dönemde müşriklerin sert muhalefetiyle karşılaşmamıştır. Zira

müşrikler, bu sıralarda Hz. Muhammed'in getirdiği mesajın doğuracağı etkilerin farkında değillerdi. Ancak açık tebliğ başladıktan ve Mekke'de Müslümanların sayısı arttıktan sonra tepkiler de sertleşmiştir.

Müşriklerin öncelikli tavrı Hz. Peygamber'in tebliğ faaliyetini engellemek için akrabaları olan müşriklerin baskılarını harekete geçirmek olmuştur. Bu amaçla Resûlullah'ın amcası Ebû Tâlib'le birkaç görüşmeleri olmuş ancak sonuç alamamışlardır. Bundan sonra baskının Hâşimoğullarının tamamını kapsayacak şekilde arttığını ambargo hadisesinde görüyoruz. İstisna tutulan Ebû Leheb ve ailesi, başından beri Hz. Peygamber'e karşı muhalif bir tutum takınmıştır.

Bütün baskılar Hz. Peygamber'i yolundan çeviremeyince işi onu Mekke'deki bazı kabilelerin katılımıyla öldürmek suretiyle ortadan kaldırmaya kadar götürdüler.

Hız. Peygamber, müşriklerin tebliğ engelleme çabalarını etkisiz hale getirmek için birçok Müslümanı Habeşistan'a göndermiştir. Ambargo yıllarında ortaya çıkan sıkıntılar, hem kabile dayanışmasıyla hem de diğer kabileler arasındaki hımsıların desteğiyle atlatılmıştır. Mekke'de tebliğ imkânı ortadan kalktığında Allah Resûlü'nün Taif'e giderek yeni bir tebliğ çevresi oluşturmak istediğini görüyoruz. Taif yolcuğundan umduğunu bulamayan Hz. Peygamber, Mekke'ye tekrar döndükten sonra özellikle dışarıdan hac ibadeti için gelen kabileler arasında davet faaliyetine devam etmiş; bu çerçevede bazı Medinelilerin Müslüman olması mümkün olmuştur.

Hız. Peygamber'in hicretinin sebep ve sonuçlarını değerlendirebilmek

Hız. Peygamber'in hicret etmesi, Mekke'deki tebliğ imkânlarını sonuna kadar kullanmasından sonra gerçekleşmiştir. Mekke'li müşrikler, Hz. Peygamber'in tebliğ yapmasını engellemekle kalmayıp onu ortadan kaldırarak sorunu çözmeye kalkıştıkları sırada Allah Resûlü'ne hicret izni verilmiştir.

İslâm'ın Medine'de hızla yayılması üzerine Allah Resûlü Mekke'de ortaya çıkan sıkıntılı durumu aşmak için Medine'ye hicret ederek davete oradan devam etmiştir.

Hicret hem Müslümanlar, hem Medineliler, hem de Mekkeliler açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Müslümanlar izzetli bir şekilde dinlerini yaşama imkânı buldukları gibi tebliğın önündeki engeller kalkmıştır; Medine'de Hz. Peygamber'in şehre gelişıyla barış ortamı sağlanmış; Mekkelilerin Suriye taraflarına yaptıkları ticaretleri tehlikeye girmiştir.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi müşriklerin İslâm'a düşmanlık yapmalarının sebeplerinden biri değildir?
 - a. Hz. Peygamber'in kişiliğine güvenmemeleri
 - b. Müşriklerin ileri gelenlerinin kendilerini Hz. Peygamber'den üstün görmeleri
 - c. İslâm'ı Mekke ticareti için tehlike görmeleri
 - d. Geleneksel inançlarını terk etmeyi kabullenmemeleri
 - e. Kabileler arasında rekabet olması

2. Aşağıdakilerden hangisi Habeşistan'a yapılan hicretin sebeplerinden biridir?
- Müslümanların Habeşistan'da güven içinde inançlarını yaşayabilmeleri
 - Mekke müşriklerine savaş açmak amacıyla taraftar toplamak istemeleri
 - Mekke'ye alternatif bir İslâm merkezi oluşturmak istenmesi
 - Müşriklerin Habeşistan'la ticaret ilişkilerinin engellemek istenmesi
 - Köle Müslümanların baskıdan kurtarılması
3. Hz. Peygamber'e Taif dönüşünde Mekke'ye girerken koruma veren kişi aşağıdakilerden hangisidir?
- Süheyl b. Amr
 - Ebû Leheb
 - Ömer b. el-Hattâb
 - İbnu'd-Duğunne
 - Mut'im b. 'Adî
4. Aşağıdakilerden hangisi Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinin zorunlu hale geldiğini gösteren sebeplerden biridir?
- Müslümanların Mekke'de ekonomik kriz yaşamaları
 - Mekke'de dini tebliğ etme imkânının kalmaması
 - Müşriklerin Hz.Peygamber'i hicrete teşvik etmesi
 - Medinelilerin Hz.Peygamber'e hicret etmesi için çok ısrar etmeleri
 - Amcası Abbas'ın Hz.Peygamber'i Akabe biatları sırasında hicrete teşvik etmesi
5. Hz. Peygamber'in hicretinin Mekkeliler açısından en önemli sonucu aşağıdakilerden hangisidir?
- Şam ticaret yolunun güvenliğinin tehlikeye girmesi
 - Mekkeliler'in Tâif üzerinden yeni bir ticaret yolu bulması
 - Haşimoğullarının Mekke yönetiminden uzaklaşması
 - Mekkelilerin Müslüman olma imkânlarının kalmaması
 - Mekke'den Medine'ye yapılan para transferinin Mekkelileri ekonomik bakımdan büyük bir sıkıntıya sokması

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. a Yanıtınız doğru değilse, “Müşriklerin Yeni Dine Tepkileri” konusunu yeniden okuyunuz.
2. a Yanıtınız doğru değilse, “Habeşistan Hicreti” konusunu yeniden okuyunuz.
3. e Yanıtınız doğru değilse, “Hz. Peygamber’in Tâif Yolculuğu” konusunu yeniden okuyunuz.
4. b Yanıtınız doğru değilse, “Hz. Peygamber’in Hicreti” konusunu yeniden okuyunuz.
5. a Yanıtınız doğru değilse, “Hicretin Sonuçları” konusunu yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Hz. Peygamber’in yaşadığı toplumun peygamberlik kurumu ve vahiy hakkında pek bilgisi yoktu. Mekke’li müşriklere göre insanlar Allah’ın elçisi olamazlar. Zira insan ile Allah arasında ilişki kurulamaz. İnsanlarla Allah arasındaki ilişkiyi farklı bir varlık düzeyine sahip olan yarı tanrısal varlıklar olan putlar yapabilirlerdi.

Mekkelilerin bilgi sahibi olmadığı bir konuda Hz. Muhammed’in tereddütler yaşamaması kaçınılmazdı. Ancak kısa sürede yaşadığı tecrübenin mahiyetini kavramaya başladı.

Sıra Sizde 2

Hz. Peygamber’in getirdiği dinin tebliğ edilmesi zamana yayıldığı için müşrikler, doğurduğu sonuçları hemen kestiremediler. Öte yandan kabileci toplum içinde Hz. Muhammed’e hemen müdahale etmek de pek mümkün değildi. Zira ailesinin desteği müşriklerin diledikleri zaman ona fiilî saldırıda bulunmalarını engelliyordu.

Sıra Sizde 3

Hz. Peygamber, tebliği engellenme çabalarını boşa çıkarıcı önlemler almaya gayret etmiştir. Büyük ölçüde mücadelenin şeklini ve boyutunu müşriklerin tutumu belirlemiştir. Zira Allah’ın Elçisi, yeni dini insanlara duyurmaktan başka bir amaç gütmüyordu. Ancak müşrikler bunu engellemeye kalkınca onların çabalarını etkisiz hale getirmek için karşı hamleler geliştirmiştir. Örneğin baskılar artınca Mekke’de Müslüman olan insanların yaklaşık yarısını Habeşistan’a göndermiş; iletişim kanalları kapatıldığı için Mekke dışında inançlarını yaşayabilecekleri ve tebliğ yapabilecekleri bir ortam oluşturma arayışına girmiştir. Daha sonra Tâif’e giderek yeni bir davet çevresi oluşturmak istemiş ancak umduğunu bulamamıştır. Hz. Peygamber’in Müslümanları Medine’ye göndermesi ve daha sonra kendisinin de hicret etmesi bu mücadelenin bir parçasıdır.

Yararlanılan Kaynaklar

- Belâziürî, [1987]. **Ensâbu'l-eşrâf**, Thk.: M. Hamidullah, Kahire.
- Buhârî, (1981). **el-Câmi'us-Sahîh**, İstanbul.
- Demircan, A. (2000). **Nebevî Direniş Hicret**, İstanbul: Beyan Yayınları.
- Ebû Dâvud (1981). **Sünen**, İstanbul.
- İbn Hişâm, (t.y.). **Sîretü'n-Nebî**, Thk.: M. Muhyiddîn Abdulhamîd, Kahire.
- İbn Sa'd, Muhammed (1985). **et-Tabakâtu'l-Kübrâ**, Beyrut.
- Muhammed Hamidullah (2004). **İslâm Peygamberi**, Çev.: M. Yazgan, İstanbul.
- Fayda, M. (2005). "Muhammed", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, XXX, İstanbul.
- Önkâl, A. (1998). "Hicret", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, XVII, İstanbul.
- Yavuz, S. S. (2005). "Mi'rac", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, XXX, İstanbul.

4

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Hz. Peygamber'in Medine'de toplumu teşkilatlandırıp bir arada yaşama ortamını nasıl oluşturduğunu fark edebilecek,
- Medine'de oluşturulan birlikte yaşama ortamını Mekkelilerin nasıl sabotte ettiklerini ve sonuçlarını açıklayabilecek,
- Medine'de yaşayan Yahudilerin bir arada yaşama konusunda Müslümanlarla anlaşıkıkları halde antlaşmayı nasıl ihlal ettiklerini ve sonuçlarını tartışabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Medine Belgesi
- Seriyeye ve Gazve
- Bedir, Uhud ve Hendek
- Kaynukâ, Nadîr ve Kurayza
- Evs ve Hazrec
- Muhâcirîn ve Ensâr

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Mustafa Fayda'nın, TDV İslâm Ansiklopedisi'ndeki "Muhammed" maddesini (DİA, XXX, 408-423) okuyunuz.
- Muhammed Hamidullah'ın Resûlullah Muhammed (Çeviren: Salih Tuğ, İstanbul 1973) adlı kitabını inceleyiniz.

İslâm'ın Medine Dönemi I: Hudeybiye'ye Kadar

GİRİŞ

Hz. Muhammed'in Peygamberliğinin ve hayatının son on senesi Medine'de geçmiştir. Bu yeni dönem, Hudeybiye barış antlaşmasına kadar hemen hemen aynı özellikler taşır.

Hz. Peygamber'in hicreti sebebiyle Yesrib, Medinetü'n-Nebi, yani Peygamber Şehri, Mekke'den gelenler muhacirîn (hicret edenler), onlara kucak açan Medineliler ise Ensar (yardımcılar) adını almıştır.

Hz. Peygamber Hz. Ebû Bekir'le birlikte Kubâ'ya geldiğinde bir müddet burada kaldı ve bu esnada meşhur Kubâ Mescidi'ni yaptırdı. Hz. Peygamber, Kubâ'dan Medine içlerine doğru Rânûnâ vadisinde ilerlerken Cuma vakti geldiği zaman Sâlim b. Avf oğulları topraklarında Cuma namazını yaklaşık yüz kişi ile kıldı. Yoluna devam eden Hz. Peygamber, Medine'de devesinin çöktüğü yeri mescid yaptırmak üzere sahiplerinden satın aldı. Mescide bitişik bir ev yapıncaya kadar Hz. Peygamber, Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin (Hâlid b. Zeyd) evinde misafir olarak kaldı.

İNTERNET

İslâm'ın Medine dönemi için www.sonpeygamber.info adresine başvurabilirsiniz.

MEDİNE'NİN SOSYAL VE SİYASÎ YAPISI

Yesrib adı fesat anlamına gelen bir kökten geldiği için Hz. Peygamber hicretten sonra buraya hoş ve güzel anlamına gelen Tâbe veya Taybe adlarını vermiştir.

Hicretten önce Yesrib'de Benî Kurayza, Benî Kaynukâ' ve Benî Nadîr kabilelerinden oluşan Yahudiler, Güney Arabistan kökenli Arap kabilelerinden Evs ve Hazrec bulunuyordu. Yesrib'de yaşayan bu farklı topluluklar zaman zaman birbiriyle savaşımlardır. Medine'de merkezî bir otorite yoktu; yönetimde, sosyal, kültürel ve ahlâkî alanlarda kabile gelenekleri hâkimdi. Kan davaları yaygındı. Arap ve Yahudi kabileleri birbirinden bağımsız bir şekilde ayrı ayrı mahallelerde yaşıyorlardı. Her topluluk, biri diğerinden birkaç kilometre uzaklıkta bir köy oluşturmuştu.

Evs ve Hazrec'in, Abdullah b. Übey'i ortak bir başkan olarak seçme teşebbüsleri Hz. Peygamber'in hicretiyle sonuçsuz kaldı. Bu iki kabile akraba

oldukları halde, birbiriyle yıllarca savaştılar. İki kabile arasındaki düşmanlık İslâm'ın doğuşuna kadar, 120 yıl gibi uzun bir müddet sürmüştür. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden beş yıl önce meydana gelen Buâs savaşı, Evslilerin galibiyetiyle sonuçlanmıştır. Devamlı savaşlar, şehrin gücünü önemli ölçüde tüketmiş ve düşmanlık şehirde hayatı çekilmez hâle getirmiştir.

Dinî açıdan Yahudilik'ten başka putperestlik yaygındı. Müşellel'de sahilde bulunan Menât adlı puta diğer kabileler de tapmakla birlikte, ona en fazla saygıyı Evs ve Hazrec gösteriyordu. Hac yaptıktan sonra Menât'a gelip putun önünde saçlarını tıraş ediyorlar ve hac ibadetini bu şekilde tamamlıyorlardı. Bütün bunların yanında Evs ve Hazrec arasında Allah'ın anıldığı ve O'nun yaratıcı olarak tanındığı da görülmektedir.

SIRA SİZDE

1

Hicret sırasında Medine'nin sosyal ve siyasî yapısı hakkında genel bir değerlendirme yapınız.

TOPLUMUN TEŞKİLATLANDIRILMASI

Muhacirlerle Ensarın Kardeş Yapılması (Muâhât)

Hz. Peygamber, hicretten hemen sonra bütün varlıklarını Mekke'de bırakıp gelen muhacirlerin her birini Evs veya Hazrec kabilesinden bir müslümanla kardeş ilân etti. Medineli müslümanlar muhacirleri öz kardeşleri gibi kabul edip ellerindeki imkânları onlarla paylaştılar. Karşılıklı kardeşlik (Muâhât) ilişkisi içerisinde her ikisi de birlikte çalışıp kazançlarını bölüşeceklerdi. Esasen Müslüman olan herkes birbirinin din kardeşidir.

Askerî seferler sırasında bu ahdî kardeşlerden biri orduya alınınca, diğeri geride kalarak iki ailenin işlerini üstleniyordu. Ya da kardeşlerden biri çalışmaya giderken diğeri Hz. Peygamberi izliyor ve kardeşine olup bitenleri aktarıyordu. Birbirini kardeş kabul etme ve kardeşliğin gereğini yerine getirme Muhacirler ile Ensar'ı birbirine daha da yakınlaştırdı.

Mescid-i Nebevî'nin Yapımı

Mescidin temelleri taştan, daha yukarılar kerpiçten yapıldı. Mescid'in yapımında başta Hz. Peygamber olmak üzere muhacirler ve ensâr fiilî olarak çalıştılar. Kimsesiz müslümanlarla ilim tahsil etmek isteyen sahâbîlerin barınması için Mescid-i Nebevî'nin arka kısmında Suffe yapılmıştı. Resûlullah, Medine dışına gönderilecek heyetleri oluştururken Suffe'de kalanlardan faydalanıyordu. Hz. Peygamber, Mescid'in hemen bitişiğine yapılan evine taşındı.

Mescid-i Nebevî, cuma namazını ve beş vakit namazı cemaatle kılmak için Müslümanların toplandığı ve topluca ibadet ettiği mekândı. Beş vakit namaz, uygun olan her yerde kılınabilir. Ancak Hz. Peygamber, cemaatle namaz kılmaya teşvik etti.

Hz. Peygamber döneminde Mescid-i Nebevî aynı zamanda askerî işlerin görüldüğü bir mekân olarak da kullanılırdı. Dışarıdan gelebilecek her türlü saldırı ve tehditlere nasıl karşı konulacağı veya nereye asker gönderileceği burada görüşülür ve karara bağlanırdı. Askerî birliklerin komutanları seferden

döndükten sonra doğruca buraya gelerek sefer hakkında bilgi verirlerdi. Eğer Hz. Peygamber, orduya bizzat kendisi kumanda edecekse, Mescid'de iki rekat namaz kılar, sonra zırhını giyinmiş olarak buradan çıkar ve kapıya getirilen atına binerek seferi başlatırdı. Seferden dönüşte de doğruca Mescid'e gider, yine iki rekat namaz kılar ve seferin değerlendirmesini yapardı.

Mescid, elçilerin kabul edildiği, bazan duruşmaların yapıldığı, folklor gösterilerinin tertiplendiği bir mekândı. Namazlardan sonra Hz. Peygamber mescidde oturduğu zaman sahabîler hemen onun etrafında halka oluştururlardı. Hz. Peygamber onlara nasihatta bulunur, kendileriyle sohbet ederdi.

Savaşta yaralanan askerlerin, mescidde kurulan bir çadırda tedavi edildikleri olurdu. Nitekim Hendek Savaşı'nda yaralanan Sa'd b. Muâz, Eslem kabilesinden Rufeyde adındaki kadının Mescid'deki çadırında tedavi edilmiştir. Böylece Mescid-i Nebevî'nin hapisane, hastane ve elçilerin kabul yeri olarak da kullanıldığı görülmektedir. Hz. Peygamber, elçileri Mescid'de "Elçiler Sütunu" (Üstüvânetü'l-Vüfûd) adını taşıyan bir direğin önünde kabul ederdi.

Medine Belgesi

Hz. Peygamber, Müslümanları, gayri müslim Arapları ve Yahudileri içine alan, etnik kökenleri ve dinleri farklı gruplardan oluşan ve belli ilkeler etrafında toplanmış yeni bir toplum oluşturmak için önemli bir adım atmıştır. Bu çaba her şeyden evvel şehir halkının barış ve güven içinde yaşamasını sağlamak gayesini taşıyordu. Öncelikle de Medine'de Müslümanların güvenliğini sağlamak gerekiyordu. Bu, İslâm'ın ve Müslümanların geleceği bakımından son derece önemli idi. Çünkü Mekke müşrikleri Medine'ye saldırmak için fırsat kolluyorlardı.

Medinede yaşayanlar durumu müzakere etmek üzere Enes b. Mâlik'in evinde bir toplantı yaptı. Bu toplantıya katılanlar Medine toplumunu yeniden düzenleyen bir yapıyı oluşturmaya karar verdiler. Buna göre Medine'de yaşayanların birbirleriyle ve yabancılarla ilişkilerini, idârî ve adlî yapılarını, fertlerin sahip oldukları din ve vicdan hürriyetini, haklarını ve sorumluluklarını belirli esaslara bağlayan bir metin hazırladılar.

Araştırmacılar tarafından 47 veya 52 madde olarak düzenlenen bu metin, ana kaynaklarımızda bir bütün olarak yer almaktadır. "Kitâb", "Sahîfe" ve "Müvâde", yani sulh antlaşması adını taşıyan bu belge, zamanımızda Medine Anayasası, Medine Vesîkası, Medine Belgesi ve Medine Sözleşmesi gibi isimlerle adlandırılmaktadır.

Medine belgesi daha ilk maddede bir savaş durumunda müslüman olmayanların da Müslümanlarla birlikte saldırgana karşı savaşacaklarını ön görmekteydi. Vesikaya göre bu topluluk (ümme) diğer bütün insanlardan ayrı bir mahiyettedir. Aralarında ihtilaf çıkan herkes için Allah, kanunların ve adaletin yegâne kaynağıdır. Hz. Muhammed de hakemdir.

Medine belgesi, açıkça Yahudilerin Mekke müşriklerine veya onların işbirlikçilerine bir yardım yahut himaye hakkı vermelerini yasaklamıştır. Medine'ye bir düşman saldırısı halinde, buna karşı çıkmak üzere bir Müslüman-Yahudi ittifakı yapılacaktır. Şehrin savunulması için girişilecek savaşların masrafları, taraflarca karşılanacaktır. Fakat Medine dışında yapılacak bir savaşta hiçbir topluluk diğerine yardımda bulunma sorumluluğu

taşımaz. Müslümanların çıktıkları savaflara Yahudilerin katılması, Hz. Muhammed'in müsaade ve rıza göstermesine bağlanmıştır. Yahudiler, Müslümanlara düşman olan Mekkelilere bundan böyle emân hakkı tanımayacaklardır.

Belgede Müslümanların ve İslâm'ın hukûkî ve sosyal varlığı, diğer unsurlar tarafından tanınmaktadır. Bu sözleşme ile Medine'deki müşrik Araplar ve Yahudiler, Müslümanları dinî, siyâsî ve sosyal açıdan tanımış oldular. Müslümanlar da gayri müslimlere, inanç ve fikir hürriyeti, mal ve can güvenliği sağlıyorlardı. Hile, desise ve tuzak kurma yasaklanıyordu. Baskı, zorbalık, hakka ve hukuka riayetsizlik, zulüm ve şiddetin hâkim olduğu o günün dünyasında bu vesîka çok önemli bir gelişmedir.

Hz. Peygamber ve Müslümanlar Medine belgesinin muhtevasına aykırı davranmadılar. Yahudiler, vesîkanın şartlarına aykırı davrandıkları her seferinde Hz. Peygamber tarafından uyarıldılar. Ancak Yahudilerin vefasız davranmaları, Kureysî'i tahrik etmeleri, hileleri, Evs ve Hazrec'in aralarını bozmaya çalışmaları, Hz. Peygamber'e suikast tertiplmeleri gibi davranışları sebebiyle önce onlardan Kaynukâ, sonra Nadîr grupları şehirden sürgün edildiler. Ardından antlaşmayı bozup Müslümanlar aleyhine müşriklerle işbirliği yapan Kurayza ortadan kaldırıldı.

Elimizde bulunan bu belge iki farklı bölümden oluşmaktadır: 1 ila 23. paragraflar arasındaki ilk bölüm Müslümanlarla ilgili konuları, 24 ila 47. paragraflar ise Yahudilerle ilgili konuları ele almaktadır. Kaynaklarımıza göre sözleşme Hz. Peygamber'in Medine'ye gelişinden kısa bir süre sonra, hicretin birinci yılında yürürlüğe konulmuştur.

SIRA SİZDE

2

Hz. Peygamber toplumu teşkilatlandırmak için hangi adımları attı?

Medine Dönemi Başlarında Diğer Bazı Önemli Gelişmeler

Hicretin birinci yılında Cuma Namazı farz kılınmıştır. Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettiği sırada beş vakit namaz kılınıyordu. Ancak bütün namazlar ikişer rekat idi. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden bir ay sonra, mukîm iken kılınan öğle, ikindi ve yatsı namazları dört rekata çıkarıldı. Hicretin ikinci yılı şaban ayında ramazan orucu farz kılındı. Aynı yılın Ramazan bayramından bir iki gün önce Hz. Peygamber fitur sadakası ile ilgili hükümleri açıkladı. Şevval ayının girmesiyle birlikte bayram namazı kıldırıldı. Zilhicce ayının onuncu günü de kurban bayramı namazı kılındı. Hicretin ikinci yılında Ramazan ayından sonra ise zekât farz kılındı.

Hicretin birinci ya da ikinci yılında namaz için ezan tesbit edilmiştir. Namaz Mekke döneminde farz kılındığı halde, Medine'ye hicret edinceye kadar namaz vakitlerini bildirmek için bir yol düşünülmemişti. Zaten Mekke'de ortam da buna müsait değildi. Medine döneminde Müslümanlar başlangıçta bir araya toplanıp namaz vaktinin gelmesini beklerlerdi. Bir müddet, namaz vakitlerinde sokaklarda "Namaz! Namaz!" (es-Salâh, es-Salâh) şeklinde çağrıda bulunuldu. Ancak Namaz vaktinin geldiğini duyurmak üzere daha etkili bir ilana ihtiyaç vardı. Bu konuda çeşitli fikirler ileri sürüldü. Ancak hiçbirini beğenilmedi. Bu sırada sahâbeden Abdullah b. Zeyd b. Sa'lebe'ye rüyasında ezan öğretilmiş ve o da ertesi gün Hz. Peygamber'e gelerek durumu anlatmıştı. Hz. Peygamber "Bu sâdik bir rüyadır" diyerek Bilâl-i Habeşî'ye ezan cümlelerini öğretti. Bilâl-i Habeşî de Neccâr oğullarına ait yüksek bir evin damına çıkarak ilk olarak sabah ezanını

okudu. Daha sonra Mescid-i Nebevî'nin arka tarafına ezan okumak için özel bir yer yapıldı.

Hz. Peygamber'in emriyle nüfus sayımı yapıldığı ve sayım sonucunda Müslümanların sayısının 1500 olduğu kabul edilmektedir.

Hicretten sonra ilk zamanlarda yapılan önemli işlerden biri de Medine sınırlarının belirlenmesidir. Medine belgesinde Yesrib vadisi harem bölge ilan edilmiştir. Hz. Peygamber bu görevi Hazrec kabilesinden Ka'b b. Mâlik'e vermiş, o da Medine çevresinde bazı yerlere işaretler koyarak bu görevi yerine getirmiştir.

Uluslar arası ticareti çok iyi bilen Mekkeli muhacirlerin Medine'de bir çarşı ve pazar yeri ihtiyacını hemen hissettikleri anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in Müslümanlara ait bir pazar yeri ve çarşı belirlemek amacıyla meşhur Kaynukâ pazarını dolaştığı ve bu konuda bazı teşebbüslerde bulunduğu ve Yahudilerin bundan rahatsız olduğu nakledilmiştir. Hz. Peygamber Medine Pazar yerini belirledi ve Müslümanlar artık orada rahatça alışveriş yaptılar.

SAVAŞA İZİN VERİLMESİ, İLK SERİYYE VE GAZVELER

Mekkeli müşrikler, İslâm'a karşı besledikleri şiddetli kinleri nedeniyle, Rasulullah'ı ve Müslümanları doğup büyüdüğü şehirlerinden çıkıp gitmeye zorluyorlardı. Onların Medine'ye hicretinden sonra da Müslümanlardan kurtulduklarına sevinmekle kalmayıp, hicret edenlerin geride bıraktıkları taşınır ve taşınmaz bütün mallarını açıkça gasp el koydular.

Mekkeli müşrikler, muhacirleri barındırmamalarını iletip, aksi takdirde Medine'nin yerli halkını yurtlarını istila etmekle tehdit ederek, Rasulullah'ı öldürmeye ya da en azından şehirden atmaya zorladılar. Hz. Peygamber, her ihtimale karşı kendisini savunmak için Medine'de herkesi kapsayan bir sözleşme yapmakla kalmadı, Medine'deki Müslümanların güvenlik ve bağımsızlığını pekiştirmek için bölgedeki diğer gayri Müslimlerle de ittifak yapma imkânlarını değerlendirdi ve bazı antlaşmalar yapma başarısını gösterdi. Bu cümleden olarak Medine etrafında bulunan kuzeyde Cüheyne, güneyde ise Damra, Gifâr ve Müdlic gibi kabilelerle askerî ittifaklar arama girişiminde bulunmuş; böylece çevresini dostlarla kuşatıp, düşman şehir durumundaki Mekke'den gelebilecek tehlikeleri savuşturmak istemişti.

Büyük bir azimle sürdürülen bu siyaset oldukça önemli sonuçlar doğurdu: Rasulullah'ın Medine'ye gelişi üzerinden sadece dokuz ay geçmişti ki, aşağıda sıralanan şu somut sonuçlar alındı: Eslemîler, H. 2. yılın Muharrem ayında Ya'in'e yerleştiler. Böylece Medine dışından göç eden Müslüman toplulukları Medine bölgesinde günden güne artarak çoğalmışlar ve doğal olarak kendi kabile ve akrabalık ilişkilerine göre örgütlenmişlerdir.

Rasulullah Medine'ye geldiği zaman, Mekke'nin en önde gelen iki başkanı olan Ebû Süfyan ve Übey b. Halef, Ensâr'a şu ifadelerle dolu bir yazı yazdılar: "*Bundan böyle Arap kabileleri arasında ortaya çıkabilecek hiçbir savaş, sizinle bizim aramızda çıkacak bir yanık yarasından daha ısırap verici olamaz. Siz içimizden çıkmış olan ve en soylu ve en yüce bir mevkiide bulunan birine yardım etmeye kalkıştınız ve ona sığınacak bir yurt verip onu*

savunuyorsunuz. Bu sizin için gerçekten utanılacak bir durum ve bir lekedir. Bizimle onun arasına girmeyiniz. Eğer kendisi doğru yolda bir insan ise, bundan mutluluk payı çıkaracak olan bizleriz; yok eğer kötü biri ise, onu ele geçirmeye herkesten çok bizim hakkımız vardır.” Böyle bir mektup, Mekkeli müşriklerin Hicret’ten sonra da Müslümanları rahat bırakmadıkları, onları taciz ettikleri ve onlara insanların yönelmesinin önünü kestiklerini göstermektedir.

Ensâr’ın red cevabı karşısında asla ümitsizliğe kapılmayan Mekkeliler, bu kez de Hz. Muhammed’in Medine’de bulunan düşmanlarına, yani Abdullah b. Übey ve kendisi gibi müşrik olan yandaşlarına şöyle tehdit içeren bir mektup gönderdiler: *“Sizler bir arkadaşımıza kucağınızı açıp sığınma hakkı verdiniz. Allah’a yemin ederiz ki, eğer onunla mücadele etmez ya da onu şehrinizden sürüp çıkarmazsanız, savaşçılarınızı öldürmek ve kadınlarınızın iffetini çiğnemek için üzerinize yürüyeceğiz.”*

Bu olaydan sonra Medine’de bir kargaşa meydana gelmiş, ancak Ensâr tam bir kardeş kavgası içine sürükleneceği sırada Hz. Peygamber araya girerek bu mektuba karşılık verilmemesi konusunda onları ikna etmiştir. Medineli Araplardan da ümitlerini kesen Mekkeli müşrikler, bu kez aynı bölgedeki Yahudilerle birlikte entrikalar çevirmeye başladılar.

Anlaşıldığı kadarıyla bu tehditlerle yetinmeyen Mekkeliler, Medine’ye karşı bir takım ekonomik önlemler de almışlardı. Bu gelişmelerden sonra Hz. Peygamber, kendisini savunmaya karar verdi.

İSLÂMİYET VE SAVAŞ

İslâm gerçek anlamda barış dinidir. 610 yılından önce savaşların hiç eksik olmadığı Arabistan’da İslâm’dan sonra eski dönemdeki gibi savaşlar olmadı. *“Ey inananlar hep birlikte barışa yönelip dâhil olun. Şeytanın peşine takılmayın, çünkü o sizin apaçık düşmanınızdır.”* (Bakara 2/208) Hz. Peygamber de hem Mekke ve hem de Medine döneminde insanları ikna yoluyla ve Kur’ân okuyarak İslâm’a davet etmiştir. Dolayısıyla onun etrafında oluşan topluluk, zor kullanılarak bir araya getirilen insanlardan değil, hür iradeleriyle İslâm’ı seçen kimselerden oluşmuştur.

DİKKAT

İslâm’ın Mekke döneminde on üç sene İslâm’a, onu getiren elçiye ve müslümanlara düşmanlık eden, işkence yapan ve şiddet uygulayanlara aynı yolla karşılık verilmemiş ve onlardan intikam alma yoluna gidilmemiştir. Mekke döneminde nâzil olan Kur’ân-ı Kerim âyetlerinde Hz. Peygamber’e ve inananlara sürekli sabır tavsiye edilmiştir (Nahl 16/127, Şura 42/43, Ahkak, 46/35, Müzzemmil 73/10).

Medine döneminde, Hz. Peygamber, savaşmak zorunda kalmıştır. Müşriklerle ilişkilerde olduğu gibi, hicretin ikinci yılından sonra Müslümanlarla Yahudiler ve Hristiyanlar arasındaki ilişkilerde de savaşlar önemli yer tutmaktadır.

Savaşa izin verilmesinin en önemli sebebi Müslümanların canlarını, mallarını ve namuslarını korumalarına imkân tanımaktır. Cihada izin veren âyet-i kerimelerde mü’minlerle savaşıldığı, zulme uğradıkları, sadece Allah’a inandıkları için haksız yere yurtlarından çıkarıldıkları ifade edilmekte ve bütün bu sebeplerden dolayı kendilerine savaş konusunda izin verildiği açıklanmaktadır(Hac 22/39-41).

Hz. Peygamber'in Mekke Müşrikleriye Mücadelesinde Yeni Bir Yöntem

Mekkeliler, Müslümanları yurtlarından çıkarmakla kalmadılar, mallarına da el koydular. Medine'ye kaçmak zorunda kalan bu insanların peşini bırakmayıp Medine'yi tehdit edince, Hz. Peygamber, hicretten yedi ay sonra Medine'nin batısından geçen ve kuzeye giden Mekke ticaret kervanlarını rahatsız etmeye başladı. Bu yolun Mekke kervanlarına kapatılması Mekke ekonomisini ciddi olarak etkileyecek, düşmanın zayıflaması sonucunu doğuracaktı. Bu da ileride kaçınılması mümkün olmayan savaşlarda Müslümanların lehine bir gelişme olacaktı. Kureyş kabilesi İslâm'ın tebliğinde en ciddi engel idi. Evvela bu engelin ortadan kaldırılması gerekirdi. Bunun böyle olduğu Hudeybiye antlaşmasından sonra çok daha iyi anlaşıldı. Bu sebeple Hz. Peygamber'in hedefinde Kureyş'i İslâm'ın tebliğine engel olma konumundan uzaklaştırmak vardı.

Hz. Peygamber, Medine'nin batısında, Yenbu' bölgesi yakınlarında oturan kabilelerle ittifak antlaşmaları yaptı. Bu bölgede Mekkelilerin sık sık gelip geçtikleri yollar bulunmaktadır. Tarih kaynaklarında bu anlaşmaların birçoğunun metinleri verilmektedir.

Hicretin ikinci yılında gerçekleşen Bedir savaşından sonra Mekkeliler artık kuzeye en kestirme yol olan ve Medine'nin batısından geçen bu kervan yolunu kullanamaz oldular. Artık Müslümanlar, Kureyşlilerin Medine'nin doğusundan yani Necid bölgesi üzerinden geçerek kuzeye varmalarına bile engel olabilecek bir hale gelmişti. Hâlbuki Kureyşliler, yaz aylarında kuzeydeki bölgelere sık sık giderlerdi.

Sonraki aylarda Kureyş'in güneye giden kervanlarına da müdahaleler olduğu anlaşılmaktadır. Düşmana zarar vermek amacıyla güney ticaret yollarına da küçük askerî birlikler sevk edilmiştir. Bu amaçla Abdullah b. Cahş komutasında düzenlenen bir askerî birlik, Taif yakınındaki Nahle bölgesine gitti ve buradan geçen Mekke kervanını vurdu. Hz. Peygamber'in adım adım uyguladığı bu strateji başarılı oldu ve Mekkeli müşriklerle yapılan savaşlarda kârlı çıkan taraf hep Müslümanlar oldu. Mekke her geçen gün gücünü ve saygınlığını kaybetmeye devam etti.

SIRA SİZDE

3

Hz. Peygamber, Kureyş'i barışa zorlamak için nasıl bir yol izledi?

Bedir Öncesi Seriyeye ve Gazveler

Hz. Peygamber devrinde cihad, aynı zamanda İslâm davetinin önündeki engelleri kaldırmak(Maide 5/67, En'am 6/19), fikir hürriyetini sağlamak, insan hakları ve din hürriyetini güvence altına almak ve antlaşmaları bozanları ve hainlik yapanları cezalandırmak gibi önemli gayelerle yapıldı.

DİKKAT

Hz. Peygamber'in katıldığı bütün seferlere gazve, onun bizzat katılmadığı, bir sahâbînin kumandası altında gönderdiği askerî birliklere ise seriyeye adı verilir. İslâm tarihçilerine göre Hz. Peygamber'in emir ve kumandasında yirmi yedi gazve gerçekleşmiştir. Seriyelerin sayısı konusunda ise otuz beş ilâ altmış altı arasında değişen farklı görüşler vardır.

Büyük Bedir Gazvesi'nden önce dört gazve ve dört seriyye tertiplendi. Bunlardan Batn-ı Nahle Seriyyesi hariç diğerlerinde baskın yapılmadığı gibi çarpışma da meydana gelmedi.

Birer ay arayla meydana gelen ilk üç seriye, şunlardır: 1- Hicretin 1. yılı ramazan ayında (Mart 623), yani hicretten yedi ay sonra Hz. Hamza kumandasında yapılan Sîfûlbahr seferi. 2- Yine aynı yılın şevval ayında Ubeyde b. Hâris'in komutasındaki bir süvarî birliği tarafından gerçekleştirilen Râbiğ seferi. 3- Bundan bir ay sonra Zilkade ayında Sa'd b. Ebû Vakkâs başkanlığında düzenlenen Harrâr seferidir. Bu ve daha sonraki askerî seferlerde müslümanlar sadece o sıralarda savaş halinde oldukları Mekkelilere ait kervanlara saldırı düzenlemişler, diğer gayri Müslim topluluklara ilişmemişlerdir.

Bu seriyyelerden sonra Hz. Peygamber'in aynı bölgeye yaptığı gazveleri görmekteyiz. Bu onun Mekkelilerin can damarlarından biri sayılan, bu bölgeden yani Medine ile Kızıldeniz arasından geçen ve kuzeye ulaşımı en kolay sağlayan kervan yolunu denetim altına almak niyetinde olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber seriyyelerle adeta bir ön çalışma yaptıktan sonra kendisi bölge kabileleriyle antlaşma zemini aramaktadır. Hz. Peygamber'in, Medine'de sağladığı birlik havasını, çevresindeki kabilelerle de antlaşmak suretiyle yaygınlaştırmak ve hareket alanının genişletmek istediği anlaşılmaktadır.

Bedir Savaşı'ndan önce tertiplenen gazveler, Ebvâ, Buvât, Bedru'l-Ûlâ ve Zü'l-Uşeyre'dir. Hicretin ikinci senesinin safer ayında ilk askeri seferi olan Ebvâ gazvesinde Hz. Peygamber Veddan'a geldi ve Damre oğullarıyla karşılıklı saldırmazlık ve birbiri aleyhine bir üçüncü tarafa yardım etmemek üzere antlaşma yaparak onların tarafsız kalmalarını sağladı.

Hz. Peygamber, Ebvâ gazvesinden birkaç hafta sonra rebiulevvel ayında tekrar aynı bölgeye bu dafa Cüheyne kabilesinin yaşadığı Buvât yöresine bir gazve gerçekleştirdi.

Buvât gazvesinden birkaç gün sonra Fihri kabilesinden Kürz b. Câbir'in yönetiminde Mekkeli küçük bir grup Medine'nin dış mahallelerine saldırarak burayı yağmaladı ve halkını kılıçtan geçirdi. Hz. Peygamber saldırganları birkaç gün takip etti ve Bedir yakınlarına kadar gitti ise de bir sonuç alamadı.

Hz. Peygamber Kürz'ü takipten döndükten birkaç hafta sonra cemaziyelevvel ayında Mekkeli büyük bir kervan Suriye'ye doğru hareket etti. Rasulullah, derhal güney-batıdaki kıyı bölgesine doğru yola çıktı. Kervanı yakalama imkânı olmadı ama Müdlic kabilesi ile bir antlaşma yapıldı.

Kureys kabilesi ile çıkacak bir savaşta Müslümanların başarılı olması için hangi adımları atmak gerekiyorsa o adımları hızla atan Hz. Peygamber, düşmanın ticaret için kullandığı en önemli yol üzerindeki kabile ve coğrafyayı yakından tanıyıp hatta bazı kabilelerle antlaşmalar imzalayarak hazırlık yaptı.

Yine bu cümleden olarak hicretin ikinci yılı recep ayında Abdullah b. Cahş komutasında bir birliği, adeta düşmanın nabız atışlarını ölçmek anlamına gelecek tarzda Mekke yakınlarına gönderdi. Birlik yola çıktı ve Hz. Peygamber'in kendilerine verdiği mektubu iki gün yürütüldükten sonra açtılar. Mektuptan, Mekke ile Taif arasında bulunan Nahle'ye gideceklerini ve

Kureyş'i gözetleyip onların haberlerini toplayacaklarını öğrendiler. Abdullah b. Cahş, arkadaşlarıyla orada beklerken, Tâif'ten dönmekte olan İbnü'l-Hadramî başkanlığındaki dört kişilik Kureyş kervanına rastladılar. Savaşın yasaklandığı haram aylarından Receb ayının son günüydü. Abdullah b. Cahş ve arkadaşları bir müddet tereddüt ettiler. Ancak daha sonra şaban ayının biri olmuştur diyerek kervan başkanı Amr b. el-Hadramî'yi öldürüp diğer iki kişiyi de esir ettiler. Dördüncü şahıs ise kaçtı.

Seriyye mensupları Medine'ye geldiklerinde, Hz. Peygamber iki esiri hapsedti. Ancak, kendisine ayrılan ganimeti almadı; savaşmayı emretmediğini hatırlatarak onları azarladı. Abdullah b. Cahş ve arkadaşları çok üzüldüler. Bu arada Kureyş müşrikleri "*Muhammed ve arkadaşları haram ayı helâl hâle getirdiler; haram ayda kan döktüler, kervanın mallarını aldılar ve adamları esir ettiler*" diyerek müslümanları itham etmeye başladılar. Bir süre sonra Bakara Süresinin 217. âyet-i kerimesi nazil olarak durumu aydınlattı. Bu âyette, haram aylarda savaşmanın büyük günah olduğu, fakat Allah'ı inkâr etmenin, insanları Mescid-i Haram'ı ziyaretten alıkoymanın ve halkını oradan çıkarmanın daha büyük günah olduğu, fitne çıkarmanın adam öldürmekten daha beter olduğu açıklandı. Hz. Peygamber de kendi hissesine ayrılan ganimeti aldı. Esirlerden Hakem b. Keysan İslâmiyet'i kabul edip Medine'de kalırken, Osman b. Abdullah Mekke'ye döndü. Bu seriyyeden yaklaşık bir buçuk ay kadar sonra Bedir Savaşı meydana gelmiştir.

SIRA SİZDE

4

Bedir savaşında Müslümanların başarılı olması için önceden neler yapıldı?

Bedir Savaşı ve Sonuçları

Hicretin 2. yılında Kureyşliler, büyük bir kervan hazırlayıp Ebû Süfyan'ın idaresinde Suriye'ye göndermişlerdi. Bin deveden oluşan ve elli bin dinar sermaye ile hazırlanan bu kervan, Kureyş tarafından sevkedilen en büyük kervanlardan biridir. Kervanın getirdiği mallar beş yüz bin dirhem tutarında idi. Hz. Peygamber kervanın geçtiğini haber alınca sahâbileri topladı. Kervandaki malların çokluğunu, buna karşılık muhafız sayısının azlığını anlatarak bu kervanı Mekke'ye dönerken uğrayacağı Bedir'de ele geçirebileceklerini söyledi. Kendilerini sefere davet etti. Gerektiğinde müşriklerle savaş da yapılacaktı. Hem ensar, hem de muhâcirler bu sefere iştirak edeceklerini açıkladılar. Bedir, Medine'nin 160 km. kadar güneybatısında yer alan ve Kızıldeniz sahiline 30 km. uzaklıkta bulunan ve o dönemde Medine-Mekke yolunun Suriye kervan yoluyla birleştiği noktada kervanların ikmal yeri olarak hizmet görüyordu.

Hz. Peygamber Medine'den çıkmadan on gün önce Talha b. Ubeydullah ve Said b. Zeyd'i kervan hakkında bilgi toplamak için Suriye yoluna gönderdi. Ancak bu iki sahâbî Medine'ye Bedir savaşı esnasında ulaşabildiler.

Bu arada kervanın dönüş haberini başka kaynaklardan öğrenen Hz. Peygamber, 12 Ramazan 2/9 Mart 624'te Medine'den hareket etti. Yaşı küçük olanları yoldan geri çevirdi. Müslüman askerlerin sayısı, yetmiş dördü muhâcir ve geri kalanı ensar olmak üzere toplam üç yüz beş idi.

Ebû Süfyan Suriye'den ayrıldıktan sonra Kureyş'ten yardım istemek üzere Kinâne kabilesinden Dandam b. Amr adlı şahsı yirmi dinar ücretle kiralayarak Mekke'ye gönderdi. Kendisi de, Hz. Peygamber'in Bedir kuyularına gönderdiği şahıstan sonra inceleme amacıyla Bedir kuyularına

geldiğinde takip edildiğini anlayınca, pusuya düşmemek için kervanı Bedir'e uğratmadan, Bedir'i sol tarafına alarak ve az kullanılan sâhil yolunu takip ederek Mekke'ye doğru yola devam etti.

Ebû Süfyan'ın yardım isteğinin Mekke'ye ulaşması üzerine Kureyş kabilesinin hemen bütün kollarından 1.000 kişilik bir ordu hazırlandı. Orduda 700 deve, 100 de zırhlı süvari vardı. Müşrik ordusu Ebû Cehil'in kumandasında Mekke'den yola çıktı. Bu arada Ebû Süfyan Cuhfe'den bir haberci göndererek kervanın kurtulduğunu bildirdi ve ordunun geri dönmesini istedi. Kureyş ordusu, kervanın sahil yolunu takip edeceğini bilemediğinden, kervanın geleceği normal yolu takip ediyordu. Ebû Süfyan'dan gelen haber üzerine ordunun içinden bazıları, kervanın kurtulduğunu ve savaşa gerek kalmadığını söyleyerek geri döndüler.

Geri dönenler arasında Hz. Ömer'in kabilesi Adiy ve Hz. Peygamber'in annesinin kabilesi Benî Zühre de vardı. Buna rağmen Kureyşliler hazırladıkları ordunun büyüklüğünü ve gücünü göstermek ve bir daha böyle bir duruma düşmemek için yola devam ettiler. Kureyşliler aynı zamanda Nahle'de öldürülen Amr b. Hadramî'nin intikamını da almak istiyorlardı.

Bedir yakınında ordusuyla konaklayan Hz. Peygamber, kervan hakkında bilgi toplamak üzere Hz. Ali, Zübeyr b. Avvam, Sa'd b. Ebû Vakkâs ve Besbes b. Amr'ı Bedir kuyularına gönderdi.

Hz. Peygamber, Bedir'de savaşmaya karar vermeden önce, muhâcirlerin ve ensarın görüşlerini öğrenmek istedi. Muhâcirlerden Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer ve ensardan da Sa'd b. Muaz söz alarak konuştular. Hz. Ömer, Kureyş ordusunun karşılanması yönünde görüş beyan etti. Ensardan söz alan Sa'd b. Muaz, daha önce kendisine iman edip desteklemeye söz verdiklerini, o nedenle düşmana karşı koymaktan çekinmeyeceklerini belirtti.

17 Ramazan 2/14 Mart 624 Cuma sabahı erken saatlerde her iki ordu Bedir'e doğru yola çıktı. İslâm ordusu kuyulara müşriklerden daha önce ulaştı. Peygamberimiz başlangıçta Medine tarafına en yakın ve düşmana da en uzak olan kuyunun çevresine yerleşti. Sahâbeden Hubâb b. Münzir buraya yerleşilmesini uygun bulmadı ve Hz. Peygamber'e bu kararının vahye dayanıp dayanmadığını sordu. Peygamberimiz bunun kendi görüşü olduğunu söyleyince düşmana en yakın kuyunun yanına yerleşilmesini ve diğer kuyuların kapatılmasını teklif etti. Hz. Peygamber bu görüşü uygun buldu ve Hubâb'ın işaret ettiği kuyunun çevresine yerleşerek diğer kuyuları kumla kapattırdı. Ancak, daha sonra, açık bırakılan kuyudan müşriklerin su almalarına izin verdi.

Hz. Peygamber düşman ordusu geldikten sonra ve savaşmadan önce Câhiliye devrinde de Kureyş'in elçilik görevini yürüten Hz. Ömer'i müşrik ordusuna göndererek barış ve güvenlik içinde Mekke'ye dönebileceklerini bildirdi ve savaş yapılmamasını teklif etti. Müşrik ordusunda yer alan Hakîm b. Hizâm, bu teklifin kabul edilmesini istedi; ancak Ebû Cehil bunu kabul etmeyip savaşmakta ısrar etti.

Hz. Peygamber İslâm ordusunu o şekilde yerleştirmişti ki, güneş ışıkları ordunun gözünü kamaştırmıyordu. Düşman askeri için, bunun tersi söz konusuydu. Hz. Peygamber, muhâcirler, Evs ve Hazrec için ayrı ayrı parola tespit etmiştir.

Bu arada her Müslüman asker, bulunduğu yere taş yığı. Müşrikler ise saldırı yapmayı planladıklarından, karşı tarafa atmak için bir veya iki taşın fazlasını yanlarında gezdiremezlerdi.

Arap geleneğine göre savaş mübareze (teke tek vuruşma) şeklinde başladı. Müşrik ordusundan Esved b. Abdülesed, İslâm ordusundan da Hz. Hamza ortaya çıkıp döğüşüler.

Bunun üzerine Kureyşlilerden Utbe b. Rebîa, kardeşi Şeybe ve Velîd b. Utbe ortaya atıldılar. Bunların karşısına ensardan üç kişi çıktı. Fakat müşrikler kendilerine denk kabul etmedikleri için onlarla vuruşmayacaklarını, karşılıklarına kendilerine denk kimselerin çıkmasını istediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in emriyle Hz. Hamza, Hz. Ali ve Ubeyde b. Hâris meydana çıktı. Hz. Hamza, Utbe'yi; Hz. Ali, Velîd'i; Ubeyde b. Hâris de Şeybe'yi öldürdü. Teke tek vuruşmalardan sonra başlayan ve dört veya beş saat süren savaş, ikindiye doğru İslâm ordusunun kesin zaferiyle sonuçlandı.

Savaşta müşrik ordusundan başta Ebû Cehil, Ümeyye b. Halef, Utbe b. Rabîa, Şeybe b. Rabîa ve Ebû Süfyan'ın oğlu Hanzala gibi ileri gelen İslâm düşmanları olmak üzere toplam yetmiş kişi öldü; bir o kadar sayıda asker de esir alındı. Müslümanlar, altısı muhâcirlerden, sekizi de ensardan olmak üzere toplam on dört şehit verdiler. Hz. Peygamber şehitlerin cenaze namazını kılarak onları defnettirdi. Müşrik ölümlerini de gömdürdü.

DİKKAT

Hz. Peygamber her şeyden önce esirlere iyi davranılmasını emretmiştir. Onlardan sadece ikisini, Ukbe b. Ebû Muayt ile Nadr b. Hâris'i, vaktiyle kendisine ve Müslümanlara yaptıkları ağır işkencelere karşılık olarak ölüme mahkûm etmiştir.

Hz. Peygamber, esirlerin malî durumlarına göre bin ilâ dört bin dirhem fidiye ödemelerini şart koşmuştur. Esirler arasında Hz. Peygamber'in amcası Abbas, diğer amcalarının oğulları Akîl ve Nevfel de bulunuyordu. Fidiye ödenmesi konusunda bunlara herhangi bir ayrıcalık tanınmamıştır. Bazı esirlerin karşılıksız olarak, okur-yazar olanların ise on Müslümana okuma yazma öğretmeleri şartıyla serbest bırakılmalarına karar verilmiştir. Bedir Gazvesi'nde, birbiriyle yakın akraba olan pek çok kişi karşı karşıya gelmişti. Hz. Hamza ile kardeşi Abbas, Hz. Ebû Bekir ile oğlu Abdurrahman, Mus'ab b. Umeyr ile kardeşi Ebû Aziz, Ebû Huzeyfe ile Utbe b. Rebîa muhalif saflarda yer alanlardan birkaçıdır. Böylece farklı inançlara sahip babalarla oğullar, kardeşler, amcalar, dayılar yeğenler farklı saflarda yer almışlardı. Fakat Hz. Peygamber babalarıyla savaşmak isteyen oğullara ve oğullarıyla çarpışmak isteyen babalara imkân ölçüsünde engel olmuştur.

Bedir zaferi, başta Medine olmak üzere bütün Arap Yarımadası'nda ve hatta yarımada dışında Müslümanların itibarının artmasına vesile olmuştur. Arabistan'da büyük üne sahip olan Mekkelilerin bu savaşta yenilmesi, tüm gözleri onları mağlup edenlere çevirmiştir. Öyle ki, olayın etkisi Arap Yarımadası'nın dışına da taşmış, Müslümanların galibiyetini öğrenen Habeşistan Necâşîsi son derece sevinmiştir. Ancak Müşrikler, Münafıklar ve İslâm düşmanları bu başarıdan rahatsız olmuşlardır. Bedir Gazvesi'nden önce tarafsız kalmaya söz vermiş olan Yahudiler, Bedir zaferinden sonra Müslümanların başarısını kıskanmaya başlamışlardır. Ka'b b. Eşref üzüntüsünden "Yerin altı üstünden iyidir" demiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de ve Hz. Peygamber'in hadislerinde "Ehl-i Bedir"den övgü ile söz edilmiştir. Hadislerde Ehl-i Bedir'in Müslümanların en faziletli oldukları zikredilmiştir.

Bedir Savaşı'nın en önemli sonuçlarından birisi de Uhud savaşına sebep olmasıdır. Mekke müşrikleri yenilgi haberini alınca büyük üzüntüye kapıldılar. Ebû Cehil'in yerine Ebû Süfyan'ı başkanlığa getirerek, hep birlikte Müslümanlardan intikam almak için yemin ettiler ve derhal faaliyete başladılar.

Benî Kaynukâ Gazvesi

Hz. Peygamber Medine'de Yahûdilerle anlaşmalar yapmış, onlarla barış içinde yaşamak istemişti. Çok geçmeden kuyumculukla yaşamlarını sürdüren ve Yahûdilerin en cesuru sayılan Kaynukâ Yahudileri, bu antlaşmaya aykırı hareket etmeye başladılar. Bedir savaşından sonra kin ve hasetlerini açığa vurdular. Kaynukâ çarşısında bir yahudinin ticaretle meşgul olan Müslüman bir kadına saldırısı, sabırları taşırdı. Kaynukâ Yahudileri; "*Sen bizi, savaş bilmeyen Mekkeliler mi sanıyorsun? Biz savaşa hazırız...*" diye Hz. Peygamber'e meydan okudular. İslâm ordusu, Hicretin ikinci yılı Şevval ayı ortalarında Benî Kaynukâ'yı muhasara etti. Kuşatma 15 gün sürdü. Kaynukâ oğulları diğer Yahûdî kabîleleri ve münâfıklardan bekledikleri yardımı göremeyince, teslim olmaya mecbûr oldular (Şevval 2/Nisan 624). Antlaşmayı bozdukları, vatana ihânet ettikleri için ciddi bir ceza gerekiyordu. Kaynukâ oğullarının daha önce Hazrec kabîlesi ile antlaşması vardı. Hazrec kabîlesinden, münâfıkların başı Abdullah b. Übeyy, bunu ileri sürerek onların affını istedi. Rasûlullah, onların Medine'den çıkarılmalarını emretti ve bu konuda Ubâde b. Sâmit'i görevlendirdi. Böylece, 700 kişiden ibâret Kaynukâ Yahûdileri, Medine'den Suriye tarafına sürüldüler. Ele geçen ganimet malları konusunda ise Muhammed b. Mesleme görevlendirildi. Ganimetlerin beşte biri devlet hazinesine (Beytül-mâl) ayrıldı. Geri kalanı gazilere paylaştırıldı. Kaynukâlıların toprakları da, topraksız Müslümanlara verildi.

Sevîk Gazvesi

Kervanın başında Mekke'ye ulaşan Ebû Süfyan, Bedir'de yenilen Kureyş ordusu şehre döndüğü zaman yakınlarının öldürüldüğünü öğrenince Hz. Muhammed'le savaşmama ve öldürülen yakınlarının intikamını almama kadar yıkanmamaya, koku sürünmemeye ve hanımına yaklaşmama yemin etti. Bedir Gazvesi'nden iki buçuk ay kadar sonra iki yüz kişilik silahlı bir birlikle Medine'ye hareket etti.

Gece Nadîr oğulları Yahudilerinden Sellâm b. Mişkem'e gitti. Medine'nin dış mahallelerine saldırdı. Bir bahçede çalışan iki Müslümanı öldürdü. Ve bahçeyi de ateşe vererek kaçtı. Hz. Peygamber olayı öğrenir öğrenmez otuz süvari ve yüz yirmi yayadan oluşan bir askerî birlikle Ebû Süfyan'ın peşine düştü. Ancak düşman birliği Müslümanlarla savaşı göze alamayarak kaçtı (Zilhicce 2/Mayıs 624). Ebû Süfyan bu sefere çıkarken yanına erzak olarak torbalara doldurulmuş kavurulmuş un (kavut/sevîk) almıştı. Kaçarken ağırlık yapmasın diye torbalardan bir kısmını attı. Kavurulmuş una nisbetle bu sefere "Sevîk Gazvesi" denildi.

Karkaratülküdr, Zû Emer ve Bahrân Gazvesi

Hicrî üçüncü yılın başında Muharrem ayında (Temmuz 624) Hz. Peygamber Süleym ve Gatafân kabilelerinin Medine'ye hücum etmek istediklerine dair haber aldı. Medine'de yerine Abdullah b. Ümmü Mektûm'u vekil bırakarak iki yüz kişilik bir kuvvetle "Karkaratülküdr" adlı yere kadar gitti. Fakat müşrikler çarpışmayı göze alamadan kaçtılar. Müslümanlar herhangi bir tuzağa düşmeden Medine'ye döndüler. Bu gazve için Şevval 2/Nisan 624 tarihi de verilir.

Karkaratülküdr Gazvesi'nden iki ay kadar sonra Hz. Peygamber, Gatafan kabilesinin Muharib ve Sa'lebe kollarının Zûemer denilen yerde toplanıp Medine çevresini yağmalamaya hazırlandığını öğrendi. Hicrî üçüncü yılın Rebülevvel ayında (Eylül 624) dört yüz elli sahâbî ile onların baskınına engel olmak üzere harekete geçti. Fakat müşrikler korkuya kapılarak kaçıp dağlara sığındılar.

Bu olaydan iki ay sonra Hz. Peygamber, Medine'ye iki yüz km. uzaklıkta bulunan Bahrân (Buhrân)'da Süleym kabilesinin Müslümanlara karşı asker topladığını öğrendi (Cemaziyelevvel 3/Kasım 624). Onlara karşı üç yüz sahâbî ile harekete geçti. Bunu duyan Süleymoğulları kaçtılar. Hz. Peygamber düşmanla karşılaşmadı; on gün süren seferden sonra Medine'ye döndü.

Karede Seriyesi

Bu arada sahil yolundan Suriye'ye kervan göndermeye cesaret edemeyen Kureyş müşrikleri Irak yolunu kullanmaya karar verdiler. Hz. Peygamber sahil boyunca oturan kabilelerle antlaşmalar yapmıştı. Bu esnada Hz. Peygamber bir Kureyş kervanının Medine'nin doğusundan Suriye'ye doğru gitmekte olduğunu öğrendi.

Kureyş eşrâfının idaresinde İcl kabilesinden ve Kureyş'in de Sehm kolunun müttefiki olan Furât b. Hayyân'ın kılavuzluğundaki bu Kureyş kervanına karşı Zeyd b. Hârise'nin idaresinde yüz kişilik bir birlik gönderdi.

Zeyd b. Hârise Necid'de bulunan Karede mevkiinde kervanı ele geçirerek Medine'ye getirdi. Hz. Peygamber kervanın mallarını ganimet statüsüne tabi tuttu (Cemâziyelâhir 3/Kasım 624).

Uhud Savaşı ve Sonuçları

Bedir Savaşı'ndan sonra Mekkeliler hem intikam almak hem de Suriye kervan yolunu tehdit altından kurtarmak için harekete geçtiler. Kureyşliler, Bedir'de sadece kendi mensuplarından oluşan orduyla Müslümanlara yenilmişlerdi. O nedenle, mezkûr kervandan elde edilen kârı Müslümanlara karşı asker toplamak için harcamaya karar verdiler. Bedir savaşında esir edilip daha sonra Hz. Peygamber'in karşılıksız olarak salıverdiği şair Ebû Azz'e'nin de aralarında bulunduğu dört kişilik bir heyeti Mekke çevresindeki Sakîf, Kinâne ve diğer Arap kabilelerinden asker toplamak için görevlendirdiler. Sonunda 2.000'i ücretli asker olmak üzere toplam 3.000 kişilik bir kuvvetle Ebû Süfyan'ın komutasında Medine'ye doğru hareket ettiler. Orduda iki yüz at ve altı veya yedi yüz zırhlı asker ve üç bin de deve vardı.

Hız. Peygamber, Mekkelilerin bu hazırlığından haberdar oldu. Ayrıca konuyla ilgili Huzâalı Amr b. Sâlim de kabilesinden bir grup adamla gelerek Kureyş ordusu hakkında Hız. Peygamber'e bilgi verdi. Hız. Peygamber, Mekke'den hareket eden ordu hakkında bilgi toplamak üzere Enes b. Fedâle ile kardeşi Mu'nis'i görevlendirdi. Bu iki görevli Medine'nin güneybatısında yer alan Akîk vâdisinde gelen orduyu gözetleyerek onların sayısı, durumu ve konak yerleri hakkında bilgi getirdiler. Hız. Peygamber daha sonra Hubâb b. Münzir'i düşman kuvvetlerinin sayısı ve hazırlıkları hakkında bilgi toplamakla görevlendirdi ve ondan, elde ettiği bilgileri sadece kendisine aktarmasını istedi. Hubâb düşman askerlerinin arasına girerek bu görevini başarıyla yerine getirdi. Hız. Peygamber bu bilgileri değerlendirdi.

Hız. Peygamber Müslümanları toplayarak ne yapılması gerektiğini istişare etti. Çoğunluğun isteği meydan savaşı olunca Hız. Peygamber de düşmanı Medine dışında karşılamaya karar verdi. Cuma namazından sonra halka bir konuşma yaptı ve sabırlı oldukları takdirde zafer elde edeceklerini bildirdi. İkinci namazı kılındıktan sonra Medine'nin kenar semtlerinde oturan Müslümanlar hazırlıklarını tamamlayarak Mescid-i Nebevî'de toplanmaya başladılar. Hız. Peygamber, Hız. Ebû Bekir ve Hız. Ömer'le birlikte evine geçerek zırhını giydi, kılıcını kuşandı ve miğferini başına geçirdi.

İslâm ordusu geceyi Şeyheyn'de geçirdi. Hız. Peygamber hem şehrin ve hem de ordunun korunması için gerekli önlemleri aldı. İslâm ordusu 7 Şevval 3/ 23 Mart 625 Cumartesi sabahı erkenden Medine'nin kuzeyinde ve şehre bir saatlik mesafede bulunan Uhud dağına vardı. Sabah namazı burada kılındı. Ordu arkasını dağa verip, Ayneyn'i soluna ve güneşi de sırtına alarak Medine'ye karşı saf tuttu. Abdullah b. Übey *"Ben meydan savaşına taraftar değildim. Medine'den çıkılmamasını istedim. Muhammed çoluk çocuğun sözüne uydu da bizim sözüümüze itibar etmedi"* diyerek üç yüz adamı ile birlikte Medine'ye döndü. Bu hareketten sonra İslâm ordusunun sayısı yedi yüze düştü. Orduda yüz zırh vardı. Hız. Peygamber ordusunu savaş düzenine koydu ve sancağı Mus'ab b. Umeyr'e verdi. Ayrıca öndekilere, sağ, sol kanatlara ve geridekilere ayrı ayrı komutan tayin etti. Orduya hitabede bulundu. Düşmanın cephe gerisinden saldırmasını ve İslâm ordusunu arkadan vurmasını önlemek için Abdullah b. Cübeyr komutasındaki elli okçuyu Uhud dağının karşısındaki Ayneyn tepesine (daha sonra buraya "Cebelü'r-Rumât" yani Okçular Tepesi de denilmiştir) yerleştirdi. Hız. Peygamber, bu okçulara, İslâm ordusu üstünlük elde etse dahi, ikinci bir emre kadar, ne olursa olsun kesinlikle yerlerinden ayrılmamalarını, şayet düşman süvarileri arkadan saldırırsa, ok atmalarını emretti.

Bedir gibi Uhud Savaşı da mübâreze şeklinde başladı. Kureyş ordusundan ileri atılan ordu sancaktarı Talha b. Ebû Talha'yı Hız. Ali, ondan sonra meydana çıkan Osman b. Ebû Talha'yı da Hız. Hamza öldürdü. Daha sonra savaş kızıştı. İslâm ordusu düşmanın ordu merkezine kadar ilerledi. Savaşın ilk safhasında düşman yirmiden fazla ölü verdi. Sağ ve sol kanat komutanları çekilmek zorunda kaldılar. Savaş Müslümanlar tarafından kazanılmış görünüyordu. İslâm askerleri düşmanı kovalarken savaş alanından uzaklaştılar ve daha sonra da düşmanın bıraktığı eşyaları toplamaya başladılar. Abdullah b. Cübeyr'in idaresindeki okçular düşmanın bozulduğunu ve Müslümanların galip geldiğini görünce ganimetten mahrum olmamak amacıyla yerlerini terktiler. Müslümanları arkadan vurmak için fırsat kollayan Halid b. Velid okçuların azaldığını görünce derhal harekete geçti. Yerlerinden ayrılmayan Abdullah b. Cübeyr ve on arkadaşı müşriklerle çarpışa çarpışa şehit düştüler. Sonunda Halid b. Velid Ayneyn tepesinin

doğusundan Müslüman ordusunun arkasına sarktı ve ganimet toplamakta olan Müslüman askerler üzerine ani bir baskın yaptı. Bunu gören Kureyş ordusu da geri dönerek Müslümanlara saldırdı. İki ateş arasında kalan Müslümanlar paniğe kapıldılar ve savaş düzenleri bozuldu. Saflar bozulmuş, Müslümanların bir kısmı da silahlarını bırakmıştı. Tekrar silaha sarılıp çarpışmaya başladılar. Hz. Hamza'yı öldürmek için fırsat kollayan Vahşi b. Harb emeline savaşın bu safhasında ulaştı.

Önünde bulunan çukura düşmesi sonucu Hz. Peygamber yaralandı. Çarpışma sırasında da yüzünden yaralanmış, dişlerinden bazıları kırılmıştı. Bir grup sahâbî Hz. Peygamber'in etrafında halka oluşturarak onu korudular. Mus'ab b. Umeyr'in şehit düşmesi üzerine Hz. Peygamber sancağı Hz. Ali'ye teslim etti. İçlerinde Hz. Fâtıma ve Hz. Âişe'nin de bulunduğu on dört Müslüman kadın savaş alanına yiyecek ve su getirdiler; yaralıların tedavisi ile ilgilendiler.

Hz. Peygamber az sayıda ashabıyla Uhud Dağı'na sığındı. Ebû Süfyan, "Savaş sırayladır. Bu gün Bedir savaşına bedeldir" dedi. Hz. Ömer "Evet ama eşit değiliz. Zira bizim ölülerimiz cennette; sizin ölüleriniz ise cehennemdedir" şeklinde cevap verdi. Ebû Süfyan "Gelecek yıl sizinle Bedir'de buluşalım ve savaşalım" dedi. Hz. Peygamber'in emriyle Hz. Ömer "Olur, inşallah" şeklinde cevap verdi. Ebû Süfyan bu konuşmadan sonra arkadaşlarının yanına döndü. Kureyş ordusu daha sonra savaş alanını terkederek, Mekke'ye doğru ilerlemeye başladı. Hz. Peygamber onların Medine üzerine saldırıp saldırmayacaklarını izlemek üzere Sa'd b. Ebû Vakkas'ı ya da Ali b. Ebû Tâlib'i görevlendirdi.

Müşrikler tarafından Hanzale b. Ebû Âmir dışındaki şehitlerin hepsine işkence yapıldı. Vahşi, Hz. Hamza'nın ciğerini sökerek Ebû Süfyan'ın eşi Hind bint Utbe'ye götürdü. Hind ciğerden bir parçayı ağzına alarak çiğnedi, sonra geri çıkardı. Vahşi'ye mükâfat olarak zinet eşyalarını verdi. Hz. Peygamber affı tercih etti ve sonraki yıllarda kimseye misilleme yapmadı. Hz. Peygamber'in halası Safiyye, kardeşi Hamza'nın şehit edildiğini duyunca savaş alanına geldi, kardeşine çok üzüldü, dua ve istiğfarda bulundu.

DİKKAT

Uhud savaşında Müslümanlar yetmiş şehit vermişler, ama düşmana teslim olmamışlardır. Bu savaşta müşrikler yirmi iki ölü vermişlerdir.

Kur'ân-ı Kerim'de Uhud Savaşı hakkındaki ayetlerden bazılarında müslümanların yara aldığı, fakat buna karşılık müşriklerin de yara aldığı (Âl-i İmrân 3/140), iş konusunda tartışıp isyan ettikleri, arkalarından çağırırken bazı mü'minlerin kimseye bakmadan kaçtıkları (Âl-i İmrân 3/153, 154), belirtilmiştir. Müslümanların, başkalarını iki kat uğrattığı musibete kendileri uğrayınca "Bu nasıl oldu?" dedikleri haber verilmekte ve buna karşı Hz. Peygamber'in "Bu kendinizdendir" cevabını vermesi istenmektedir (Âl-i İmrân 3/165). Resûlullah ölse veya öldürülse bile Müslümanların savaş meydanında ve İslâm'da sebat etmeleri gerektiği (Âl-i İmrân 3/144) belirtilmektedir.

Okçuların verilen emre uymamaları can kaybına sebep olmuştur. Bu da zaferin sabırla ve komutanın emirlerine itaatle elde edileceğini göstermektedir. Ganimet elde etme arzusu, Allah rızasını kazanmanın ve Hz. Peygamber'e itaatın önüne geçmemelidir. Bunun aksine uygulamalar yenilgiye yol açmıştır. Müslümana gevşeklik, ümitsizlik yakışmaz.

Hamrâülesed Gazvesi

Hız. Peygamber Uhud şehitlerini, elbiseleri ile ve yıkanmadan defnedip aynı gün Medine'ye döndü. Müslümanlar yaralarının tedavisi ile meşgul olmaya başladılar. Yaralı olan Hız. Peygamber ertesi gün sabaha doğru, hem düşmanın baskınına önlemek hem de Müslümanların zayıf düşmediğini göstermek amacıyla Kureyş ordusunu takip etmeye karar verdi. Sadece Uhud'da bulunmuş olanlara katılma iznini verdiği beş yüz kişilik bir orduyla Medine'ye sekiz mil uzaklıktaki Hamrâülesed'e kadar giderek burada beş gün konakladı. Takip edildiğini anlayan müşrik ordusu geri dönmeye cesaret edemeyerek Mekke'ye doğru yoluna devam etti. Hız. Peygamber Hamrâülesed'de buldukları beş gün boyunca Müslümanların sayısını kalabalık göstermek ve düşmanın kalbine korku salmak için geceleri ateş yakırdı. Yakılan beş yüz ateşin alevleri çok uzak mesafelerden görülebiliyordu.

Henüz İslâmiyeti kabul etmemiş olan Ma'bed el-Huzâî, Hamrâülesed'e gelerek Uhud Savaşı'nda Müslümanların uğradığı musibetten dolayı Hız. Peygamber'e üzüntülerini bildirdi. Ma'bed'in kabilesi Huzâa, Hız. Peygamber'in müttefiki idi ve çevrede olup bitenleri ona bildiriyorlardı. Müslümanlar Hamrâülesed'de beş gün kaldıktan sonra 17 şevval 3/2 Nisan 625'te Medine'ye döndüler.

Katan Seriyesi

Medine'nin kuzeyinde yaşayan Esed kabilesi Uhud Savaşı'ndan sonra bu savaşta güç kaybına uğradığını düşündükleri Müslümanlara karşı ani bir baskın yapmaya ve Medine'yi yağmalamaya karar verdi. Bu kabileyi böyle bir hareket için, daha sonra peygamberlik iddiasında bulunacak olan Tuleyha b. Huveylid ile kardeşi Seleme kışkırtmışlardı. Durumdan haberdar olan Hız. Peygamber onlara karşı Uhud savaşından üç ay kadar sonra 4. yılın Muharrem ayında (Haziran 625) Ebû Seleme başkanlığında 150 kişilik bir kuvvet gönderdi. İslâm birliği Esed kabilesinin suyunun bulunduğu Katan'a kadar ilerledi. Sonunda Tuleyha'nın adamları toplanmaya dahi fırsat bulamadan etkisiz hale getirilip dağıtıldılar.

Müslümanlar Açısından Üzücü Gelişmeler

Bi'r-i Maûne Faciası: Uhud savaşından dört ay sonra Safer 4/Temmuz 625'te Âmir b. Sa'saa kabilesi başkanı Ebû Berâ (Âmir b. Mâlik) Medine'ye gelerek Hız. Peygamber'le görüşti. Hız. Peygamber, Ebû Berâ'yı İslâm'a davet etti. Fakat o kabul etmedi. Bununla birlikte kabilesine İslâm'ı anlatacak kimseler göndermesini istedi. Hız. Peygamber, davetçilerin başlarına bir tehlike gelebileceğinden endişe ettiğini söyledi. Ebû Berâ'nın onların emniyetini garanti etmesi üzerine Ehl-i Suffe'den yetmiş kadar kurrâyı istenen yere gönderdi. Davetçiler, Âmir b. Sa'saa kabilesine İslâmiyeti tanıttak ve Kur'ân-ı Kerimden ayetler öğreteceklerdi. Heyet, Bi'r-i Maûne denilen kuyunun yanına varınca konakladı. İçlerinden Harâm b. Milhân adlı sâhâbî, Âmir b. Sa'saa kabilesinin başkanına Hız. Peygamber'in mektubunu götürdü. Bu sırada Ebû Berâ'nın öldüğüne dair bir şayiye yayılması üzerine, elçi, mektubu Ebû Berâ'nın yeğeni Âmir b. Tufeyl'e verdi ve yanındakileri İslâm'a davet etti. Öteden beri İslâm'a karşı olan Âmir b. Tufeyl, mektubu okumadığı gibi elçiyi de öldürttü. Peşinden Bi'r-i Maûne'de bulunan İslâm

davetçilerine saldırmak üzere kabilesinden adam toplamaya çalıştı. Ancak Ebû Berâ, davetçilere eman tanıdığını ilan ettiği için kimse onun sözüne kulak asmadı. Bunun üzerine Âmir b. Tufeyl'in Süleym kabilesinin kollarından topladığı askerler İslâm heyetine saldırarak Amr b. Ümeyye ed-Damrî ve Ka'b b. Zeyd hariç hepsini öldürdüler. Esir edilen Amr b. Ümeyye, Âmir b. Tufeyl tarafından serbest bırakıldı. Amr b. Ümeyye Medine'ye gelirken Âmir kabilesinden yolda rastladığı ve Hz. Peygamber'in eman vermiş olduğu iki kişiyi bilmeden öldürdü. Daha sonra Hz. Peygamber bu iki maktulün diyetini ödemek zorunda kaldı. Hz. Peygamber olayı öğrenince çok üzüldü. Çünkü İslâm davetçileri sadece İslâm'ı anlatmak için gönderilmişlerdi. Üstelik savunmasızdılar ve kendilerinin can güvenliği için de teminat verilmişti. Hz. Peygamber, daha evvel kendisine ve ashabına yapılan haksızlık ve tecavüz karşısında beddua yeltenmediği halde, otuz veya kırk gün sabah namazlarında Bi'r-i Mâûne'de İslâm davetçilerini öldüren kabilelere beddua etmiştir.

Recî Vak'ası: Yine 4. yılın Safer ayında (Temmuz 625), Recî Olayı meydana geldi. Adal ve Kâre kabilelerinden bir heyet Medine'ye Hz. Peygamber'e gelerek kabilelerine İslâm'ı öğretecek bir heyet göndermesini istediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in gönderdiği on kişiden oluşan ekip Mekke ile Usfan arasında Hüzeyl kabilesine ait Recî suyuna vardıklarında Hüzeyl kabilesinin bir kolu olan Lihyân oğullarından yüz kadar silahlı bir birlik yanlarına gelerek kendilerini esir alıp Mekke müşriklerine satacaklarını söylediler. Heyet mensuplarından Hubeyb b. Adiy, Abdullah b. Târik ve Zeyd b. Desinne dışındakiler teslim olmayı reddederek müşriklerle çarpışmaları sonucu şehit edildiler. Lihyânoğulları, bu üç kişinin ellerini bağlayarak Mekke'ye doğru hareket ettiler. Abdullah b. Târik kendilerine reva görülen muameleye tahammül edemeyerek yolda bağını çözdü ve müşriklerle çarpışarak şehit düştü. Onun kabri Zahrân'dadır. Hubeyb ile Zeyd'i Mekke'ye götürerek, Bedir'de öldürülen yakınlarının intikamını almak isteyen Mekkelilere sattılar. Mekke müşrikleri bu iki sahâbîyi bir müddet hapiste tuttuktan sonra şehir dışındaki Ten'im mevkiine götürdüler ve onları darağacına asarak işkence ile şehit ettiler.

Benî Nadîr Gazvesi

Benî Nadîr Yahudilerinden şair Ka'b b. Eşref, Bedir savaşının Müslümanların galibiyeti ile sonuçlanması üzerine Mekke'ye giderek, Kureyş müşriklerini Hz. Peygamber'e karşı şiirleriyle tahrik etmişti. Medine'ye döndüğünde Müslümanların hanımları için aşk şiirleri okumaya başladı. Muhammed b. Mesleme, içlerinde Ka'b'ın sütkardeşi Ebû Nâile'nin de bulunduğu bir grup Müslümanla, onu kendi kalesinde öldürdü.

Bi'r-i Mâûne olayından sağ kurtulan Amr b. Ümeyye ed-Damrî, yanlışlıkla Hz. Peygamber'in eman verdiği iki kişiyi öldürmüştü. Öldürülen şahısların diyetine Medine sözleşmesi gereği Nadîroğullarının da ortak olması gerekiyordu. Bu maksatla Hz. Peygamber, bir grup sahâbî ile birlikte Benî Nadîr yurduna gitti. Yahudiler başlangıçta Hz. Peygamber'e iyi davrandılar; diyete ortak olacaklarını bildirdiler ve bir müddet istirahat etmesini istediler. Fakat Hz. Peygamber sahâbîlerle bir duvarın dibinde gölgelenirken üzerine bir taş yuvarlayarak onu öldürmeyi planladılar. Bu planı Yahudi reislerinden Huyey b. Ahtab tasarlamıştı. Sellâm b. Mişkem adlı Yahudi lideri, bunun Müslümanlarla aralarındaki antlaşmayı bozmak anlamına geldiğini hatırlatarak suikasti önlemeye çalıştıysa da başaramadı.

Bir Yahudinin taşı yuvarlamaya hazırlandığı sırada durumu sezen Hz. Peygamber, bir ihtiyacı için ayrılıyormuş gibi oturduğu yerden kalkarak doğruca Medine'ye gitti ve Müslümanlara Nadîroğullarının kendisini öldürmek istediklerini bildirdi. Rebülevvel 4/Ağustos 625'te Nadîroğulları üzerine yürüten Hz. Peygamber onları kuşatarak önce antlaşmaya davet etti. Fakat Yahudiler buna yanaşmadıkları gibi, Müslümanlara ok ve taş atmaya başladılar. Kuşatma on beş gün sürdü. Abdullah b. Übey tarafından vad edilen yardımın gelmemesi ve Kurayza'nın da kendilerine silah ve asker yardımında bulunmaması üzerine Nadîroğulları Medine'den çıkmaya razı oldular.

Benî Müstalik Gazvesi

Huzâa kabilesinin bir kolu olan Mustalik kabilesi reisi Hâris b. Ebû Dırâr'ın at ve silah satın aldıktan sonra çevredeki kabileleri de yanına alarak Medine üzerine yürüyeceğine dair haberler Medine'ye ulaştı. Hz. Peygamber bu haberlerin doğru olduğunu bölgeye gidip araştıran Büreyde b. Husayb'den de öğrendi. Hz. Peygamber bin kişilik bir kuvvetle Medine'den hareket etti. Müreysi' kuyusunun başında karşılaştığı düşmana önce Hz. Ömer'i göndererek onları İslâm'a davet etti. Mustalikoğulları bu daveti kabul etmeyip savaştılar ve yenildiler (5/627). Hz. Peygamber, Benî Mustalik'in reisi Hâris'in kızı Cüveyriye ile evlendi. Bu evlilik Mustalikoğulları ile Müslümanları yakınlaştırdı ve bu kabile İslâmiyet'i kabul etti.

DİKKAT

Mustalikoğulları Gazvesi sonunda İfk Hâdisesi, yani Hz. Âişe'ye yapılan iftira olayı vuku buldu. Hz. Âişe savaştan döndükten sonra iftirayı duyunca bir ay kadar hasta yattı. Hz. Âişe'nin suçsuz olduğunu bildiren âyetler (Nûr 24/11-20) nâzil oldu. Bu âyetlerde, yapılan dedikoduların tamamen asılsız ve iftira olduğu bildirildi; Hz. Âişe'nin namuslu olduğu haber verildi. Mü'minlerin bu olayı işittiklerinde iftira olarak değerlendirmeleri gerektiği hatırlatıldı ve bu şekilde hareket etmeyenlerin tavrı sert bir şekilde kınandı.

Hendek Savaşı ve Sonuçları

Ahzâb Savaşı adıyla da bilinir. Kur'ân-ı Kerim'de yer alan Ahzâb sûresi bu gazveden bahseden ayetleri içerdiği için bu ismi almıştır. Ahzâb, hizb kelimesinin çoğuludur, "Ahzâb", Müslümanları ortadan kaldırmak için bir araya gelen grupları ifade eder. Bu savaşa, Medine çevresine savunma amaçlı hendekler kazıldığı için "Hendek Gazvesi" denilmiştir.

Yahudilerden Benî Kaynukâ ile Benî Nadîr, hicretten sonra Müslümanlarla gerçekleştirilen antlaşmayı kısa süre sonra bozup Mekke müşrikleriyle işbirliği içine girmişler ve daha da ileri giderek Hz. Peygamber'i öldürmeye teşebbüs etmişlerdir. Bunun üzerine önce Kaynukâ, daha sonra da Nadîr yahudileri, Medine'den çıkarılmışlardır. Bu Yahudilerden bazıları Hayber'e sığınmışlardır. Hendek savaşı esnasında Medine'de Yahudi kabilelerinden sadece Kurayza bulunuyordu.

Hayber'e yerleşen Yahudilerden ve diğer İslâm karşıtlarından, içlerinde Huyey b. Ahtab ve Hristiyan Ebû Âmir'in de bulunduğu yirmiye yakın kişi Mekke'ye giderek Kureyş müşriklerini Müslümanlarla savaşa teşvik ettiler. Ebû Süfyan onların bu teşebbüsüne çok sevindi. Bu heyet, Kureyş'ten sonra Gatafân, Süleym, Esed, Fezâre, Mürre ve Eşca' gibi müşrik Arap kabilelerini de çeşitli vaatlerle ayaklandırdı. Mesela Gatafan kabilesine Hayber'in bir yıllık hurma mahsulünü vermeyi kabul ettiler. Mekke çevresindeki Sakîf ve

Kinâne kabileleri de Kureys'e destek verdiler. Böylece Yahudiler, Kureysliler ve diğer müşrik Arap kabileleri Müslümanlar aleyhinde birleşmiş oldu. Sonunda Mekke ve çevresinden dört bin kişilik ordu toplandı. Savaş sancağı Dârünnedve'de açıldı. Mekke'den hareket eden dört bin kişilik orduya çevreden gelen birliklerin katılmasıyla müşrik ordusunun toplam asker sayısı Medine'ye varıldığında on bini geçti.

Diğer taraftan müşriklerin Medine üzerine yürüdüğünü Huzâa kabilesinden on günlük yolu dört gecede katederek gelen bir haberci vasıtasıyla öğrenen Hz. Peygamber, Medine'de kalıp savunma savaşı yapmak veya düşmanı şehir dışında karşılamak hususunda sahâbîlerin görüşlerine başvurdu. Müzâkerede savunma savaşı yapılmasına, savunma metodu olarak da, Selmân-ı Fârisî'nin tavsiyesi üzerine şehrin hücumu açık kısımlarına hendek kazılmasına karar verildi. Medine'nin taşlık, ağaçlık ve dağlık kısımları zaten düşman ordusunun topluca şehre girişine yolların dar oluşu sebebiyle elverişli değildi.

Hz. Peygamber bir grup sahabe ile birlikte keşfe çıkarak kazılacak yerleri belirledi. Kurayza Yahudilerinden de ödünç olarak kazı aletleri aldı. Hendeğin kazılmasında ve savunulmasında üç bin Müslüman görev aldı. Her on kişilik takıma kırk zirâ'lık (bir zirâ' yaklaşık 52 cm.) yer ayırdı. Hz. Peygamber, kazı işine nezaret ettiği gibi bizzat çalıştı; toprak kazdı ve sırtında toprak taşıdı. Hendek, içine düşenin çıkamayacağı derinlikte ve karşıdan karşıya bir süvarinin atlayamayacağı genişlikte planlandı. Buna göre derinlik ve genişlik ölçüleri de tespit edildi. Hendeğin bugünkü ölçülerle yaklaşık 5500 m. uzunluğunda, 9 m. eninde ve 4,5 m. derinliğinde olduğu tahmin edilmektedir. Müslümanlar hem hendeğin düşman tarafından doldurulmasını önlemek hem de bu toprağı siper olarak kullanmak amacıyla kazıdan çıkan toprağı kendi taraflarına yığdılar. Ayrıca düşmana atmak için kendi taraflarına taş yığdılar. Hendek kazma işi tamamlandığında Medine sanki bir kale haline geldi. Hz. Peygamber İslâm ordusu için karargâh olarak Sel' dağının eteğini seçti. Kendisi için bir Türk çadırı kuruldu. Aile fertlerini ayrı ayrı hisarlara gönderdi.

Düşman birlikleri güneyden ve kuzeyden Medine çevresine geldiklerinde hendek kazma işi tamamlanmıştı. Müşrikler, hendekle karşılaşınca şaşkına döndüler. Müşrikler Medine çevresinde üç ayrı karargâh kurdular. Ordunun genel komutanı Kureys lideri Ebû Süfyan b. Harb idi. Hendek kuşatmasından bir ay önce hasat yapılmış ve tarlalardan mahsül toplanmış olduğundan, düşman askerleri hayvanlarını beslemekte güçlük çekmeye başladılar. Ordu ile birlikte getirdikleri yiyeceklerle yetinmek zorunda kaldılar.

Üç bin Müslüman asker ve otuz beş atlı, hendeğı korumaya ve devriye gezmeye başladı. Düşman atlıları hendek boyunca dolaşıyorlar, hendeğın savunulması zayıf noktalarını araştırıyorlardı. Onlar hendeğı geçebilmek amacıyla bir geçit oluşturmak için harekete geçtiğinde Müslümanlar tarafından ok yağmuruna tutuluyorlardı. Düşmanın baskısı sonucu Müslümanlar zaman zaman sıkıntılı anlar yaşadılar. Hz. Peygamber'in öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını zamanında kılamadığı günler oldu. Bazı cesur düşman süvarileri bir iki defa hendeğı aşmaya teşebbüs ettiler. Bunlardan Nevfel b. Abdullah el-Mahzûmî, hendeğı aşmayı başaramayarak içine düştü ve Hz. Ali veya Zübeyr b. Avvam tarafından öldürüldü. Düşmanın birkaç defa daha hendeğı aşma teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlandı.

Kuşatma uzadıkça müşriklerin hem kendilerinin hem de hayvanlarının yiyecekleri tükenmeye başladı. Bu arada Benî Nadîr Yahudilerinden Huyey b. Ahtab'ın Hayber'den gönderdiği yirmi deve yükü arpa, hurma ve hurma kabuğu Müslümanların eline geçti.

Müşrikleri organize ederek on bin kişilik orduyla Medine'nin kuşatılmasına sebep olan Huyey b. Ahtab, dışarıdaki ordunun hendeği aşamayacağını görünce, Medine içinde oturan Benî Kurayza Yahudi kabilesinin başkanı Ka'b b. Esed'e giderek onu müşriklerle birleşmeye ve Müslümanları arkadan vurmaya razı etmeye çalıştı. Ka'b b. Esed başlangıçta isteksiz davrandı; Hz. Muhammed'le daha önce antlaşma yaptığını, ondan sadece doğruluk ve vefa gördüğünü, bu sebeple antlaşmayı bozmayacağını açıkladı. Fakat Huyey b. Ahtab'ın ısrarlı teklifine dayanamadı. Benî Kurayza'nın bu hareketi Müslümanları zor durumda bıraktı; çünkü bu durumda iki ateş arasında kalmış oluyorlardı. Hz. Peygamber Hz. Ebû Bekir'le birlikte çadırının içinde bulunduğu bir sırada Hz. Ömer gelerek Benî Kurayza'nın antlaşmayı bozduğunu haber verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Hasbünallâhu ve ni'me'l-vekil"(Allah bize yeter. O ne güzel vekildir) buyurdu ve gerekli önlemleri aldı.

Hz. Peygamber'in Kurayza'nın tutum ve davranışlarını izlemek üzere görevlendirdiği Zübeyr b. Avvâm, onların savaş için hazırlık yaptıklarını tespit etti. Daha sonra durumu incelemek için gönderdiği ve içlerinde Sa'd b. Muâz ve Sa'd b. Ubâde'nin de bulunduğu bir ekip, Kurayza'yı bozdukları antlaşmayı yenilemeye davet etti. Yahudiler bunu kabul etmedikleri gibi İslâm heyetine hakaret ettiler; aralarında sert tartışmalar meydana geldi. Bu girişimlerinden bir sonuç elde edemeyeceklerini anlayan Müslüman elçiler Hz. Peygamber'e gelerek durumu bildirdiler. Bu gelişme Müslümanları endişe ve korkuya sevketti. Hz. Peygamber, kalelere ve sağlam binalara yerleştirilmiş olan hanımları ve çocukları Kurayza'nın ve onlarla işbirliği yapabilecek müşriklerin saldırısından korumak için gerekli askerî tedbirleri almaya başladı.

Hz. Peygamber bu arada müşriklerin ittifakını bozmak için Gatafan birlikleri komutanlarından Uyeyne b. Hısn ve Hâris b. Avf'a, kuşatmayı terketmeleri karşılığında Medine mahsulünün üçte birini vermeyi teklif etti. Bir söylentiye göre üçte bir karşılığında antlaşma metni hazırlanmış, henüz taraflar ve şahitlerce imzalanmamıştı. Gatafanlılar buna razı olmayıp mahsulün yarısını istediler. Hz. Peygamber bu konuda ensardan Sa'd b. Muaz ve Sa'd b. Ubâde'nin düşüncelerini sordu. Bu iki sahâbî, Gatafanlıların Câhiliye döneminde misafirlikte yapılan ikram ve satın alma dışında kendilerinden bir hurma bile almaya cesaret edemediklerini belirtip "*Allah bizi İslâm ile şereflendirdikten ve bizi doğru yola sevkedip seninle şereflendirdikten sonra mı onlara mallarımızı vereceğiz?*" diyerek böyle bir antlaşma yapmaya hiç gerek olmadığını söylediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber bu planı uygulamaktan vazgeçti.

Bu arada Müslümanlar lehine bir başka önemli gelişme oldu. Düşman saflarında bulunan Eşca' kabilesinin reisi Nuaym b. Mes'ud İslâmiyeti kabul ederek gizlice Hz. Peygamber'in yanına geldi. Kendisinin İslâm'ı kabulünden müşriklerin haberi olmadığını ve Müslümanlara yardım edebileceğini bildirdi. Nuaym b. Mes'ud giriştiği faaliyet sonucunda Yahudi-müşrik ittifakını bozmayı başardı. Bunun için önce Kurayza'ya giderek, onların konumunun kuşatmacılardan farklı olduğunu, burasının kendilerinin yurdu olduğunu, Kureyş ve Gatafan kabilelerinin er geç kendi yurtlarına

döneceklerini, o zaman kendilerinin Müslümanlarla başbaşa kalacaklarını, böyle bir durum karşısında ise Müslümanlara karşı koyabilecek güçleri bulunmadığını hatırlattı. Onun için yanlarında tutmak üzere müşriklerden rehine istemelerini tavsiye etti. Yahudiler bu görüşü isabetli buldular.

Nuaym bu defa Kureyş müşriklerinin yanına giderek Ebû Süfyan ve etrafındakilere, Kurayza oğullarının Hz. Muhammed'le antlaşmayı bozduklarına pişman olduklarını, Kureyş ve Gatafan'dan rehine isteyeceklerini ve boyunlarını vurmak üzere Müslümanlara teslim edeceklerini söyledi. Şayet kendilerinden rehine isterlerse vermemelerini tavsiye etti. Bir müddet sonra Kurayza'nın kendilerinden rehine istemesi üzerine müşrikler Nuaym b. Mes'ud'un söylediklerinin doğru olduğu kanaatine vardılar. Yahudilere haber göndererek asla rehine vermeyeceklerini bildirdiler. Şayet savaşmak isterlerse kendileriyle birlikte meydana çıkmalarını istediler. Kurayzalılar ise rehine almadan onlarla birlikte savaşmayacaklarını belirttiler.

Bu sırada Mekke çevresinde panayırlar kurulacak ve hac mevsimi başlayacaktı. Aynı zamanda Haram Aylar da girmiş bulunuyordu. Bu nedenlerle Kureyşliler Mekke'ye dönmeye karar verdiler. Bu esnada ortaya çıkan bir fırtına, düşman çadırlarının sökülmesine, ateşlerinin sönmesine ve atlarının ürkmesine sebep oldu.

Hz. Peygamber gece Huzeyfe b. Yemân'ı müşriklerin ordugâhında olup bitenler hakkında gizlice bilgi edinmek üzere görevlendirdi. Huzeyfe, düşman saflarına girerek rüzgârın onların karargâhını altüst ettiğini, başkomutan Ebû Süfyan'ın bir konuşma yaparak kuşatmayı kaldırmaya karar verdiğini açıkladığını ve bu kararında ciddi olduğunu göstermek için devesinin ayaklarındaki bağı çözmeyi bile hatırına getirmeden üzerine bindiğini müşahede etti. Huzeyfe b. Yemân, İslâm karargâhına dönerek düşman tarafında olup bitenleri Hz. Peygamber'e anlattı. Müşrik ordusunun kuşatmayı kaldırması üzerine Hz. Peygamber Müslümanlara evlerine dönmeleri için izin verdi.

7 Şevval 5/1 Mart 627'de başlayan Hendek kuşatması yirmi üç gün devam ettikten sonra 1 Zilkade 5/24 Mart 627'de sona ermiştir. Hendek savaşının müttetiklerin başarısızlığı ile neticelenmesiyle, Kureyş'in Hz. Peygamber'i ortadan kaldırmak için son teşebbüsü de boşa çıkmıştır. Bu savaş esnasında altı Müslüman şehit düşmüş; müşriklerden de üç kişi ölmüştür.

Hz. Peygamber, Müslümanlar için çok tehlikeli sayılabilecek gelişmelerde paniğe kapılmamış, azmini yitirmemiş ve gerekli önlemleri almıştır. Sonunda büyük bir tehlike, her iki taraftan da çok az sayılabilecek bir can kaybıyla atlatılmıştır. Bu savaşta düşman safında yer alan Amr b. As, Halid b. Velid ve Dırâr b. Hattâb gibi pek çok cengâver daha sonra İslâm saflarına katılmıştır.

SIRA SİZDE

5

Hendek savaşında düşmanın kuşatmayı kaldırmasının sebepleri nelerdir?

Kurayza Gazvesi

Benî Kurayza, Hendek savaşında, Müslümanları arkadan vurmaya karar vermişti. Onlar, daha önce de Nadîroğulları kuşatması esnasında Müslümanları arkadan vurmak üzere hazırlığa girişmiş, Hz. Peygamber bu nedenle Benî Nadîr kuşatmasını kaldırıp Benî Kurayza üzerine yürümek

zorunda kalmıştı. Sonunda Benî Kurayza barış teklif etmiş, Nadîroğullarına yardım etmemek şartıyla barış teklifleri kabul edilmişti. Bu defa Hendek kuşatmasında savaş suçu işlemeleri, kendilerine savaş ilan etmek için yeterli bir sebebi. Çünkü güvenilirliklerini tamamen kaybetmişlerdi. Hendek kuşatmacılarının Medine'den ayrılmalarından sonra Hz. Peygamber onların üzerine yürümeye karar verdi (Zilkade 5/Nisan 627). Benî Kurayza kalelerine çekilerek taşkınlık yapmaya, Hz. Peygamber'e ve hanımlarına svmeye başladılar. Fakat kuşatma uzadıka zor durumda kaldılar.

Sonunda Sa'd b. Muaz'ın konuyu zmesi için hakem tayin edilmesini kabul ettiler. Hükmünü vermek üzere hasta yatağından kaldırılıp Hz. Peygamber'in karargâhına getirilen Sa'd, blğ çağına girmiş erkeklerin idam edilmesine, kadınların ve çocukların esir alınmasına, malların ise ganimet statüsüne tabi tutulmasına karar verdi.

zet

Hz. Peygamber'in Medine'de toplumu teşkilatlandırıp bir arada yaşama ortamını nasıl oluşturduğunu fark edebilmek

Hz. Peygamber muhacirlerle ensâr arasında kardeşlik (muhat) antlaşması yaparak müslümanların kendi içerisinde birliğini sağladı. Ayrıca Medine Vesikası adı verilen antlaşmayla da ensâr ve muhacirler ile Benî Kaynukâ, Benî Nadîr ve Benî Kurayza yahudilerini Medineli olma fikri etrafında bir araya getirdi. Kendisi devlet başkanlığını üstlendi.

Medine'de oluşturulan birlikte yaşama ortamını Mekkelilerin nasıl sabote ettiklerini ve sonuçlarını açıklayabilmek

Mekkeliler Medinelilere başvurup muhacirlere yardımcı olmamalarını ve onları iade etmelerini istedi. Tek geçim kaynakları olan kervan ticaretinin Medine'deki Müslümanlar tarafından engellenmesini hayat bir tehdit olarak değerlendiren Mekke müşrikleriyle hicretin 2. (624) yılında yapılan ve Müslümanların kesin zaferiyle sonuçlanan Bedir Gazvesi, İşlm'ın Arap yarımadasında büyük bir itibar ve g kazanmasını sağladı. Ardından gerek Mekke müşrikleri, gerekse antlaşmalarını bozan Medine Yahudileriyle yapılan Benî Kaynukâ', Uhud, Benî Nadîr, Benî Mustalik, Hendek ve Benî Kurayza gazveleri ve diğer askerî harekât nihayet Hudeybiye Antlaşması ile sonuçlandı.

Medine'de yaşayan Yahudilerin bir arada yaşama konusunda Müslümanlarla anlaştıkları halde antlaşmayı nasıl ihlal ettiklerini ve sonuçlarını tartışabilmek

Medine yahudileri müslümanlarla bir arada yaşamayı ve Medine'yi birlikte savunmayı öngören antlaşmayı imzalamakla birlikte İşlm'a ve müslümanlara karşı önyargılı oldular. Fırsat buldukça müslümanları ktmsediler, Hz. Peygamber'e suikast teşebbüsünde bulundular. Antlaşmaya aykırı olarak, müslümanların düşmanlarına yardımcı oldular. Neticede Benî Kaynukâ ve Benî Nadîr sürgün, Benî Kurayza mensubu erkekler de ölüm cezasına çarptırıldı.

Kendimizi Sınayalım

1. Hicaz bölgesindeki önemli şehirlerden biri olan Medine'nin bu adı almasındaki en önemli neden aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Müslümanların hicreti sebebiyle Yesrib'in nüfusunun artması
 - b. Şehri, Medine isimli bir kadının kurmuş olması
 - c. Hz. Muhammed'in hicreti
 - d. Yahudi yerleşimcilerin, şehre bu ismi vermeleri
 - e. İslâm medeniyetinin doğduğu yer olması
2. Hz. Peygamber, hicretten hemen sonra bütün varlıklarını Mekke'de bırakıp gelen muhacirlerin her birini Evs veya Hazrec kabilesinden bir Müslümanla kardeş ilân etti. Aşağıdakilerden hangisi bu olayın sonuçlarından biri değildir?
 - a. Medineli Müslümanlar muhacirleri öz kardeşleri gibi kabul edip ellerindeki imkânları onlarla paylaştılar.
 - b. Muhacirlerle Ensar'ın kaynaşması sağlandı.
 - c. Muhacirlerin barınma işi çözüldü.
 - d. Mekkeli müşriklerin öfkesi arttı.
 - e. Sefere giden kardeşlerin işlerini Medine'de kalan diğer kardeşin yürütmesi sağlandı.
3. Bedir Savaşı'ndan sonra Medine sözleşmesine aykırı davranarak antlaşmayı bozan Yahudi kabilesi aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Fedek Yahudileri
 - b. Nadîr
 - c. Kurayza
 - d. Kaynukâ
 - e. Hayber Yahudileri
4. Hz. Peygamber'in katıldığı askeri harekâta ne ad verilir?
 - a. Muharebe
 - b. Seriyeye
 - c. Gazve
 - d. Mükâtele
 - e. Mübâreze

5. Hz. Peygamber'in Uhud Savaşı'nın ertesi günü Mekkeliler'in muhtemel bir baskınını önlemek ve müslümanların halen güçlü olduklarını göstermek amacıyla düzenlediği askerî harekât hangisidir?

- a. Hamrâülesed Gazvesi
- b. Katan Seriyyesi
- c. Sevik Gazvesi
- d. Benî Müstalik Gazvesi
- e. Karede Seriyyesi

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

- 1. c Yanıtınız doğru değilse "Giriş" kısmını yeniden okuyunuz.
- 2. d Yanıtınız doğru değilse "Muhacirlerle Ensarın Kardeş yapılması (Muâhat)"konusunu yeniden okuyunuz
- 3. d Yanıtınız doğru değilse "Benî Kaynukâ Gazvesi"konusunu yeniden okuyunuz
- 4. c Yanıtınız doğru değilse "Bedir Öncesi Seriyye ve Gazveler"konusunu yeniden okuyunuz
- 5. a Yanıtınız doğru değilse "Hamrâü'l-Esed Gazvesi"konusunu yeniden okuyunuz

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Hz. Peygamber Medineye hicret etmeden önce orada, Kaynukâ, Kurayza ve Nadîr Yahudileri ile Evs ve Hazrec kabileleri yaşıyordu. Kabile kuralları geçerli idi. Bu beş gurubu içine alan bir siyâsî birliklilik yoktu.

Sıra Sizde 2

Hz. Peygamber toplumu teşkilatlandırmak için muhacirlerle ensarı kardeşlik akdiyle birbirlerine yakınlaştırdı, Medine toplumu oluşturmak için "Medine Belgesi" dediğimiz bir antlaşma yaptı ve mescitler inşa etti.

Sıra Sizde 3

Hz. Peygamber, Kureyş'ı barışa zorlamak için onların ticaret gelirlerini azaltıp zayıflatmak istedi. Bunun için kervanlarını tedirgin etmeye ve onlara Medine ile iyi geçinmekten başka yol bırakmamaya gayret etti.

Sıra Sizde 4

Bedir savaşında Müslümanların başarılı olması tesadüfî değildir. Hz. Peygamber, Bedir savaşı öncesinde o bölgedeki bazı kabilelerle antlaşmalar

yaptı. Bölgeye en az sekiz askerî sefer düzenledi. Savaşı iyi planladı ve yönetti.

Sıra Sizde 5

Müslümanların güçlü savunma yapması, hac mevsiminin yaklaşması, ordunun erzakının bitmesi, fırtına çıkması, düşman saflarında bulunan bir kabile başkanının gizlice Müslüman olması gibi sebepler sayılabilir.

Yararlanılan Kaynaklar

Algül, H. (1986), **İslâm Tarihi**, I, İstanbul.

Fayda, M., “Muhammed”, TDV İslâm Ansiklopedisi, XXX, 408-423.

Hamidullah, M. (1980) **İslâm Peygamberi**, Çev. Salih Tuğ, İstanbul.

Hamidullah, M. (1973). **Resûlullah Muhammed**, Çeviren, Salih Tuğ, İstanbul.

Mahmudov, E. (2010). **Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber’in Savaşları**, İstanbul.

Sarıçam, İ. (2007). **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, Ankara.

Şulul, K. (2003). **Hz. Peygamber Devri Kronolojisi**, İstanbul.

TDV İslâm Ansiklopedisi “Bedir Gazvesi”, “Hamrâu’l-Esed Gazvesi”, “Hendek Gazvesi”, “Kaynukâ”, “Kurayza” ve “Nadîr” maddeleri

Yiğit, İ. -Raşit Küçük, (2007). **Hz. Muhammed**, İstanbul.

5

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Hudeybiye Antlaşması'nın Medine'nin statüsü ve İslâmın yayılışı açısından önemini değerlendirebilecek,
- İslâm davetinin bütün insanlığa yönelik evrensel bir davet olduğunu ve Hz. Peygamber'in bunu uygulamaya geçirdiğini fark edebilecek,
- Hz. Peygamber'in gazvelerinde kan dökmek için gereken tedbirleri aldığını ve pek çok kere esirleri karşılıksız serbest bıraktığını açıklayabilecek,
- İslâm davetinin Mekke'nin fethinden sonra hızlı bir yayılma sürecine girdiğini ve iki yılı aşkın bir sürede Arabistan'ın tamamına hakim olduğunu açıklayabilecek,
- İslâm'ın temel insan haklarına verdiği önemi değerlendirebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Hudeybiye Antlaşması
- Davet Mektupları
- Mekke'nin Fethi
- Elçiler Yılı
- Veda Hutbesi

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- İbrahim Sarıçam'ın Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı adlı kitabının ilgili bölümünü inceleyiniz.
- Mustafa Fayda'nın TDV İslâm Ansiklopedisi'ndeki "Muhammed" maddesini okuyunuz (DİA, XXX, 408-423).
- İsmal Yiğit-Raşit Küçük, Hz. Muhammed, (İstanbul 2007) adlı kitabın ilgili bölümünü inceleyiniz.

İslâm'ın Medine

Dönemi II:

Hudeybiye ve Sonrası

GİRİŞ

Mekke müşriklerinin, alaya almakla başlatıp, hakaret, her türlü işkence, bu da yetmeyince ilişkileri kesme ve ardından şiddet kullanmaya vardığı kötülükler karşısında, Hz. Peygamber ve ona iman edenler, Medine'ye hicret ettiler. İnançlarını yaşayabilmek için, mallarını ve mülklerini Mekke'de bırakarak, kendilerine kucak açan Medineli din kardeşlerine sığındılar. Hicret yurdu Medîne, Hicret'ten itibaren İslâm'ın beşiği oldu. Hz. Peygamber, hicretin ilk yılında gerçekleştirdiği hukukî düzenleme ve hayata geçirdiği Medine sözleşmesiyle, Medine'de bağımsız bir İslâm devleti kurdu. Ancak Mekke müşrikleri düşmanlıklarını hâlâ sürdürüyorlardı. Hicretin ikinci yılında onlara karşı savaşa izni verildi ve Müslümanlar, Mekkeliler'e karşı Bedir zaferini kazandılar. Bunu Kureyş müşriklerinin Bedir'in intikamı için başlattıkları Uhud savaşı takip etti. Hicretin beşinci yılında ise Mekke liderleri, Yahudi Benî Nadîr liderlerinin tahrik ve teşvikiyle bütün putperest kabileleri yanlarına alarak on bin kişilik büyük bir orduyla Medine'yi kuşattılar. Ancak Hendek etrafında geçen ve yaklaşık bir ay süren bu muhasaradan elleri boş dönmek zorunda kaldılar. Allah Teâlâ'nın yardımı, Hz. Peygamber'in başarılı savaş taktikleri ve mü'minlerin sebatı sayesinde, Hendek Gazvesi Müslümanların bir zaferine dönüştü. Bütün şirk ehline karşı elde edilen bu zafer karşısında Allah'a şükreden Hz. Peygamber, Kureyş müşriklerinin, taarruz güçlerinin artık tükendiğini ve bundan böyle onların müslümanların üzerine gelemeyeceğini, artık insiyatîfin kendilerine geçtiğini müjdeledi. Dolayısıyla İslâm daveti açısından Hendek Gazvesi önemli bir dönüm noktası oldu. Kureyş bu savaştan sonra müslümanların üzerine bir saldırı düzenleyemediği gibi, bu başarı, putperest Arap kabileleri arasında müslümanlığın yayılışını hızlandırdı. Kur'an-ı Kerim'de açık bir fetih olarak isimlendirilen, Hayber ve Mekke fetihlerine kapı aralayan Hudeybiye Antlaşması bu yayılışı çok daha hızlandırdı.

INTERNET

Hz. Peygamber'in hayatı hakkında bilgi edinmek için www.sonpeygamber.info adresine başvurabilirsiniz.

HUDEYBİYE ANTLAŞMASI

Bu antlaşma, Mekke müşrikleriyle Hudeybiye kuyusu civarında yapılmıştır. Hz. Peygamber hicretin 6. yılı Zilkade ayının ilk günlerinde (Mart 628) gördüğü rüyasında, ashabıyla birlikte Mekke'ye giderek Kâbe'yi ziyaret etmişti. Bu rüya üzerine umreye gidileceğini müjdeledi ve gitmek

isteyenlerin hazırlanmalarını söyledi. Mekke müşriklerine savaş maksadıyla gelmediklerini göstermek için yanlarına yol emniyeti için gereken kılıçtan başka bir silah almamalarını emretti. Ayrıca kurbanlık olarak 70 deve hazırlattı. Abdullah b. Ümmü Mektûm'u yerine vekil bırakıp, zilkade ayının ilk pazartesi günü 1500 civarında sahâbi ile birlikte Medine'den yola çıktı. Hanımlarından Ümmü Seleme de onunla birlikte idi. Zülhuleyfe mevkiinde öğle namazını kıldırdıktan sonra umre için ihrama giren Hz. Peygamber, Abbâd b. Bişr'in başkanlığındaki yirmi kişilik bir süvari birliğini müşriklerin durumu hakkında bilgi toplamak üzere gönderdi.

Diğer taraftan Müslümanların Mekke'ye doğru gelmekte olduğunu öğrenen müşrikler, geliş maksatları ne olursa olsun onları Mekke'ye sokmama kararı aldılar. Bu yüzden çıkacak bir savaşı da göze alarak savaş hazırlığı yapmaya başladılar. Ayrıca Hâlid b. Velid kumandasında 200 kişilik bir süvari birliğini müslümanların gelişini engellemek üzere gönderdiler. Bu gelişme eskiden beri Hâşimoğulları'na dostluk besleyen Huzâa kabilesine mensup bir şahıs tarafından kendisine ulaştırıldı. Bu haberden bir süre sonra Hâlid b. Velid'in kumandasındaki süvari birliğinin müslümanların yolunu kesmesi üzerine Hz. Peygamber Mekke'ye 17 km. uzaklıktaki Hudeybiye kuyusu civarında konakladı. Bunun ardından iki taraf arasında elçiler gidip gelmeye başladı. Mekke civarında yaşayan Huzâa kabilesinin şeyhi Büdeyl b. Verkâ Hz. Peygamber'e gelmiş, müşriklerin aldıkları karar ve savaş hazırlıklarını anlattıktan sonra geri dönmelerini tavsiye etmişti. Ancak Hz. Peygamber, Mekke'ye sadece Kâbe'yi ziyaret için geldiklerini söyleyerek izin verilmesini istedi. Onun teklifini Mekke liderlerine ulaştıran Büdeyl, eski dostlukları sebebiyle Hz. Peygamber için çalışmakla itham edildi. Ayrıca liderler, Kâbe ziyareti için gelmiş olsalar da onların Mekke'ye girişine izin vermeyeceklerini, aksi takdirde puta tapan bütün kabilelerin yaygarasından çekindiklerini söylediler. Kureyş liderleri bunun üzerine müttefikleri Ehâbiş kabilesinin şeyhi Huleys'i, onun ardından Tâif liderlerinden Urve b. Mesûd'u göndererek müslümanları umreden vazgeçirmeye çalıştılar. Kurbanlık develerden etkilenen Huleys, dönüşünde Kâbe'yi ziyaret için gelenlere izin verilmesini tavsiye ederken, ashabın Hz. Peygamber'e bağlılıklarını yakından izleyen Urve, onu hiçbir zaman yardımsız bırakmayacakları kanaatine ulaştığını bildirdi. Bütün bunlara rağmen müşrikler kararlarından dönmediler.

Hz. Peygamber, savaş niyetinde olmadığını bildirmek ve umreye izin verilmesini sağlamak için Huzâa kabilesinden Hıraş b. Ümeyye'yi Mekkelilere gönderdi. Ancak müşrik liderler elçiye kötü davrandılar. Bu defa Hz. Ömer'i göndermek istedi. Hz. Ömer'in Mekke'de kendisini destekleyecek nüfuzlu akrabası bulunmadığını söyleyip Hz. Osman'ı tavsiye etmesi üzerine onu gönderdi. Kureyş liderleri, Hz. Peygamber ve arkadaşlarını Mekke'ye sokmayacaklarını tekrar ettiler ve Osman'a kendisi isterse Kâbe'yi ziyaret edebileceğini bildirdiler. Birlikte ziyaret için ısrarlarını sürdürünce onu üç gün gözaltında tuttular.

Hz. Osman'ın dönüşü gecikince, Müslümanlar arasında onun öldürüldüğüne dair bir haber yayıldı. Bu haber, havayı gerginleştirdi. Hz. Peygamber, artık müşriklerle savaş yapmadan geri dönülmeyeceğini açıkladı ve ashabından, orada bulunan bir ağacın altında, ölünceye kadar savaşmak ve asla savaştan kaçmamak şartıyla biat aldı. Allah Teâlâ'nın biata katılanlardan hoşnut olduğunu bildirmesi sebebiyle (Fetih 48/18) "Bey'atürridvân" denilen biat haberi Mekke'ye ulaşınca müşrikler, ölüm-kalım savaşı için ahidleşen müslümanlarla savaşı göze alamadılar ve Hz. Osman'ı serbest bıraktılar. Ayrıca Süheyl b. Amr ve arkadaşlarını elçi olarak gönderdiler. Neticede Hz. Peygamber'le Kureyş heyeti arasında, Medine İslâm Devleti'nin Kureyş

tarafından resmen tanındığı Hudeybiye Antlaşması imzalandı (Zilhicce 6/Nisan 628). İslâm'ın yayılışını hızlandıran, Hayber ve Mekke fethine zemin hazırlayan antlaşma aşağıdaki şartları içeriyordu:

1. Bu antlaşmanın süresi on yıldır. Bu süre zarfında iki taraf birbirleriyle savaşmayacak ve birbirlerine hiçbir surette saldırıda bulunmayacaklardır. Bu, iki tarafın müttefikleri için de geçerlidir.
2. Müsümanlar bu yıl Kâbe'yi ziyaret etmeden geri dönecekler; ancak gelecek yıl Mekke'ye gelip umre yapabileceklerdir. Kâbe ziyaretleri esnasında üzerlerinde silah olarak sadece kılıç taşıyabilecekler ve ziyaretlerini üç günde tamamlayacaklardır.
3. Sulhün devam ettiği süre zarfında Mekke müşriklerinden İslâm'ı kabul edip velisinin iznini almadan Medine'ye sığınanlar Mekke'ye geri gönderilecektir. Ancak müslümanlardan birisi Mekke'ye giderse Mekkeliler onu geri vermek zorunda değildir.
4. Diğer Arap kabileleri, iki taraftan biriyle ittifak kurabilecektir.

Hiz. Ali'nin kaleme aldığı, iki nüsha olarak hazırlanan antlaşma metni, iki tarafın şahitleri tarafından imzalandı.

Kâbe'yi ziyaret etmeden dönmeyi ve Medine'ye sığınacak Mekkeli müslümanları geri göndermeyi kabul etmek müslümanlara ağır gelmiş, bu iki şartın sonuçta kendilerinin lehine olacağını düşünememişlerdi. Ayrıca Kureyş elçisinin antlaşma metni üzerine "besmele ve Allah'ın Rasülü" yazılmasına itiraz etmesi sebebiyle, "bismikellâhümme ve Muhammed b. Abdullah" yazılması, bu sırada oraya gelip müslümanlara sığınan Ebû Cendel'in Kureyş'in elçisi olan babasına antlaşma gereği geri verilmesi, onların üzüntüsünü daha da artırdı. Bu yaşananlar, metanetiyle bilinen Hiz. Ömer'in dahi sabrını taşırmış, Hiz. Peygamber'e bu şartların Kureyş müşriklerine taviz olduğuna dair sonradan pişmanlık duyacağı sözler söylemişti. Hiz. Ömer'e, "Ben Allah'ın kulu ve peygamberiyim. Hiçbir zaman Allah'ın emrine karşı gelmem, Allah da beni ziyana uğratmaz" cevabını veren Hiz. Peygamber, ashaba kurbanlarını kesip başlarını tıraş ederek ihramdan çıkmalarını söyledi. Daha sonra Medine'ye dönmek üzere hareket edildi.

İlk bakışta müslümanların aleyhinde görünen Hudeybiye antlaşması, Müslümanlar ve İslâm'ın yayılışı açısından önemli bir dönüm noktası oldu. Başta o zamana kadar Hiz. Peygamber'i hiçbir şekilde muhatap kabul etmeyen Kureyş müşrikleri, bu antlaşma ile onun kurduğu Medine İslâm Devleti'ni resmen tanımışlardı. Ayrıca Hiz. Peygamber, bu antlaşmayla Hendek gazvesinde Medine'yi kuşatan düşman ittifakını parçalamıştı. Medine yolunda iken nazil olan Fetih suresinde, Hudeybiye sulhünün apaçık bir fetih olduğu bildiriliyor (ayet 1-3), ayrıca Hiz. Peygamber'in gördüğü umre rüyasının aynen gerçekleşeceği ve bundan önce kazanacakları bir fethin (Hayber fethi) müjdesi veriliyordu (ayet 27). Bu müjdelere, Müslümanların üzüntüsünü büyük bir sevince çevirdi ve gönül rahatlığıyla Medine'ye geldiler.

DİKKAT

Hudeybiye Antlaşması'nda müslümanların aleyhine görünen sulh maddeleri onların yararına yönelik gelişmelere zemin hazırladı. Mekkeli Ebû Basîr isimli şahıs müslüman olup Medine'ye gelmişti. Antlaşma gereğince kendisini geri götürmek üzere gelen iki Mekkeliye teslim edildi. Ancak o, yolda onlardan kurtulmayı başarıp Kureyş'in ticaret yolu üzerindeki bir mevkie giderek oraya yerleşti. Bu durum Mekke'de duyulunca, Müslüman olan diğer Mekkeliler de onun yanına gittiler ve sayıları üç yüze kadar çıktı. Kureyş kervanlarının

geçişini engellemeye başladılar. Neticede Mekkeliler, "Mekke'den Medine'ye sığınan Müslümanların iadesi" şartının kaldırılmasını teklif etmek zorunda kaldılar. Bir yıl dolunca ilgili şarta uyularak Mekke'ye gidilip umre yapıldı.

Bu antlaşma daha önceki zaferlerden daha iyi netice verdi ve İslâm'ın yayılışı hızlandı. Nitekim bundan sonraki iki yıl içinde İslâm'ı kabul eden Müslümanların sayısı, antlaşmaya kadar geçen ondokuz yılda İslâm'a girenlerin sayısını aşmıştır. Bu arada Hâlid b. Velid, Amr b. Âs ve Osman b. Talha gibi Kureyş'in üç önemli şahsiyeti Medine'ye gelerek Müslüman oldu. Diğer taraftan Hz. Peygamber bu antlaşmayla sağlanan barış ortamından yararlanarak komşu ülkelerin hükümdarlarına İslâm'a davet mektupları gönderdi. Mekke-Hayber ittifakını da sona erdiren bu antlaşma sayesinde, İslâm'a düşmanlıklarını gittikçe şiddetlendiren Hayber Yahudileriyle mücadele imkanı buldu. Yaklaşık iki yıl sonra gerçekleştirilecek Mekke fethinin sebebi de, bu antlaşmanın Kureyş tarafından bozulması oldu.

SIRA SİZDE

1

Hudeybiye Antlaşması'nın Müslümanlar açısından sonuçlarını tesbit etmeye çalışınız.

HÜKÜMDARLARI İSLÂM'A DAVET

Hudeybiye antlaşması, bütün insanlığa peygamber olarak gönderilmiş olan Hz. Peygamber'in tebliğ faaliyeti için yeni bir safhanın başlatılmasına zemin hazırladı. Bu antlaşma ile oluşan barış ortamını değerlendiren Hz. Peygamber, Hudeybiye'den döndükten kısa bir süre sonra hicretin yedinci yılının başlarında, davetini bütün insanlığa duyurmak için, başta zamanın iki büyük devleti Bizans ve İran olmak üzere, komşu ülkelerin hükümdar ve emirlerine İslâm'a davet mektupları yazdı (7/628). "Muhammed Rasûlullah" ibaresini taşıyan bir mühür kazdırıp, bununla mühürlediği mektuplarını, gidecekleri ülkeleri bilen arkadaşlarından seçtiği elçileriyle gönderdi. Diplomasi kurallarına uygun bir hitapla başlayan ve çok kısa olan bu mektuplarında, kendisinin bütün insanlığa gönderilmiş bir peygamber olduğunu ifade ettikten sonra, muhataplarını İslâm'ı kabule çağırıyordu. Ayrıca onlara davetini kabul etmedikleri takdirde, kendi günahları yanında halklarının günahlarından da sorumlu olacaklarını hatırlatıyordu.

Bizans İmparatoru'na elçi olarak Dıhye b. Halife el-Kelbî gönderilmişti. Dıhye mektubu imparatora Kudüs'te bulunduğu sırada ulaştırdı. Mektubu okuyan Herakleios, mektubun sahibi hakkında bilgi almak amacıyla onu tanıyan birinin bulunmasını emretti. O sırada ticaret için Kudüs'te bulunan Kureyş lideri Ebû Süfyan huzuruna getirilince, ona Hz. Peygamber hakkında bazı sorular sordu. Soyu, hayatının safhaları, kendisine inananların durumu, ahlâki özellikleri vb. hususlardaki sorularına aldığı cevaplardan, onun peygamber olduğuna kanaat getirmişti. Ancak din ve devlet adamlarının şiddetli tepkisi üzerine, bu sözlerini onların dinlerine bağlılıklarını sınamak için söylediğini belirtip geri adım attı. Bununla birlikte Dıhye'yi iyi şekilde ağırladı ve hediyelerle geri gönderdi.

İran Kısrası II. Hüsrev Perviz'e elçi olarak Abdullah b. Huzâfe gönderilmişti. Hz. Peygamber'in eşit seviyeden hitap şekline ve kendi adının Muhammed adından sonra yazılmasına kızan Kisra, tamamının okunmasına izin vermediği mektubu yırttı ve elçiye hakaret etti. Bununla da kalmadı, Yemen valisi Bâzân'a Hz. Peygamber'i yakalatıp kendisine göndermesini bildirdi. Nitekim Bâzân, Resûlullâh'ı götürmek üzere Medine'ye iki kişi göndermişti. Ancak Resûlullâh onlara kisrânın öldürüldüğünü haber verdi. Bu iki kişinin aldıkları haberin şaşkınlığıyla Yemen'e dönmelerinden kısa

süre sonra, gerçekten kisanın oğlu tarafından sarayında öldürüldüğü haberi geldi. Hz. Peygamber'in bu iki şahısla ulaştırdığı davetini kabul edip Müslüman olan Bâzân ise onun valisi olarak görevinde bırakıldı.

Hristiyan bir ülke olan Habeşistan'ın Necâşisi Ashame'ye Amr b. Ümeyye ed-Damrî gönderilmişti. Elçiyi iyi karşılayan Necâşi'nin İslâm'ı kabul ettiği zikredilmektedir. Hz. Peygamber'in Necâşi'ye hâlâ ülkesinde bulunan Habeşistan muhacirlerinden Ümmü Habîbe'yi (Ebû Süfyân'ın kızı) kendisine nikahlamasını ve oradaki muhacirleri geri göndermesini istediği ikinci bir mektuptan bahsedilir. Necâşi tarafından bir gemiyle yola çıkarılan Cafer b. Ebû Tâlib başkanlığındaki bu kabile, Hayber fethinden sonraki günlerde Hayber'e geldi. Dolayısıyla fetih sevinciyle birlikte çifte sevinç yaşandı. Necâşi'nin ölüm haberini alan Resûlullâh, onun için gıyâbî cenaze namazı kıldırmıştır.

Yine Hristiyan olan Mısır Mukavkısı, İslâm'ı kabul etmese de, Hz. Peygamber'in elçisi Hâtûb b. Ebû Beltea'yı iyi karşıladı. Yazdığı cevâbî mektubuyla birlikte Mâriye ve Sîrîn adında iki cariye ve değerli hediyeler gönderdi. Hz. Peygamber Mâriye'yi kendisi almış ve ondan son çocuğu İbrahim dünyaya gelmiştir.

Kendisine mektup gönderilen Arap emirlerinden, Bahreyn ve Umân emirleri İslâm'ı kabul ettiler. Gassânî kralı Hâris b. Ebû Şemir, öfkeyle mektubu yere atmış, ardından Müslümanlara karşı saldırı için hazırlık yapmaya başlamıştı. Ancak bağlı olduğu Herakleios'un izin vermemesi üzerine bundan vazgeçti. Busrâ emirine gönderilen elçi ise, Gassânîler'in Mûte valisi Şurahbil b. Amr tarafından yolda yakalanıp öldürüldü. Devletlerarası hukukun ihlali olan bu olay, Mûte Savaşı'nın sebebi olmuştur. Hz. Peygamber, Arabistan'ın çeşitli yerlerinde yaşayan diğer kabile liderlerine veya bazı şahıslara da benzeri davet mektupları göndermiştir. Devletlerarası yazışma kurallarına uyulan bu mektuplarda, muhataplara isimleriyle hitap edilmiş, onlar Allah'ın birliğini ve Hz. Peygamber'in O'nun kulu ve elçisi olduğunu kabul ederek Müslüman olmaya davet edilmiştir. Kabile liderlerine yazılan mektuplarda, Müslüman olmaları halinde topraklarında bırakılmaları, can ve mal güvenliklerinin sağlanması ve bazı toprak veya madenlerin kendilerine tahsisi gibi hususlara yer verilmiştir. Ayrıca namaz ve zekat mükellefiyetinden bahsedilmiştir. Hicretin dokuzuncu yılında nazil olan cizye ayetinden (Tevbe 9/29) sonra yazılan mektuplarda, İslâm'ı kabul etmeyen Yahudi veya Hristiyan kabileleri, cizye vergisini ödemek suretiyle İslâm hakimiyetini tanımaya çağrılmıştır.

K İ T A P

Hz. Peygamber'in mektuplarıyla ilgili olarak, Muhammed Hamîdullah'ın Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Mektubu (Çev. Mehmet Yazgan) adlı kitabına bakınız.

SIRA SİZDE

2

Hz. Peygamber'in hükümdarlara gönderdiği davet mektuplarını, davetinin bütün insanlığı içine alması açısından değerlendiriniz ve mektuplarda dile getirilen hususları inceleyiniz.

HAYBER'İN FETHİ

Medine-Suriye yolu üzerinde, Medine'ye 150 km. uzaklıkta bulunan Hayber, sadece yahudilerin yaşadığı önemli bir şehirdi. Üç ayrı bölgedeki sekiz hisardan oluşuyordu. Daha önce anlatıldığı gibi, Medine'den çıkarılan Benî Nadîr Yahudilerinin liderleri ve kabileden bir kısmı, Hayber'e yerleşmişlerdi. Bundan itibaren Hayber, müslümanlara karşı düşmanca bir politika takip

etmeye başladı. Buraya yerleşen ve şehirde söz sahibi haline gelen Benî Nadîr liderleri, Müslümanlardan intikam almak amacıyla, başta Mekke olmak üzere kabile kabile dolaşıp müşrik Arap kabilelerini Müslümanlara karşı bir cepheye toplamayı başarmışlardı. Onların çalışmalarıyla Kureyş'in liderliğinde bir araya gelen müşriklerin, Medine'ye saldırıları üzerine iki taraf arasında Hendek Savaşı yapılmıştı. Benî Kureyzâ Yahudilerinin akıbetini de öğrenen Hayber Yahudileri, düşmanlıklarını bu savaştan sonra da devam ettirdiler.

Hayber Yahudilerinin savaş hazırlığı başlatarak Fedek Yahudileri ve Gatafan oğullarını yanlarına almaya çalıştıkları duyulmuştu. Hz. Peygamber'in emriyle yapılan istihbarat çalışmaları neticesinde alınan haberin doğru olduğu anlaşıldı. Diğer bazı gazvelerinde yaptığı gibi Resûlullâh, düşmana saldırı fırsatı vermemek için önceden harekete geçti. Hudeybiye antlaşması sayesinde Mekke tehlikesi ortadan kalktığı için daha rahat hareket eden Hz. Peygamber gerekli hazırlıkları başlattı. Bu seferde alınacak ganimetin sadece Hudeybiye'de bulunanlar arasında dağıtılacağını bildirerek, cihad sevabı amacıyla katılmak isteyenlerin de gelebileceğini bildirmişti. Hudeybiye dönüşünden 20 gün sonra, iki yüzü süvari bin dört yüzü piyade olan 1600 kişilik ordusuyla Medine'den hareket etti. Yaralıları tedavi etmek, yemek pişirmek gibi geri hizmetlerde yardımcı olmak üzere aralarında Ümmü Seleme ve Safiyye bint Abdülmuttalib'in de bulunduğu 20 hanım sahâbî de sefere katılmıştı.

Hızlı bir yürüyüşle, dört gün sonra bir gece vakti Hayber şehrine ulaşıldı. Hz. Peygamber, benzeri durumlarda olduğu gibi, gece baskını yapmadı ve sabahı bekledi. Ayrıca Gatafan oğullarından Hayberliler'e gönderilecek yardımı engellemek amacıyla, onların gelebileceği istikametteki yollara birlikler yerleştirdi. Bu tedbirleriyle onların yardım teşebbüslerini sounuçsuz bıraktı. O sırada şöyle dua ediyordu: "Allahım! Biz bu şehir ve halkının hayrını istiyoruz. Bu şehrin halkına ve kötülüklerine karşı sana sığınıyoruz." (İbnü'l-Esîr, II, 217).

Sabah vakti bahçe ve tarlalarına gitmek üzere kalelerinden çıkan Hayberliler, İslâm ordusunu görünce korku içinde kalelerine çekilip kapıları kapattılar. Hz. Peygamber önce Yahudileri İslâm'a davet etti. Teklifin reddedilmesi üzerine, Hayber kalelerini kuşatma altına aldı. Kalelerin civarında çok şiddetli çatışmalar yapılıyor ancak Yahudiler teslim olmaya yanaşmıyordu. Taarruz önce Netât bölgesinde yoğunlaştırıldı ve buradaki kaleler alındı. Ardından Şıkk ve nihayet Ketîbe bölgesindekiler fethedildi. En şiddetli çatışmalar, Kamûs kalesinin fethi sırasında yaşandı ve Hz. Ali özellikle burada büyük kahramanlıklar gösterdi (7/629).

Çatışmalar sırasında on beş şehit verilmiş, buna karşılık doksan üç Yahudi öldürülmüştü. Hayberliler, ziraat işlerini iyi bildiklerini söyleyerek topraklarında yarıcı olarak kalma teklifinde bulunmuşlardı. Hz. Peygamber, İslâm devletinin gerekli gördüğünde onları topraklarından çıkarma hakkını saklı tutarak bu teklifi kabul etti. Böylece Yahudiler yıllık tarım mahsülünün yarısını İslâm devletine vereceklerdi. Hayber'de ele geçirilen taşınabilir ganimetlerin dörtte biri gazilere paylaştırıldı ve beşte biri Hz. Peygamber ve ganimet ayetinde belirtilenlere bölüştürülmek üzere beytülmale ayrıldı. Benî Nadîr liderlerinden savaşta öldürülen Huyeyy b. Ahtab'ın gizlediği hazinesi bulunarak fakirlere dul ve yoksul kadınlara dağıtıldı. Ele geçirilen Tevrat nüshaları Yahudilere geri verildi. Diğer taraftan Necâşî'nin tahsis ettiği gemiyle Arabistan'a dönen Ca'fer b. Ebû Tâlib başkanlığındaki son muhâcîr kafilesi Hayber'e geldi. Hayber'in fethinden hemen sonra Ca'fer'i karşısında

gören Resûlullah, “Hangisine sevineceğimi bilmiyorum. Hayber’in fethine mi, yoksa Ca’fer’in gelişine mi?” diyerek onu kucaklayıp alnından öptü ve elde edilen ganimetten on altı arkadaşıyla birlikte ona pay ayırdı.

Hayber’in fethi, bölgedeki diğer Yahudi yerleşim merkezlerini de etkiledi. Bir heyet gönderen Fedek halkı, Hayberliler’e tanınan şartlarla sulh istedi. Teklifleri kabul edilince, savaşız alındığı için Hz. Peygamber’in tasarrufuna bırakıldı. Teyma Yahudileri de aynı şartla İslâm devletinin hakimiyetini tanıdılar. Müslümanlara karşı koymak isteyen Vâdilkurâ Yahudileri, işin başında teslim olmak zorunda kaldılar ve onlar da topraklarında yarıcı olarak bırakıldılar. Böylece Medine için bir düşman yuvası haline gelen ve önemli bir tehdit oluşturan Hayber galesi bertaraf edildiği gibi, Arabistan’daki Yahudi kolonileri İslâm devletinin hakimiyetini tanımış oldu.

Hayber’in fethinden sonra Resûlullâh birkaç gün orada kaldı. Bu sırada Zeyneb adındaki bir Yahudi kadın, zehirlemek amacıyla kendisine kızartılmış oğlak eti ikram etmişti. İlk lokmada durumu fark eden Hz. Peygamber, lokmayı ağzından çıkardı. Ancak etten yiyen Bişr b. Berâ isimli sahabi zehirlenip öldü. Bu kadının kısas uygulanarak öldürüldüğü veya affedildiği rivayetleri vardır.

Hz. Peygamber bu gazveden sonra, esirler arasında bulunan Yahudi liderlerden Huyeyy b. Ahtab’ın kızı Safiyye’yi kendisiyle evlenme veya ailesine geri dönme hususunda serbest bıraktı. Kendisiyle evlenmeyi tercih ederek Müslüman olan Safiyye ile evlendi.

UMRETÜ’L-KAZÂ

Hudeybiye Antlaşması’nın üzerinden bir yıl geçince, Hz. Peygamber, hicrî yedinci yılın Zilkâde ayında antlaşmada kararlaştırılan umre için hazırlık yapılmasını söyledi. Hudeybiye’de bulunanlar başta olmak üzere 2.000 kişiyle birlikte umre için Mekke’ye doğru yola çıktı. Yanına 70 kurbanlık deve aldırılmıştı. Müslümanların yaklaştığını duyan Mekkeliler üç günlüğüne şehri terk ederek civardaki tepe ve dağ yamaçlarına çekildi. Büyük bir sevinç içinde telbiye getirerek Mekke’ye giren Müslümanlar, Kâbe’yi görünce tekbir getirmeye başladılar. Resûlullâh’ın peşinden tavaflarını yaptılar. Ardından Safâ ve Merve tepeleri arasında sa’y yaptılar, güçlü ve kuvvetli olduklarını göstermek için tavaf ve sa’y esnasında dimdik bir halde koşarcasına omuzlarını silke silke yürüdüler. Bilâl-i Habeşî Kâbe’nin damına çıkarak öğle ezanını okudu ve ardından öğle namazı kıldı. Daha sonra tıraş olup kurbanlarını keserek ihramdan çıktılar. Böylece kendilerine verilen üç günlük süre içinde, bir yıl önce eda edilemeyen umrenin yerine yapıldığı için umretü’l-kazâ denilen umrelerini tamamlamış oldular. Fetih suresinin 27. ayetinde bildirildiği şekilde Resûlullah’ın rüyası doğru çıkmış ve huzur içinde Kâbe ziyaret edilmişti (7/629).

DİKKAT

Umretü’l-kaza sırasında dağ ve tepelerden müslümanları seyreden müşrikler, onların olgun davranışlarından etkilendiler. İslâm’ın onlara kazandırdığı değerleri ve geleceğin Müslümanlara ait olacağını fark ettiler. Bu yönüyle umre bir gönül fethine dönüştü. Nitekim Kureyş eşrafından Hâlid b. Velid, Amr b. Âs ve Osman b. Talha bu ziyaretten kısa bir süre sonra Medine’ye gelip Müslüman oldular.

Hz. Peygamber'in Son Evliliği

Hz. Peygamber bu umre esnasında son evliliğini yaptı. Amcası Abbas'ın baldızı Meymûne'nin teklifini kabul edip onunla evlendi. Mekkelileri de çağıracağı bir düğün yemeği vermek maksadıyla, üç günlük sürenin uzatılmasını teklif etmişti. Kabul edilmeyince, üç gün sonra Mekke'den ayrıldı. Büyük bir sevinç içinde Medine'ye döndü.

MÛTE SAVAŞI

Müslümanlarla Bizans arasında yapılan ilk savaş olan Mûte Savaşı'nın sebebi Hz. Peygamber'in Busrâ emirine gönderdiği elçi Hâris b. Umeyr el-Ezdfî'nin, Mûte'den geçerken, Bizans adına bölgeyi idare eden Hıristiyan Gassânî emiri Şurahbil b. Amr tarafından öldürülmesidir. Diğer taraftan Resûl-i Ekrem'in aynı yıl içinde (Rebiülevvel 8/Temmuz 629) bölge halkını İslâm'a davet için Belkâ'ya bir günlük mesafedeki Zâtuatlah'a gönderdiği onbeş kişilik heyet üyeleri, oka tutularak şehit edildi. İçlerinden sadece Ka'b b. Umeyr yaralı olarak kurtuldu ve bu acı haberi Medine'ye getirdi.

Devletlerarası hukukun ihlal edilerek elçisinin öldürülmesini bir savaş sebebi sayan Hz. Peygamber, Mûte'ye göndermek üzere Zeyd b. Hârise kumandasında 3.000. kişilik bir ordu hazırladı. Zeyd'in şehit düşmesi halinde Cafer b. Ebû Tâlib'in, Cafer şehit düşerse Abdullah b. Revâha'nın kumandanlık yapmasını, Abdullah da şehit düşecek olursa askerlerin kumandanı kendilerinin seçmesini emretti. Mûte'ye kadar giderek elçiyi öldüren Şurahbil b. Amr ve halkını önce İslâm'a davet etmelerini, kabul etmezlerse savaşmalarını istedi. Kadınları, çocukları, yaşlıları ve manastırlara çekilmiş münzevileri öldürmemeleri, evleri yıkıp tahrip etmemeleri, ağaçları kesmemeleri talimatını verdi. Ardından ordusunu Seniyyetü'l-Vedâ tepesine kadar uğurladı.

İslâm ordusunun Medine'den kuzeye doğru hareket ettiğini öğrenen Şurahbil b. Amr, o sırada bölgede bulunan Bizans imparatorundan yardım istedi. İmparator Herakleios İran'la savaş için hazırladığı birlikleri onun yardımına gönderdi. Bölgede yaşayan Arap kabilelerinin de bu orduya katılmasıyla Bizans ordusunun mevcudu yüz bini aşmıştı. Üç bin kişilik ordusuyla Maân'a kadar gelip orada karargah kuran Zeyd b. Hârise, düşman ordusunun büyüklüğünün öğrenilmesi üzerine meseleyi arkadaşlarıyla müzakere etti. Hz. Peygamber'e haber verilip ondan gelecek talimata göre hareket edilmesi teklifi kabul edilmek üzereydi. Ancak üçüncü kumandan olarak tayin edilen Abdullah b. Revâhâ, etkili bir konuşma yaparak, savaşılması gerektiğini, yenseler de yenilseler de iki mutlu sondan birine (zafer ve şehitlik) ulaşacaklarını söyledi. Bunun üzerine savaş kararı alındı ve Mûte'ye doğru harekete geçildi.

Mûte'ye varınca savaş düzenine geçen İslâm ordusu, kendisinin en az otuz katı olan büyük bir orduyla savaşa girdi. Çarpışmaların ilk safhasında Zeyd b. Hârise şehit düştü. İkinci kumandan Câfer b. Ebû Talib de şehit düşünceye kadar kahramanca çarpıştı. Onun ardından sancağı devralan ve şiirler okuyarak savaşan Abdullah b. Revâhâ'nın da şehit düşmesi üzerine, askerler Hâlid b. Velid'i kumandan seçtiler. Akşama doğru kumandayı eline alan Hâlid, hava kararınca kadar çatışmayı devam ettirdi. Onun etrafında kenetlenen sahabiler, ani saldırıyla pek çok düşman askerini öldürdüler. Geceleyin iki taraf karargahına çekildi.

Hâlid b. Velid, düşman ordusunun büyüklüğünü dikkate alarak farklı bir taktik uygulamayı düşündü. Ordunun sağ tarafındaki askerleri sola, soldakileri sağa, öndekileri arkaya ve arkadakileri öne almak suretiyle, düşman üzerinde geceleyin kendilerine yardım birliklerinin katıldığı intibamı uyandırmaya ve ani bir taarruzun ardından birliklerini emniyet içinde çöle doğru geri çekmeye karar verdi. Sabahleyin ani bir taarruza geçti. Karşılarında değişik simalar gören düşman askerleri, Müslümanlara yardım geldiğini sanıp korkuya kapıldılar ve gerilemeye başladılar. Beklediği anın geldiğini gören Hâlid, ordusunu hızlı bir şekilde geri çekti. Kendileri için bir tuzak kurulmasından ve Hâlid'in kendilerini çöle çekip orada savaşmak istemesinden endişe eden düşman askerleri, müslümanları takip cesaretini gösteremeyince savaş sona erdi. Hâlid b. Velid, ordusunu Medine'ye getirdi (8/629). Bu savaşta 15 şehit verilmiştir.

DİKKAT

Mûte'de iki ordu arasındaki çatışmalar devam ederken kendisine savaş alanı gösterilen Hz. Peygamber, mescidinin minberinden kumandanlarının şehit düşme anlarını ashâbına şöyle anlatmaktaydı:

“Zeyd sancağı eline aldı, şimdi vurulup şehit düştü. Sonra sancağı Câfer aldı, o da şehit oldu. Sancağı daha sonra Revâhâ'nın oğlu aldı ve o da şehit düştü. Sancağı son olarak Allah'ın kılıçlarından biri aldı. Nihayet Allah, mücahitlere fethi müyesser kıldı.”

Hz. Peygamber, bu sözleriyle Mûte Savaşı'nın Müslümanlar açısından bir zafer olduğunu müjdelemişti. Medine'ye ulaşan Mûte gazilerini savaştan kaçanlar olarak görenleri de uyardı ve onların savaş gereği geri çekilen muzaffer askerler olduğunu söyledi. Büyük bir düşman ordusu karşısında çok az zayıt vererek geriye çekilmeyi başaran Hâlid b. Velid, bu sebeple Hz. Peygamber'in kendisine verdiği “Seyfullah” (Allah'ın kılıcı) lakabıyla meşhur olmuştur.

Bazı Seriyeler

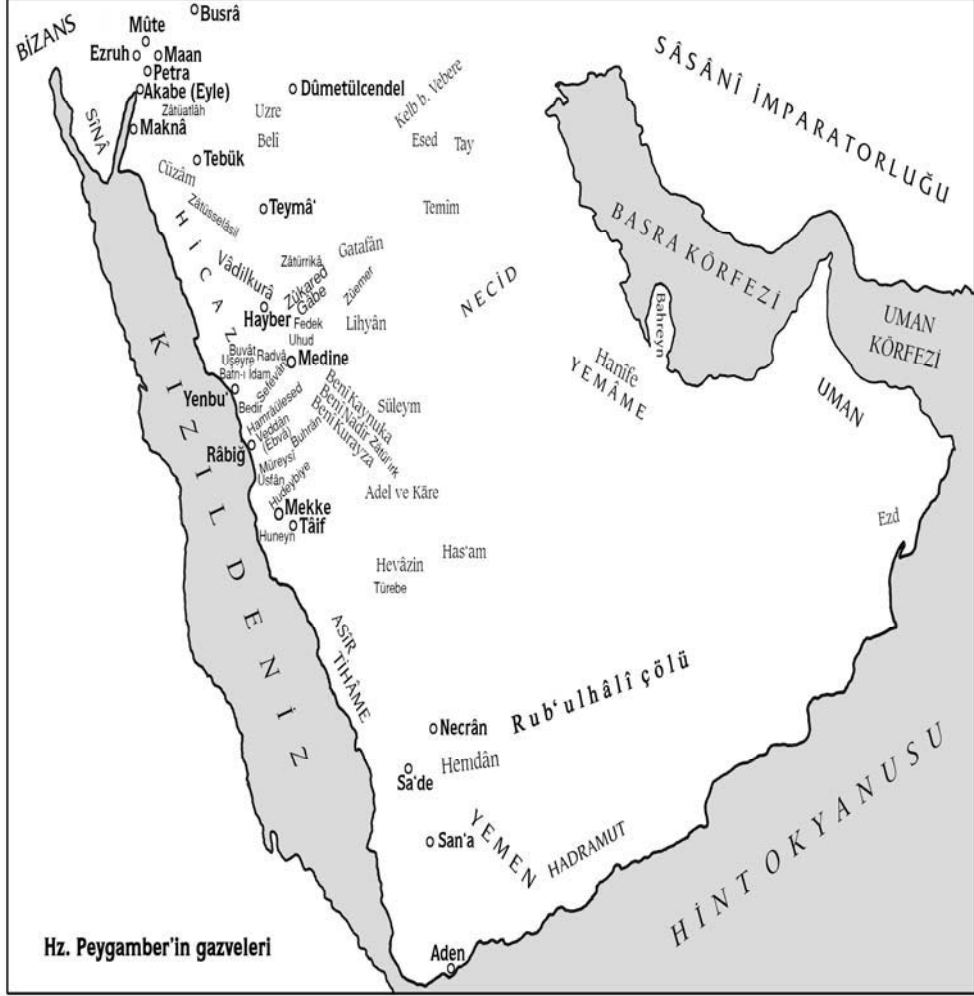
Mekke-Medîne arasındaki bölgede yaşayan Arap kabileleri, saldırılar düzenleyerek Medîne civarındaki korulukları yağmıyorlardı. Hz. Peygamber, bu yüzden onlara karşı seriyeler göndermek zorunda kalıyordu. Hicretin 8. yılında gönderilen seriyelerin en önemlisi, aynı zamanda “Zâtü's-selâsil vak'ası” olarak bilinen Amr b. Âs seriyesidir.

Kudâa'nın bazı kollarının, Medîne meralarında otlayan sürüleri yağmalamak için bir hazırlık yaptıkları duyulmuştu. Hz. Peygamber, onlara bu fırsatı vermemek için, Amr b. Âs komutasındaki 300 kişilik bir seriyeyi onların üzerine gönderdi. Amr, yolda bulunduğu sırada düşmanın kalabalık olduğunu öğrenince Medîne'ye adam gönderip yardım istedi. Ebû Ubeyde b. Cerrâh komutasında gönderilen 200 kişilik takviye kuvvetinin içinde. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer de bulunuyorlardı.

İyi bir asker ve başarılı bir diplomat olan Amr, harekât sırasında gerekli gördüğü bütün tedbirleri çekinmeden almış, itirazlara kulak asmamıştı. Havanın çok soğuk olmasına rağmen geceleyin ateş yakılmasına ve bozguna uğrayıp kaçan düşmanın takip edilmesine izin vermemişti. Ayrıca yolda gusletmek mecburiyetinde kalanlara da yıkanma izni vermemiş, teyemmümlerini emretmişti.

Peygamberimiz, her seriyye dönüşünde, askerî harekâta katılan komutan ve askerlerinin intibâlarını dinlerdi. Seriyede bulunanlar, bu uygulamaları sebebiyle Amr'dan şikâyetçi olmuşlardı. Amr b. Âs, kendisini şöyle savundu:

“Ateş yaktığımız takdirde, düşman mevcudumuzun azlığını anlardı. Kaçan düşmanı ise, bir pusuya düşmemek için takip ettirmedim. Hava soğuktu, su ile yıkanmak hayatı tehlikeye atmak olurdu, bu sebeple buna da mani oldum.” Peygamber Efendimiz, Amr'ın aldığı bu askerî tedbirleri takdirle karşıladığını ifade edince mesele kapandı.

Resim 5.1: Mahmudov, E. (2010). Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları, İstanbul, s. 496, 498.

MEKKE’NİN FETHİ

Hudeybiye Antlaşması’nın üzerinden henüz iki yıl geçmeden Mekke müşrikleri antlaşmayı bozdular. Bu şöyle oldu: Antlaşmanın dördüncü maddesine göre Huzâa oğulları Hz. Peygamber’le, Bekir oğulları ise Mekkeliler’le ittifak kurmuştu. Bekir oğulları, hicretin sekizinci yılı Şaban ayında Huzâa oğullarına bir gece baskını düzenleyip onlardan 23 kişiyi öldürmüşler, canlarını kurtarmak için Hareme sığınanları dahi öldürmekten çekinmemişlerdi. Mekke müşrikleri, bu hain saldırıya silah ve binek bakımından destek vermiş, hatta Safvan b. Ümeyye ve İkrime b. Ebû Cehil gibi Mekkeli bazı gençler yüzlerini gizleyerek baskına katılmıştı. Huzâa lideri durumu bildirmek ve yardım istemek için kırk kişilik bir heyetle Medine’ye geldi. Hz. Peygamber, yardım sözü verip onları yurtlarına gönderdi. Bunun ardından Kureyş liderine bir elçi göndererek, Bekir oğullarıyla ittifaklarını bozmalarını ya da öldürülen yirmi üç şahıs için diyet ödemelerini istedi. Bu iki tekliften biri kabul edilmediği takdirde, kendileriyle savaşılacağını bildirdi. Mekkeliler’in ilk iki şartı reddetmeleri üzerine savaş kararı verdi. Diğer taraftan Mekke liderleri, Hz. Peygamber’in tekliflerini reddettiklerine pişman oldular ve reisleri Ebû Süfyân’ı antlaşmayı yenilemesi için Medine’ye gönderdiler.

Barışı yenilemek için Medine’ye gelen Ebû Süfyân, şehrin bu katliam haberiyle çalkalandığını gördü. Hz. Peygamber’in kendisine olumlu veya olumsuz herhangi bir cevap vermemesi üzerine, onun eşi olan kızı Ümmü Habîbe ve ardından ashâbın ileri gelenlerini dolaşarak yardımlarını istedi. Ancak hiç kimseden destek bulamayınca eli boş bir şekilde Mekke’ye dönüp durumu müşriklere anlattı.

Mekke üzerine yürümeye karar veren Hz. Peygamber, Ebû Süfyân’ın dönüşünün ardından, nereye gidileceği veya kiminle savaşılacağını açıklamadan ashâbına savaşa hazırlanmalarını emretti. Medine çevresindeki Müslüman kabilelere haberci göndererek silahlarını kuşanıp Ramazan ayının ilk günlerinde Medine’ye gelmelerini bildirdi. Savaş hazırlığının Mekkeliler tarafından öğrenilmesini engellemek için Mekke yollarını kontrol altına aldırdı. Ayrıca Mekke üzerine gidileceğini gizlemek için Necid istikametine birlikler gönderdi. Bu tedbirlerin yanı sıra, casusların müşriklere haber ulaştırmasını engellemesi için sürekli Allah Teâlâ’ya yalvarıyordu. Niyeti Mekkeliler’i hazırlıksız yakalamak ve kan dökülmeden teslim olmalarını sağlamaktı. Bu arada Hâtub b. Ebû Beltea isimli sahabi, nefesine aldanıp, yazdığı bir mektupla savaş hazırlıklarını Mekkeliler’e bildirmek istemişti. Vahiy yoluyla bundan haberdar edilen Hz. Peygamber tarafından gönderilen sahabeler, onun mektubunu götüren kadını yolda yakalayıp getirdiler. Hâtub, asla İslâm’dan dönmediğini, bu mektubu Mekke’deki kimsesiz yakınlarına faydası olur düşüncesiyle yazdığını söylüyordu. Hz. Peygamber, Allah Teâlâ’nın Bedir gazileri hakkındaki umûmî af va’dine dayanarak onu affetti.

Ebû Rühm el-Gifârî’yi vekil bırakan Hz. Peygamber, on bin kişilik ordusuyla 10 Ramazan 8 (1 Ocak 630) günü Medine’den ayrıldı. Yolda Mekke’den Medine’ye hicret için gelmekte olan amcası Abbas’la karşılaşınca onu da yanına aldı ve Mekke yakınlarındaki Merrüzzahran vadisine kadar gelerek orada konakladı. Ordusunun kalabalık olduğunu gösterip Mekkeliler’in gözünü korkutmak için geceleyin her askerin bir ateş yakmasını emretti. Diğer tarafta ise Mekkeliler antlaşmayı bozdukları için Müslümanların kendilerine savaş açmalarından endişe ediyor ve şehir dışına

çıkıp bir haber almaya çalışıyorlardı. Bu maksatla şehir dışına çıkan Ebû Süfyân ve iki arkadaşı, etrafı aydınlatan ateşlerin mahiyetini öğrenmeye çalışırken, gözcüler tarafından yakalanıp Hz. Peygamber'in huzuruna getirildi. Mekke lideri, biraz tereddütün ardından Müslüman oldu. Hz. Peygamber, onu bir kaya üzerine çıkartıp, ordusuna onun önünden resmigeçit yaptırdı. Kabile birlikleri geçtikçe hayretini gizleyemeyen ve İslâm ordusunun büyüklüğünü yakından gören Kureyş liderini Mekkeliler'in savaşız teslim olmalarını sağlamak üzere Mekke'ye gönderdi. Onu, "Kâbe'ye sığınanlara, Ebû Süfyân'ın evinde toplananlara veya kendi evlerinde kalanlara dokunulmayacağı" talimatını ulaştırmakla görevlendirdi.

Daha sonra ordusunu dört kola ayırdı, mecbur kalınmadıkça kan dökülmemesini emretti. İşledikleri ağır suçlar sebebiyle on bir erkek ve altı kadın af dışında tutulmuştu; ancak onların da üçü hariç diğerleri affedildi. Hâlid b. Velid'in kumandasındaki birlikler hariç, diğer üç kol Mekkeye çatışmasız girdiler. Ancak güneyden şehre giren Hâlid, küçük bir grubun saldırısıyla karşılaşınca çatışma çıktı. İki Müslüman şehit düşerken 13 müşrik öldürüldü. Çatışma çıkmasına üzülen Hz. Peygamber, müşriklerin saldırıları yüzünden çıktığını öğrenince rahatladı.

Mekke'ye 20 Ramazan (11 Ocak 630) Cuma sabahı girildi. Şehire merkezi birliğin başında giren Hz. Peygamber, sancağını Hacun mevkiine diktirip bir süre dinlendikten sonra, Kâbe'ye yöneldi. Hacerüsved'i selamlayıp öptü. Devesi Kasvâ'nın üzerinde, elindeki sopa ile putları devirerek tavafını tamamladı. Daha sonra ashâbına Kâbe'nin içini ve çevresini orada bulunan putlardan temizlemelerini emretti. Bir konuşma yaparak Mekke'nin harem olduğunu ve bu statüsünün devam edeceğini, hac ve Kâbe idaresiyle ilgili hicâbe ve sikâye dışındaki görevlerin ilga edildiğini açıkladı. Ardından haklarında verilecek kararı öğrenmek için toplanan müşriklere hitap etti. Davetine başladığı günden itibaren yaklaşık yirmi yıl boyunca kendisine ve arkadaşlarına her türlü kötülüğü yapmış, Mekke'den çıkarmakla yetinmeyip savaş üstüne savaş tertiplemiş ve bütün şirk ehlini de yanına alarak İslâm'ı ortadan kaldırmaya çalışmış olan Mekkeliler'e istediği her cezayı verebilecek durumdaydı. Hiç kimsenin de ona itiraz edebilecek hali yoktu. Ancak o, böyle yapmadı ve "Haydi gidiniz, hepiniz serbestsiniz" diyerek onları affettiğini açıkladı. Ayrıca hiç kimsenin malına mülküne dokunulmadı, muhacirlerin geride bıraktıkları ev ve arazilerinin peşine düşülmedi. Fetih günü bir af, bir bağışlama günü oldu. Hz. Peygamber, İslâm'ın ruhunu en iyi şekilde aksettiren bu asil davranışıyla, bütün Mekkeliler'in kısa zaman içinde Müslüman olmalarına zemin hazırlamış, onlara kâinatın en büyük fırsatını sunmuştu. Çok geç de olsa gerçeği anlayan Mekkeliler, bu defa onu yanıltmadılar, öğle namazının ardından önce müslüman olan erkekler, ardından kadınlar Müslüman olarak kendisine biat ettiler. Henüz buna hazır olmadığını bildirenlere de istediklerinden fazla mühlet verdi.

DİKKAT

Hz. Peygamber, İslâm tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olan ve İslâm'ın yayılışını hızlandıran Mekke fethinin ardından birkaç gün Mekke'de kaldı. Bu günlerde bazı sahabileri Mekke civarındaki kabilelere ait, Lât, Menât ve Uzzâ gibi putları yıkmakla görevlendirdi. Ardından bazı kabileleri İslâmiyet'e davet etmek için seriyeler gönderdi. Bu sırada Hevâzin ve Sakif kabilelerinin savaş hazırlığı yaptıklarını öğrenince, yeni müslüman olan Attâb b. Esîd'i Mekke valiliğine tayin edip Huneyn'e doğru hareket etti.

Hâlid b. Velid Seriyyesi

Hız. Peygamber, Mekke fethinin ardından henüz şehirde bulunduğu günlerde, Hâlid b. Velid'i 350 kişilik birliğin başında, Cezîme b. Âmir kabilesine göndermişti. Hâlid onlardan, silâhlarını bırakıp müslüman olmalarını istedi. Tartışmalardan sonra silâhlarını bırakmaya rıza gösterdiler ve müslüman olduklarını ifade etmek üzere “dinimizi değiştirdik” (sabe'na) dediler. Ancak Hâlid, bu sözlerinden onların Müslüman olmadıkları anlamını çıkardı ve esir alıp askerleri arasında taksim etti, ertesi sabah da öldürülmelerini emretti. Ensar ve muhacirlerden olan sahabiler, onların Müslüman olduklarını düşünerek esirleri öldürmediler. Ancak Süleym oğullarından olan askerler otuz kadar esiri öldürdü. Resûlullah durumdan haberdar olunca çok üzüldü. Hâlid'i onların durumu hakkında acele etmekle suçladı ve “Allahım, ben Hâlid'in yaptıklarından berfyim” dedi. Hız. Ali'yi Cezîme kabilesine gönderip öldürülenlerin diyetlerini ödetti ve uğradıkları maddî zararı tazmin ettirdi.

SIRA SİZDE

3

Mekke'nin kan dökülmeden fethedilmesinin sebepleri ve Mekke müşriklerinin affedilmesinin hikmeti arasındaki alakayı açıklayınız.

HUNEYN GAZVESİ

Putperestliğin merkezi Mekke'nin fethi ve halkının İslâm'a girişı, şimdiye kadar Mekkeliler'in yanında yer alan Hevâzin ve Tâif'te oturan kolu Sakif'i yakından etkiledi. Sıranın kendilerine geldiğini düşünen bu iki büyük kabile, Müslümanlara karşı ittifak kurarak savaş hazırlığına başladı. Hız. Peygamber, Hevâzin lideri Mâlik b. Avf'ın kumandasında yürütölen savaş hazırlığını duyunca, haberin teyidi için Abdullah b. Ebû Hadred'i onların yurtlarına gönderdi. Haber doğrulanınca, Attâb b. Esid'i Mekke'de vekil bırakıp, ordusunun başında toplanma noktaları olan Mekke'nin kuzeydoğusunda, girişı Harem-i Şerif'e 36 km. uzaklıkta olan Huneyn vâdisine hareket etti (6 Şevval 8/27 Ocak 630). On bin kişilik fetih ordusuna iki bin Mekkeli yeni müslümanın katılmasıyla asker mevcudu on iki bine çıkmıştı. Henüz iman etmeyen 80 civarında Mekkeli de orduya katılmıştı. Ordunun büyüklüğü, bazı askerleri gururlandırmış, “bu ordu yenilmez” diyenler olmuştu.

Diğer tarafta 30 yaşlarında bir genç olan Hevâzin lideri Mâlik b. Avf, askere cesaret vermek, cepheden kaçmalarını önlemek ve bir ölüm kalım savaşına girmelerini sağlamak maksadıyla, kabilesinin kadınlarını, çocuklarını ve tüm hayvanlarını savaş alanına getirmişti. Zor durumda kalan askerlerin onları Müslümanların eline bırakıp kaçmayacağını düşünmüş, savaştan çok iyi anlayan yaşlı Düreyd b. Sımme'nin “yenilgiye uğrayan askeri hiçbir şeyin geri çeviremeyeceği” ikazlarına aldırmamıştı. Diğer taraftan Hevâzin'in kollarından olan Sakifliler de Uzzâ putunun yıktırılması üzerine kendi putları Lât'ın da tahrip edileceğinden korkup Hevâzinliler'e katılmışlardı.

Düşman, Huneyn vâdisinin dar bir noktasındaki yamaçlara okçularını yerleştirerek İslâm ordusuna pusu kurmuştu. 11 Şevval 8 (1 Şubat 630) tarihinde sabahın alacakaranlığında vâdiye giren İslâm ordusunun Hâlid b. Velid komutasındaki öncü birlikleri, iki taraftan ok yağmuruna tutuldu. Öncü birlikleri geri çekilmek zorunda kalınca panik hali tüm orduyu etkiledi ve askerler kaçışmaya başladı. Ancak Hız. Peygamber, bu zor anda olduğu yerde kaldı ve kaçışan askerlerine seslenerek onları etrafında toplamaya çalıştı; amcası Hız. Abbâs da gür sesiyle ona yardımcı oluyordu. Bu sırada askerlerin

büyük kısmı savaş mahallinden uzaklaşmış, onun etrafında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali başta olmak üzere yüz kadar sahâbi kalmıştı. Resûlullah'ın sebatı ve Hz. Abbâs'ın uzak noktalardan duyulabilen gür sesi sayesinde, İslâm askerleri yeniden Resûlullah'ın etrafında toplanmaya başladılar. Onun emriyle başlayan taarruz, kısa süre içinde kazanılan bir zaferle sonuçlandı. Bozguna uğratılan düşman, kadınlarını, çocuklarını ve mallarını savaş alanında bırakıp kaçtı. Dört Müslüman şehit düşmüş, düşman ise 70 kayıp vermişti. Tevbe sûresinin 25 ve 26. ayetlerinde, savaş sırasındaki bozgunun ve sonunda kazanılan zaferin sebeplerine işaret edilerek şöyle denilmektedir:

“Andolsun ki Allah, size çok yerlerde ve Huneyn gününde yardım etmiştir. Hani o gün çokluğunuz sizi böbürlendirmişti. Fakat size hiçbir yarar da sağlamamıştı. Bütün genişliğine rağmen yeryüzü başınıza dar gelmişti. Nihayet bozguna uğrayarak kaçmaya başlamıştınız. Sonra Allah, resûlünün ve mü'minlerin üzerine güven veren rahmetini indirdi. Sizin görmediğiniz askerler gönderdi ve kâfirleri azaba çarptırıp bozguna uğrattı. İşte kâfirlerin cezası budur.”

Huneyn Gazvesi'nde düşmanın savaş alanına getirdiği kadınlar, çocuklar ve malları oldukları yerde bırakıp kaçması sebebiyle, çok sayıda esir ve bol miktarda ganimet ele geçirildi. Hz. Peygamber, kaçan düşmanın takip edilmesi için, esirler ve ganimetlerin Ci'râne mevkiinde koruma altına alınmasını emretti. Düşman ordusunun büyük bir kısmı komutanlarıyla birlikte Tâif'e, bir kısmı Evtâs'a, geri kalanlar da Nahle'ye doğru gitmişlerdi. Savaşın ertesi günü bir birliği Evtâs'a, bir birliği de Nahle'ye sevkeden Resûl-i Ekrem ordusunun büyük kısmıyla Tâif üzerine yürüdü.

TÂİF KUŞATMASI

Tâif'e ulaşan Sakîf ve Hevâzinliler, şehir surlarının kapılarını kapatıp şehrin kalesinde savaşa hazırlanmışlardı. Bir yıllık erzak depolamışlar ve savunmada kullanmak üzere taş toplayıp bunları atacak sapanlar yerleştirmişlerdi. Onların peşinden Tâif'e kadar gelen Hz. Peygamber, sağlam bir surla çevrili şehri kuşatma altına aldı. İslâm'a girmeyi veya teslim olmayı reddeden Tâifliler erzakları tükeninceye kadar savunmayı devam ettirip sonunda ölüm kalım mücadelesine gireceklerini söylüyorlardı. Kuşatmanın ilk safhasında kalelerden Müslümanları ok yağmuruna tuttular. Atılan oklardan yaralananlar ve şehit düşenler oldu. Bunun üzerine ordugâhını biraz daha geriye çeken Hz. Peygamber, sur içine taş ve yanıcı maddeler atabilen mancınık; ayrıca surlara yaklaşıp tahrip etmekte yararlanan sığır derisiyle kaplı tahtadan yapılmış debbâbe ve dabr denilen savaş araçlarını kullandı. Ancak savunma savaşını iyi bilen Tâifliler, surlara yaklaşmaya çalışan dabr ve debbâbelerin üzerine kızgın yağ veya kızgın demir atarak içindeki askerlerin surlara yaklaşmasına izin vermediler. Hz. Peygamber Tâif'ten çıkıp kendilerine sığınacak kölelerin âzad edileceklerini ilân etti. Bunun üzerine 20 civarında köle kaleden inmeyi başarak müslümanlara katıldı. Bir ay civarında sürdürülen kuşatmanın uzayacağı anlaşılınca, Resûlullah, arkadaşlarıyla bir durum değerlendirmesi yaptı. Nevfel b. Muâviye ed-Di'li'nin, uzun süre beklenilirse Tâifliler'in teslim olmak zorunda kalacağı, kuşatma kaldırılırsa da artık onlardan müslümanlara bir zarar gelmeyeceği şeklindeki görüşünü, yerinde bulup kuşatmayı kaldırdı (8/630). Kuşatma sırasında on bir (veya on dört) şehit verilmişti. Kuşatmayı kaldıran Hz. Peygamber, Huneyn esir ve ganimetlerinin beklendiği Ci'râne'ye hareket etti. Tâif'ten ayrılırken,

Tâifliler aleyhinde bedduada bulunması istenince, Allah'tan onlara hidayet nasip etmesini ve onları Müslüman olarak kendisine göndermesini istedi. Resûl-i Ekrem'in bu sözleri, Tâif'in kan dökülerek fethedilmesini istemediği ve Tâif halkının müslüman olarak kendisine gelmeleri beklentisi içinde fethi tehir ettiği şeklinde de yorumlanmıştır. Gelişmeler bu yorumu teyid etmektedir. Şöyle ki, Mekke pazarını kaybeden ve İslâmiyet'e giren komşu kabileler tarafından çepeçevre kuşatılan Sakifliler müslümanlarla savaşarak başa çıkamayacaklarını anlayınca, 9/630 yılında Medîne'ye bir heyet göndererek İslâm'ı kabul ettiler.

GANİMETLERİN TAKSİMİ

Hz. Peygamber, 6 Zilkâde 8'de (25 Şubat 630) Cî'râne'ye ulaştı. Altı bin civarında esir ile birlikte, büyük miktarda para, kıymetli eşya ve binlerce küçük ve büyükbaş hayvandan oluşan ganimetin taksimi işine başladı. Bu sırada Hevâzin'den bir heyet Resûlullah'ın huzuruna gelerek pişmanlıklarını arz ettiler. Süt annesi Halîme ve esirler içinde olan sütkardeşi Şeymâ dolayısıyla akraba olduklarını söyleyip kendilerini affetmesini ve esirlerle mallarını geri vermesini istediler. Hz. Peygamber, onlara esirlerle malları arasından birini tercih etmelerini söyledi. Heyet üyeleri savaş esirlerini tercih ettiklerini bildirdiler. Bunun üzerine, kendisi ve ailesinin payına düşen esirleri serbest bıraktığını söyledi. Namazın ardından ashâbına hitap ederek onların da hisselerine düşen esirleri serbest bırakmalarını isteyeceğini ifade etti. Namazdan sonra askerler arasında taksim edilen esirlerin geri verilmesi için bir konuşma yaptı. Onu dinleyen sahabiler, ellerindeki esirlerin tamamını serbest bıraktı. Bundan etkilenen Hevâzinliler vakit geçirmeden İslâm'a girdiklerini açıkladılar.

Ganimetlerin beşte biri beytülmale ayrıldı, kalanı gaziler arasında paylaştırıldı. Bütün askerlerin hisseleri dağıtıldıktan sonra, yeni Müslüman olmuş Mekke eşrafı ve diğer kabile liderlerine beytülmale ayrılan beşte birlik hisseden fazla miktarda pay ayrıldı. Kur'an'da "müellefe-i kulûb/kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenenler" adıyla anılan bu şahıslara yapılan ayrıcalıkla, onların bu lütuf sayesinde samimi birer Müslüman olmalarını sağlamak hedefleniyordu.

DİKKAT

Cî'râne'de Hz. Peygamber'in yeni Müslüman olmuş Mekke eşrafına ganimet malından bol miktarda hisse vermesi, Ensar gençlerinin kıskançlığına yol açmıştı. Bunu duyan Peygamberimiz, sadece Ensarın katıldığı bir toplantıda, bunun sebebinin açıkladı. Onları son derece etkileyen sözlerini şöyle bitirdi: "Eğer hicret şerefi ve fazileti olmasaydı, muhakkak ensârdan bir fert olmak isterdim." (İbn Hişâm, II, 490).

Bazı Arap Emirliklerine Elçiler Gönderilmesi

Huneyn gazvesinden sonra, Arabistan yarımadasında müslümanlara karşı koyabilecek ve onlarla boy ölçüşebilecek askerî veya siyasî bir güç kalmamıştı. Dolayısıyla bu gazve, yarımada halkından putperest Araplarla yapılan son büyük çarpışma oldu. Bu gruplara karşı daha sonra yapılan mücadele, küçük çatışmalar şeklinde geçti. Ganimetleri taksim edip ardından umre yaptıktan sonra Medîne'ye dönen Rasûlullah, Arabistan'da yaşayan Arap kabilelerinin aşağı yukarı tamamına elçiler gönderdi. Yarımada da yaşayan Ehl-i Kitap mensuplarına da heyetler göndererek İslâma çağırı

Diğer taraftan Arap kabilelerinin pekçoğu Medîne'ye heyetler göndermeye başladılar.

Peygamberimiz'in Oğlu İbrahim'in Doğumu

Peygamber Efendimiz'in son çocuğu İbrahim, hicretin sekizinci yılı içinde doğdu. Daha önce belirtildiği gibi İbrahim'in annesi, Mısır Mukavkısı tarafından hediye olarak gönderilmiş olan Mâriye isimli kadındı. Peygamberimiz'in kızlarından Zeynep bu yıl vefat etti.

Mescid-i Nebevî'ye Minber Yapılması

Hicrî sekizinci yılın sonlarına doğru, önceden minberi olmayan Mescid-i Nebevî'ye üç basamaklı bir minber yapıldı. Resûlullah (s.a.v.) bundan itibaren hutbelerini bu minberin üçüncü basamağında okumaya başladı.

TEBÜK GAZVESİ

Tebük, Medîne'nin kuzeyinde, Suriye ticaret yolu üzerinde, Medine'ye 700 km. uzaklıktadır. Kur'an'da Tebük Gazvesi'nin düzenlendiği zamana "Sâatü'l-'usre" (güçlük zamanı) denildiği için (Tevbe 9/117) orduya ceysü'l-'usre" güçlük ordusu", gazveye Gazvetü'l-'usre "güçlük gazvesi" adı verilmiştir. Tebük Gazvesi'nin sebebi, Bizanslılar'ın Medîne'ye saldırı için savaş hazırlığı yaptığı, Suriye'deki hıristiyan Arap kabilelerinin de onlara katıldığı haberinin alınmasıdır.

Bu haber yaz mevsiminin en sıcak günlerinde alınmıştı (Receb 9/Ekim 630). Ayrıca önemli bir kıtlığın yaşandığı bu günlerde hurmalar ve diğer meyveler olgunlaşmak üzereydi. Hz. Peygamber, bu haber üzerine derhal savaş hazırlığını başlattı. Daha önceki gazvelerinde kiminle savaşılacağını son ana kadar gizler, hatta başka bir tarafa gitmek istediğini göstermeye çalışırdı. Ancak bu defa şartların ağırlığı ve özellikle düşman ordusunun büyüklüğü sebebiyle, kiminle savaşılacağını baştan itibaren açıkladı. Çünkü askerlerin ona göre hazırlık yapmasını istiyordu.

Bu arada münâfıklar, bozgunculuk yapıyorlar, bu sıcakta sefere çıkılmaz diyerek müslümanları seferden alıkoymaya çalışıyorlardı (Tevbe sûresi, 9/91). Onlardan bazıları, bu maksatla bir Yahûdî evini merkez edinmişlerdi. Bu ev ateşe verilerek yakıldı. Birtakım bedevîler savaşa gitmemek için izin istiyorlardı. Müslümanlardan bir kısmında da, sefere karşı bir isteksizlik vardı. Bu yüzden nazil olan âyetlerle uyarıldılar:

"Ey iman edenler! Size ne oldu ki, 'Allah yolunda seferber olunuz!' denilince yerinize yığıldınız kaldınız? Yoksa Ahiret'ten vazgeçip dünya hayatına razı mı oldunuz. Fakat o dünya hayatının saâdeti, Ahiret saâdetinin yanında pek az bir şeydir. Eğer seferber olmazsanız, Allah size sızlatıcı bir azap ile azabeder ve yerinize başka bir kavim getirir (ve emirlerini o kavme infaz ettirir) de siz Peygamber'e hiçbir sûretle zarar veremezsiniz. Ve Allah herşeye kadirdir. Eğer siz Peygamber'e yardım etmezseniz, ona Allah yardım eder. Ve şimdiye kadar yardım etti de... (Tevbe 9/38-40).

Bu âyetlerin inmesinin ardından seferberlik hazırlığı hızlandı. Peygamberimiz kıtlık ve asker fazlalığı dolayısıyla savaş hazırlıkları için yardım kampanyası başlattı. Hz. Ebû Bekir bütün malını, Hz. Ömer ise

yarısını getirdi. Miktar olarak en büyük yardımı yapan Hz. Osman, bütün levâzımâtıyla 3 yüz deve ve bin dinar bağışladı. Müslüman kadınlar da mücevherlerini teslim ederek kampanyaya katıldılar.

Resûlullah, kısa sürede toplanan 30 bin kişilik ordusuyla yola çıktı. Medîne'de vekil olarak bu defa Hz. Ali'yi bırakmıştı. Orduyla Vedâ tepesine kadar gelen baş münâfık Abdullah b. Übey, adamlarıyla birlikte geri döndü. Bazı münâfıklar, ganimet arzusuyla bu sefere katılmışlardı. Sefer esnâsında yine fitne çıkarmaya çalıştılar. Bu sefer hakkında inen âyetlerde, münâfıkların gerçek yüzleri bütün açıklığıyla ortaya konulmuştur.

İslâm ordusu, uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra Tebük'e ulaştı. Ancak Bizans ve onu destekleyen Araplardan bir hareket görülüyordu. Neticede alınan haberin asılsız olduğu anlaşıldı. Peygamberimiz, 20 gün civarında Tebük mevkiinde bekledi. Orada kaldığı bu süre içinde, Eyle, Cerbâ ve Ezruh gibi merkezlerin yerel yöneticileriyle antlaşmalar yaptı. Bu idareciler, Tebük seferinin hazırlıkları sırasında inmiş olan Tevbe suresindeki cizye ayeti (ayet 29) hükmünce, cizye vergisini ödemek şartıyla İslâm devletinin hakimiyetini tanıdılar. Bu ayete göre Ehl-i kitap olanlar önce İslâm'a davet edilir, kabul etmeyip kendi dinlerinde kalmak isterlerse, cizye ödemeleri şartıyla İslâm devletinin egemenliğini kabul etmeleri teklif edilirdi. Bunu da kabul etmedikleri takdirde onlarla savaşılırdı. Cizye ayeti ilk defa Tebük seferi esnasında bu yerleşim merkezlerinde yaşayan Yahudî ve Hristiyanlara uygulandı.

Düşmanın harbetmek niyetinde olmadığı kesin olarak anlaşılınca, Resûlullah, daha fazla beklemenin faydasız olacağı kanaatine vardı ve ordusuna geriye dönüş emrini verdi. Sefer dönüşü Medîne'ye yaklaşıldığı sırada, Peygamberimiz'i karşılayan bir grup münâfık, Kubâ köyünde yapmış oldukları bir mescidde namaz kılmasını istediler. Bu sırada inen âyette, bu yapının münâfıkların toplanması için yapılmış bir fitne yuvası olduğu haber verildi (Tevbe, 9/107). Resûlullah, birkaç sahabe göndererek Kur'an dilinde "Mescid-i Dırâr" diye isimlendirilen bu yapıyı yıktırdı.

Peygamberimiz, her sefer dönüşünde, mescidinde sefere katılmayanların mazeretlerini dinlerdi. Tebük seferine katılmayan 80 kişi, Mescid-i Nebevî'ye gelerek uydurdukları mazeretlerini açıkladılar. Peygamberimiz, onların dilleriyle söylediklerini esas alarak, kalplerinde gizledikleri gerçeği Allah'a havale etti. Bu arada Ensar'dan savaşa katılmayan üç kişi (Ka'b b. Mâlik, Mürâre b. Rebî ve Hilal b. Ümeyye) doğruyu söylediler. Geçerli bir mazeretleri olmadığı halde seferden geri kaldıklarını beyan ettiler. Peygamberimiz, onları toplumdan tecrit etmekle cezalandırdı. Diğer müslümanların onlarla konuşmasını yasakladı. Bu yasak üzerine, 50 gün boyunca hiçbir müslüman onlarla konuşmadı. Allah'tan başka sığınacak kapı olmadığını anlayan bu üç kişi, büyük bir pişmanlık içine girmişlerdi. Geniş yeryüzü, artık kendilerine dar geliyordu. Nihâyet Cenab-ı Allah, indirdiği âyetle, büyük bir imtihana tabi tuttuğu üç kulunu affettiğini bildirdi (Tevbe 9/118-119). Bu hâdise, İslâm toplumunda sosyal sorumlulukların dağılımındaki hassasiyeti göstermesi açısından çok dikkat çekicidir.

SIRA SİZDE

Tebük seferi hazırlıklarında yürütülen kampanyayı değerlendiriniz. Müslümanların duyarlılığı ve samimiyetine karşılık münâfıkların hazırlıkları sabote etmeye yönelik çalışmalarını gözden geçiriniz.

HEYETLER YILI

Müzeyne kabilesi, hicretin beşinci yılında İslâm'a girdiklerini bildirmek için Medine'ye bir heyet göndermişti. Ancak Mekkeliler'le Hudeybiye Antlaşması yapıncaya kadar, Medine'ye gelen kabile heyetleri yok denecek kadar azdı. Mekke müşriklerinin bu antlaşmayla İslâm devletini resmen tanımaları, dînî, siyâsî ve ticarî nüfuzları altındaki müşrik Arap kabilelerinin tümünü etkiledi. Bu kabilelerden bazıları, bu sulhun yapılmasından itibaren Medine'ye siyâsî heyetler göndermeye başladılar.

8 (630) yılında Mekke'nin fethinin ardından Kureyşlilerin, Huneyn Savaşı'nın ardından da kalabalık Hevâzin kabilesinin İslâm'ı kabul etmesi, İslâmiyet'in kısa süre içinde bütün Arabistan'a yayılmasına zemin hazırladı. Tebuk seferiyle de, önemli siyasi bir zafer kazanılmış; ayrıca Arabistan'ın kuzey kısmı İslâm hakimiyetine girmişti. Bu gelişmeler üzerine, Arabistan'ın çeşitli bölgelerinde yaşayan kabileler, Medine'ye heyetler göndermeye başladılar. İslâma girmek için adeta Kureyş'in İslâmiyeti kabulünü bekleyen bu kabileleri temsil eden heyetlerin sayısı gittikçe artıyor; Medine'ye gelen heyetler Hz. Peygamber'e İslâm'a girdiklerini açıklıyorlardı. Nasr suresinde bu hususa şöyle işaret edilmiştir:

“Allah'ın yardımı ve fetih geldiği, insanların dalga dalga Allah'ın dînine girdiklerini gördüğün zaman, Rabb'ini överek tesbih et. Ondan mağfîret dile. Çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir.” (Nasr 110/1-3).

Kabile heyetleri en yoğun olarak hicretin 9. Yılında (630-631) geldiler. Onun için bu yıla “heyetler yılı/senetü'l-vüfûd” denildi. Heyetlerin gelişi onuncu yılda da devam etti. Heyet gönderen kabilelerin sayısı 70'i aşıyordu. Medine'de bazen on gün bazen daha uzun süre kalan heyetler ashâbtan bazılarının evlerinde ağırlanıyorlardı. Bazı evler misafîrhane olarak tahsis edilmişti, ayrıca Mescid-i Nebevî'nin bitişiğindeki Suffe ve mescidin yanında kurulan çadır misafîrhane olarak kullanılıyordu. Heyetlerin büyük bir kısmı, İslâm'a girdiklerini açıklamak üzere geliyordu. Bunların arasında Sakîf heyeti gibi İslâm'ı kabul etmek için bazı şartlar ileri sürenler oluyordu. Tağlib kabilesi ve Necran hıristiyanları gibi Ehl-i Kitab'a mensup birkaç kabile de eski dinlerinde kalarak İslâm devletinin hakimiyeti altına girmeyi kabul ettiler.

Hz. Peygamber, heyetleri çok iyi karşılıyor, onları Mescid-i Nebevî'de “Üstüvânetü'l-vüfûd/heyetler sütunu” denilen direğin önünde kabul ederek, her biriyle, kabilelerinin adetleri üzerine muhatap oluyordu. Onlarla yakından ilgilenip, onlara karşı çok nazik davranıyordu. Müslüman olan heyet üyelerinin bir süre Medine'de kalmalarını, bu süre içinde Kur'an okumayı ve dinin temel prensiplerini ve ibadet ahkâmını öğrenmelerini sağlamaya çalışıyordu. Muhacirler ve ensarla birlikte olmalarını ve onların davranışları ve İslâm'ı nasıl yaşadıklarını görmelerini arzuluyordu. Bazılarına emanname ve kendilerine tahsis edilen arazileri bildiren yazı veriyor, bazı kabilelere kendilerinden valiler tayin ediyordu. Hz. Peygamber, İslâm'ı kabul eden bu kabilelere, İslâm dînini öğretecek muallimler gönderiyor; onlara vazifelerini ve takip edecekleri politikayı belirleyen ahitnameler veriyordu. Kabile halkına İslâm dîninin esaslarını ve Kur'an okumasını öğretmelerini, onların dînî meselelerle ilgili her türlü problemlerini çözmelerini istiyordu. Vazifelerini yürütürken Allah rızasını esas almalarını, halka iyi davranmalarını ve dini kuralların tatbikinde ihmal göstermemelerini bildiriyordu.

Bu kabilelere, idareciler, zekat ve vergi memurları da gönderildi. Neticede İslâm dîni tüm yarımada yayıldı, bazı bölgelerde yaşayan ve cizye vergisi ödemek şartıyla İslâm Devleti'nin hâkimiyetini kabullenen birkaç Yahûdî ve Necran halkı gibi Hıristiyan kabileler dışında, bütün Araplar müslüman oldu. Ancak bu süreçte Medine'ye gelen bazı bedevî kabile heyetleri ve heyet içindeki bazı şahıslar, İslâm'ı kabul noktasında samimi değillerdi. İslâm'ı kabul ettiklerini söyleyerek dönmüş olsalar da, bunu kendilerini Müslüman görünmek zorunda hissettikleri için yapmışlardı. Nitekim, Benî Esed ve Benî Hanîfe başta olmak üzere bu kabileler, Hz. Peygamber'in hastalandığını duyunca peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan liderlerinin etrafında dinden döndüler.

Hz. Ebû Bekir'in Hac Emiri Olarak Görevlendirilmesi ve Müşriklere Verilen Ültimat

Hac, hicretin 9. yılında (631) farz kılındı. Ancak Hz. Peygamber, henüz İslâm'a girmeyen müşriklerin de hacca geleceğini ve bazılarının , adetleri olduğu üzere, Kâbe'yi çıplak tavaf edeceğini bildiğinden bu yıl bizzat hacca gitmedi ve Hz. Ebû Bekir'i hac emiri olarak görevlendirdi. Hz. Ebûbekir'in, 300 hacı adayıyla birlikte Mekke'ye hareket etmesinden kısa bir süre sonra, Tevbe sûresinin müşriklerle daha önce yapılmış olan andlaşmaları konu alan ilk âyetleri nazil oldu. Bunun üzerine Resûlullah, Mekke'ye giderek bu âyetlerdeki müşriklere yönelik bir ulti­matom mahiyetindeki hükümlerini bildirmesi için kendi ailesinden Hz. Ali'yi yola çıkardı. Hz. Ali yolda kabileye yetişti ve durumu Hz. Ebû Bekir'e anlattı. Hac ibâdeti Hz. Ebûbekir'in idaresinde ifa edilirken, Hz. Ali bayramın birinci günü Minâ'da Tevbe sûresinin ilk âyetlerini okuduktan sonra müşriklere dört maddelik şu ulti­matomu açıkladı:

1. Müşrikler bu seneden sonra Kâbe'ye yaklaştırılmayacaktır.
2. Kâbe'yi çıplak tavaf etmek artık yasaklanmıştır.
3. Mü'minlerden başkası cennete giremeyecektir.
4. Önceden yapılmış olan andlaşmalar, süresi doluncaya kadar bozulma­yacak, daha sonra Müslüman olmadıkları takdirde can güvenlikleri kalkacaktır.

Bu ulti­matom etkisini gösterdi. Başta itiraz edenler olmakla birlikte, dört ay beklemeye gerek duymaksızın müşrik kabilelerin tamamı Müslüman oldu.

SIRA SİZDE

5

Arabistan'ın çeşitli bölge ve yörelerinde yaşayan kabilelerin, birbirleriyle yarışarcasına Medine'ye siyasi heyet göndermelerinin sebeplerini araştırınız.

VEDA HACCI VE HUTBESİ

Resûl-i Ekrem, ramazan aylarında her gece Cebrail ile buluşur ve o zamana kadar nazil olan âyetleri onunla mukabele ederdi. Hicretin 10. yılı Ramazan ayında ise Cebrail, kendisine Kur'ân-ı Kerîm'i iki defa tilâvet ettirdi. Resûlullah'ın bunu ecelinin yaklaştığına işaret olarak gördüğü nakledilmiştir. Diğer taraftan her yıl ramazan ayında on gün itikâfa girerken 10. yılın Rama­zan ayında yirmi gün itikafta kalmıştı.

Hız. Peygamber, aynı yıl Zilkâde ayının başında hac hazırlığına başladı. Ashâbına da hacca hazırlanmalarını söyledi; habercilerle durum bütün müslümanlara bildirildi. Hazırlıklarını tamamlayan hacı adayları, kafileler halinde Medîne'ye gelmeye başladılar. Medîne'de Ebû Dücane'yi vekil olarak bırakan Hız. Peygamber, 26 Zilkâde 10 (23 Şubat 632) günü öğle namazının ardından Medîne'de toplanan sahâbilerle birlikte yola çıktı. Hanımlarını ve kızı Fâtıma'yı da beraberinde götürüyordu. Kurbanlık yüz deve aldırmişti. İkinci namazı mikat mahalli Zülhuleyfe'de seferi olarak kıldı. Gece orada geçirildi ve sabahleyin ihrama girildi. Rasûlullah, buradan itibaren telbiye getirmeye başladı. O "Lebbeyk" dedikçe, her taraftan aynı nida yükseliyor, dağ-taş bu sesle yankılanıyordu. On gün sonra 4 Zilhicce Pazar günü Mekke'ye ulaşıldı ve Mekke'yi dolduran hacı adaylarıyla birlikte Kâbe tavaf edildi ve ardından Safâ ve Merve tepeleri arasında sa'y yapıldı.

Pazartesi, Salı ve Çarşamba günlerini de Mekke'de geçiren Rasûlullah, bu günlerde de Kâbe'yi tavaf etti. 8 Zilhicce Perşembe (tevriye) günü Minâ'ya hareket etti. Geceyi orada geçirdi. Arefe günü güneş doğduktan sonra Minâ'dan hareketle, Müzdelife'yi geçerek Arafat'ta kurulmuş olan çadıra indi.

Zeval vaktinden sonra çadırından çıkıp devesi Kasvâ'ya binen Rasûlullah, Arafat vâdîsinin ortasına geldi ve burada meşhur hutbesini okudu. Öğle ve ikinci namazları cem'i takdim ile birlikte kıldı. Ardından akşama kadar dua ile meşgul oldu. Aynı gün akşam üzeri Arafat'ta iken, artık dinin tamamlandığını bildiren Kur'an-ı Kerim'in son âyeti nazil oldu: "*Bugün size dîninizi kemâle erdirdim. Size olan nimetimi tamamladım. Ve size dîn olarak İslâm'ı seçtim.*" (Mâide 5/3).

Resûlullah, güneş battıktan sonra, devesi Kasva'ya binip Arafat'tan ayrıldı. Müzdelife'de konaklayıp, yatsı vakti girince akşam namazı ile yatsı namazını cem'i te'hîr ile birlikte kıldı ve geceyi orada geçirdi. Bayramın birinci günü sabah namazından sonra el-Meş'arü'l-Haram'a geldi. Ardından Cemre-i Akabe'de şeytana ufak taşlardan yedi tane attı. Daha sonra Minâ'ya geldi ve yüzbini aşan ashâbına bir konuşma daha yaptı. Hutbesini bitirdikten sonra kurban kesim yerine geçti ve kurbanlık develerinden altmış üçünü, ömrünün her yılı için bir tane hesabıyla, bizzat kendisi kesti. Diğer develeri Hız. Ali kesti. Daha sonra traş olup ihramdan çıktı. Kurban etinden bir parça yiyen ve kalanının Müslümanlara dağılmasını söyleyen Hız. Peygamber, Kâbe'ye geldi ve Tavaf-ı Sadr'ı yaptı. Zemzem kuyusuna gidip su içti. Sonra tekrar Minâ'ya dönerek bayram günlerini burada geçirdi. Çarşamba günü Harem-i Şerif'e dönüp vedâ tavafını yaptı. Böylece haccını tamamlayıp Medîne'ye doğru yola çıktı (29 Zilhicce/26 Mart 632).

Hız. Peygamber'in Arefe günü Arafat'ta 140.000 civarındaki topluluğa okuduğu, sahâbileriyle vedalaştığı bölümler dolayısıyla "Vedâ Hutbesi" olarak isimlendirilen ve İslâm dîninin temel prensiplerini özet bir şekilde sunan hutbesi, temel insan hakları bakımından eşsiz bir vesikadır. Bu hutbenin ilgili kaynaklardan yapılan bir derlemesi şöyledir:

"Hamd ve şükür Allah'a mahsustur; O'na hameder ve O'ndan yardım isteriz. Allah kime hidâyet nasip ederse, artık onu kimse saptıramaz, sapıklığa düşürdüğünü de kimse hidayete ulaştıramaz. Şehadet ederim ki, Allah'tan başka ilah yoktur, tektir, eşi ortağı ve dengi benzeri yoktur. Yine şehadet ederim ki, Muhammd O'nun kulu ve resûlüdür.

Ey insanlar! Sözlerimi iyi dinleyiniz. Bilmiyorum, belki bu seneden sonra sizinle burada bir daha buluşamayacağım. Ey nas! Bu günleriniz nasıl

mukaddes bir gün ise, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay ise, bu şehriniz Mekke nasıl mübarek bir şehir ise, canlarınız, mallarınız, ırzlarınız da öyle mukaddestir, her türlü taarruzdan korunmuştur.

Ashâbım! Yarın Rabbinize kavuşacak ve bugünkü her hal ve hareketinizden muhakkak sorguya çekileceksiniz. Sakın benden sonra eski sapıklıklara dönüp de birbirinizin boynunu vurmayın. Bu vasiyetimi burada bulunanlar bulunmayanlara bildirsün. Olabilir ki bildirilen kimse, burada işitenden daha iyi anlayarak itâat eder.

Ashâbım! Kimin yanında bir emanet varsa onu sahibine iade etsin. Faizin her türlü sü kaldırılmıştır, ayağımın altındadır. Ancak borcunuzun aslını vermeniz gerekir. Ne zulmediniz ne de zulme maruz kalınız. Allah'ın emriyle faizcilik artık yasaktır. Câhiliyeden kalma bu çirkin adetin her türlü sü ayağımın altındadır.

Câhiliye devrinde güdülen kan davaları da tamamiyle kaldırılmıştır.

Ey nas! Kadınların haklarına riâyet etmenizi ve bu hususta Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınlarınızı Allah emaneti olarak aldınız. Onların namus ve iffetlerini Allah adına söz vererek helâl edindiniz. Sizin kadınlar üzerinde hakkınız olduğu gibi, onların da sizin üzerinizde hakları vardır.

Ey mü'minler! Sözümü iyi dinleyiniz ve iyi muhafaza ediniz. Müslüman müslümanın kardeşidir ve böylece bütün müslümanlar kardeşler. Din kardeşinize ait olan hakka tecavüz helâl değildir. Ashâbım! Nefsinize de zulmetmeyiniz. Nefislerinizin de üzerinizde hakkı vardır.

Ey mü'minler! Sözümü iyi dinleyiniz ve iyi muhafaza ediniz. Arapın Arap olmayana, Arap olmayanların da Araplara karşı hiçbir üstünlüğü yoktur. Bütün insanlar Adem'dendir. Adem de topraktandır. Hiç kimsenin başkaları üzerinde soy üstünlüğü yoktur. Allah katında üstünlük Allah'tan hakkıyla korkma, takvâ ileldir.

Ey inananlar! Size iki emanet bırakıyorum. Onlara sımsıkı sarıldıkça asla yolunuzu şaşırmasınız. Bu emanetler, Allah'ın kitabı Kur'an ve O'nun peygamberinin sünnetidir.

Ey nâs! Devamlı dönmekte olan zaman, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü durumuna dönmüştür. Bir yıl on iki aydır, bunlardan dördü, Zilkâde, Zilhicce, Muharrem ve Receb mukaddes aylardır.

Ashâbım! Bugün şeytan sizin şu topraklarınızda yeniden saltanat ve nüfuz kurma gücünü ebedi olarak kaybetmiştir. Fakat size yasakladığım bu şeyler dışında, küçük gördüğünüz şeylerde şeytana uyarsanız, bu da onu sevindirir, ona cesaret verir. Dininizi muhafaza etmek için bunlardan da uzak durunuz.

Ashâbım! Allah'tan korkun, beş vakit namazınızı kılın, Ramazan orucunuzu tutun, malınızın zekatını verin, âmirlerinize itâat edin. Böylece Rabbinizin cennetine girersiniz.

Peygamberimiz, hutbesinin sonunda ashâbına şöyle dedi: "Tebliğ ettim mi?"

Bu muhteşem kalabalık hep bir ağızdan:

“Evet! Ey Allah'ın Resûlü tebliğ ettin.” karşılığını verdiler. Bunun üzerine Sevgili Peygamberimiz, üç defa:

“*Şahit ol ya Rab!*” dedikten sonra, “*Burada hazır olanlar, benim söylediklerimi burada bulunmayanlara tebliğ etsinler.*” buyurdu.

Bu veciz konuşma, dinleyenlerin tamamının işitebilmesi için gür sesli sahâbîler tarafından tekrarlanmıştı.

Bu konuşmayı yaptıktan yaklaşık üç ay sonra vefat eden Hz. Peygamber, vasiyeti özelliğini taşıyan ve en önemli hususları dile getirdiği bu hutbesinde, insan hayatının, malının ve namusunun mukaddes ve dokunulmaz olduğunu beyan etmiş; can, mal ve ırz emniyetinin önemini açıklamıştır. Toplum düzenini bozan, can, mal ve ırz emniyetini ortadan kaldıran Câhiliye devrinin içki, kumar, faiz ve kan davası gibi bütün kötü âdetlerinin kaldırıldığını bir kere daha ilan etmiştir. Bu yanlış inançların yerine insanların insan olma açısından eşit olduklarını, bütün insanların Hz. Adem'den, onun ise topraktan yaratıldığını hatırlatmıştır. Mü'minlerin kardeş olduğunu; erkeklerin kadınlar üzerinde hakları olduğu gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları bulunduğunu vurgulamak suretiyle toplumda dirlik ve düzeni sağlayan üstün değerleri dile getirmiştir. Kısaca insanlığın birinci derecede dikkate alınması gereken temel ilkeleri özetlemiştir.

Hz. Peygamber bir daha hac yapamadığı ve haccı esnasında ashâbıyla vedalaştığı için bu haccına “Vedâ Haccı” denilmiştir. Daha ziyade bu isimle meşhur olmakla birlikte, Hz. Peygamber'in ilk ve tek haccı olması dolayısıyla “Haccetü'l-İslâm”, hac esnasında hac ibâdetinin bütün hükümlerini ve rükünlerini açıklamış ve uygulamış olması bakımından “Haccetü'l-Belâğ”, İslâm ahkâmının hac ibâdetiyle tamamlanmış olması dolayısıyla da “Haccetü'l-kemal ve't-tamam” adları verilmiştir.

HZ. PEYGAMBER'İN VEFATINDAN ÖNCE YAŞANAN BAZI GELİŞMELER

Veda haccından döndükten bir süre sonra Hz. Peygamber'in sağlığı bozuldu. Aynı günlerde Yemen'de Esved el-Ansî'nin peygamberlik iddiasıyla ortaya çıktığı duyuldu. Mensubu olduğu Ans ve Mezhic kabilesinin diğer kollarının desteğini sağlayan Esved, 600 kadar taraftarıyla San'a'ya saldırdı. Vali Şehr b. Bâzân'ı öldürdü ve onun karısı Âzâd'la zorla evlenip bölgeye hâkim oldu. Hz. Peygamber, bölgedeki valilere ve ileri gelenlere onun ortadan kaldırılması için mektup gönderdi. Sonunda Esved, zorla evlendiği Âzâd'ın yardımıyla öldürüldü. Onun Hz. Peygamber'in vefatından beş veya bir gün önce öldürüldüğü zikredilir. Öte yandan hicretin onuncu yılında Benî Hanîfe kabilesi heyetiyle Medine'ye gelip İslâm'ı kabul ettiğini açıklayan Müseylimetülkezzâb da Yemâme'ye döndükten sonra peygamberlik iddiasında bulundu. Kendisine gönderilen elçinin yeniden İslâm'a dönme teklifini reddettiği gibi, yazdığı bir mektupla Hz. Peygamber'e Arabistan'ı paylaşmayı teklif etti. Resûl-i Ekrem, ona verdiği cevapta, yeryüzünün Allah'a ait olduğunu ve kullarından dilediğini ona vâris kılacağını bildirdi. Gelişmeler böyle devam ederken Hz. Peygamber vefat etti ve Müseylime Hz. Ebû Bekir döneminde ortadan kaldırıldı.

Hz. Peygamber, hicretin 11. yılı Safer ayının sonlarına doğru (632 Mayıs sonları), Mûte savaşının cereyan ettiği bölgeye göndermek üzere bir ordu

hazırlamış; ordunun başına komutan olarak Mûte şehidi Zeyd b. Hârîse'nin 18-19 yaşlarında olan oğlu Üsâme'yi tayin etmişti. Ancak tam o günlerde Hz. Peygamber son hastalığına yakalandı. Hazırlanan ordu Medine'nin dışında Cüruf mevkiinde karargâh kurmuştu. Bazı sahâbiler, Hz. Ebû Bekir ve Ömer gibi yaşlı sahâbilerin bulunduğu bir orduya genç ve tecrübesiz olan Üsâme'nin komutan yapılmasını eleştirmeye başlamışlardı. Bunu duyan Hz. Peygamber, mescide gitti, "Daha önce onun babasını kumandan tayin etmeme de karşı çıkmıştınız! Babası komutanlığa nasıl lâıyk idiyse, oğlu da lâıyktır." diyerek itirazların yersizliğini açıkladı. Bu sırada Resûlullah'ın hastalığı ağırlaşınca Üsâme beklemeyi tercih etti. Onun vefatı dolayısıyla hareketi Hz. Ebû Bekir dönemine kaldı.

SIRA SİZDE

6

Bazı sahtekarların peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkışlarının sebeplerini bulmaya çalışınız. Kabilecilik taassubunun onların taraftar bulmasındaki etkisini inceleyiniz.

HZ. PEYGAMBER'İN VEFATI

Hiz. Peygamber, Safer ayının son günlerinde rahatsızlandı. Hiz. Meymune'nin odasında tutulduğu hastalığının ilk günlerini, yine sırayla eşlerinin odalarında kalarak geçirdi. Ancak rahatsızlığı giderek arttığı için, beşinci günden itibaren, diğer hanımlarının rızasıyla Hiz. Âişe'nin odasında kalmaya başladı ve son günlerini, içinde defnedileceği bu odada geçirdi. Önceleri hasta halinde mescide çıkıp namazları kıldırıldığı halde, son üç gününde mescide çıkamaz hale geldi. Mescide son çıkışlarında ashâbına önemli hatırlatma ve tavsiyelerde bulundu. Camiye çıkamadığı üç gün içinde, namazları Hiz. Ebû Bekir'in kıldırmasını emretti. Bu üç gün zarfında ancak bir vakit namaza çıktı ve ashâbına son defa namaz kıldırıldı. Bu namazın ardından yaptığı son konuşmasında şu tavsiyelerde bulundu:

"Ey insanlar! Size Ensar hakkında hayırlı olmanızı, onlara karşı iyi davranmanızı tavsiye ederim. Onlar benim has cemaatim ve sırdaşlarımdır. Onlar sizi vaktiyle evlerinde misafir etmediler mi? Her hususta sizi nefislerine dahi tercih etmediler mi? Ey insanlar! Bugün halk, Medîne'de günden güne çoğalmakta, halbuki Ensar yemek içindeki tuz kadar azalmaktadır. Sizden biriniz iş başına geçer de iyilik veya kötülük edebilecek nüfuza sahip olursa, Ensar'ın iyiliklerinin karşılığını versin, kusurlularının da günahlarını bağışlasın.

Ashâbım! İlk muhâcirlere de hürmet etmenizi vasiyet ederim. Bütün muhâcirler de birbirlerine karşı iyi davransınlar. Her iş Allah'ın izin ve iradesiyle cereyan eder. Allah'ın iznine, iradesine karşı gelmeye çalışanlar en sonunda muhakkak yenik düşerler. Allah'ı aldatmak isteyenler de muhakkak aldanırlar. Ey insanlar! Peygamberinizin irtihalini düşünerek telaşa kapıldığınızı işittim. Hangi peygamber gönderildiği ümmeti arasında ebedî kalmıştır ki ben de sizin aranızda sonsuza kadar kalayım? Biliniz ki, ben de Rabbime kavuşacağım ve buna hepimizden daha müstehakım. Yine biliniz ki siz de bana kavuşacaksınız. Buluşacağımız yer de Kevser havuzunun kenarıdır. Orada benimle buluşmak isteyenler, ellerini ve dillerini günahlardan çeksinler.

Allah Teâlâ, bir kulunu dünya hayat ve nimeti ile kendi nezdindeki ahiret hayat ve saâdeti arasında muhayyer bıraktı. O kul da Allah nezdindekini seçti. (Bu sırada Hiz. Ebû Bekir ağlamaya başlamıştı. Rasûlullah, ona hitap ederek konuşmasını devam ettirdi) Ey Ebû Bekir ağlama! Gerek arkadaşlık

gerek mal fedakarlığı itibariyle bana en çok yardımcı olan Ebû Bekir'dir. Ümmetimden birini kendime halil (dost) edinseydim hiç şüphesiz Ebû Bekir'i seçerdim. Ancak din kardeşliği, şahsi kardeşlikten efdaldir. Mescidde Ebû Bekir'in kapısından başka kapatılmadık hiçbir kapı kalmasın."

Bir gün öğle üzeri hastalığının biraz hafiflediğini hissetti. Hz. Abbas ve Hz. Ali'nin yardımıyla mescide çıktı. O esnada cemaat namaza durmuştu; Hz. Ebû Bekir onun geldiğini anlayınca mihrabı ona bırakmak istedi. Ancak Hz. Peygamber namaza devam etmesi için işaret etti onun yanında namaza durdu. 13 Rebiülevvel Pazartesi günü hastalığı yine biraz hafiflemişti. Hz. Âişe'nin odasından, sabah namazını kılmakta olan ashâbına baktı. Durumu farkedenden sahâbîler, onun iyileşmekte olduğunu sanıp sevinmişlerdi. Ancak tekrar yatağına uzandı, son nefesini vermeden kölelere iyi davranmayı, onları giydirmeyi, yedirmeyi, yumuşak söz söylemeyi ve namazı aksatmamayı tavsiye etti. Ateşi oldukça yüksekti, ellerini yanındaki su kabına batırıyor ve devamlı Kelime-i tevhid getiriyordu. Aynı gün "Refik-i A'la'ya" (en yüce dost) diyerek ruhunu teslim etti. Ebedî âleme göçtüğü sırada 63 yaşında bulunuyordu (13 Rebiülevvel 11/8 Haziran 632).

Rasûlullah'ın vefatı müslümanları son derece üzmüş, onları mateme boğmuştu. Öyle bir şaşkınlığa düşmüşlerdi ki, peygamberlerin de diğer insanlar gibi öleceği gerçeğini sanki unutmuşlardı. Halbuki daha bir iki gün önce Rasûlullah, son konuşmasında bu gerçeği kendilerine tekrar hatırlatmıştı. Ne var ki, metanetiyle bilinen Hz. Ömer bile onun ölmediğini söylüyor, bu haberin doğruluğuna inananları ölümle tehdit ediyordu.

Onları bu şaşkınlıktan kurtaran Hz. Peygamber'in en yakın arkadaşı Hz. Ebû Bekir oldu. Acı haberi Sunh mevkiindeki evinde alan Hz. Ebûbekir, hemen Mescid-i Nebevî'ye geldi ve doğruca Hz. Peygamber'in bulunduğu odaya girdi. Yüzünü açıp göz yaşları içinde, "Babam ve anam, yolunda feda olsun ya Rasûlallah! Sağlığında güzeldin; ölümünde de aynı şekilde güzelsin." dedi. Sonra eğilip yüzünü öperek üzerini örttü. Ardından dışarı çıktı ve şaşırılmış bir halde bekleyen müslümanları teskin eden önemli bir konuşma yaptı. Konuşmasının sonuna doğru, "İçinizde Muhammed'e tapanlar varsa, iyi bilsinler ki, Muhammed artık ölmüştür. Allah'a tapanlara gelince, bilsinler ki, Allah bâkîdir, asla ölmez." dedi. Arkasından şu âyeti okudu:

"Muhammed sadece bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip-geçmiştir. Eğer o ölür veya öldürülürse geriye mi döneceksiniz? Her kim ökçeleri üzerinde geriye dönerse Allah'a hiçbir zarar veremez. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır." (Âl-i İmrân 3/144).

Hz. Ebû Bekir'in bu konuşması, ashâbı sakinleştirdi. Rasûlullah'ın öldüğü gerçeğini acı da olsa kabullenmişlerdi. Bunun ardından Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in yakın akrabalarıyla birlikte, cenazenin bulunduğu odaya girdiler. Bu sırada Ensâr'ın aralarından birini halife seçmek üzere Benî Sâide gölgeğinde toplandığı haberini alan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde'yi alarak oraya gitti. Orada yapılan görüşmelerin sonunda Hz. Ebû Bekir halife seçildi. Pazartesi günü öğleden sonra vukû bulan vefatının ardından, Hz. Peygamber'in cenazesi ancak Salı günü hazırlanabildi. Onu Hz. Ali yıkadı, Hz. Abbas ve oğullarıyla Üsâme ve Şükran ona yardımcı oldular. Keflendikten sonra cenaze sedirin üzerine konuldu. Onun cenaze namazı, vefat etmiş olduğu odada, önce erkekler, arkasından kadınlar, daha sonra da çocuklar olmak üzere küçük gruplar halinde imamsız olarak kılındı.

Rasûlullah'ın defnedileceği yer hususunda ihtilaf çıkmıştı. Mescid-i Nebevî'ye veya Bakî kabristanına defnedilmeli diyenler oldu. Bu esnada Hz. Ebû Bekir, peygamberlerin öldükleri yerlere gömüleceklerini bildiren hadisi hatırlattı. Bunun üzerine, Hz. Âişe'nin odasına kazılan kabre, Salı'yı Çarşamba'ya bağlayan gece defnolundu. Daha sonraki yıllarda Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer de onun yanına defnedildiler.

HZ. PEYGAMBER'İN MİRASI

Hz. Peygamber, yetim olarak dünyaya geldi, dedesinin ve amcasının himayesinde büyüdü. Çocukluğunda önce çobanlık yaptı, ardından ticaretle uğraşıp amcasının geçimine katkı sağladı. Zengin bir hanım olan Hz. Hatice ile evlenince onun evine geçti ve maddi durumu iyileşti. Ancak Medine'ye hicret ettiğinde herhangi bir mal varlığı yoktu. Diğer muhacirler gibi bir süre ensarın yardımıyla geçindi. Bedir Gazvesi'nden sonra nazil olan ve ganimetlerin beşte birinin Allah'a, resulüne, onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara ait olduğunu bildiren âyet (Enfâl 8/41) Peygamber ailesinin başlıca geçim yolunu belirlemiş oldu. Hz. Peygamber, savaşa katılan asker sıfatıyla, gaziler arasında paylaştırılan ganimetten kendisine düşen hisseyi de alırdı. “Safiy” denilen ve ganimetlerin taksiminden önce komutanın tercihinin bırakılan komutanlık hakkı hususunda ise, bazen bir kılıç, bazen bir at, bazen bir köle veya cariye gibi sembolik bir tercih yapar, hiçbir şekilde maddi değeri fazla olan bir mal almazdı.

Hz. Peygamber'i öldürmek maksadıyla tuzak kurmaları sebebiyle Medine'den savaşız bir şekilde sürgün edilen Benî Nadîr Yahudilerinin “fey” denilen toprakları da, bu konuda inen ayet gereğince onun tasarrufuna bırakıldı. Hayber ve Fedek arazilerinden gelen yıllık ürünün belli bir miktarı da ilâve edildi. Fethedilen yerlerden alınan bazı malların yanı sıra Uhud Gazvesi'ne katılan mühtedi sahâbi Muhayrîk en-Nadrî, savaşta şehit düşerse, hurma bahçelerinin gelirinin Resûl-i Ekrem'e bırakılmasını vasiyet etmişti. Hz. Peygamber, kendisine verilen hediyeleri de kabul ederdi.

Hz. Peygamber, peygamberliği veya devlet başkanlığı dolayısıyla herhangi bir ücret almıyordu. Fakirlere verilmesi gereken zekâtın ve diğer vergi gelirlerinden de hiçbir şekilde yararlanmazdı. Zekâtın kendisi ve aile fertleri için helal olmadığını söylerdi. Buna göre, Hz. Peygamber'in ana gelirleri;

- a. Enfal sûresinin 41. ayetine göre, ganimetlerin beşte birinden kendisine tahsis edilmiş olan hisse ve ayrıca asker sıfatıyla ganimetlerden payına düşen miktar.
- b. Sulh yoluyla ele geçirilen arazilerden elde edilen gelir. Fedek arazisi bunun en meşhur örneğidir.
- c. Çeşitli hediyelerden ibaretti.

Resûl-i Ekrem kendisi son derece mütevazî bir hayat sürer, bu kalemlerden elde edilen malını müslümanların ihtiyaçlarına harcardı. Elde ettiği geliri hemen ihtiyaç sahiplerine dağıttığı için bazan birkaç gün yemek yemediği, gün boyu aç kaldığı, evinde bir iki ay boyunca yemek pişmediği olurdu. Hz. Peygamber vefatı öncesinde zırhını rehin bırakarak bir yahudiden 30 ölçek arpa almıştı. Vefatı sırasında zırhı yahudinin elinde bulunuyordu (Buhârî, Cihâd 89, Megâzî 86; Müslim, Müsâkât 124-126). Ölümünden kısa

bir süre önce elinde kalan 7 dirhem, bununla Allah'ın huzuruna çıkmaktan haya edeceğini söyleyerek fakirlere dağıtılmasını istedi. Dolayısıyla Hz. Peygamber, geride para veya mal olarak zikredilmeye değer maddî bir miras bırakmadı. Mirasının tamamı sadece bir katır, birkaç silah ve sadaka olarak ayırdığı birkaç araziden ibaretti. Arazilerin gelirinin ailesi için harcanmasını ve kalanının devlet hazinesine devredilmesini emretmişti.

Ashâb-ı kirâmdan Amr b. Hâris, Peygamberimiz'in terekesiyle ilgili olarak şöyle demiştir:

“Rasûl-i Ekrem, ölümünde ne bir dirhem ne bir dînar ne bir cariyeye ne de bir mal bırakmıştı. Onun geriye bıraktığı şeyler, beyaz katırı, silahı ve tasadduk ettiği birkaç arazi parçasından ibaretti (Buhârî, “Vesâyâ” 1, “Cihâd” 61, 86)”.

Rasûlullah (s.a.v.), savaşız ele geçirilen ve hukûkî bakımdan kendisinin tasarrufuna bırakılan Fedek hurmalıklarını, Medîne'deki bir bağı ve Hayber arazisindeki hissesini vakfetmişti. Hz. Fâtıma, babasının bu arazilerinin kendisine kaldığını düşünerek Hz. Ebûbekir'e müracat ettiğinde, Hz. Ebû Bekir, Peygamberimiz'in, “*Biz peygamberler, miras bırakmayız. Bıraktığımız mal sadakadır.*” hadisini aktardıktan sonra şöyle dedi:

“Şimdi bu vakıf maldan Muhammed ailesi yiyerek istifâde edebilir. Ancak bundan fazla hakları yoktur.”

Hz. Peygamber, maddî olarak zikredilmeye değer bir miras bırakmamasına karşılık, başta ümmetine olmak üzere bütün insanlığa, onların kurtuluşunu sağlayacak, son derece büyük manevî bir miras bıraktı. Veda hutbesinde de belirttiği gibi Kur'an ve Sünnet'ten meydana gelen bu miras, insanları hidayet ve selamete kavuşturan ve bu açıdan hiçbir alternatifi olmayan tek miras olarak kalacaktır.

Özet

Hudeybiye Antlaşması'nın Medine'nin statüsü ve İslâmın yayılışı açısından önemini değerlendirebilmek

Hudeybiye Antlaşması, İslâm'ın Medine döneminde yeni bir sürecin başlangıcı oldu. Mekke müşriklerinin Medine İslâm Devleti'ni resmen tanıdığı bu antlaşmayla, davet için bir sulh ortamının sağlanmasının yanı sıra, düşman ittifakı da parçalanmış, İslâm düşmanlığının ikinci merkezi haline gelen Hayber yalnız bırakılmıştı. Hz. Peygamber, bir taraftan hükümdar ve emirlere davet mektupları gönderdi, bir taraftan da Hayber'in fethini gerçekleştirdi. Ayrıca İslâm'ın yayılışı hızlandı, bazı kabileler, kendiliklerinden Medîne'ye siyâsî heyetler göndermeye başladılar. Bu arada Kazâ umresi yerine getirilip Kâbe ziyaret edildi. Bu ziyaret Mekkeliler'in Müslümanlar hakkındaki düşüncelerini müsbet yönde etkiledi.

İslâm davetinin bütün insanlığa yönelik evrensel bir davet olduğunu ve Hz. Peygamber'in bunu uygulamaya geçirdiğini fark edebilmek

Resûl-i Ekrem bütün insanlığa son peygamber olarak gönderilmiştir. Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra Bizans ve Sâsânî imparatorlarına, Habeş hükümdarına, Mısır mukavkısı'na, Umân melikine mektup gönderip İslâm'a davet etmesi bunu göstermektedir.

Hız. Peygamber'in gazvelerinde kan dökmek için gereken tedbirleri aldığı ve pek çok kere esirleri karşılıksız serbest bıraktığını açıklayabilmek

Hız. Peygamber'in amacı insanlara İslâm'ı anlatmaktır. Son çare olarak başvurduğu savaş ise caydırıcı olmak ve İslâm'ın önündeki engelleri kaldırmak içindir. Bununla birlikte o, savaş durumunda da insanî ilkelerden taviz vermemiştir. Gönderdiği birliklere önce muhataplarını İslâm'a davet etmelerini istemiş, savaş sırasında kadın, çocuk, din adamları ve yaşlıların öldürülmemesini, ağaçların kesilmemesini emretmiştir.

İslâm davetinin Mekke'nin fethinden sonra hızlı bir yayılma sürecine girdiğini ve iki yılı aşkın bir sürede Arabistan'ın tamamına hakim olduğunu açıklayabilmek

8 (630) yılında Mekke'nin fethinin ardından Kureyşlilerin, Huneyn Savaşı'nın ardından da kalabalık Hevâzin kabilesinin İslâm'ı kabul etmesi, İslâmiyet'in kısa süre içinde bütün Arabistan'a yayılmasına zemin hazırladı. Tebük seferiyle de, önemli siyasi bir zafer kazanılmış; ayrıca Arabistan'ın kuzey kısmı İslâm hakimiyetine girmişti. Bu gelişmeler üzerine, Arabistan'ın çeşitli bölgelerinde yaşayan kabileler, Medîne'ye heyetler göndermeye başladılar. İslâma girmek için adeta Kureyş'in İslâmiyeti kabulünü bekleyen bu kabileleri temsil eden heyetlerin sayısı gittikçe artıyor; Medîne'ye gelen heyetler Hız. Peygamber'e İslâma girdiklerini açıklıyorlardı. Kabile heyetleri en yoğun olarak hicretin 9. Yılında (630-631) geldiler. Onun için bu yıla "heyetler yılı/senetü'l-vüfûd" denildi. Heyetlerin gelişi onuncu yılda da devam etti. Hız. Peygamber'in vefatı sırasında İslâm bütün Arap yarımadasına yayılmış bulunmaktaydı.

İslâm'ın temel insan haklarına verdiği önemi değerlendirebilmek

İslâm'da insanın sadece insan olması itibariyle birçok hakkı vardır. Can ve mal emniyetinin sağlanması, din ve vicdan hürriyeti bunların başında gelir. Irk ve renk ayrımı yoktur. Allah katında herkes eşittir: Üstünlük takva iledir. Hız. Peygamber, hicretin onuncu yılında ashabıyla birlikte hacca giderek ilk ve son hacı olan Vedâ Haccı'nı ifa etti. Bu hacı sırasında yaptığı konuşmalarda, İslâm dininin en önemli ilkelerini veciz bir şekilde açıkladı. Temel insan haklarını dile getirdiği Vedâ Hutbesi sırasında ashabıyla vedalaştı.

Kendimizi Sınayalım

1. I. Veda Haccı'nın yapılması

II. Müslümanların sayısının artması

III. Mekkelilerin Hudeybiye Antlaşması'nda kendilerinin lehine görünen bazı şartların kaldırılmasını istemeleri

Mekkeliler müşrikler, Hudeybiye Antlaşması ile Müslümanların gücünü azaltmayı düşünmüşler, ancak başarılı olamamışlardır.

Bu durumu, yukarıdaki gelişmelerinden hangileri doğrular?

- a. Yalnız I
- b. Yalnız II
- c. Yalnız III

- d. II ve III
- e. I, II ve III

2. Müslümanlar, Mekke'nin fethinden sonra Arabistan'da en büyük siyasi ve askeri güç haline gelmişlerdir. Bu durumun aşağıdakilerden hangisini kolaylaştırdığı savunulabilir?

- a. Bazı şahısların peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkmasını
- b. Arabistan'da siyasi birliğin sağlanmasını
- c. Mekke'nin önemini kaybetmesini
- d. Müslümanlar arasında karışıklıkların başlamasını
- e. Halifelerin seçimle belirlenmesini

3. Aşağıdakilerden hangisi Huneyn Gazvesi'nin sonuçlarından biri değildir?

- a. Tâif halkının İslâmı kabul etmesi
- b. Alınan esirlerin karşılıksız serbest bırakılması
- c. Hevazin kabilesinin İslâmı kabul etmesi
- d. Tâif halkının yalnız kalması
- e. Ganimet dağıtımında müellefe-i kulûb uygulaması

4. Tebük Gazvesi ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

- a. Tebük Seferi'nin bir adı Gazvetü'l-usre'dir.
- b. Sefer hazırlıkları kampanyasında en fazla yardımı Hz. Ebû Bekir yapmıştır.
- c. Müslümanlardan izinsiz veya özürsüz sefere katılmayan olmamıştır.
- d. Münafıkların bir kısmı sefere katılmıştır.
- e. Sefer çok sıcak geçen bir yaz mevsiminde düzenlenmiştir.

5. Aşağıdakilerden hangisi Hz. Peygamber'in gelirlerinden biri değildir?

- a. Kendisine sunulan hediyeler
- b. Ganimetlerin beşte birinden kendisine tahsis edilen beşte birlik pay
- c. Ganimetlerden asker olarak aldığı hisse
- d. Zekât
- e. Sulh yoluyla alınan arazilerden elde edilen gelir

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. d Yanıtınız doğru değilse, “Hudeybiye Anlaşması” konusunu konusunu yeniden okuyunuz.
2. b Yanıtınız doğru değilse, “Mekke’nin Fethi” konusunu yeniden okuyunuz.
3. a Yanıtınız doğru değilse, “Huneyn Gazvesi” konusunu yeniden okuyunuz.
4. c Yanıtınız doğru değilse, “Tebük Gazvesi” konusunu yeniden okuyunuz.
5. d Yanıtınız doğru değilse, “Hz. Peygamber’in mirası” konusunu yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Medine İslâm Devleti, Mekke tarafından resmen tanınmıştır. Mekke’nin müttefikleri yalnız bırakılmış, bundan istifadeyle Hayber fethedilmiştir. Kazâ umresi yapılmış, İslâm’ın yayılışı hızlanmıştır. Sulhun bozulması üzerine Mekke fethedilmiştir

Sıra Sizde 2

Hz. Peygamber mektuplarında kendisinin bütün insanlığa gönderilmiş bir peygamber olduğunu ifade ettikten sonra, muhataplarını Allah’ın birliğini ve kendisinin O’nun peygamberi olduğunu kabul etmeye çağırıyordu. Davetini kabul etmedikleri takdirde, kendi günahları yanında halklarının günahlarından da sorumlu olacaklarını hatırlatıyordu.

Sıra Sizde 3

Hz. Peygamber, Mekkeliler’in bir savaşa kalkışmalarını önlemek için savaş hazırlıklarını son derece gizli tutmuş ve Mekke civarına geldiği halde Mekkeliler’in haberi olmamıştır. Onun gayesi kan dökmeden insanların hidayete ulaşmasını sağlamaktır.

Sıra Sizde 4

Başlangıçta bazılarında bir isteksizlik gözlense de, ashabin tamamı kampanyaya katılmış, az veya çok ellerinden gelen yardımı yapmıştır. Buna karşılık münafıklar, mü’minlerin arasına nifak sokmak ve onları seferden vazgeçirmek için çalışmışlardır.

Sıra Sizde 5

Medine İslâm devletinin Arabistan’da rakipsiz bir siyasi ve askeri güç haline gelmesi, bu kabileleri onunla ilişki kurmaya sevk etmiştir. Bunun dışında kalmayı kendileri için önemli bir tehdit olarak görmüşlerdir.

Sıra Sizde 6

Peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan bu şahıslar, Hz. Peygamber'in tevhid mücadelesini örnek alarak, onu taklit etmek suretiyle makam ve mevki sahibi olmak istemişlerdir. Kabilecilik taassubu, bu sahtekarların kendi kabileleri ve akraba kabilelerden destek almalarına yardımcı olmuştur. Sahtekar olduklarının bilinmesi dahi bu desteği engelleyememiştir.

Yararlanılan Kaynaklar

Algül, H. (1986). **İslâm Tarihi**, I, İstanbul.

Fayda, M., "Muhammed", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, XXX, 408-423.

Hamidullah, M. (1980). **İslâm Peygamberi**, Çev. Salih Tuğ, İstanbul.

Hamidullah, M. (1973). **Resûlullah Muhammed**, Çeviren, Salih Tuğ, İstanbul.

Mahmudov, E. (2010). **Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları**, İstanbul.

Sarıçam, İ. (2007). **Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara.

Şulul, K. (2003). **Hız. Peygamber Devri Kronolojisi**, İstanbul.

Yiğit, İ. -Raşit Küçük, (2007). **Hız. Muhammed**, İstanbul.

6

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Hz. Peygamber'in fizikî özelliklerini ve gündelik hayatta dikkat ettiği hususları genel hatlarıyla tanımlayabilecek,
- Hz. Peygamber'in Adalet, dürüstlük, güvenilirlik, cömertlik, alçakgönüllülük ve cesaretin en güzel örneklerini verdiği açıklayabilecek,
- Aile hayatı ile ilgili değerlendirmeler yapabilecek,
- Yönetim ve askerî hayatta uyguladığı temel ilkeleri açıklayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Şemâil ve Hilye
- Hz. Peygamber ve aile
- Hz. Peygamber ve yönetim
- Hz. Peygamber ve askerî hayat

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Hüseyin Algül'ün Peygamberimizin Şemâilî Ahlâk ve Adâbı'nı okuyunuz.
- Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdet'te İslâm kitabından Rıza Savaş'ın "Asr-ı Saâdet'te Hz. Peygamber'in Aile Hayatı ve evlilikleri" bölümünü inceleyiniz.
- İbrahim Sarıçam'ın Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı'nın "Hz. Muhammed'in Örnek Kişiliğinden Kesitler" bölümünü gözden geçiriniz.
- Hamidullah'ın İslâm Peygamberi'nden yönetim ve askerî hayata dair bilgilerin yer aldığı kısımlara bakınız.

HZ. PEYGAMBER'İN AHLÂKÎ ŞAHSIYETİ, AİLE HAYATI, SİYASÎ VE ASKERÎ KİŞİLİĞİ

GİRİŞ

İslam dini, insanı saygıdeğer bir varlık olarak görür. Kur'an'da belirtildiğine göre insan, Yüce Allah tarafından hem beden hem de ruh yapısı bakımından en güzel şekilde yaratılmış, yerde ve gökte olanlar buyruğu altına verilmiş, temiz gıdalarla rızıklandırılmıştır. İnsan, yaratılıştan hak dine yönelebilecek ve güzel ahlâka erişebilecek iyi eğilimlerle donatılmıştır. İnsana bahşedilen bu temel özelliği koruyup geliştirebilmek, onu güzel ahlâkla donatabilmek için peygamberler gönderilmiştir. Peygamberler, ahlâk güzelliğiyle çevrelerine örnek olmuşlar, insanları tevhide ve güzel ahlâka davet etmişlerdir. Bu gaye ile gönderilen peygamberler zincirinin son halkası, Peygamber Efendimizdir. Ondan sonra peygamber gelmeyecektir. Onun ahlâkı, kıyamete kadar tüm insanlık için örnektir.

HZ. PEYGAMBER'İN AHLÂKÎ ŞAHSIYETİ

Sevgili Peygamberimiz, güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildiğini ifade etmiştir. Kur'an'da belirtildiğine göre Yüce Allah onu en güzel ahlâkla donatmıştır. Bu sebeple onun ahlâkî kişiliği, Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar, Allah'ı çok zikredenler ve tüm insanlık için en güzel örnektir (Kalem 68/4; Ahzâb 33/21). Nitekim Hz. Âişe, Peygamber Efendimizin ahlâkını soranlara "Onun ahlâkı Kur'andı" cevabını vermiştir.

Peygamberimizi görerek Müslüman olma şerefine erişen ashâbın bildirdiğine göre Sevgili Peygamberimiz hem fizikî hem de ahlâk yapısı itibarıyla insanların en güzeli idi. Bir insanın ahlâkî şahsiyeti hakkında en doğru bilgileri aile bireylerinin ve diğer yakınlarının verebileceğinde hiç kuşku yoktur. Peygamber Efendimizin ahlâk güzelliğine en ayrıntılı biçimde tanık olanlar da onun aile bireyleri ve yakın çevresinde yer alan ashâbıdır. Biz de Peygamberimizin örnek ahlâkı ile ilgili bilgileri onların anlatımlarından öğrenmekteyiz.

Peygamber Efendimizin tüm insanlık için örnek olan ahlâk güzelliğini tanıyabilmek için ilkönce onun şemâilini ve hilyesini yani fizikî özelliklerini ve davranışlarını sonra da ahlâkî şahsiyetini incelemek gerekir.

Fizikî Özellikleri ve Gündelik Hayatı

Peygamber Efendimizin fizikî özelliklerine, bunların anlatıldığı edebî eser ve levhalara hilye denilmektedir. Onun fizikî görünüşü yanında ahlâkî

özelliklerine ve bu konuda yazılan eserlere de Şemâil adı verilmektedir. Hilye kaynaklarına göre Hz. Peygamber, uzuna yakın orta boylu idi. Başı, insanlar arasında hoş ve güzel sayılacak ölçüdeydi. Yüzünün rengi beyazdı. Gözleri siyah, kaşlarının arası az açıktı. Kirpikleri sık ve uzundu. Sakalı sık, omuz başları ve omuzlarının arası geniş, elleri ve ayakları itidal üzere idi. Saçı kumral olup hafifçe dalgalı idi.

Peygamber Efendimiz, güler yüzlüydü. Dinleyenlerin eksiksiz anlayabilmelerini sağlamak amacıyla yavaş yavaş konuşur, daha iyi anlaşılabilmesi için de önemli konuları birkaç kere tekrarlardı. Zaman zaman insanları rahatsız etmeyecek hafif kokular kullanır, ikram edilen çiçekleri kabul ederdi. Gürültü çıkarmadan son derece dikkatli bir şekilde yürürdü, bakışlarıyla kimseyi rahatsız etmezdi. Dizüstü oturur, bağdaş kurar, bazen de uyluklarını karnına çekip ellerini dizlerinin üstüne bağlardı. Geceleyin yatarken, kendisine nimetler veren, ihtiyaçlarını gideren, evinde huzura erdiren Allah'a hamd eder, O'nun adını anarak uykuya yatar, uyandıığında da yine Allah'a hamd ve şükreder, dönuşün O'na olacağını söylerdi.

Temizliğe çok önem verir, özellikle ağız ve diş temizliğine dikkat ederdi. Her abdest alışında, o günkü şartlarda bir çeşit diş fırçası sayılan misvakle dişini temizlerdi. Estetiğe, tertipli ve düzenli olmaya önem verirdi.

İNTERNET

Hz. Peygamber'in dış görünüşü, ahlâkî, ailesi ve yönetim anlayışı konusunda <http://www.Sonpeygamber.info> adresine baş vurabilirsiniz.

SIRA SİZDE

1

Peygamber Efendimizin hilyesi ve gündelik hayatındaki tutum ve davranışlarıyla ilgili bilgiler sadece adı şemâil ve hilye olan kitaplarda mı yer alır?

Peygamber Efendimiz giyiminde titizdi, dağınıklıktan hoşlanmazdı. Ev döşemesi olarak yaşadığı dönemdeki yaygın eşyayı kullanırdı. Gerek giyim, gerekse ev eşyasında ihtiyacı karşılamaya, sadeliğe, temizliğe ve tertipliliğe özen gösterirdi. Yemekten önce ellerini, yemekten sonra hem ellerini hem de ağızını yıkardı. Yemeğe besmele ile başlar, bitince Allah'a hamd ve şükrederdi. İyice acıkmadan sofraya oturmaz, karnını tıka basa doldurmadan da sofradan kalkardı. Şartların elvermesi durumunda yemek davetlerine katılırdı. Sofrayı paylaştığı kişilerle hoş sohbet ederdi. Gerek yiyecekler, gerek giyim, gerekse ev eşyasının helâl yollardan kazanılmış para ile alınmış olmasına önem verirdi.

Gündelik hayatta her zaman güler yüzlü, tatlı sözlüydü; kimseyi, üzmez, kimseyi hor görmez ve azarlamazdı. Herkes onun yanında kendisini rahat hissederdi.

DİKKAT

"Gülyüz, bütün insanların kolayca anlayabileceği ortak beden dilidir. Peygamber Efendimizin özelliklerinden birisi de gülyüzlü ve tatlı dilli olmasıydı. Bir sahabi onu her gördüğünde güler yüzlü olduğunu ifade ederken, başka bir sahabi Allah Resûlü'nden daha gülyüzlü birini görmediğini söyler. Gerçekten sevgi dolu samimi bir tebessüm, kalpleri fetheden değerli armağandır. Bunun içindir ki Peygamber Efendimiz, din kardeşini gülyüzle karşılamanın ve güzel söz söylemenin de sevap kazandıran bir iyilik olduğunu müjdelemiştir." (Çetin, A. (2006). Örneklerle Peygamberimiz, İstanbul).

SIRA SİZDE

2

Peygamberimiz gündelik hayatında şaka yapar mıydı? Bir örnek verebilir misiniz?

İbadet Hayatı

Hz. Peygamber, Yüce Allah'a kulluğunda samimi idi. İbadetlerini huşu üzere, Allah'a gönülden bağlılıkla, samimiyetle ve sürekli olarak yapardı. Onun kulluğu, *ihsan* mertebesindeydi. Yani ibadetlerini, Allah'ı görüyormuşçasına yerine getirirdi. Gerçekten de o, namazda kendisini o denli Allah'a teslim ederdi ki, okuduğu Kur'an âyetlerinin anlamlarına göre duygulanır ve kendinden geçerdi.

Sevgili Peygamberimiz, ibadetleri Allah'ın sonsuz nimetlerine karşı bir şükür olarak görürdü. Namazlarını, haccını, umresini, orucunu, zekâtını, kurban ibadetini, teheccüdünü ve diğer nafileleri hep aynı derinlikte ifa ederdi; namazla hayatı birbirinden ayırmazdı. Onun anlayışında yoldaki bir engeli kaldırmak, bir yoksulun ihtiyacını karşılamak, Allah'ı zikretmek, O'na dua ve tövbe etmek, Kur'an okumak ve dinlemek de kulluğun gereklerindendi. İbadet eden insan, aynı zamanda yararsız söz ve davranışlardan uzak durmalı, iyilik yapmalı, yardımsever olmalı, namus ve şerefini korumalı, sözünde durmalı, emaneti gözetmeliydi. (Mü'minûn 23/1-11) Onun ibadetlerdeki ilkesi huşu, devamlılık ve ölçülü olmaktı. Her konuda olduğu gibi ibadetlerde de aşırılığa karşıydı. Dünya ile ilgilenir, aile bireylerine zaman ayırır, bedenini dinlendirir, zamanı gelince de ibadetlerini yerine getirirdi.

Peygamber Efendimiz, zühd ve takva sahibiydi. Dünyevî ihtiraslardan uzak dururdu. Ebedî hayatın önemini aklından hiç çıkarmazdı. Her zaman ebedî olanı geçici olana tercih ederdi. Harama, günaha yaklaşmazdı. Allah'ın rızasına engel olacak davranışlardan kaçınırdı. Dünyalığa erişince taşkınlık göstermez, dünyevî kayıplara uğradığı zaman da ölçüsüz bir şekilde üzülmezdi, şükredilecek yerde şükreder, sabredilecek yerde de sabrederdi.

Alçak gönüllülüğü

Hz. Peygamber'in Allah'a samimi kulluğu ve dinî duyarlılığı, toplum hayatına engin bir tevazu olarak yansırı. Nitekim bir gün bir şahıs onu ziyarete gelmiş, huzuruna girince titremeye başlamıştı. Bunu gören Peygamberimiz, "Arkadaş, titreme! Ben bir kral değilim. Kureys'ten kuru ekmeğe yiyen bir kadının oğluyum" diyerek muhatabını rahatlatmıştı. Yine bir gün Peygamberimizin huzuruna bir kadın geldi, belli ki bir ihtiyacının karşılanmasını istiyordu. Yaşlı olması sebebiyle derdini tam anlatamıyordu. Herkese ayıracak bu kadar zamanı olmasa da Peygamber Efendimiz bu hanıma yaşlılık sebebiyle bunamış biri gibi davranmadı, herhangi bir usanç belirtisi göstermeksizin onunla ilgilendi.

Ashabtan bir zat, Peygamber Efendimizin insanlara elbise dağıttığını duymuş, bir elbise edinebilmek için oğlunu göndermek istemiş, fakat oğlu böyle bir sebeple Peygamberimizin yanına gitmekten çekinmişti. Bunun üzerine babası herhangi bir endişe taşımamasını, Hz. Peygamber'in huzuruna rahatlıkla çıkabileceğini bildirdi.

Adiy b. Hâtim, Müslüman olmadan önce bir gün Peygamberimizi görmeye gelmişti. Hz. Peygamber, onu evine götürürken yolda bir kadınla karşılaştı, uzunca bir süre onu dinledi. Eve vardıklarında minderini misafirine verip kendisi yere oturdu. Onun tevazuundan etkilenen Adiy, Hz. Peygamber'in bir kral değil, Allah'ın elçisi olduğunu anladı ve Müslüman oldu.

Hilmi, Sabrı ve Şükürü

Peygamber Efendimiz, yumuşak huyluydu, ağırbaşlı ve sabırlıydı; öfkesine galip gelir, intikam fikrinden uzak dururdu. Zira Yüce Allah, onu, kaba ve katı yürekli olmaktan uzaklaştırmış, insanları bağışlamayı, doğru yola ulaşmaları için onlara dua etmeyi öğretmişti. (Âl-i İmrân, 3/159)

Sevgili Peygamberimiz, kadın-erkek, genç-yaşlı, zengin-fakir herkese eşit davranır, kimseye ayrıcalık yapmazdı. Namaz kılariken, çocuklar secdede omuzuna tırmansalar da onları azarlamazdı. Omuzunda iz bırakacak derecede onu sarsarak devesine erzak yüklenmesini isteyen bedeviyi bile yumşaklıkla karşılamış, kolaylıkla isteğini yerine getirmişti. Zaman zaman İslâm'ın özüne aykırı soru soranları da soğukkanlılıkla dinler, onlara uygun cevaplar verirdi. Duygularına hâkimdi. Rastgele ve tepkisel davranmaz, sözü düşünerek söyler, işi tartarak yapardı. Tatsız gelişmeler karşısında rahatsız olsa bile bunu dışarıya yansıtmazdı. O: "Güçlü kişi, güreşte hasmını yenen değil, öfkelenince öfkesini yenebilendir" buyuruyordu.

Hz. Peygamber, risaletle görevlendirildikten sonra müşriklerin türlü baskı ve eziyetlerine maruz kaldı. Öte yandan inkârcılar ona büyücü, şair ve deli diye iftira attılar. Peygamberliğin onuncu yılında Tâif'ten dönerken taşıyıp hakaret ettiler. Kısacası Hz. Peygamber, sıradan bir insanın asla dayanamayacağı bu tür sıkıntılar karşısında sabırlı, fedakâr ve cesur davranmayı bildi.

Peygamber Efendimiz, sabırlı olduğu kadar şükür sahibiydi de. Allah'ın ihsan ettiği sayısız nimetlere karşı şükretmeyi bir görev bilirdi. Çünkü Yüce Allah, kendisine şükredilmesini, nankörlük edilmemesini belirtiyor; şükretmenin, nimetlerin artmasına vesile olacağını bildiriyordu. (Bakara 2/152-153)

Allah Resûlü (s.a.v), sürekli Allah'a şükrederdi. Bir gece kalkıp namaza durdu. Uzunca bir süre namazda kaldı. Bu durum, Hz. Âişe'nin dikkatini çekti ve "Ey Allah'ın Resûlü! Senin geçmiş-gelecek tüm günahların affolunmuşken namazı bu denli uzatmanın sebebi nedir?" diye sorduğunda Hz. Peygamber "Allah'a şükreden bir kul olmayayım mı?" cevabını verdi.

DİKKAT

Allah'a gereği gibi şükretmesini bilmeyenler, insanlardan gördüğü iyiliklere de teşekkür etmezler. İnsanlardan gördüğü iyiliğe karşı teşekkür etmeyenler de Allah'a gereği gibi şükretmezler. Sevgili Peygamberimiz, hem Allah'a şükreden hemde gördüğü iyilikler karşısında insanlara teşekkür eden yüksek bir ahlâkî kişiliğe sahipti.

Şefkat ve Merhameti

Yüce Allah Kur'an'da Peygamberimizin âlemlere rahmet olarak gönderildiğini bildirmektedir. (Enbiyâ 21/107) Hz. Peygamber, inananlara çok şefkatli ve merhametli idi. Allah da onun hakkında "çok şefkatli ve merhametli" anlamına gelen "raûf ve rahîm" sıfatlarını kullanmıştır. (Tevbe 9/128)

Peygamber Efendimiz, düşmanlara lânet okumasını isteyen birine, kendisinin lânet için değil, âlemlere rahmet için gönderildiğini söylemiştir.

Nitekim Tâif'ten dönerken kendisini taşıyanlara bile beddua etmemiş, onlar hakkında Yüce Allah'tan hidayet dilemiştir.

Bir gün ashâbından birinin Allah'ın rahmetinin sadece şahsına ve Peygamber'e ait olması için dua ettiğini duyan Peygamberimiz, "Allah'ın lutf ve rahmet dairesini çok daralttın" diyerek o kişiyi uyarmıştır. Kendisi de bir yandan, merhamet etmeyenin merhamet göremeyeceğini hatırlatırken, "...Siz yeryüzündekilere şefkat ve merhamet gösterin ki, göktekiler de size merhamet etsinler" diyerek merhamet yollarını genişletiyordu. (Ebû Dâvûd, "Edeb" 58).

Hoşgörüsü ve İnsanların Kalbini Kazanması

Peygamber Efendimiz hoşgörü sahibiydi. Bunun doğal bir sonucu olarak insanları farklılıklarıyla kabul ederdi. Hoşlanmadığı bir şey, yüzünden anlaşılırdı. Bir kişide olumsuz bir durum görse onu düzeltirken şahsiyetini incitmeye özen gösterirdi. Düzeltmesi gereken davranışları, "içinizde şöyle şöyle yapanlar var, bunlardan vazgeçsinler" diyerek herkesi kapsayacak tarzda söylerdi. Böylece hiç kimse rahatsız edilmeden yanlışlıklar düzeltilmiş olurdu.

Sevgili Peygamberimiz, şartlar ne olursa olsun her zaman ve her yerde hoşgörülü olmayı benimsemiştir. Bu sebeple Mekke fethinden sonra Kâbe önünde toplanmış olan düşmanları hakkında genel af ilân ederek gönüllerini İslâm'a kazanmak istemiştir. Bu durum, Ebû Süfyan ve oğlu Muâviye ile Süheyb b. Amr gibi çok sayıda Kureyş ileri gelenlerinin İslâm'a adım atmalarına sebep olmuştur.

Azim ve Cesareti

Hz. Peygamber, yumuşak huylu ve hoşgörülü olduğu kadar azimli ve cesurdu. Mekke döneminde İslâm'ın yayılmasını engellemek için akla gelmedik zorluklarla karşılaştı. Fakat o, bunlardan yılmadı, engelleri azim ve cesaretiyle aştı. Hz. Ali diyor ki: "Savaşlarda Hz. Peygamber kadar düşmana yaklaşan bir kişi olmazdı, ne zaman savaş kızılsın da darlansak ona sığınırız." Hz. Enes de: "Başımız dara düşünce Peygamber Efendimizle korunurduk" diyor. Yine Hz. Enes, Peygamberimizin cesaretiyle ilgili ilginç bir örnek anlatır: Bir gece Medineliler bir gürültü ile sarsılmışlar, korku içinde ne yapacaklarını şaşırılmışlardı. Peygamber Efendimiz, ashâbını korkutan bu gürültüyü işitince kılıcını almış, bir ata binerek gürültünün duyulduğu tarafa tek başına gitmiş, olayı inceledikten sonra geride kalan Medinelilerin yanına dönüp korkulacak bir şey olmadığını söyleyerek onları rahatlatmıştı. (Müslim, "Fedâil", 48.)

Uhud Savaşında bazı Müslüman askerlerin disiplinsizliği sebebiyle meydana gelen karışıklıkta 70 şehit verilmesine rağmen Hz. Peygamber dağılan askerlerini toplayarak düşmanı durdurmuş ve Mekkelileri dönemeyecekleri bir yere kadar takip etmişti. Hz. Peygamber'in bu azmi karşısında düşman geri dönme cesaretini gösteremedi. Benzer bir gelişme de Hevazin Savaşı'nda yaşanmıştır: Hz. Peygamber, ilk hücumda neye uğradığını şaşırarak dağılan İslâm ordusunu, "Dağılıp kaçmayın! Buraya gelin...Ben Allah'ın Resûlüyüm!.." diyerek etrafında toplamış ve yeni taktiklerle parlak bir zafer kazanmıştır. Bu olaya şahit olan bir sahâbi şöyle diyor: "Şehâdet ederim ki Allah Resûlü, bir adım bile gerilemedi. Savaş vahşi

bir yangın gibi yayıldığı zaman hepimiz Peygamber Efendimizin çevresine sığındık.”

DİKKAT

Peygamber Efendimiz, zulmün, haksızlığın, baskı, şiddet ve saldırganlığın önünde asla eğilmedi, korkmadı, yılmadı. Zulme ve haksızlığa karşı azim, kararlılık ve cesaretle, kahramanca mücadele etti, Müslümanlığın önündeki engelleri aştı.

Duyarlılığı ve Duygulu Oluşu

Sevgili Peygamberimiz, çevresinde yaşadıklarından etkilenen duygulu bir kişiliğe sahipti. Bunun doğal bir yansıması olarak güzel sesli birinin okuduğu Kur'an, Yüce Allah'ı zikir ve tefekkürle O'na huşu üzere ibadet, kimsesiz bir çocuğun sıkıntısı ve ölüm hâli onu hislendirirdi. Küçük oğlu İbrahim, hastalandığında onu bağrına basıp şefkatle öptü ve gözyaşlarını tutamadı. Bu sırada şöyle diyordu: “Allah'ın takdiri karşısında elden ne gelir ey İbrahim! Göz yaşarır, kalp hüznlenir. Biz, Allah'ın rızasına aykırı bir söz söylemeyiz. Ey İbrahim, senin ölümün sebebiyle derin bir üzüntü içindeyiz...” (Buhârî, “Cenâiz”, 43) Benzer şekilde kızı Zeynep'ten torununun vefatı üzerine Peygamberimiz gözyaşlarını tutamadı. Bunu yadırgayan bir şahsa ise şunları söyledi: “Bu gözyaşı, Allah'ın, dilediği kullarının kalbine koyduğu bir rahmettir...” (Buhârî, “Merdâ”, 9)

Doğruluğu ve Güvenilirliği

Peygamber Efendimiz, müslümanı, insanların kendisine güvendiği, elinden ve dilinden diğerlerinin zarar görmediği kişi olarak tanımlar. “Söz söylerken yalancılık edeni, söz verdiği zaman sözünde durmayanı, kendisine bir şey emanet edilince hıyanet edeni” de ikiyüzlülükle niteler. (Müslim, “İman”, 107) Bu örneklerden anlaşılacağı üzere Peygamber Efendimizin, kişiliğiyle bütünleşmiş özelliklerinden biri de onun doğruluğu ve güvenilirliğidir.

Hz. Peygamber, doğup büyüdüğü Mekke çevresinde henüz peygamber olmadan önce doğru ve güvenilir anlamında “Emîn” olarak tanındı. Bir kısım Mekkeliler bu özelliği sebebiyle emanetlerini ona teslim ederlerdi. Ticarî faaliyetlerinde de o hep dürüstlüğüyle ün yapmıştı. Her zaman insanların yardımına koşar, verdiği sözde dururdu. Dürüstlüğü, düşmanlarının bile dikkatini çekermişti. Nitekim Bizans İmparatoru ticaret amacıyla Suriye'ye giden Mekkelilerden Hz. Peygamber hakkında bilgi isteyince heyet içerisinde yer alan müşrik liderlerinden Ebû Süfyan bile, onun, Mekkeliler arasında emîn olarak tanındığını itiraf etmiştir.

DİKKAT

Kur'an-ı Kerim'de Peygamberimizin şahsında bütün Müslümanlara dosdoğru ve doğrularla beraber olmaları gerektiği vurgulanmaktadır. (Hûd 11/112; Tevbe 9/119) Doğruluktan ayrılmayan tevhid ehli kişilere korku ve keder olmayacak, doğruluklarının karşılığı olarak onlar ebediyen cennette olacaklardır. (Ahkaf 46/13) Bir gün ahabtan bazıları Hz. peygamber'e “Yaşlandınız ey Allah'ın elçisi!” diye seslenince Peygamber Efendimiz, “Beni, Hûd ve Şûrâ sûreleri yaşlandırdı” demiştir. Çünkü her iki sûrede de “Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!” buyurulmuştur. (Hûd 11/112; Şûrâ 42/15)

K İ T A P

Hz. Peygamber'in İslâm öncesi Mekke toplumunda “el-Emîn” unvanıyla tanınması hakkında ayrıntılı bilgi için Casim Avcı'nın Muhammedü'l-Emîn kitabına başvurabilirsiniz.

Cömertliği

Peygamberimiz, cömertlikte de müslümanlara örnekti. Bu hususta şöyle buyurmaktadır: “Allah cömerttir, cömertliği sever.” (Tirmizî, “Edeb”, 41) Yine ona göre cömert kişi, Allah’a, cennete ve insanlara yakın, cehennem ateşinden ise uzaktır.

Hz. Peygamber’den dünya ile ilgili bir şey istenilince reddetmezdi; istenilen şey varsa verir, yoksa vaat ederdi; duruma göre kimine yemek yedirir, kimine elbise giydirir, kimine para verirdi. Yardım isteyen kişi, sağlıklı ve çalışabilecek durumda ise onu çalışma hayatına yönlendirerek kendi kazancıyla ayakta durmasını sağlardı.

Kendisine bir hediye verildiği zaman daha değerlisiyle karşılık verirdi. Ashâb-ı Kiram, Hz. Peygamber’in cömertliğini bereketli yağmur taşıyan rüzgârlara benzetirdi. Onun cömertliği, Ramazan ayında daha da artardı.

Peygamber Efendimiz, cömert kişinin rızkının bereketleneceğini, cömertliğin yoksulluk sebebi olmayacağını söylerdi. Ona göre cömertlik, sağlıklı bir toplum inşasında önemli bir etken olup, cimrilik de toplumların zayıflayıp çökmesine sebeptir. Cimrilik, kişiyi mal hırsına götürür, demir bir zırh gibi sıkır ve rahatsız eder. İnsanı bu huzursuzluktan kurtaracak erdem ise cömertliktir. Bir defasında yanına gelen bir kişiye Hz. Peygamber bol miktarda yardımda bulununca o kişi kabilesine giderek “Ey kavmim, Müslüman olun! Çünkü Muhammed yoksul düşmekten korkmaksızın büyük iyilik yapıyor” demiştir. (Müslim, “Fedâil”, 57)

Vefakârlığı

Vefakârlık, Sevgili Peygamberimizin ruhunu süsleyen erdemlerden biriydi. Sözünde durur, vaadinden dönmezdi. İslâm’a hizmet edenleri hiçbir zaman unutmaz, arkadaşlarını ve aile dostlarını sık sık arar ve anardı. Bir defasında Habeşistan hükümdarının elçileri Medine’ye geldiklerinde onlarla bizzat ilgilenmişti. Bunun sebebi, vaktiyle Habeşlilerin, ülkelerine sığınan Müslümanlara gösterdikleri konukseverlikti.

Peygamber Efendimiz, bir sefer esnasında yolunu Ebvâ’dan geçirecek annesi Âmine’nin kabrini ziyaret etti; eliyle toprağı düzelterek kendisine olan şefkatini hatırladı ve hüznünlendi. Kendisine süt emziren Süveybe hanıma çeşitli yardımlarda bulundu. Yine sütannesi Halîme’ye hürmet eder ve ihtiyaçlarını karşılardı. Dadısı Ümmü Eymen’e, “Sen benim ikinci annem sayılırsın” diyerek iltifat ederdi. Amcası Ebû Tâlib’in eşi, yengesi Fâtıma Hanım için de “O, benim annemdi!” diyordu.

DİKKAT

Mut’im b. Adiy, Kureyş’in ileri gelenlerinden olup İslâm’a girmemişti. Hz. Peygamber, risaletin onuncu yılında Tâiften dönerken Mekke müşriklerinden eman istemek zorunda kaldı. Onun talebine sadece Mut’im cevap verdi. Hz. Peygamber bu sayede Mekke’ye girebildi. Yıllar sonra gerçekleşen Bedir Savaşı’nda müşrik liderleriyle birlikte Mut’im de öldürüldü. Hz. Peygamber devrinin Müslüman şairlerinden Hassan, onun ölümünün ardından bir mersiye yazmış, şiirinde vaktiyle Peygamberimizi himaye ettiğinden bahisle onu iyilikle anmıştı. Peygamber Efendimiz, kendisi adına gösterilen bu vefakârlıktan hoşnut oldu. Düşman esirlerine ne yapılacağı tartışılırken Peygamber Efendimiz’in “Şayet Mut’im b. Adiy sağ olsaydı ve benden esirleri isteseydi fidye istemeden hepsini serbest bırakırdım” dediği rivayet edilir.

Çeşitli Toplum Kesimleriyle İlişkileri

Peygamber Efendimiz çocukları çok severdi, onların arasına katılır, selâmlaşır, onlarla konuşur ve şakalaşır. Bu sebeple çocuklar, bir yolculuğa çıkacağında onu uğurlar, dönüşünü de özlemle beklerlerdi.

Hız. Enes, çocukluk ve gençlik yıllarını onun yanında geçirdi. Ona göre Hız. Peygamber, çocukları sevmeyi, onlarla ilgilenmeyi, tehlikelere karşı onları korumayı cehennemden kurtuluşa vesile ve merhametli olmanın gereği sayardı. Peygamberimiz, iman, ibadet ve ahlâk bilgilerinin çocuklara seviyelerine uygun bir şekilde öğretilmesini isterdi. Kendisi de bu konuda örnek olur, torunları Hasan, Hüseyin ve kızı Zeyneb'ten torunu olan Ümâme'nin namazda omuzuna binmesini hoş görürdü. Özellikle yoksul, kimsesiz, hizmetçi ve öksüz çocuklarla ilgilenilmesini isterdi.

Bir defasında Peygamberimiz, küçük bir kızın ağladığını gördü. Sebebini sorduğunda evine un almak için yanında bulunan parasını kaybettiğini söyledi. Peygamberimiz, kaybettiği parayı ona verdi, ama çocuğun bu sefer de geciktiği için evdekilerin azarlamasından korktuğunu farkettiler ve onu aldıktan sonra çocuğu evine kadar götürdü. Ev sahipleri, Peygamberimizin evlerine kadar gelişine sebep olduğu için, çocuğa kızmak yerine memnuniyetlerini ifade ettiler.

Hız. Peygamber şehit yetimi olan çocuklarla özellikle ilgilenilmesini istemiştir. Hız. Hamza'nın yetimi olan bir kız çocuğunun bakımının üstlenilmesi hususunda çok istekli olan Hız. Zeyd b. Harise'ye, Hız. Cafer ve Hız. Ali'ye duyarlı davrandıkları için çok teşekkür etti ve teyzesiyle evli olması dolayısıyla onun eğitimini Hız. Cafer'e verdi.

Hız. Peygamber, kız ve erkek çocuklar arasında ayırım yapılmasına karşı çıkardı. Hâlbuki İslâmiyetten önce Câhiliye çağında kız çocukları doğuştan potansiyel suçlu gibi algılanırlardı. Bu anlayış, kimi kabilelerin kız çocuklarını öldürmelerine sebep olurdu. Hız. Peygamber, bu Câhiliye anlayışını yıktığı gibi kız çocuklarına gereken önemin verilmesini emretmiş, onları eğitip hayata hazırlayanların büyük sevaba erişeceğini ve cennete gireceğini müjdelemiştir.

Peygamber Efendimiz, İslâm'ı yaymaya başladığı ilk günlerden itibaren gençlere değer vermiştir. Çünkü İslâm'a ilk girenler arasında çok sayıda genç vardı. Bu genç insanlar, çevreden gelen baskılara boyun eğmediler, yılgınlık göstermediler, sabırla engelleri aştılar ve İslâm'ın yayılmasında önemli hizmetler yaptılar. Hız. Ali, Abdullah b. Ömer, Zeyd b. Hârise, Zübeyr b. Avvam, Abdullah b. Mes'ûd, Abdurrahman b. Avf, Talha b. Ubeydullah, Sa'd b. Ebû Vakkas, Erkam b. Ebû'l-Erkam, Mus'ab b. Umeyr, Cafer b. Ebû Tâlib, Hız. Osman, Ebû Ubeyde b. Cerrah bunlardan bazılarıdır.

Gençlerin İslâm'ın yayılmasına katkıları Medine döneminde de devam etti. Nitekim henüz hicretten önce Medine'ye öğretmen olarak görevlendirilen ilk şahıs, Mus'ab b. Umeyr adlı bir gençti. Bir yıl içinde İslâm'ın Medine'de duyulmasına ve yayılmasına önemli katkı sağladı. Medine'de bu gençler arasına Zeyd b. Sâbit, Muâz b. Cebel gibileri eklendi. Özellikle Zeyd b. Sâbit, Hız. Peygamber'in isteğiyle İbranice, Süryanice ve diğer bazı yabancı dilleri öğrenerek yabancı konuklarla Peygamberimiz arasında tercümanlık yaptı.

Hz. Peygamber'in görev verdiği bazı gençlerin o sırada kaç yaşında oldukları hususunda birkaç örnek veriniz.

Hz. Peygamber'in çocuklar ve gençlerle iyi ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgi için Âdem Apak'ın Hz. Peygamber'in Etrafındaki Çocuklar ve Gençler kitabını okuyunuz.

Hz. Peygamber, gençlerle olduğu kadar yaşlılarla da iyi ilişkiler geliştirmiştir. Nitekim, “Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir” diyerek çocuklara şefkatini, yaşlılara da hürmetin ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. (Tirmizî, “Birr”, 15)

Allah Resûlü, herkese, en başta ana babaları olmak üzere yaşlılara saygılı davranmalarını tavsiye ederdi. Yaşlı kimselere ikramda bulunmanın Allah'a itaatın bir eseri olduğunu söylerdi. Bir gün huzuruna biri genç, biri orta yaşlı ve biri yaşlı olmak üzere üç kişi gelmişti. Söze ilkönce en genç olan başlamak isteyince Peygamberimiz yaşlı şahsı göstererek ilkönce onun konuşmasının daha doğru olacağını belirtti. Yine bir gün Peygamber Efendimiz, yanında bulunanlara süt ikram ediyordu. Kâseye sütü koyup önce en yaşlı olana sundu ve “Buyurunuz, bereket büyüklerimizdedir” buyurdu.

Hz. Peygamber, hanımlarla da sağlıklı ilişkiler geliştirmiş, bu da hanımların İslâm'ın yayılmasına büyük katkı sağlamalarına vesile olmuştur. Unutulmamalıdır ki, İslâm tarihinde ilk Müslüman, Hz. Peygamberin hanımı Hz. Hatice'dir. İslâm tarihinde Allah yolunda şehitlik derecesine erişen ilklerden birinin Sümeyye hanım olması da dikkat çekicidir. Hicret aşamasında eşinden ve çocuğundan ayrı kalmaya zorlanan Ümmü Seleme'nin Medine'ye hicreti de önemlidir.

Mekke dönemi itibariyle Hz. Âişe ve ablası Esmâ gibi hanımlar ve anneleri, Hz. Ömer'in kız kardeşi Fâtıma Hanım gibileri İslâm'a önemli hizmet vermişlerdir. Hicret sürecinde Hz. Esmâ'nın, Babası Hz. Ebû Bekir'in ve Peygamberimizin erzak torbalarını kuşağından kopardığı iplerle bağlayarak onları Sevr mağarasına uğurlaması önemli bir hizmet olarak İslâm tarihine geçmiştir.

Hanımların İslâm'a hizmeti Medine döneminde artarak devam etmiştir. Ensardan Ümmü Süleym'in hizmet için oğlu Enes'i Peygamber Efendimize getirip bırakması ve sahip olduğu küçük bir hurma bahçesini Müslümanların kullanımına sunması oldukça anlamlıdır.

Ümmü Umâre, Uhud Savaşı'nda kocası ve iki oğlu ile birlikte savaşırken yaralanmıştı. Savaşın ardından düşmanı takip için hazırlanan birliğe de katılmak istedi. Ancak Hz. Peygamber, yaralı olması sebebiyle buna izin vermedi. Peygamberimizin, düşman takibinden döndükten sonra ilk sorduğu kişi, Ümmü Umâre oldu. Yine Uhud Savaşı'nda kocası, kardeşi ve oğlunu şehit vermiş olan Sümeyra Hanım, sürekli Peygamberimizi sorup araştırmış, onu sağ olarak görünce de, “Değil mi ki sen sağsın, bütün musibetler bana hiç gelir” diyerek sevincini dışa vurmuştur.

Ashâb'ın eşleri ve kızları arasında okuma yazma bilenlerle Peygamberimizin eşleri Hz. Âişe ve Hz. Hafsa gibileri, İslâm'ın özellikle hanımlara öğretilmesinde önemli hizmetler yapmışlardır. Hz. Peygamber'in sağlığında hanımlar, istedikleri zaman Cuma ve bayram namazlarına gidebiliyorlardı. Peygamberimiz, hanımlardan gelen istek üzerine Mescid-i

Nebevî’de onlara haftada bir gün sohbet etmiştir. Hz. Peygamber’in sağladığı imkânlarla hanımlar, İslâmî dönemde savaşta ve barışta her zaman önemli sorumluluklar üstlenmişlerdir.

K İ T A P

Hz. Peygamber’in hanımlara verdiği değerle ilgili ayrıntılı bilgi için Rıza Savaş’ın Hz. Muhammed Devrinde Kadın kitabını okuyunuz.

Resûl-i Ekrem, tüm toplum kesimleriyle ilişki kurmuş, herkesin yeteneğine uygun ilerleme yollarını açmış, hiç kimseyi ihmale ve ilgisizliğe terk etmemiştir. Sosyal hayatı oluşturan kesimler arasında onun ilgi ve şefkatinden sadece çocuklar, gençler, yaşlılar ve hanımlar değil, yoksullar, muhtaçlar, işsizler, iş sahipleri, işçiler, hizmetçiler, öksüzler, şehit aile çocukları ve özürllüler de nasibini almıştır. O, toplumda her kesimle ilgilenmiş, insanlara moral, sevinç, ümit ve huzur veren projelerinden her kesimi yararlandırmıştır. Dolayısıyla hiçbir yoksul, hiçbir yetim, -başta Abdullah b. Ümmü Mektûm olmak üzere- hiçbir özürllü onun geliştirdiği toplumda ilgisizliğin ve duyarsızlığın karanlığına terk edilmemiş, onun rehberliği sayesinde hayatlarını hep bir ümit, neşe ve moral içinde yürütüp gitmişlerdir.

SIRA SİZDE

4

Peygamberimizin, özürllülere, yönetimde önemli sorumluluklar vermesine bir örnek gösterebilir misiniz?

Sosyal Çevreye Önem Vermesi

Kur’ân-ı Kerim’de Müslümanların kardeş oldukları, birlik-beraberlik içinde olmaları, birbirleri aleyhine dedikodu yapmamaları, iftira etmemeleri, ön yargılarla birbirlerini töhmet altında bırakmamaları, birbirlerinin hatalarını açıklayıp yaymamaları hatırlatılmaktadır. (Hucurât 49/1-15)

İslâm bilginleri, Peygamber Efendimize “Yaşayan Kur’an” demişlerdir. Dolayısıyla o, Kur’an’da işaret edilen kardeşliği, birlik ve beraberliği Müslümanlar arasında gerçekleştirmeye çok çalışmıştır. Ona göre nasıl ki, insanın organlarından biri rahatsızlandığı zaman diğer organlar da o ağrıyı hissederse Müslümanlar da birbirlerinin dertleriyle, sıkıntılarıyla ilgilenmelidirler. (Buhârî, “Edeb”, 27; Müslim, “Birr”, 66) Peygamber Efendimiz, din kardeşlerinin birbirlerine destek olmalarını bir duvarı sağlamca tutan örülmüş tuğlalara ve birbirine kenetlenmiş sağlam binalara da benzetir (Buhârî, “Edeb”, 36; Müslim, “Birr”, 65) ve Müslümanlara birlik hâlinde olmalarını, ayrılıp dağılmaktan şiddetle kaçınmalarını tavsiye eder. (Tirmizî, “Fiten”, 7)

Müslümanlar, birbirlerine kin tutmamalı, haset etmemeli, sırt çevirmemeli, ilgiyi kesmemelidirler. Din kardeşleri arasındaki ilişkilerde barış üzere olmak esastır; kin, haset, kovuculuk, gıybet gibi şeylere yer yoktur. Temel gaye, toplumun birliği, sosyal hayatın huzur ve barışı olmalıdır. Peygamber Efendimiz, “Mü’min olmadıkça cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de gerçek anlamda iman etmiş olmazsınız” buyurmuş (Müslim, “İman”, 93), Müslüman ve mü’mini şöyle tarif etmiştir: “Müslüman, elinden ve dilinden Müslümanların emîn olduğu, mü’min ise, insanların canları ve malları hususunda kendisinden güvende olduğu kimsedir.” (Tirmizî, “İman”, 12; Nesâî, “İman”, 8)

Peygamber Efendimiz, hicretten sonra Medine’de İslâm toplumunda barışı tesis için gayret göstermiştir. Bu amaçla ilkönce Müslümanlar arasında selâmlaşmayı yaygınlaştırmış, muhtaçlara yardımcı olmayı tavsiye etmiş,

akraba ve komşularla ilgilenmek gereğini vurgulamış, bu hizmetlerin ibadetle olgunluk kazanacağına işaret etmiştir.

Peygamber Efendimiz, “Allah’a ve âhiret gününe iman eden kimse, akrabasını görüp gözetsin” (Buhârî, “İlim”, 37; Müslim, “İman”, 74-77) sözleriyle akraba ile ilgilenmenin önemini vurgulamıştır. Kur’an’da da akrabalık bağlarını kesmenin yanlışlığına ve komşulara iyiliğin önemine dair âyetler mevcuttur. (Ra’d 13/21-22; Nisâ 4/36)

Allah Resûlü (s.a.v), toplumun birliğini sadece ilke bazında ele almakla kalmamış, bu ilkeleri pratiğe yansıtacak kurumları da oluşturmuştur. Bunların başında camiler gelir. Hz. Peygamber, hicret yolculuğunun nihayetinde henüz Medine’ye girmeden Kubâ’da birkaç gün içinde İslâm tarihinin beş vakit açık ilk mescidini yapmıştır. Daha sonra Mescid-i Nebevî’yi inşa etmiş, bitişiğine de Suffe Okulu’nu hizmete açmıştır. Böylece iç huzuru, camide yan yana saf tutan Müslümanların birliğiyle görünür hâle getirmiş, Suffe Okulu’nda eğittiği öğrencilerle sözkonusu birliği pekiştirmiştir. Bununla birlikte Peygamberimiz, muhacirlerle ensar arasında sosyal birliği sağlama adına kardeşlik kurmuştur. Buna göre, ensar muhacirlere ekonomik alanda destek verirken, muhacirler de onlara sabır ve fedakârlık tecrübelerini aktarmışlardır.

Resûlullâh (sav), Müslümanlar arasında kurulmuş olan barışın bozulmasına asla izin vermemiş, herhangi bir tartışma meydana geldiğinde hemen müdahale etmiştir. Örnek vermek gerekirse, aralarındaki tartışma esnasında Bilâl-i Habeşî’yi “Kara kadının oğlu!” diye küçük gören bir sahabiye, “Ben aranızda iken hâlâ mı Câhiliye gayreti güdüyorsun?” diye uyarılmış, bunun üzerine o sahâbi, Bilâl’den özür dilemiştir. Benzer şekilde Kubâlîlar arasında bir kavga çıktığını duyan Peygamberimiz, hemen bir ata binip oraya ulaşmış ve ikinci namazının vakti biraz gecikse de kavga edenleri barıştırmadan Medine’ye dönmüştür.

Ashâb-ı Kiram’dan bir zat, Müslümanlar arasındaki dayanışmanın korunması hususunda ilginç bir örnek veriyor. Buna göre bir gün birkaç sahabi Peygamberimizin huzurunda otururken aniden Hz. Ebû Bekir bir telaş içinde gelir. Peygamberimiz, onun, biriyle çekiştiğini tahmin eder. Sebebini sorduğunda Hz. Ebû Bekir, Ömer’le arasında bir tartışma yaşandığını, kendisinin biraz ileri gittiğini ve özür dilediğini söyler. Bunun üzerine Resûlullâh (sav), onun için Allah’tan mağfiret diler. Aynı anda Hz. Ömer de pişmanlık duyarak özür dilemek üzere Hz. Ebû Bekir’i aramaya koyulur ve Peygamberimizin huzuruna gelir. Bu esnada Peygamberimizin yüz ifadesinin değiştiğini fark eden Hz. Ebû Bekir, onun, Ömer’i azarlamasından endişe duyarak bu işte kendisinin daha ileri gittiğini ısrarla belirtir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, orada bulunan herkese hitap ederek, peygamberlikle görevlendirildiği ilk günlerde kimi davet ettiyse şüphe ve itirazla karşılaştığını, hiçbir endişe taşımaksızın ilk iman edenin Ebû Bekir olduğunu söyler, ardından da, “Şimdi ashâbım! Siz bu aziz dostumu, bu nisbetiyle ve özelliğiyle bana bırakırsınız değil mi?” (Buhârî, “Fedâilü Ashâbi’n-Nebî”, 5, 13) diyerek onun Müslümanların birliği ve huzuru adına gösterdiği fedakârlık ve gayreti takdir eder.

Fizikî Çevreye Duyarlılığı

Peygamber Efendimizin şefkat ve merhameti, sadece insanlarla sınırlı değildi. O, aynı zamanda fizikî çevrenin korunması ve yaşatılmasına da önem vermiştir. Bu anlamda Müslümanlarda sürekli çevre bilinci uyandırmayı

hedeflemiştir. Nitekim kuru ve çorak bir araziye işe yarar hâle getirene Allah'ın mükâfat vereceğini, insan ve hayvanlar ondan yararlandıkça araziye verimli hâle getirene sadaka sevabı yazılacağını müjdelemiştir. Buna karşılık bir serçeyi haksız yere öldüren kiyamet gününde Yüce Allah'ın hesap soracağını haber vermiştir.

Hayvan haklarının gözetilmesine işaret eden Peygamberimiz, çölde giderken susuz bir köpeğe su veren kişinin cenneti kazandığını, aç-susuz bırakılarak ölüme terk edilen bir kedi yüzünden de bunu yapanın cehennemlik olduğunu bildirmiştir. Peygamber Efendimiz, yolculuk sırasında ibadet için mola verdiğinde, ilkönce hayvanların yükünü indirir, istirahatlarını sağlar, ibadetini ise sonra yapardı.

Hz. Peygamber, çevre sağlığı için Müslümanlardan, evlerinin etrafını, sokakları, park-bahçe gibi dinlenme yerlerini temiz tutmalarını istemiştir. Peygamberimizin öğretilerine ve uygulamalarına göre Müslüman, çevre dostudur, ona asla zarar vermez.

Resûl-i Ekrem, Medine'de bazı bölgeleri herkesin yararlanacağı park alanı ilân etmiş, buradaki tüm canlıları şu sözleriyle koruma altına aldığı açıklamıştır: “Ya Rabbi! İbrahim Peygamber'in Mekke'yi haram (korumaya alınmış yeşil alan) kıldığı gibi ben de Medine'yi haram kıldım. Onun iki kayalığı arası haram bölgesidir; ağaçları kesilmez, ağaçların yaprakları koparılmaz, otları yolunmaz, hayvanları avlanmaz!” Peygamberimiz, benzer şekilde Tâif şehri için önem taşıyan Vecc Vadisi'ni de korumaya almıştır. Bu gibi mekânlarda mecburiyet olmadıkça ağaç kesilmesini yasaklamış, kesilmek zorunda kalırsa yerine bir ağaç dikme ilkesini insanlara benimsetmiştir.

Hz. Peygamber'in fizikî çevreye duyarlılığı hakkında ayrıntılı bilgi için Hüseyin Algül'ün Sevgi ve Rahmet Peygamberi kitabını okuyunuz.

AİLE HAYATI

Aile, inanç, ibadet ve ahlâk değerlerinin aktarımı açısından vazgeçilmez bir kurumdur. Yeni nesillerin sevgi, şefkat ve merhametin hâkim olduğu huzurlu bir aile ortamında yetişmeleri fevkalâde önemlidir.

Yüce Allah Kur'an'da sağlıklı nesillerin yetiştirilmesi için ailenin kurulmasını emreder, ailenin temelini oluşturan eşler arasındaki sevgi ve merhameti de varlığının delillerinden biri kabul eder. (Nûr, 24/32; Rûm, 30/21) Peygamber Efendimiz sürekli ailenin önemine dikkat çekmiş, gençleri yuva kurmaya teşvik etmiş, yoksul gençlerin aile kurabilmeleri için çaba göstermiştir. Ailede huzur için eşlerin birbirlerine sevgi ve saygılı davranmalarını, olumsuzlukları değil, güzellikleri öne çıkararak iyi geçim ortamını oluşturmalarını istemiştir.

Hz. Peygamber, “En hayırlımız ailesi için hayırlı olandır. Bana gelince ben, aileme karşı en hayırlı olanıyım” buyurmuştur. (İbn Mâce, “Nikâh”, 50) Hanımlarına iyi davrananların en hayırlı kişiler olduğunu bildiren Hz. Peygamber, mü'minlerin iman bakımından en mükemmel ve ahlâkça en güzel olabilmelerini de aileleriyle sağlıklı ilişkilerine bağlamıştır. Çocuklarına sarfettiği her şeyin sadaka olduğunu söyleyen Peygamberimiz, “Sen, ev halkına bir harcamada bulunduğun zaman şüphesiz ki ondan sevap

alırsın, hatta hanımına ikram ettiğin lokmadan bile” demiştir. (Buhârî, “Nafakat”, 1; Müslim, “Vasiyet”, 1)

Eşleri ve Ev Hayatı

Peygamberimizin ilk eşi, 25 yaşında iken evlendiği Hz. Hatice’dir. O sırada kırk (veya yirmisekiz) yaşında dul bir hanım olan Hz. Hatice ticaretle meşgul oluyordu ve Mekkeliler arasında *Tâhire* yani, saf, temiz unvanıyla tanınıyordu. Kendisine yapılan evlenme tekliflerinin hepsini geri çevirmiş ve *el-Emîn* (doğru, güvenilir) unvanıyla tanınan Hz. Peygamber’le evlenmeyi tercih etmişti.

Hz. Hatice, ölünceye kadar Peygamberimize içten bir sevgi duymuş, İslâm’a giren ilk mü’min olma şerefini kazanmış, çeşitli sıkıntılara karşı ona her zaman destek olmuştur. Peygamberimiz de onu çok sevip saymış, iyiliklerini hiç unutmamış, ölümünden sonra da onu sürekli rahmet ve minnetle anmış, kabrini ziyaret etmiş, geride kalan yakınları ve dostlarıyla ilgilenmiştir.

Peygamber Efendimiz, Hz. Hatice’nin vefatına kadar başka bir evlilik yapmadı. İlk eşi vefat ettiğinde kendisi 50 yaşına ulaşmıştı. Diğer evliliklerinin tümünü bu yaşından sonra gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla sonraki evliliklerinde bazan iddia edildiği gibi cinselliğin değil, bir takım özel sebepler ve hikmetlerin sözkonusu olduğu açıktır. Peygamberimiz’in Hz. Hatice’nin vefatından sonra çeşitli gayelerle evlendiği hanımlar, Hz. Sevde, Hz. Âişe, Hz. Hafsa, Hz. Zeyneb bint Huzeyme, Hz. Ümmü Seleme, Hz. Cüveyriye, Hz. Zeyneb bint Caş, Hz. Ümmü Habîbe, Hz. Safiyye, Hz. Meymûne ve Hz. Mâriye’dir. Hz. Peygamber’in eşleri “mü’minlerin anneleri” (*ümmehâtü’l-mü’minîn*) olarak kabul edilirler.

Hz. Peygamber’in evliliklerinde çeşitli hikmetler vardır. Meselâ Hz. Âişe ve Hz. Hafsa annelerimiz vasıtasıyla hanımlara dinî alanda bilgi aktarımı yaptığı ve İslâmî hizmetlerde önceliği olan Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’le dostluğunu pekiştirdiği düşünülebilir. Bazı hanımlarla evliliği, onların İslâm’daki fedakârlığına bir vefa şeklinde gerçekleşmiştir. Habeşistan’a göç etmiş olan Hz. Ümmü Habîbe ile Hz. Sevde buna örnektir. Peygamber Efendimiz bir kısım evlilikleriyle de bazı kabilelere dostluk mesajları vermek istemiştir. Necid bölgesinin en büyük kabilelerinden Âmir b. Sa’saa’lı Hz. Zeyneb bint Huzeyme ile Hz. Meymûne buna örnek sayılır. Hz. Cüveyriye ve Hz. Safiyye ile evliliği ise siyasî amaçlıydı. Bunlardan Cüveyriye ile evliliği, Benî Mustalik kabilesinin İslâm’a girmesine vesile olmuştur. Safiyye ile evlilikten maksat ise Yahudilerin dostluğunu kazanmaktı. Zeyd b. Hârîse’den boşanan Zeyneb bint Caş ile evliliği ise Câhiliye döneminde evlâtlıkları öz çocuk olarak gören anlayışa karşı İslâm hukukunda yeni bir ilkenin uygulanması şeklinde olmuştur. Bütün bu gerçekler ortada iken çok evliliği sebebiyle Hz. Peygamber’i şehvete düşkünlükle itham etmek hakikate aykırı bir durum olup, yalan ve yanlış bir iddiadan ibarettir.

Hz. Peygamber, ailelerini vahyin ışığında eğitirdi, İslâmî konularda sürekli bilgilendirir, onların din ve ibadet hayatlarıyla yakından ilgilenirdi. Aile fertlerinin görüşüne önem verirdi. Hanımlarına nazik ve güleryüzlü davranırdı; selâm verir, hal hatır sorar, elini tutup yüzüne sevgi ile bakardı. Aile fertlerinin yakınlarıyla da ilgilenir, bunlardan ziyaretine gelenlere iltifat eder, hediyeler verirdi. Nitekim ev halkından saydığı Hz. Enes’in annesi, teyzesi, dayısı ve büyük annesiyle ilgilenirdi.

Peygamber Efendimiz, eş ve çocuklarına zaman ayırır, gezintiye çıkar, sohbet ederdi. Geleneksel folklor gibi meşru eğlenceleri seyretmelerini teşvik ederdi. Bayramlara aile fertleriyle birlikte katılırdı. Spor amaçlı yürüyüşe çıkar, bazan Hz. Âişe örneğinde olduğu gibi koşu yarışı yapardı. Bir defasında Hz. Âişe ile yarışmışlar, Hz. Âişe geçmişti. Birkaç yıl sonra tekrar yarıştıklarında bu sefer yarışmayı Hz. Peygamber kazanmış ve Hz. Âişe'ye gülümseyerek “bu önceki yarışmanın rövanşındır” demişti.

Hız. Âişe'nin anlattığına göre Peygamber Efendimiz ev işleriyle de yakından ilgilenirdi. Gerektiğinde kendi elbisesinin söküğünü diker, ayakkabılarını tamir eder, koyunları sağır, ev işlerinde hanımlarına yardımcı olurdu. Çarşıya pazara gittiğinde alışveriş yapar, yükünü de kendisi taşırdı.

Hız. Peygamber, Arap toplumunda yaygın olarak görülen hanımlara şiddet uygulanmasına kesinlikle karşı çıkardı. Ashâbını da “Dövdüğünüz kadınla akşamleyin aynı yatağı utanmadan nasıl paylaşırsınız?” sözleriyle uyarırdı. (Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 17) Hanımlarına kötü davrananların iyi kimseler olmadığını söylerdi.

Çocukları

Peygamberimizin çocukları biri dışında Hız. Hatice'den doğmuştur. Tercih edilen görüşe göre bunlar Kâsım, Abdullah, Zeyneb, Rukıyye, Ümmü Gülsüm ve Fâtıma'dır. Oğlu İbrahim ise Mısırlı Mâriye'den dünyaya gelmiştir. Peygamberimiz, oğlu Kâsım sebebiyle “Ebü'l-Kâsım” unvanıyla anılmıştır. Kâsım, Abdullah ve İbrahim küçük yaşta vefat etmiştir.

Peygamberimizin kızı Zeyneb, peygamberlikten 10 yıl önce doğdu. Mekke'de teyzesi Hâle bint Huveylid'in oğlu Ebü'l-Âs b. Rebî' ile evlendi. Bedir'de müşrikler tarafında savaşarak esir düşen kocası serbest bırakılırken Hız. Peygamber Zeyneb'in Medine'ye gönderilmesini şart koştu. Hicret yolculuğunda bir müşriğin saldırısına uğrayan Zeyneb, bineğinden düştü ve karındaki çocuğunu kaybetti. Daha sonra Ebü'l-Âs, Müslüman olarak Medine'ye geldi, aile birliği yeniden kurulmuş oldu. Çok geçmeden Hız. Zeyneb 8 (630) yılında vefat etti. Ebü'l-Âs ile Zeyneb'in Ali ve Ümâme adlarında iki çocukları dünyaya gelmiş, bunlardan Ali küçük yaşta ölmüştür. Hız. Peygamber'in ikinci kızı Rukıyye, Zeyneb'ten üç yıl sonra dünyaya geldi. Yetişkin bir kız olduğunda Ebü Leheb'in oğlu Utbe ile, kızkardeşi Ümmü Gülsüm de diğer oğlu Uteybe ile nişanlanmıştı. Resûl-i Ekrem'in, peygamber oluşunun hemen ardından Ebü Leheb nişanı bozdurdu. Hız. Osman, Rukıyye ile evlenip Habeşistan'a hicret etti. Rukıyye, oradan Medine'ye döndüğünde hastalandı ve Bedir Savaşı günlerinde (2/624) vefat etti. Hız. Osman ve Rukıyye'nin Abdullah adlı bir çocukları dünyaya gelmiş, ancak küçük yaşta ölmüştür. Daha sonra Hız. Osman, Ümmü Gülsüm'le evlendiyse de o da 9 (631) yılında Medine'de vefat etti.

Hız. Fâtıma, Peygamber Efendimizin Hız. Hatice'den dünyaya gelen çocukları arasında en küçüğü olup Peygamberliğin ilk yılında doğdu. Hicretten sonra 2 (624) yılında Hız. Ali ile evlendi. Bu evlilikten Hasan, Hüseyin, Muhassin, Ümmü Gülsüm ve Fâtıma adlarında beş çocuğu dünyaya geldi. Hız. Fâtıma, Peygamberimizin vefatından altı ay sonra vefat etti. Peygamber Efendimiz Fâtıma'yı çok sever, kendisi henüz altı yaşındayken kaybettiği annesinin hasretini onunla gidermeye çalışırdı. Bu sebeple Fâtıma “Ümmü ebihâ” (babasının annesi) diye de anılmaktadır. Ayrıca “beyaz,

parlak ve aydınlık yüzlü kadın” anlamında Zehrâ, “ıffetli ve namuslu kadın” anlamında Betûl lakaplarıyla da bilinir.

Hz. Peygamber’in son çocuğu İbrahim’di. Mısırlı Mâriye’den dünyaya gelen İbrahim, yaklaşık iki yaşında iken vefat etti. Resûlullah’ın Hz. Fâtıma dışındaki bütün çocukları kendisinden önce vefat etmiştir.

Peygamber Efendimiz, çocuklarını ve torunlarını çok sever, onların her biriyle ilgilenirdi. Çocuk ve torunlarının dünyaya gelişinde sevincini belli eder, doğum müjdesi getirenlere bahşış ve Allah’a şükür için yoksullara sadaka verir, akika kurbanı keserdi.

Peygamberimiz, Hz. Fâtıma’yı çok severdi. Hz. Peygamber, onun eğitimiyle özel olarak ilgilenmiş, o da babasının tüm edep ve nezaketini kapmıştı. Peygamberimiz, Fâtıma’yı görünce sevinir, onu ayakta karşılar, elini tutarak yanaklarından öper, ona iltifat ederek yanına oturturdu. Hz. Fâtıma da babası evine geldiğinde onu, sevgisine layık olacak bir içtenlikle karşılardı. Hz. Peygamber bir yolculuğa giderken aile fertlerinden en son onunla vedalaşır, yolculuktan dönmeye de ilkönce onunla görüşürdü. Peygamberimizin bildirdiğine göre “Fâtıma, cennet ehli hanımların öncülerindendi. Fâtıma onun yüreğinden bir parçaydı, Onu üzen Peygamberimizi üzmüş olurdu.” (Buhârî, “Fedâilü Ashâbi’n-Nebî”, 12, 31)

Peygamber Efendimiz, torunları Hz. Hasan ve Hüseyin’i çok severdi; onlar için “dünyada kokladığım reyhanlarım, çiçeklerim” derdi, “cennet gençlerinin beyefendileri olduğunu” söylerdi ve “Allahım! Ben bunları seviyorum sen de sev bunları” diye dua ederdi. (Buhârî, “Fedâilü Ashâbi’n-Nebî”, 24) Peygamber Efendimiz, kızı Zeyneb’ten torunu olan Ümâme ile ve diğer bütün torunlarıyla ilgilenirdi. Deve taklidi yaparak onları sırtında taşır, namazda omuzuna tırmanmalarına müsaade ederdi. Aile fertleriyle birlikte iken torunlarından biri su istese müsaitse hemen kalkıp su verirdi. Sık sık verdiği hediyelerle onları sevindirirdi.

Hz. Peygamber’in çocuklarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için Âdem Apak’ın Hz. Peygamber’in Etrafındaki Çocuklar ve Gençler kitabını inceleyiniz.

SIYASÎ VE ASKERÎ KİŞİLİĞİ

Yönetimin Oluşumu

Hz. Peygamber Mekke’de 610 yılı ramazan ayında peygamberlikle görevlendirildiği andan Medine’ye hicret edinceye kadar Mekke şehir devletinin çeşitli engelleriyle karşılaştı. Müslümanlara yapılan eziyet ve işkenceler bir yana, bi’setin yedinci yılında Müslümanlar aleyhine üç yıl boyunca ekonomik ve sosyal boykot kararı almış olmaları, 10. yılında Tâif’ten dönerken Hz. Peygamber’i bir müşriğin himayesinde şehre girmeye mecbur bırakmaları ve 13. yılında Hz. Peygamber hakkında ölüm kararı almış olmaları, Mekke şehir devletinin siyasî gücünü Müslümanlar aleyhine kullandıklarını açıkça ortaya koyar. Hz. Peygamber de buna karşılık tebliğin başariya ulaşması için siyasî örgütlenmeye ihtiyaç duydu. Bunun ilk adımı Akabe biatlarıyla atıldı. Bu amaçla Hz. Peygamber, ikinci Akabe biatında 9’u Hazrec’ten, 3’ü de Evs’ten olmak üzere 12 kişiyi hicretten sonra Medine’de oluşturacağı siyasî organizasyonun ilk temsilcileri olarak tayin etti. Böylece teşkilâtlanmada ilk adım atılmış oldu.

Hız. Peygamber, 622 yılında Mekke'den Medine'ye hicret edince henüz şehre girmeden Kubâ'da Müslümanların varlık ve bağımsızlığının sembolü olarak ilk mescidi bina etti. Benî Sâlim b. Avf yurdundan geçerken Ranuna vadisinin ortasına varıldığında Hız. Peygamber, Müslümanların birliğini temsilen ilk Cuma hutbesini okudu ve namazı kıldırdı. Hicretin tamamlanmasından sonra da muhâcirlerle ensar arasında kardeşliği kurmak suretiyle ilk Müslüman toplumu ve siyasî birliği oluşturmuş oldu.

Bunun ardından Hız. Peygamber, Müslümanlar dışında şehrin sakinleri olan Yahudi ve başka inanç sahiplerini de adalet ve insaf ölçülerinde kapsayacak hukukî bir metin ortaya koydu. Medine Vesikası adı verilen bu metinde karşılıklı ilişkiler, görev, sorumluluk ve haklar açık bir şekilde belirlenmişti.

Bu şekilde ortaya çıkan teşkilatlanmanın kaynağı, Kur'an ve onun uygulayıcısı durumunda olan Hız. Peygamber'di. Kurulmakta olan yönetimin amacı, yeryüzünde düzen ve huzurun, Hakk'a teslimiyet ve hukukun üstünlüğüyle adaletin sağlanması idi. Bunun için, sosyal hayatı ayakta tutacak tüm hukukî ve ahlâkî değerlerin korunması, iyiliğin yayılması, kötülüğün önlenmesi, danışma (müşâvere), sosyal adaletin gerçekleştirilmesi, devletler arası ilişkilerin kurulması, din ve vicdan hürriyeti, ehliyet ve liyakata önem verilmesi yönetimin temel ilkeleri olmuştur.

Hız. Peygamber, kurduğu yönetimle asayiş ve güvenliği sağlamış, ekonomik hayatın temellerini atmış, eğitim öğretimi planlamış, zekât, cizye, öşür gelirlerinin ve vergilerin toplanması için görevliler, mülkî yönetim için valiler, hukukla ilgili meseleler için hâkimler, ilmi ve dini yaymak için öğretmenler, resmî yazışmaları yürütmek için kâtipler, askerinin sevk ve idaresi için komutanlar görevlendirmiştir.

Hız. Peygamber, Başta Necran Hıristiyanları olmak üzere gayrimüslim zimmîlerle yaptığı anlaşmalarda onlara can ve mal güvenliğiyle din ve vicdan özgürlüğü tanımıştır. Diplomasıye önem vermiş, özellikle Hudeybiye Barışı'ndan sonra komşu devlet başkanlarına ve önemli kabile reislerine elçiler ve mektuplar göndererek iyi ilişkiler kurmayı amaçlamıştır.

Bürokrasi

Peygamber Efendimizin yönetim ilkelerinden biri halkın işlerinin hızla ve kolaylıkla yürütülmesidir. Bunun için "Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz!" talimatını vermiştir. (Buhârî, "İlim", 11; Müslim, "Cihad", 51) Kamu görevlilerinin uygulamalarıyla ilgili olarak Peygamberimizin yaptığı bir dua bu açıdan mühimdir: "Allahım! Her kim Müslüman toplumun bir işini üstlenir de güçlük çıkarırsa sen de ona meşakkat ver! Her kim de merhametle davranıp kolaylık gösterirse sen de ona merhamet et!" (Müslim, "İmâre", 19)

Hız. Peygamber'e göre halka ait işlerin yürütülmesi, sosyal bir sorumluluktur. Dolayısıyla görevliler, bu yükümlülüğün gereğini yerine getirecek bilgi ve ehliyete sahip olmalıdırlar. Nitekim Hız. Peygamber, Kur'an'da yer alan "emanetlerin ehline verilmesi" (Nisâ, 4/58) prensibini kamu görevlerinde önemle uygulamış, "İş ehil olmayanı verildi mi kıyameti bekle!" buyurmuştur. (Müslim, "İmâre", 16) Allah Resûlü, aynı şekilde kamu görevi için aşırı istekli olmayı uygun bulmamıştır. Çünkü ona göre ihtiras, kişinin görevini kötüye kullanmasına, rüşvete ve adam kayırmaya yol

açabilirdi. Bu hususta şu talimatı vermiştir: “Bir devlet görevini ısrarla istemeyiniz. Zira ısrar ettiğin göreve getirilirsün, işin yürütülmesi esnasındaki yetersizliğinden dolayı sorumlu tutulursun. Şayet böyle bir görev ısrarın dışında sana verilirse yardım ve destek görürsün!” (Müslim, “İmâre”, 13; Ebû Dâvûd, “İmâre”, 2)

Hz. Peygamber, memurlarına, aile fertleriyle geçinebileceği bir maaş, barınabileceği bir ev, iş yerine gidip gelecek bir binek tahsis ediyordu. Memurun, bunun dışında alacağı hediye bile bir çeşit rüşvet sayıyor, en küçük bir devlet malını şahsî işinde kullanmayı hıyanet ve hırsızlık olarak değerlendiriyordu.

Ekonomik Hayat

Hz. Peygamber, kişisel kazançta önem verirdi. Bu sebeple hicretten sonra Medine’de Müslümanlar için alışveriş merkezi kurarak çalışma hayatının temellerini attı; iş hayatı, işveren, işçi, esnaf, tüketici, hububat ve meyve üreticisi ve ticarî ortaklığa dair çeşitli düzenlemeler yaptı. Alışverişte güvenliğin sağlanması için denetçiler görevlendirdi, kendisi de denetlemeler yapardı. Bir defasında hileli satış yapmaya çalışan birini, “Alışverişte Müslümanları kandırmayınız. Aldatan, bizden değildir” diyerek uyarmıştır. (Müslim, “İman”, 10) Zaman zaman Müslümanların alışveriş yaptıkları mekânları ziyaret edip ölçü ve tartı âletlerinin başına geçerek ticarete dürüstlüğün önemini vurgular, böyle davrananların cenenette peygamberler, siddiklar ve şehitlerle beraber olacağını söylerdi. (Tirmizî, “Büyû”, 4) Hz. Peygamber, alışverişte güven ortamının yaygınlaşmasına önem verirdi. Pazarda bir müslümanın kesinlik kazanan alışverişini bozacak tarzda yeniden pazarlık yapılmasını, üreticinin malını pazara intikal ettirmeden önce hile ile ucuza kapatılmasını, karaborsacılığı, satılan malın kusurlarının gizlenmesini, gereğinden fazla abartı ile övülmesini, yalan yere yeminle malın sürümünün artırılmak istenmesini doğru bulmazdı.

Hz. Peygamber, zenginlerin dinî, sosyal, malî sorumluluklarının gereğini yerine getirmelerini isterdi. Darda kalan iyi niyetli borçluya mühlet verilmesini tavsiye eder, ribâ (faiz) ile borç alıp vermeyi kesinlikle yasaklardı. Çünkü Kur’ân-ı Kerim’de ribâ kesin bir dille yasaklanmıştır (Bakara 2/279; Âl-i İmrân 3/130)

Hz. Peygamber döneminde beytülmal (hazine) gelirlerini humus denilen ganimetin beşte biri, Müslümanlarla anlaşmalı olan gayrimüslimlerden can, mal güvencesi ve inanç hürriyetinin sağlanmasına karşı belirli kurallara göre alınan cizye, Müslümanlardan alınan zekât ve toprak mahsullerinin zekâtı olarak bilinen öşür oluştururdu. Bunlar âmil denilen vergi memurları tarafından toplanırdı. Bazen bu görevi valiler de yapardı. Toplanan vergiler, Kur’an ve Sünnet ölçülerine göre sarf olunurdu.

Askerî Hayat

İslâm, insanların barış içinde yaşamalarını esas alır ve mü’minleri hep birden barışa davet eder. (Nisâ 4/128; Bakara 2/208) Temel hak ve özgürlükler engellendiği takdirde savaşa izin verilmiştir. Mekke döneminde müşriklerin baskısından bunalan Müslümanlar, peygamberimize gelerek onlara karşılık vermek istemişler, ancak Peygamber Efendimiz savaşa izin verilmediğini bildirerek sabır tavsiyesinde bulunmuştur. Hicretin ikinci yılında ise savaşa

izin veren şu âyetler nazil oldu: “ Kendileriyle savaşılan mü'minlere zulme uğramış olmaları sebebiyle savaş konusunda izin verildi...” (Hac 22/39) “Size karşı savaş açanlara, siz de Allah yolunda savaş açın. Sakın aşırı gitmeyin...” (Bakara 2/190) Bunun üzerine Hz. Peygamber, önce seriyye denilen küçük askerî birlikler hazırlayarak şehirlerarası ticaret yollarında kontrolü sağlamaya çalışmış, düşmanın faaliyetleriyle ilgili istihbarat toplamış, keşif birlikleri göndermiş, Medine'ye gerçekleştirilebilecek muhtemel hücumlara karşı şehrin güvenliğini sağlama adına çevre kabilelerle saldırmazlık anlaşmaları yapmıştır. Bütün bu hazırlıklardan sonra Hz. Peygamber, gerek müşrikler, gerek Yahudiler, gerekse Hıristiyanlarla askerî mücadeleye girişmiştir. (Kitabın 4. ve 5. ünitelerindeki savaşlar kısmına bakınız.)

DİKKAT

Peygamber Efendimiz düşmanla savaş konusunda şu uyarıyı yapar: “Düşmanla savaşı arzu etmeyiniz. Aksine, Allah'tan sizi harp felâketinden korumasını isteyiniz! Fakat düşmanla karşılaşınca da sabrediniz ve biliniz ki cennet, mücahidlerin kılıçlarının gölgesi altındadır.” (Müslim, “İmâre”, 146)

Hz. Peygamber, kumandanlarını savaş konusunda bilgi ve tecrübe sahibi kişilerden seçerdi. Savaşlarda görevli bayraktar ve sancaktarlar bulunurdu. Bunun dışında orduya katılan küçük askerî birliklerin kendilerine mahsus flâmaları olurdu.

Hz. Peygamber askerden, disiplin ve komutanlara itaat beklerdi. Bir savaşa karar vermeden önce düşman tarafına keşif kolları çıkarır, haber toplar ve ashâbı ile istişare ederek elde edilen istihbaratı değerlendirirdi. Savaşa karar verildikten sonra ashâbına, gazilik ve şehitliğin önemini anlatarak onları cesaretlendirirdi.

Resûl-i Ekrem, bir askerî sefere çıkarken kendisi gelinceye kadar Medine'de idarî hizmetlerin görülmesi için bir vekil tayin eder, yola çıkmadan önce şehir dışında ordusunu gözden geçirir, yorucu sefer şartlarını kaldıramayacak durumda olan yaşlıları ve çocukları ayırırdı.

Peygamber Efendimiz, savaş alanında ordusunu bizzat elleriyle savaş düzenine göre hazırlar, harekâtın safhalarına dair subaylarına talimat verir, parolasını belirler; ordusunu, disiplini bozucu davranışlardan sakındırırdı.

Düşmana ait ağaçlar, özel savaş şartları dışında kesilmez, hayvanları boğazlanmazdı. Düşmanların yaşlılarına, hanımlarına, çocuklarına ve savaş dışı kalan din adamlarına dokunulmazdı.

Medine'de Hz. Peygamber'e vekâlet eden zat ve çevresindekiler, çocuklar, kadınlar, yaşlılar, mazeretleri sebebiyle katılmayanlar, Seniyyetülveda denilen Medine dışındaki yerde onu karşılardı. Peygamber Efendimiz, şehre girer girmez Mescid-i Nebevî'ye giderek şükür namazı kılar; bu zaferi nasip eden Cenâb-ı Allah'a dua ederdi. Bundan sonra Müslümanların tebriklerini camide kabul eder, Müslümanlar, “gazanız mübarek olsun ya Resûlallâh” diyerek sevinçlerini ifade ederlerdi.

Peygamberimiz, daha sonra şehit ailelerini teselli eder, başsağlığı diler, diğer Müslümanların da şehit aileleriyle, özellikle şehit yetimleriyle işgilenmelerini ister, yetimi görüp gözetenle cennette beraber olacağını müjdelerdi.

SIRA SİZDE

5

Peygamberimiz zamanındaki silahlar nelerdir, araştırınız?

Özet

Hız. Peygamber'in fizikî özelliklerini ve gündelik hayatta dikkat ettiği hususları genel hatlarıyla tanımlayabilmek.

Hız. Peygamber gerek ahlâk gerekse dış görünüş bakımından insanların en mükemmeli idi. Uzuna yakın orta boylu, ince ve geniş omuzluydu. Gözleri siyah, kaşlarının arası az açıktı. Saçı kumral olup hafifçe dalgalı idi. Yatarken, kalkarken ve her vesileyle Allah'a dua ederdi. Temizliğe çok önem verir, özellikle ağız ve dış temizliğine dikkat ederdi. Giyiminde titizdi, dağınıklıktan hoşlanmazdı. Gerek giyim, gerekse ev eşyasında ihtiyacı karşılamaya, sadeliğe, temizliğe ve tertipliliğe özen gösterirdi. İyice acıkmadan sofraya oturmaz, karnını tıka basa doldurmadan da sofradan kalkardı. Her zaman güler yüzlü, tatlı sözlüydü. Tane tane konuşur önemli gördüğü hususları tekrar ederdi. Kimseyi, üzmez, kimseyi hor görmez ve azarlamazdı. Herkes onun yanında kendisini rahat hissedirdi.

Adalet, dürüstlük, güvenilirlik, cömertlik, alçakgönüllülük ve cesaretin en güzel örneklerini verdiğini gözlemleyebilmek.

Hız. Peygamber (s. a. v.), mütevazı ve sabırlıydı. Allah'ın ihşan ettiği sonsuz nimetlere karşı şükrederdi. Gönlü, şefkat ve merhamet doluydu. Hoşgörüsüyle bilinirdi, insanların kalbini kazanmaya önem verirdi. Azimliydı, cesurdu. Duyarlı ve duyguluydu. Doğruluk ve güvenilirlik, onun en belirgin özellikleri arasındaydı. Cömertti, vefakârı; kendisine yapılan iyilikleri, üzerinde emeği olanları ve İslâm'a hizmet edenleri her zaman şükran ve minnetle anardı. Çocukları çok severdi. Gençlerle ilgilenir ve yeteneklerine göre sorumluluk verirdi. Yaşlılara, hanımlara ve özürlülere son derece nazik davranırdı.

Aile hayatı ile ilgili değerlendirmeler yapabilmek.

Hız. Peygamber'in en güzel örneklerini verdiği bir alan da aile hayatıdır. O, aile bireyleriyle saygı ve sevgiye dayalı ilişkiler kurmuş, onlara karşı son derece olgun ve nazik davranmış, ehl-i beytine değer vermiş, onlarla aynı sofrayı paylaşmaktan mutlu olmuştur. Aile hayatında iyi bir eş, şefkatli bir baba ve dede olmuştur.

Yönetim ve askerî hayatta uyguladığı temel ilkeleri açıklayabilmek

Hız. Peygamber Medine'ye hicretten sonra şehrin müslüman ve gayri müslim tüm sakinlerini kapsayan, Medine vesikası adı verilen siyasî bir organizasyon gerçekleştirmiş ve devlet başkanı olmuştur. Hicretin 2. (m. 624) yılından sonra İslâm'ın önündeki engelleri ortadan kaldırabilmek ve düşmanlıklarına karşı koyabilmek için müşrikler, Yahudiler ve Hıristiyanlarla bazı savaşlar yapmış, elde ettiği üstünlükle bölgede etkili bir siyasî güç hâline gelmiştir. Hız. Peygamber, yönetimde bürokrasinin halkın hizmetine sunulması ve hızlı bir şekilde yürütülmesine; ekonomik hayatın emniyet içinde sürdürülmesine, ticaretin dürüstlük ölçüleriyle canlı tutulmasına, özetle tüm idarî hizmetlerin adalet ölçüsüyle yerine getirilmesine önem vermiş, buna paralel olarak idarî hayatta yozlaşmayı ve bozulmayı önlemek için gereken tedbirleri de almıştır. Yönetimde adalet, hukuk, istişare, ehliyet ve liyakat gibi temel ilkelere bağlı kalmıştır. Savaşlarda insanî ve ahlâkî davranmayı elden bırakmamış, kadınlar, çocuklar ve yaşlılara dokunulmaması, herhangi bir aşırılığa meydan verilmemesi hususunda sıkı uyarılarda bulunmuştur.

Kendimizi Sınayalım

1. Hz. Peygamber'in çocuklarından hangisi Hz. Mâriye'den dünyaya gelmiştir?
 - a. Abdullah
 - b. Zeyneb
 - c. Rukıyye
 - d. İbrahim
 - e. Kâsım
2. Aşağıdakilerden hangisi, Hz. Peygamber'in, Medine'de siyasî bir organizasyon oluşturma amaçlarından biri değildir?
 - a. İslâm'ı daha iyi yaymak
 - b. Mekke'li Müslümanları baskılardan kurtarmak
 - c. Medine'de Müslümanları birleştirmek
 - d. Mekkelilerden intikam almak
 - e. Medine'yi Arap Yarımadası'nın siyasî merkezi hâline getirmek
3. Aşağıdakilerden hangisi, Hz. Peygamber'in çok evliliğinin nedenlerinden biri değildir?
 - a. Dostlarıyla akrabalık bağı kurması
 - b. Yapılan fedakârlıklara karşı vefada bulunması
 - c. Bazı kabilelerle yakın ilişkiler kurması
 - d. Dinî hükümlerin uygulanmasına örneklik sunması
 - e. Müslümanları ekonomik yönden rahatlatması
4. Aşağıdakilerden hangisi ticarî hayatta Hz. Peygamber'in getirdiği ölçülere uymaz ?
 - a. Yeminle ticaret yapılması
 - b. Karaborsacılık yapılmaması
 - c. Malın kusurunun söylenmesi
 - d. Satılmış mal üzerine pazarlık yapılmaması
 - e. Alışverişte müşterinin aldatılmaması

5. Hz. Peygamber'in hicretten önce Yesrib'e (Medine) öğretmen olarak gönderdiği genç sahabi kimdir?
- Abdullah b. Ömer
 - Muâz b. Cebel
 - Abdurrahman b. Avf
 - Mus'ab b. Umeyr
 - Zeyd b. Sâbit

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

- d** Yanıtınız doğru değilse Hz. Peygamber'in "Çocukları" konusunu yeniden okuyunuz.
- d** Yanıtınız doğru değilse Hz. Peygamber'in "Yönetim Anlayışı" konusunu yeniden okuyunuz.
- e** Yanıtınız doğru değilse Hz. Peygamber'in "Eşleri ve Ev Hayatı" konusunu yeniden okuyunuz.
- a** Yanıtınız doğru değilse "Ekonomik Hayat" konusunu yeniden okuyunuz.
- d** Yanıtınız doğru değilse Hz. Peygamber'in "Çeşitli Toplum Kesimleriyle İlişkileri" konusunu yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Peygamber Efendimizin fizikî özellikleri ve gündelik hayatıyla ilgili bilgilere hilye ve şemâil kitaplarından başka diğer Siyer kaynaklarında da rastlanır. Bu bilgiler, genellikle Peygamberimizin vefatı anlatıldıktan sonra onun ahlâkî şahsiyetine ayrılan kısımlarda yer alır.

Sıra Sizde 2

Hz. Peygamber, gülyüzlü olup herkesle diyaloga açıktı. O, dini ve ibadetleri hafife alan söz ve şakaları doğru bulmaz, sevgi ortamını yaygınlaştırıcı nitelikte güzel şakaları onaylardı. Nitekim bir gün Hz. Zübeyr b. Avvam'ın annesi Safiyye hanım, cennete girebilmek için dua isteyince Hz. Peygamber şaka ile, "yaşlılar cennete giremez" diye takıldı. Bunu ciddi zanneden yaşlı hanım neredeyse ağlayacaktı. Hâlbuki Yüce Allah, yaşlı hanımları, gençlik yaşlarına indirip cennetine öyle alacaktı. Safiyye hanıma bu açıklama yapılıncaya çok sevindi.

Sıra Sizde 3

Rivayete göre Amr b. Hazm Necran'a vali tayin edildiğinde on yedi yaşındaydı. Mekke fethi sırasında müslüman olan ve ardından şehrin

valiliğine getirilen Attâb b. Esîd'in yirmi yaşlarında olduğu kaydedilir. Yemen'e yönetici, kadı ve vergi tahsildarı olarak gönderilen Muâz b. Cebel yirmi üç yaşındaydı.

Sıra Sizde 4

Hz. Peygamber Medine'den ayrıldığında bazan görme özürlü olan müezzini Abdullah b. Ümmü Mektûm'u Medine'ye vekil bırakmıştır. Bu görevin kendisine on üç defa verildiği kaydedilmektedir.

Sıra Sizde 5

Hz. Peygamber döneminde zırh, miğfer, kalkan, ok, yay, kılıç, mızrak, kargı, mancınık ve debbâbe gibi savaş âlet ve araçları kullanılırdı.

Yararlanılan Kaynaklar

- Algül, H. (2010). **Peygamberimizin Şemâili Ahlâk ve Âdâbi**, İstanbul.
- Algül, H. (2007). **Sevgi ve Rahmet Peygamberi**, Bursa.
- Algül, H. (2006). **“Hz. Muhammed’i Bilmek”, İslâm’a Giriş - Gençliğin İslâm Bilgisi**, editör: Hayati Hökelekli, Ankara.
- Algül, H. (1994). **“Asr-ı Saâdet’te İdarî Hayat”, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdet’te İslâm**, Editör: Vecdi Akyüz, İstanbul.
- Apak, A. (2009). **Hz. Peygamber’in Etrafındaki Çocuklar ve Gençler**, Bursa.
- Avcı, C. (2008). **Muhammedü'l-Emîn - Hz. Muhammed’in Peygamberlik Öncesi Hayatı**, İstanbul.
- Çetin, A. (2006). **Örneklerle Peygamberimiz**, İstanbul.
- Hamidullah, M. (1990). **İslâm Peygamberi**, çev. Salih Tuğ, I-II, İstanbul.
- Kazıcı, Z. (1991). **Hz. Muhammed (s.a.s.)’in Eşleri ve Aile Hayatı**, İstanbul.
- Sarıçam, İ. (2003). **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, Ankara.
- Savaş, R. (1992). **Hz. Muhammed Devrinde Kadın**, İstanbul.
- Savaş, R. **“Asr-ı Saâdet’te Hz. Peygamber’in Aile Hayatı ve Evlilikleri”, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdet’te İslâm**, Editör: Vecdi Akyüz, İstanbul.
- TDV İslâm Ansiklopedisi’nin “Hilye”, “Şemâil”, “Cihad”, “Gazve”, “Muhammed” maddeleri.
- Yardım, A. (2005). **Peygamberimizin Şemâili**, İstanbul.

7

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Hz. Ebû Bekir'in tarihsel kişiliğini tanımlayabilecek,
- İlk halife seçimi ve sonuçlarını değerlendirebilecek,
- Ridde hadiselerinin sebeplerini açıklayabilecek,
- Arap Yarımadası'nın dışında gerçekleştirilen fetihleri özetleyebilecek,
- Bu dönemin sonraki halifelerin dönemlerinden farklı yönlerini ayırt edebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Halifelik ve Hilâfet
- Mütenebbi
- Ridde olayları
- Irak Fetihleri
- Suriye Fetihleri

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- TDV İslâm Ansiklopedisi'nde "Ebû Bekir" maddesini okuyunuz.
- M. Salih Arı'nın Hz. Ebû Bekir ve Ridde Savaşları kitabını gözden geçiriniz.

Hz. Ebû Bekir Dönemi

GİRİŞ

Müslümanların ilk halifesi Hz. Ebû Bekir, Miladi 573 yılında Mekke'de dünyaya geldi. Kureyş kabilesinin Teymoğulları koluna mensuptur. Babasının adı Osman olup Ebû Kuhâfe adıyla tanınmıştır. Annesi ise, Ümmü'l-Hayr Selma bint Sahr'dır.

Hz. Ebû Bekir'in Câhiliye döneminde adı Abdü'l-Kâbe idi. Hz. Peygamber (s. a. v.) Müslüman olmasından sonra onun adını Abdullah olarak değiştirdi. O, Allah Resûlü'nün, cehennemden azat edildiğini müjdelemesi sebebiyle "Atîk", onun peygamberliğini ve getirdiği haberleri tereddütsüz kabul etmesi sebebiyle de "Siddîk" olarak tanınmıştır. Hz. Ebû Bekir'in diğer bir özelliği ise kendisi hayatta iken bütün aile fertleri İslâm'a girmiş tek sahâbî olmasıdır.

Hz. Ebû Bekir, gençlik ve olgunluk döneminde ticaretle meşgul oldu. Bu sayede Mekke'nin varlıklı insanları arasına girmeyi başardı. Ticaretten elde ettiği kazancının büyük bir kısmını dini uğruna harcadı. İslâmî tebliğin başlangıç döneminde efendilerinin ağır işkencelerine maruz kalan Bilâl-i Habeşî ve annesi Hamâme, Âmir b. Führeyre, Ubeyy, Ümmü Ubeyy, Ebû Führeyre, Zinnîre, Nehdiye gibi Müslüman olmuş köle ve cariyesi satın alarak onları hürriyetlerine kavuşturdu.

Hz. Ebû Bekir, İslâm'ı ilk kabul eden birkaç sahabeden biridir. Kendisi bizzat Hz. Peygamber'e gidip görüşerek Müslüman oldu. Daha sonra da onun aracılığıyla Hz. Osman, Talha b. Ubeydullah, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Zübeyr b. Avvâm gibi Kureyş gençleri İslâmîyet'i kabul ettiler.

Hz. Ebû Bekir, tebliğin başlangıcından itibaren hep Hz. Peygamber'in yanında yer aldı, her zaman müşriklerden gelebilecek tehlikelere karşı onu korumak için çaba gösterdi. Bir defasında Kâbe yanında ibadet edip müşriklere Müslümanlığı duyurmaya çalışırken ağır saldırıya uğradılar. Hz. Ebû Bekir, hırpalanmış durumda sedye ile evine götürüldü. Uzun bir süre baygın yattı. Uyandığında annesi bir kaşık çorba ve ilaç vermek için zorlansa da bunu kabul etmedi. O, Peygamberimizi merak ediyor, onu sağ-salim görmeden huzur bulamıyordu. Akşam karanlığında gizlice Dârul-Erkam'a gittiler. Hz. Ebû Bekir, Peygamber Efendimizle kucaklaştı, onu sağ ve sıhhatli görmekten duyduğu mutluluğu ifade etti. Onun bu durumu, Resûl-i Erkem'i çok duygulandırdı.

H. Ebû Bekir, Mekke müşriklerinin baskılarının dayanılmaz hâle geldiği dönemlerde dahi Mekke'den ayrılmayıp Allah Resûlü'nün yanında bulundu. Mekke'den ayrılmak zorunda bırakılan Hz. Peygamber ile birlikte hareket ederek, ona hicret arkadaşı oldu.

DİKKAT

H. Ebû Bekir, Mekke'de olduğu gibi Medine döneminde de çok kısa süreli görevler dışında sürekli olarak Hz. Peygamber'in yakınında bulundu. Bütün seferlerde ve savaşlarda yanında yer aldı. Benî Mustalik (Müreyysi) Gazvesi'nde (5/627) muhâcirlerin sancaktarı idi. Tebük Seferi'nde de (9/631) Müslümanların en büyük sancağını taşımak ona nasip oldu.

H. Ebû Bekir, Allah Resûlü'nün, Müslümanları ilgilendiren gelişmelerde en fazla görüşüne başvurduğu sahabiler arasındadır. Hz. Peygamber ashâbıyla yaptığı istişareler sonucunda çoğunlukla onun tekliflerini uygun bulmuştur. Meselâ Bedir esirlerine dair verilecek karar konusunda ensâr ve muhâcirlerle yaptığı görüşmenin ardından Hz. Ebû Bekir'in tavsiyesini kabul ederek müşrik esirleri fidye karşılığında serbest bırakmıştır.

H. Ebû Bekir, hicretin dokuzuncu yılının hac mevsiminde Allah Resûlü adına hac emîri olarak görev yaptı. Bundan bir yıl sonra gerçekleşen Veda hacını Hz. Peygamber ile birlikte tamamladı.

H. Peygamber, vefatından önce irat ettiği bir hutbesinde “Yüce Allah, kulunu dünya ile kendisine kavuşmak arasında muhayyer kıldı, kulu da O'na kavuşmayı tercih etti” buyurmuştu. Bu ifadede yer alan kul ile kastedilenin Hz. Peygamber olduğunu anlayan ve ayrılış günlerinin yaklaştığını düşünerek hüznlenen Hz. Ebû Bekir idi. Hz. Peygamber hastalığının şiddetlenmesi sebebiyle namaz kıldıramayacak duruma geldiğinde, bu görevin Hz. Ebû Bekir tarafından yerine getirilmesini emretti. Bu şekilde o, Allah Resûlü'nün vefatına kadar Mescid-i Nebevî'de Müslümanlara namaz kıldırdı, onun vefatından sonra da ilk halife seçildi.

İNTERNET

Bu konuda daha fazla bilgi için <http://www.sonpeygamber.info> adresine başvurabilirsiniz.

HZ EBÛ BEKİR'İN HALİFE SEÇİLMESİ

Sözlükte “birinin yerine geçmek, yerini doldurmak, vekâlet veya temsil etmek” gibi anlamlara gelen hilâfet, terim olarak İslâm devletlerinde Hz. Muhammed'den sonraki devlet başkanlığı makamını ifade eder. Dolayısıyla halife, “bir kimsenin yerine geçen, onu temsil eden kimse” anlamına gelir ve devlet başkanı demektir. Hz. Peygamber adına toplumu yöneten halifeye, Müslümanların önder ve lideri olması sebebiyle aynı zamanda imam da denilmiştir. Hz. Ömer'in halifeliğinden itibaren halife kelimesinin yerine “emîrü'l-mü'minîn” tabiri kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonraki İslâm tarihi sürecinde ise Müslümanlara namaz kıldırma hizmeti anlamındaki imâmetten ayırmak amacıyla devlet başkanlığına imâmet-i kübrâ veya imâmet-i uzmâ denildiği de görülür. (bk. TDV İslâm Ansiklopedisi, “Hilâfet” ve “İmâmet” maddeleri)

Resûlullâh'ın vefatının hemen ardından Medineliler, Benî Sâide Çardağı adı verilen toplantı yerinde Müslümanların yönetimine istekli olduklarını açıkladılar. Ensârın adayı olarak Hazrec reislerinden Sa'd b. Ubâde'nin adı öne çıktı. İslâm'ın gelişmesinde önemli hizmetleri olduğu için kendilerini halifeliğe lâyık görüyorlardı. Ensârın bu girişimini haber alan muhâcir

önderleri Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde b. Cerrah derhal toplantı yerine gittiler. Burada Medinelilerin niyetini öğrenen Hz. Ebû Bekir, ensârın dindeki faziletini, Müslümanlar arasındaki değerini ve Hz. Peygamber'e yardımlarını vurguladıktan sonra diğer Arapların halifelik konusunda ancak Kureyş'e itaat edeceklerini, Müslümanların birliğini koruyabilmek için o günkü şartlarda Kureyşli bir kişinin göreve getirilmesinin uygun olacağını söyledi. Buna göre yönetici Kureyş'ten, yardımcıları ise ensârdan olmalıydı.

Hz. Ebû Bekir'in açıklamaları, ensârın büyük bir kısmını ikna etti. Halifelik görevinin Kureyş'te kalması kanaati öne çıkmaya başlayınca Hazretli Hubâb b. Münzir, karşılıklı olarak aynı anda her iki taraftan birer kişinin bu makama getirilmesini teklif etti. Fakat bu teklif, ensâr ileri gelenleri tarafından dahi destek görmedi. Dahası, Medineli Beşîr b. Sa'd ve Ma'n b. Adî gibi şahıslar, hilâfetin Kureyş'in elinde kalmasının gereğini vurgular mahiyette görüş bildirdiler. Bu son açıklamalar, görüşmelerdeki muhâcir temsilcilerinin tezini daha da güçlendirmiş oldu.

Halifelik seçiminde genel kanaatin Kureyş üzerinde birleşmesi üzerine Hz. Ebû Bekir, yanında bulunan Hz. Ömer ve Hz. Ebû Ubeyde'yi işaret ederek bunlardan herhangi birinin halîfe olarak seçilebileceğini açıkladı. Fakat onların her ikisi de bu görev için en uygun adayın Hz. Ebû Bekir olduğunu söylediler. Sonuçta Müslümanların halîfesi kendiliğinden ortaya çıkmış oldu. Bunun üzerine başta Hz. Ömer ve Hz. Ebû Ubeyde olmak üzere toplantıda hazır bulunanlar sırasıyla Hz. Ebû Bekir'e biat ettiler.

DİKKAT

Hz. Ebû Bekir'in halîfe seçilmesinde belirleyici unsur, o dönemin tarihî, siyasî ve sosyal gerçekleridir. Zamanın şartlarında Kureyş'ten başka bir kabilenin Arap toplumunu kuşatması mümkün değildi. Zira Kureyş kabilesinin gücü ve etkinliği, bütün topluluklar tarafından kabul edilmiş durumdaydı. Buna karşılık, Araplar nazarında Medineli ensârın etkisi son derece sınırlıydı. Ortaya çıkan bu gelişme, halifelik meselesinin konjonktürel, yani o dönemin sosyo-politik durumuna işaret eder. O günkü şartlarda Kureyş'in, diğer Arap kabilelerine göre daha güçlü, iktidara daha yakın ve yatkın olduğu, siyasî, içtimai, iktisadî ve dinî yönden Kureyş'e rakip olabilecek bir kabilenin bulunmadığı açıktır. Ancak bu konunun sürekli böyle devam edeceği iddia edilemez; zaman geçip şartlar değiştiği takdirde pekâlâ başka kabile veya milletlerin de aynı görevi üstlenmeleri mümkündür.

Benî Sâide toplantısında Hz. Ebû Bekir'e biat edilmesiyle ensâr-muhâcir dayanışması yeniden sağlanmış oldu. Gerçi ensârın adayı olan Sa'd b. Ubâde, Hz. Ebû Bekir'e biat etmedi ama ensârın geri kalanı bütünüyle biat ettiği için Sa'd'ın tutumu herhangi bir problem doğurmadı. Hz. Ebû Bekir de ince bir siyaset uygulayarak problemin tırmanmasının önüne geçti.

İlk halîfe seçimine farklı bir açıdan bakan ikinci topluluk, Hâşimîlerdi. Esasında bunların, Hz. Ebû Bekir'e, hilâfete layık olma ve onun gereklerini yerine getirebilme açısından bir itirazları söz konusu değildi. Ancak Kureyş'ten olması uygun görülen ilk halifenin onlara göre Benî Hâşim kolundan olması daha isabetli olurdu. Yani onlar, Hz. Peygamber'e yakınlıkları sebebiyle hilâfetin kendilerine ait olması gerektiğini düşünüyorlar, aralarından bir grup ise özellikle Hz. Ali'yi halifelîğe daha uygun görüyorlardı. Ancak ashâb Hz. Ebû Bekir'de birleşince, onlar da kısa bir gecikmeyle biat ettiler. Bununla beraber İslâm tarihi kaynaklarının ittifakına göre Hz. Ali, hiçbir zaman kendisinin halifelîği ile ilgili olarak bir dinî delili gündeme getirmemiş, ayrıca Hz. Ebû Bekir'e biat ettikleri için sahâbeye gücendiğini ima eden bir söz de sarf etmemiştir. Hz. Ebû Bekir'in şahsı ve halifelik konumuyla ilgili olumsuz bir ifade kullanmamış, onun

hilâfete layık bir şahsiyet olduğunu ifade ettikten sonra sadece bu meselenin kendilerinden habersiz bir şekilde sonuçlandırılmasından duyduğu kırgınlığı dile getirmekle yetinmiştir.

Hz. Ebû Bekir'in halîfeliğine, Kureyş içinde Hâşimîlerle soy yakınlığı bulunan Ümeyyeliler de itiraz etmişlerdir. Özellikle bu kabilenin en etkili şahsı olan Ebû Süfyan b. Harb, Kureyş içinde Teymoğulları gibi zayıf bir kabileye mensup olan Hz. Ebû Bekir'e biat etmenin gerek Hâşimîler, gerekse Ümeyyeliler adına kınanacak bir davranış olduğunu dile getirmiş, ardından da Hz. Ali'yi halîfeliğini ilân etmeye çağırmıştır. Ancak Hz. Ali, Ebû Süfyan'ın davetine itibar etmediği gibi, teklif sahibini İslâm ve Müslümanlar aleyhine fitne çıkarmakla suçlamış, kendilerinin bu göreve Hz. Ebû Bekir'i lâıyk gördüklerini açıkça beyan etmiştir.

Hz. Ebû Bekir'in halîfeliğe getirilmesi hadisesi, Hz. Peygamber'den sonra Müslümanların karşı karşıya kaldıkları ilk iç mesele idi. Buna rağmen Hz. Ebû Bekir'in siyâsî dirayeti sayesinde önemli bir sıkıntıyla karşılaşılardan çözüldü. Hz. Ebû Bekir'in halîfeliğinin en önemli problemi olan ridde olayları ile bunun hemen ardında başlatılan fetih hareketleri de, Müslümanlar arasındaki muhtemel hilâfet tartışmalarını gündemden düşürdü. Kısaca ifade etmek gerekirse, dış meseleler ve hedefler, içerideki anlaşmazlıkları geri plana itmiş oldu. Benî Sâide'de olup bitenler, belki İslâm tarihinin ilerleyen sürecinde sadece halîfe seçimi konusu olmakla sınırlı kalmayacak, farklı mezheplerin gündemini çeşitli yönlerden meşgul edecektir.

Hz. Ebû Bekir'in halife seçildikten sonra yaptığı konuşma onun tevazuu yanında hem birleştiriciliğini hem de adalet ve hakkaniyetten yana kararlı tutumunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. O şöyle diyordu:

“Allah'a yemin olsun ki, benim asla hilâfet makamında gözüm olmamıştır. Ne gündüz, ne de gece bunu asla kendim için istemedim. Bu işin bana verilmesi için ne kendi içimden ve ne de açıktan Allah'a duada bulundum. Ancak bu görevi kabul etmemem hâlinde toplumda fitne ve karışıklıkların çıkacağından endişe ettim. Bu vazife üzerimde iken asla rahat ve huzur içinde bulunamayacağım. Allah'ın bana nasip edeceği kuvvet ve imkânlar bir yana, bana verilen bu işi tam olarak yerine getirebilmem için şahsen elimde ne bir güç, ne de bir imkân vardır. Bugün benim yerime bu göreve daha yetkin birinin seçilip görevlendirilmesini isterdim. Ey insanlar! En iyiniz olmadığım halde sizin idareciniz olarak seçilmiş bulunuyorum. Şayet görevimi lâıykıyla yaparsam, bana yardım ediniz. Yanlış hareket ve davranışta bulunursam, bana doğru yolu gösteriniz. Doğruluk, itimat ve emniyet, yalancılık ise hâinlik ve itimadı kötüye kullanmaktır. Gücsüz olanınız şayet haklı ise, hakkını alıncaya kadar benim yanımda güçlüdür. Güçlü olanınız haksız ise, kendisinden hak sahibinin hakkını alıncaya kadar benim yanımda gücsüzdür. Bir millet, Allah yolunda cihadı terk ederse zillete mahkum olur. Bir millet arasında kötülükler yaygın olursa Allah onlara umumî bir belâ verir. Allah'a ve Resûlü'ne itaat ettiğim sürece bana itaat ediniz. Şayet onlara isyan edersem, bana itaatınız gerekmez. Allah'ın rahmeti üzerinize olsun.” (Vâkıdî, s. 48; İbn Hişam, IV, 311; İbn Sa'd, III, 182-183; Taberî, III, 210.)

Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesi konusunda ayrıntılı bilgi için Cem Zorlu'nun İslâm'da İlk İktidar Mücadelesi adlı kitabının ilgili kısmını okuyunuz.

Hz. Ebû Bekir'in İlk İcraatı: Üsâme Ordusunun Sefere Gönderilmesi

Hiz. Ebû Bekir, halife olur olmaz ilkönce Üsâme b. Zeyd komutasındaki orduyu sefere gönderdi. Hiz. Peygamber, dört bin kişilik bu orduyu, Mûte seferinde şehit düşen Müslümanların kanını yerde bırakmamak için hazırlamış, komutanlığını da Üsâme b. Zeyd'e vermiş, ancak hastalığı ağırlaştığı için gönderememişti. Hatta Peygamberimiz vefat ettiğinde bu ordu, Medine'nin dışında hazır vaziyette bekliyordu. Bu durumda Hiz. Ebû Bekir, orduyu, Hiz. Peygamber'in belirlediği hedefe göndermek için harekete geçti.

Ancak ordunun yola koyulacağı günlerde iki problem yaşandı. Bunlardan biri, Müslüman askerlerin şehirden ayrıldığını öğrenen mürtedlerin Medine'ye saldırı girişiminde bulunabilecekleri endişesiydi. İkincisi de ashaptan bazılarının azatlı bir kölenin oğlu olması hasebiyle komutan Üsâme'nin değiştirilmesini istemeleriydi. Bazıları onun genç olmasını da gerekçelerine ekliyorlardı. Bu itirazlara karşı Hiz. Ebû Bekir, Hiz. Peygamber tarafından Üsâme komutasında hazırlanan ordunun cepheye gönderileceğini, bundan asla geri adım atılmayacağını kesin bir dille ifade etti. Ardından da 1 Rebülevvel 11 (26 Haziran 632) tarihinde orduyu sefere çıkardı. Üsâme atlı, kendisi yaya olarak bir süre yürüdü; ayağının kısa bir süre de olsa cihad yolunda tozlanmasını istediği için, aksini teklif edenlere aldırış etmedi. Bu sırada Hiz. Ebû Bekir'in Üsâme ordusuna tavsiyeleri hem İslâm hem de insanlık tarihi açısından önemlidir. Bu seferde Hiz. Üsâme, büyük bir düşman ordusuyla karşılaşmamakla beraber, misyonu itibarıyla Müslümanların gücünü ortaya koymuş ve bölgede bazı âsi kabileleri itaat altına aldıktan sonra zaferle Medine'ye dönmüştür.

RİDDE OLAYLARI

Ridde Olayları ve Sebepleri

Hiz. Peygamber'in vefatının ardından gerçekleşen hilâfet meselesinden sonra İslâm toplumunun karşı karşıya geldiği en önemli sıkıntılardan biri, **ridde** adı verilen dinden çıkma ve isyan hareketleridir. Öyle ki, bu problem, Müslümanların birliğinin yanı sıra, varlığını da tehdit edecek boyutlara ulaşmıştı.

DİKKAT

Ridde kelimesi ve ondan türemiş olan irtidat sözcüğü, sözlükte bir şeyden dönmek, vazgeçmek, yüz çevirmek, gidilen yoldan geri dönmek anlamlarına gelir. Terim olarak ise, iman ettikten sonra İslâm dininden dönmek anlamındadır. Dinden dönen kişiye ise mürted denilmiştir. Riddenin başlangıcı, Hiz. Peygamber dönemine kadar uzanır. Nitekim bu süreçte Benî Müdlic kabilesinden Esved el-Ansî; Benî Hanîfe'den Müseylime; Benî Esed'den ise Tuleyha b. Huveylid gibileri peygamberlik iddiasıyla isyan başlatmışlardı. Bunlara mütenebbî denilmektedir.

Hiz. Ebû Bekir'in halife oluşundan hemen sonra Secâh, Uyeyne b. Hısn, Kurre b. Seleme, Fücâe b. Abdüyâlil, Eş'as b. Kays ridde faaliyetlerini yoğunlaştırdılar. Yine aynı anda Hakem b. Zeyd'e tabi olan Benî Bekir b. Vâil ve Mâlik b. Nüveyre idaresindeki Benî Yerbu mensupları da buldukları bölgelerde isyan başlattılar. Bu kabilelerde genel olarak ridde faaliyeti görülmüş olmakla birlikte, onların arasında İslâm üzere devam eden

gruplar da kalmıştır. Ancak genel olarak Arap kabilelerinin büyük bir bölümü din konusunda parçalanmışlardır. Arap Yarımadası'nda bütün olarak dinlerinde sebat edenler sadece Medine, Mekke ve Tâif halkı olmuştur.

Ridde olaylarında Medine yönetimine isyan edenlerin bir kısmı sahte peygamberlerin (mütenebbî) etrafında toplanıp tamamen Müslümanlık dairesi dışına çıkarılarken (irtidat), diğer bazıları ise İslâm üzere kalacaklarını, ancak zekât vermeyeceklerini ilân etmişlerdir. Peygamberlik iddiasında bulunan yalancılarla savaşmak konusunda herhangi bir tereddüt bulunmamakla beraber, İslâm'ın diğer esaslarına inanmakla birlikte zekât vermeyeceklerini söyleyenlerle savaş hakkında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Nitekim Hz. Ömer başta olmak üzere bazı Müslümanlar, diğer dinî görevleri yerine getirmeyi kabul etmekle birlikte sadece zekât vermekten kaçınanlara ayrıcalıklı davranılmasını teklif etmişlerse de bu konuda halîfe Hz. Ebû Bekir, namazla zekâtın ayrılmasına kesinlikle izin vermeyeceğini bildirmiştir. Ona göre, namazla zekâtı ayrı düşünmek doğru olmaz; zira din, bir bütündür, bölünemez.

Başlangıcı Hz. Peygamber dönemine kadar giden, ancak Hz. Ebû Bekir döneminde Müslümanların bütünlüğünü tehdit eden ridde olaylarının ana sebeplerini dinî ve siyasî olmak üzere iki başlık altında toplamak mümkündür:

Hz. Peygamber'in vefatına kadar Arap Yarımadası'nda siyasî birlik sağlanmış olmakla birlikte, esas anlamıyla bir İslâmlaşma gerçekleşmemiştir. Çünkü, kabilelerin İslâm'a girişleri üzerinden çok az bir süre geçmiş, dolayısıyla onların yeni dine inanışları yüzeysel boyutta kalmıştır. Bu durum, bütün boyutlarıyla gerçek bir İslâmlaşmadan ziyade, -bazı istisnalar dışında- Medine'ye siyasî bağlılık anlaşması aşamasında kalmıştır. Anlaşılan odur ki, başlangıçta Arap kabilelerinin bir kısmı gerçek anlamda Müslüman olmamış, onlar siyasî varlıklarını koruma gayesiyle İslâm'a girmiş görünmüşlerdir. Öyleyse onları gerçek müminler yerine, Medine devletinin vatandaşlığı statüsünü kazanan siyasî ve sosyo-kültürel nitelikli tebaa olarak görmek doğru olur. Nitekim Kur'ân'ı Kerîm o dönemde yaşayan bedevîlerin şekli inancını şu şekilde tasvir eder: "Bedevîler, inandık dediler. De ki: Siz iman etmediniz, bunun yerine boyun eğdik deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi. Eğer Allah'a ve elçisine itaat ederseniz, Allah işlerinizden hiçbir şeyi eksiltmez. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir". (Hucurât, 49/14).

Bu âyetin işaret ettiği hususu destekler bir rivayete de sahibiz. Elçiler yılında (9/630) kabilesinin başında Hz. Peygamber'e gelerek Müslümanlığını açıklayan Fezâre reisi Uyeyne b. Hısn, kısa süre sonra gerçekleşen ridde olaylarına katılmış ve yakalanıp Medine'ye esir olarak getirilmişti. Kendisine niçin böyle davrandığı sorulduğu zaman, önceki dönem için, "Allah'a yemin ederim ki, bir an olsun bile iman etmemiştim" cevabını vermiştir.

Gerek Kur'an âyeti, gerekse Uyeyne'den aktarılan rivayette görüldüğü gibi, özellikle toplu olarak İslâm'a giren ve merkezden çok uzaklarda yaşayan kabilelerin bir çoğunda, İslâm dinini özümseme ve gerçek anlamda inanma hâli ortaya çıkmamıştır. Üstelik bu kabileler İslâm'a yeni girdikleri için, eski putperestlik inanç ve alışkanlıklarını da bütünüyle terk edememişlerdir. Bunun doğal bir sonucu olarak Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte Müslümanlıktan kolaylıkla ayrılıp kendi içlerinden çıkan sahte peygamberlerin peşine düşmüşlerdir.

Hız. Ebû Bekir dönemindeki ridde olaylarının dinî olduğu kadar siyasî sebepleri de vardır. Bunun en önemli delili ise isyanlarda rol oynayan sahte peygamberlerin birer ruhanî önder değil, Medine'nin siyasî hâkimiyetine baş kaldıran kabile reisleri olmalarıdır. Onların peygamberlik iddiasında bulunmaları, aslında insanları siyasî açıdan kendilerine daha çabuk bağlama ve Medine'de bulunan Hız. Peygamber'e bu amaçla kendilerinden alternatif gösterme gayretinin bir sonucudur. Esasında peygamberlik iddiasında bulunanların etrafında toplananlar da onların peygamberlik iddialarını değil, daha çok siyasî kimliklerini dikkate almışlardır.

Ridde olaylarında etkin olan siyasî sebepten asıl kastedilen şey, kabilecilik düşüncesi, yani asabiyetidir. Arap Yarımadası'ndaki kabileler başlangıçtan beri siyasî bağımsızlık içinde yaşamışlar, hiçbir dönemde başka milletlerin hegemonyası altına girmemişlerdir. Mekke'nin fethinden sonra ise gönüllü veya gönülsüz Müslümanların siyasî birliğine boyun eğmek durumunda kalmışlardır. Sağlığında Hız. Peygamber'e bağlılıklarını sürdüren bu kabileler, onun vefatından sonra biatı kişisel bir anlaşma kabul ederek yeni halife seçilen Hız. Ebû Bekir'in otoritesini tanımak istememişler, kabilelerinin istiklâli adına yönetime karşı isyan başlatmışlardır.

SIRA SİZDE

1

Arap kabileleri niçin irtidat etmişlerdir, araştırınız?

Hız. Ebû Bekir'in halifelîği döneminde riddenin yanı sıra bir kısım Arap kabileleri, bütün dinî yükümlülükleri kabul etmekle birlikte zekât vermeyeceklerini ilân etmişlerdir. Buradan yola çıkarak, ridde sebepleri arasında ekonomik sebeplerin de rol oynadığı düşünülebilir. Hız. Peygamber'in vefatının ardından dinden dönme konusunda tereddüt içinde olan bedevî Araplardan Kurre b. Hubeyre'nin, sahâbeden Amr b. Âs'a yaptığı teklif, bu görüşü destekler mahiyettedir. Bu teklifinde o, şöyle diyordu: "Arapların mallarını almaktan vazgeçerseniz, sizin sözlerinizi dinlerler, size itaat ederler, aksi halde onlar sizin etrafınızda toplanmazlar".

İslâm dininin temel şartlarından olan zekât ibadeti, o dönem içinde devlete tabi olanlar tarafından bir itaat sembolü olarak görülüyor, bu sebeple hem ekonomik hem de siyasî bir anlam taşıyordu. Bundan dolayı kabile bağımsızlıklarına düşkün olan Araplar, Hız. Peygamber'in vefatıyla birlikte Medine otoritesinin zayıfladığı düşüncesine kapılarak zekâtlarını vermemek suretiyle merkezî yönetimden bağımsızlıklarını ilân etmek istediler. Onların zekâtı reddetmedeki gerçek niyetlerini bilen Hız. Ebû Bekir ise, bunu sadece dinî ve vicdanî bir sorumluluk olarak kabul etmemiştir. O, zekât konusunda gösterilecek ihmalin, Müslümanların siyasî birliğini tehdit edeceğini anladığı için, bazı kabilelerin zekâtтан muaf tutulma isteklerini kesinlikle geri çevirmiştir.

Ridde Olaylarının Bastırılması

Hız. Ebû Bekir, riddenin Müslümanların varlığı ve bütünlüğünü tehdit etmesi üzerine bu hareketleri bastırmak amacıyla askerî hazırlıklara girişti. Üstelik isyan eden kabileler, kendi içlerinde Müslüman kalanlara karşı, tehdit oluşturmaya başlamıştı. Dolayısıyla öncelikli olarak bu Müslümanların can güvenliğinin sağlanması gerekiyordu.

Halife, önce Medine dışında dağınık bir şekilde bulunan orduları başkente çağırıldı. Aynı süreçte isyan etmiş bölge halklarına da kendilerini itaate davet eden mektuplar yazıldı ve gönderilen ordularla işbirliği yapmaları tavsiye

edildi. Bütün askerî hazırlıklar ve diplomatik girişimler tamamlandıktan sonra ordular görev yerlerine gönderildi. Bu faaliyetlerde başta Hâlid b. Velîd olmak üzere İkrime b. Ebû Cehil, Hâlid b. Sa'îd b. el-Âs, Amr b. Âs, Huzeyfe b. Mihsan, Arfece b. Herseme ve Şurahbil b. Hasene gibi komutanlar görev aldılar.

Peygamberlik iddiasında bulunan yalancılardan Tuleyha, Allah Resûlü'nün vefatından sonra Esed, Gatafan ve Tayy kabilelerinden taraftar toplayarak isyan başlatmıştı. Hz. Ebû Bekir, Hâlid b. Velîd komutasındaki orduyu Tuleyha'nın bulunduğu bölgeye sevk etmeden önce, Adî b. Hâtim'i mensubu olduğu Tayy kabilesine göndererek onların isyancılardan ayrılmalarını sağlamaya çalıştı. Bu girişimin ardından Hâlid, önce Tayy kabilesi yurduna, ardından da Buzâha ve Butah'a gitmek üzere harekete geçti. Adî b. Hâtim'in gayretleriyle Tayylıların pek çoğu Tuleyha'yı terk etmeye başladılar. Aynı anda Hâlid'in ordusuna katılarak Müslümanların gücünü artırdılar. Birleşik ordu, daha sonra Necid bölgesinde Buzâha'da toplanmış bulunan Tuleyha taraftarlarıyla karşı karşıya geldi (11/632). Şiddetli çarpışmalar sonucunda mağlup olan Tuleyha, Gatafan ve Esed kabilesine sığınarak yeniden İslâm'a girdiğini ilân etti.

Hâlid b. Velîd, Tuleyha'nın etkisiz hale getirilmesinden sonra Resûl-i Ekrem'in vefatının hemen ardından peygamberlik iddiasında bulunan Secâh ve onu destekleyen Benî Temîm üzerine yürüdü. Temîm birlikleri, Butâh denilen mevkide mağlup edildi. Savaş sonucunda ele geçirilen esirler arasında bulunan liderleri Mâlik b. Nüveyre de öldürülenler arasındaydı. En büyük destekçisi Mâlik'in ortadan kaldırılması üzerine hareketi tek başına yürütemeyeceğini gören Secâh, derhal Yemâme'ye giderek burada peygamberlik iddiasında bulunan bir başka sahtekâra katıldı. Destek verdiği bu yalancının adı, Müseylime idi.

Yemâme bölgesinde yaşayan Benî Hanîfe kabilesi liderlerinden Müseylime, Hz. Peygamber hayatta iken peygamberlik iddiasında bulunmuştu. Onun vefatından sonra da sahtekârlığını ve isyanını artırarak sürdürdü. Olaya derhal müdahaleye karar veren Hz. Ebû Bekir, ona karşı İkrime b. Ebû Cehil'i, ardından da Şurahbil b. Hasene'yi gönderdi. Hâlid b. Velîd'in de gelmesiyle birlikte düşman üzerine büyük saldırı gerçekleştirildi. Akrahâ savaşı adı verilen bu çarpışmalar, Müslümanların Bedir'den sonra o güne kadar yaptıkları muharebelerin en şiddetlisi kabul edilir. Zorlu geçen savaş sonunda Müseylime pek çok taraftarıyla birlikte öldürüldü (12/633). Yemâme savaşında tarafların toplam on bin kayıp verdikleri kaydedilir. Bu savaşta şehit olanların sayısı 2200 kişi olup, bunların 700'ü Kur'ân hafızı idi. (Vâkıdî, *Ridde*, s. 146).

SIRA SİZDE

2

Hz. Ebû Bekir döneminde Kur'ân'ın toplanması konusunu araştırınız.

Hz. Peygamber'in vefatının ardından Bahreyn'de yaşayan kabilelerden Bekir b. Vâil irtidat etmiş, Abdü'l-Kays ise İslâm üzere kalmıştı. Bölgedeki Müslümanlar Medine'den yardım isteyince, Hz. Ebû Bekir, Alâ b. Hadramî yönetimindeki bir orduyu bölgeye gönderdi. Yemâme'den gelen Hâlid b. Velîd'in de desteğiyle Bahreyn'deki isyan, tamamen etkisiz hale getirildi.

Hz. Ebû Bekir, Uman ve Mehre'de isyan eden Arap kabileleri üzerine de Huzeyfe b. Mihsan ile Arfece b. Herseme'yi gönderdi. Daha sonra İkrime b. Ebû Cehil de takviye birliklerle onlara katıldı. Bölgede Debâ adı verilen yerde meydana gelen şiddetli çarpışmalar sonucunda isyan bastırıldı.

Arap Yarımadası'nda peygamberlik iddiasında bulunanların yoğun faaliyet gösterdikleri bölgelerden biri de Yemen'di. Burada erken dönemde peygamberliğini ilân eden Esved el-Ansî, İslâm tarihinde riddeyi başlatan ilk şahıs kabul edilir. (İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 228). Bunun üzerine Allah Resûlü, Kays b. Hübeyre el-Murâdî vasıtasıyla Esved el-Ansî'yi etkisiz hale getirerek bölgede Müslümanlar adına hâkimiyeti tekrar sağlamıştı. Ne var ki, Hz. Peygamber'in vefat haberi alındıktan sonra Yemen'de ikinci defa ridde faaliyeti başlatıldı. Bu defa Eş'as b. Kays el-Kindî'nin organize ettiği isyan hareketini bastırmak için bölgeye, Muhâcir b. Ümeyye komutasındaki askerî birlik gönderildi. Daha sonra halifenin emriyle Yemen'e yönelen İkrime'nin de gelmesiyle güçlenen Müslümanlar, şiddetli çarpışmalar sonucunda isyancıları mağlup etmeyi başardılar. Bu şekilde, Resûl-i Ekrem'in vefatından fazla bir süre geçmeden bütün ridde hadiseleri tamamen bastırılmış, Arap Yarımadası'nda Müslümanların siyasî hâkimiyeti yeniden sağlanmış oldu.

K İ T A P

Hz. Ebû Bekir dönemindeki Ridde olaylarının sebep ve sonuçları hakkında Adem Apak'ın Anahatlarıyla İslâm Tarihi II (Hulefâ-i Râşidin Dönemi) kitabının Birinci Bölüm'ünü okuyunuz.

HZ. EBÛ BEKİR DÖNEMİ FETİHLERİ

Hz. Ebû Bekir, ridde olaylarının bastırılmasının ardından Arap Yarımadası dışına ilk fetih hareketlerini başlattı. Onun dönemindeki askerî harekât, Irak ve Suriye olmak üzere başlıca iki bölgeyi hedef alıyordu. Bu da Müslümanların, dönemin iki büyük gücü olan Bizans ve Sâsânî İmparatorlukları ile aynı anda karşı karşıya gelmesi demekti. Çünkü hedef alınan bölgelerden Suriye bölgesi Bizans'ın, Irak ise Sâsânîlerin kontrolündeydi.

Bizans ve Sâsânî devletlerine karşı savaşa karar vermek, onların sınırlarına ordular göndermek, çok önemli bir girişimdi. Zira bu iki devletin, köklü bir savaş tecrübesi vardı. Ayrıca onlar Arapların çıkarabilecekleri ordulardan sayıca çok üstün kuvvetlere sahiptiler. Buna karşılık Müslümanlar, sade hayata alışkın, yüksek manevra kabiliyetine sahip, bu sebeple ani baskın yapabilen, bir mağlubiyet durumunda çöle sığınarak kendi güvenliklerini sağlayabilen küçük organize kuvvetlere sahipti. Onların asıl üstünlüğü ise mensubu oldukları İslâm dinini bütün dünyaya yayma gayret ve inançlarıydı. Bu manevî destekle onlar, Hz. Ebû Bekir döneminden itibaren dünyanın en hızlı, en geniş ve en kalıcı fetih harekâtını başlatmışlardır.

İslâm fetihlerinin öncesinde Bizans ve Sâsânî imparatorluklarının uzun yıllar süren savaşlarla birbirlerini yıpratmış olmaları, Müslümanların gerçekleştirdikleri fetihlerde olumlu rol oynamıştır. Bu devletlerin, çeşitli milletlerden ve farklı inanç gruplarından oluşan kendi halklarına karşı sergiledikleri baskıcı yönetim anlayışları, hâkim zümre ile halk arasındaki bağı koparmış, yöneten ile halkı neredeyse birbirine hasım hâline getirmişti. Bu durum, Bizans ve Sâsânî idaresindeki halkların, Müslümanları bir kurtarıcı olarak görmelerine yol açmış, dolayısıyla onlar fetihler esnasında Müslüman fâtihlere yardımcı olmuşlardır.

D İ K K A T

Arapların fetihlerdeki başarıları, birinci derecede İslâmî eğilime bağlıdır. Rahmet dini olan İslâm'ı insanlara ulaştırmak (ilây-ı kelimetullâh) arzusu, Müslümanları fetih hedeflerine sevk etmiştir. Bu anlamda İslâm'ın itici kuvveti, müslümanların cesareti ve birliği, bu başarının sırrını oluşturur. Bunun yanı

sıra Bizans ve Sâsânî devletlerinin iç zayıflık sebebi olan mezhepler arası mücadele, etnik çatışma, vergi adaletsizliği, uzun savaşlar sonunda yorulma gibi hususlar, müslümanların galibiyetine yardım eden birer unsurdur; esas etmen ise, Arapların bizzat İslâm'la kazandıkları manevî güçleri idi.

Irak Fetihleri

Hız. Ebû Bekir, Arap Yarımadası dışına gerçekleştirilecek fetihler için ilk önce Arabistan ile Sâsânî ve Doğu Roma imparatorlukları arasında kalan Irak topraklarını hedef aldı. İslâm dinini tebliğ etme konusunda Hız. Peygamber'in başlattığı stratejiyi devam ettirmek için Sâsânîler'in elinde bulunan Fırat'ın güneyindeki bölgelere ordu gönderilmesi gerekiyordu. İlk hedef, Hıre topraklarıydı.

Hız. Ebû Bekir'in halifeliği üstlendiği dönemde Hıre bölgesinde Farslar ile Araplar birbirlerine karşılıklı saldırılar düzenliyorlardı. Bunlardan Arap asıllı Müsennâ b. Hârise eş-Şeybânî, İranlılarla giriştiği mücadelesinde daha da güçlenmek için Medine'ye geldi ve Hız. Ebû Bekir'den kendisinin Sâsânîlerle savaşmak üzere görevlendirilmesini istedi. Halife, isteğini kabul ederek ona Müslümanlar adına Farslılarla savaşma yetkisi verdi. Müsennâ, Müslüman kimliğiyle Farslılara karşı önemli bir mücadele verdi. Daha sonra Hâlid b. Velîd'in Irak topraklarına gönderilmesiyle de bölgede plânlı fetihler başlatıldı.

Hâlid b. Velîd Irak sınırını geçtikten sonra orduya katılan Müsennâ b. Hârise ve diğer komutanlarla birlikte Basra Körfezi'nin liman şehri Übülle'yi fethetti. Ardından Acemlerin ordugâhı durumundaki Hübeyre şehri ele geçirildi. Müslüman askerler, daha sonra bir kısmını savaşla, bir kısmını da anlaşma yoluyla olmak üzere irili ufaklı birtakım yerleşme merkezlerini ele geçirip Hıre'ye ulaştılar.

İslâm ordusu, Hıre'yi kuşatarak halkı teslim olmaya zorladı. Kuşatma devam ederken, Hâlid, kaledekilere haber göndererek şehrin ileri gelenleri ile görüşmeler yapmak istediğini bildirdi. Bunun üzerine bir din adamı ve şehrin valisi, Müslümanların karargâhına geldiler. Yapılan görüşmelerde gelenler, Müslüman olmayı kabul etmemekle birlikte, cizye karşılığında barış yapma isteklerini açıkladılar. Sonuçta Hıre halkı bir antlaşma imzaladı. Bu anlaşmada Hız. Ebû Bekir'in, Hıreliilere tanıdığı haklar, çevre bölgelerde yaşayan başka kabileleri de harekete geçirdi ve aynı şartlarda Müslümanların idaresine girmek istediklerini bildirdiler.

Irak topraklarında ilerleyen Müslümanlar, Hıre'nin ardından daha kuzeye yönelerek Bârumâ (Bânıkyâ) şehrine ulaştılar. Şehrin yöneticileri, savaş yapmaksızın Hâlid b. Velîd ile barış anlaşması imzaladılar. Müslümanlar için sonraki hedef, daha kuzeyde bulunan Enbâr şehriydi. Burası, Sâsânî İmparatorluğu'nun önemli bir erzak ve silah merkezi konumundaydı. Stratejik bir öneme sahipti. Şehir halkı, başlangıçta Müslümanlara karşı direniş göstermekle birlikte, yenilginin kaçınılmaz olduğunu görünce barış istemek zorunda kaldı.

Hâlid b. Velid, Enbâr şehrinde Aynüttemr denilen bölgeye hareket etti. Burada Farslılardan oluşan kalabalık bir topluluk ve Benî Nemir, Tağlib, İyâd ve diğer kabilelerin oluşturduğu bir Arap gücü vardı. Kısa süren kuşatmadan sonra Müslümanlar şehri ele geçirdiler. Böylece Basra körfezinden

Aynüttemr'e kadar Fırat Nehri boyunca uzanan topraklar, Müslümanların hâkimiyetine girmiş oldu.

DİKKAT

Hâlid b. Velid'in komutasında Irak cephesindeki ilk hedeflerine ulaşan Hz. Ebû Bekir, 13. hîcri yılın başında (M.634) onu, Irak cephesinden Suriye'ye sevk kararı aldı. Bununla birlikte Hâlid'in yardımcısı Müsennâ b. Hârise, Sâsânîlere karşı ele geçirilmiş olan toprakları savunmayı ve İran hedeflerine yeni seferler düzenlemeyi sürdürdü. Irak'taki bu faaliyetler, Hz. Ömer devrinde Sâsânî İmparatorluğu ile gerçekleştirilecek olan büyük mücadelenin de hazırlık safhasını oluşturmuştur.

SIRA SİZDE

3

Hz. Ebû Bekir döneminde Irak fetihlerinin sebepleri nelerdir?

Suriye Fetihleri

Hz. Ebû Bekir, ridde hareketlerini bastırdıktan sonra Irak seferleriyle eşzamanlı olarak Suriye bölgesi fetih harekâtını da başlatmıştı. Halîfe, bir taraftan Irak'a gönderdiği ordularla İran ile aralarında bulunan Arap bölgesini kontrol altına almayı plânlarırken, diğer taraftan da Suriye seferleriyle bölge çevresindeki Hıristiyan Arap çemberini yarmaya, bu sayede Müslümanların Araplar dışındaki milletlerle yakın temasa geçmelerini sağlamaya çalıştı.

Sefer için gerekli hazırlıkların tamamlanmasından sonra Müslüman ordular, Hicretin 12. (M. 633) yılından itibaren Suriye topraklarına girip farklı bölgelerde karargâh kurdular. Buna göre Ebû Ubeyde b. Cerrah, Câbiye; Yezîd b. Ebû Süfyan, Belkâ; Şurahbil b. Hasene, Ürdün; Amr b. Âs da Arebe'ye ordusunu yerleştirdi.

Müslüman orduların Suriye topraklarına girdikleri haberi, kısa sürede Bizans'a ulaştı. Bunun üzerine İmparator Herakleios, kardeşi Theodoros kumandasında büyük bir orduyu bölgeye gönderdi. Arabe mevkiinde konuşlanmış bulunan ve emrindeki az sayıda askerle düşmana karşı gelmenin mümkün olmadığını düşünen Amr b. Âs, durumu halîfeye bildirdi. Hz. Ebû Bekir yeni gelişme üzerine Irak cephesinde savaştan Hâlid b. Velid'i Suriye cephesine gönderdi.

Bizans ordusu komutanı, Hâlid b. Velid'in Suriye'ye doğru gelmekte olduğu haberi kendisine ulaşınca, ordusuyla bulunduğu yerden Ecnâdeyn'e yöneldi. Diğer taraftan, Suriye bölgesinin farklı yerlerinde karargâh kurmuş olan Müslüman komutanlar da Hâlid b. Velid ile birleşmek üzere süratle Ecnâdeyn'e intikal ettiler. Her iki ordu, savaş konumuna geçti. Suriye topraklarında Müslümanlarla Bizanslıların karşı karşıya geldikleri ilk büyük savaş olan Ecnâdeyn Muharebesi, şiddetli çarpışmalar sonucunda Müslümanların kesin galibiyetiyle sona erdi (28 Cemâziyelevvel 13/30 Temmuz 634). Bu üstünlük, Müslümanlara Suriye kapılarını açmıştır.

Hz. Ebû Bekir'in Vefatı

Ecnâdeyn savaşının meydana geldiği günlerde Hz. Ebû Bekir hastalanmıştı. Hastalığı giderek ağırlaşıyordu. Vefatından önce, yerine seçilmek üzere Hz. Ömer'i belirledi, bu konudaki isteğini ahitnâme unvanıyla bir vasiyet metninde belirtti. Adaletle Müslümanlara hizmet etmesi ümidiyle Hz. Ömer'i halef bıraktığını, ona itaat etmelerini Müslümanlara hatırlattı. Ardından Hz. Ömer'e cihadla ilgili vasiyetini yaptı; cenazesi toprağa verilir verilmez, İslâm'ın daha ileri hedeflere ulaştırılması için, bıraktığı yerden fetihlerin

sürdürülmesinin doğru olacağını söyledi. Üzerinde bulunan beytülmale ait emanetlerin yerine konulmasını ve Hz. Peygamber'in yanına defnolunmasını kızı Hz. Âişe'ye vasiyet etti. Müslümanlarla helâlleşti ve Ecnâdeyn savaşının sonucunu öğrendikten kısa süre sonra 63 yaşında vefat etti (22 Cemâziyelâhir 13/23 Ağustos 634). Cenaze namazını Hz. Ömer kıldırdıktan sonra Hz. Peygamber'in yanına defnedildi. Böylece dünyada iken onun sadık dostu olan Hz. Ebû Bekir, vefatından sonra da ona komşu ve arkadaş oldu.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanların idaresini üstlenen Hz. Ebû Bekir'in iki yıllık halîfeliği süreci, Müslümanlar için, peygamber idaresinden hilâfet yönetimine geçiş dönemi olarak kabul edilebilir. Kısa, ancak çok zor geçen bu dönem, Hz. Ebû Bekir'e çok büyük sorumluluklar yüklemiştir. Hz. Âişe, bu nazik durumu ve babasının bu süreçte yüklendiği misyonu şu sözleriyle tasvir eder: "Araplar irtidat ettiler. Yahudiler ve Hıristiyanlar baş kaldırdı; nifak ortaya çıktı. Peygamberlerini kaybeden Müslümanlar, bir kış gecesinin yağmuru altında kalmış koyun sürüsüne döndüler. Nihayet Allah, onları tekrar Ebû Bekir'in etrafında topladı. Resûlullâh vefat edince babamın karşılaştığı zorluklar, koca dağlara yüklenseydi, onları param parça ederdi. Medine'de nifak hâkimdi. Allah'a yemin ederim ki babam, insanların ihtilâfa düştükleri her konuyu, İslâmiyet'teki değer ve ilgisine göre en süratli bir şekilde çözdü". (Belâzürî, Fütûhu'l-büldân, s. 132).

Hz. Ebû Bekir vefat ettiğinde Hz. Ali'nin de şu sözleri söylediği nakledilir: "Sen fırtınaların ve en şiddetli kasırgaların kımıldatmadığı bir dağ idin. Resûlullâh'ın dediği gibi sen, bedeninde zayıf, Allah'ın dininde kuvvetli, gönlünde mütevazı, Allah'ın katında ve yeryüzünde makamı yüce, mü'minlerin nazarında büyük idin. Sende hiç kimsenin kini, hiç kimsenin değersiz bulduğu bir taraf yoktu. Senin katında kuvvetli, ondan hak alınıncaya kadar zayıf, zayıf da hakkını alıncaya kadar kuvvetli idi. Yüce Allah, senin sevabından bizi mahrum etmesin, senden sonra bizi saptırmasın!" (Algül (1986), II, 248).

Hz. Ebû Bekir dönemi Irak ve Suriye fetihleri hakkında ayrıntılı bilgi için Âdem Apak'ın Anahatlarıyla İslâm Tarihi II (Hulefâ-i Râşidin) kitabının Birinci Bölüm'ünü gözden geçiriniz.

HZ. EBÛ BEKİR'İN ŞAHSİYETİ VE YÖNETİM ANLAYIŞI

Şahsiyeti

Hz. Ebû Bekir, hem Câhiliye döneminde, hem de İslâm'ın tebliğinden sonra Hz. Peygamber'in en yakın dostu olmuştur. Medine'ye hicretin ardından kızı Hz. Âişe'nin Allah Resûlü ile evlenerek müminlerin anneleri arasına katılması, onların aralarındaki dostluk bağına daha da güçlendirmiştir. Nitekim Allah Resûlü'ne, en çok kimi sevdiği sorulduğunda ilk önce Hz. Ebû Bekir'in, ardından da onun kızı ve kendi hanımı olan Hz. Âişe'nin adını vermiştir. (Müslim, "Fezâil", 8).

Hz. Ebû Bekir, güzel ahlâkı, doğruluğu ve cömertliği ile gerek Câhiliye devrinde, gerekse Müslümanlığından sonra dost düşman herkesin takdirini ve saygısını kazanmıştır. Müslüman olmadan önce putlara tapmamış, putlar adına kesilen kurban eti yememiş, kendisini, Câhiliye devri insanların müptela oldukları kötülüklerden korumuştur. Mekke toplumunda varlıklı

hâline rağmen, mütevazı oluşu, insanlara karşı hoşgörülü davranışı, yumuşak huyluluğu ve merhameti ile örnek bir şahsiyet olarak tanınmıştır. Ashâb arasında da güzel ahlâkı, doğruluğu ve yardımseverliği ile bilinen Hz. Ebû Bekir, bu yönüyle hem kabilesi arasında hem de toplumda önemli bir saygınlık kazanmıştı. Hakkındaki rivayetlerden, hassas, duygulu, yumuşak huylu, güler yüzlü ve hoş sohbet bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Hz. Ebû Bekir, mütevazı kişiliğinin yanı sıra gerektiğinde cesaretin de en canlı örneklerini vermiştir. İnsanlarla münasebetlerinde daima az ve öz konuşmaya özen gösteren Hz. Ebû Bekir, komutan ve idarecilerine de aynı tavsiyelerde bulunmuştur.

Hz. Ebû Bekir, hiçbir hadisede tepkisel ve aceleci davranmamış, gelişmeler karşısında her zaman soğukkanlılığını korumuştur. Halifelik görevini üstlendikten sonra Arabistan'ın her tarafından isyan seslerinin yükseldiği bir sırada, değişik bölgelerden idareciler sorumlu buldukları yerlerdeki isyan ve irtidat hakkında heyecan içinde bilgi verirken, onları gayet soğukkanlılıkla dinlemiştir. Onun zekât memurlarından birisi olan Dırâr b. Ezver el-Esedî, Hz. Ebû Bekir'in bu olaylara yaklaşımıyla ilgili şunları söylemektedir: "Biz ona Müslümanların aleyhine gelişen olayları anlatırken, o bu haberleri oldukça soğukkanlılıkla karşıladı". (Taberî, III, 230).

Hz. Ebû Bekir, bilgi ve tecrübesiyle dönemin seçkin şahsiyetleri arasındaydı. Özellikle Arap soy bilimi olan *Ensâb* hakkında zamanının otoritesi kabul ediliyordu. Ayrıca Arap kabilelerinin savaş tarihi olan *Eyyâmü'l-Arab* konusunda da uzmandı.

DİKKAT

Hz. Ebû Bekir, İnsanlarla sağlıklı diyalog kurmada çok başarılıydı. Hz. Peygamber ile görüşmek için Medine'ye gelen kabile temsilcilerini öncelikle o karşılar, onlarla tanışıp nesepleri hakkında konuşur ve yakınlık kurardı. Bu şekilde gelenlerin Hz. Peygamber ile samimi bir iletişim kurabilmeleri için ortamı hazırlardı.

Hz. Ebû Bekir, örnek şahsiyetinin yanı sıra aynı zamanda ilim ve hikmet sahibi bir kişiydi. Kur'an-ı Kerim'i en güzel okuyan, en iyi anlayan ve hayatında tatbik eden sahâbe önderlerindendi. Kur'an okumayı çok sever, içli ve tesirli sesiyle okuduğu âyetler, Mekke'de herkesin dikkatini çekerdi. O kadar ki, Mekke'li müşrikler, insanların etkilenecek İslâm'a yönelecekleri endişesiyle onun açıktan Kur'an okumasını engelleme girişiminde bulunmuşlardır. Bunun üzerine Mekke'yi terk etmek isteyen Hz. Ebû Bekir, İbn Duğunne isimli kabile reisinin himayesiyle şehre tekrar geri dönmüştür. Müşrikler de onun alenî olarak ibadet etmemesi ve duyulacak şekilde yüksek sesle Kur'an okumaması şartıyla şehre girmesine izin vermişlerdir. Hz. Ebû Bekir, buna bir süre uymaya çalıştıysa da bir müddet sonra evinin bahçesindeki bir gölgelikte namazını kılmayı ve Kur'an okumayı sürdürmüştür. Bu gölgelik, etrafı açık bir alan olduğu için insanlar onu Kur'an okurken işitiyorlar, namaz kılarak onu görüyorlardı. Bu süreçte müşrikler, himaye edeni aracı kılarak onu aynı gerekçelerle yeniden engellemek istemişler, bunun üzerine İbn Duğunne, himayesini geri almak zorunda kalmıştır. Hz. Ebû Bekir ise, Allah'ın korumasına sığındığını söyleyerek, İbn Duğunne'nin korumasına ihtiyacı olmadığını ifade etmiştir.

Hz. Ebû Bekir'in diğer bir özelliği de cömertliğidir. Öyle ki, Mekke döneminde bütün malını Müslümanların güçlenmesi amacıyla harcamıştır. Başta Bilâl-i Habeşî olmak üzere efendileri tarafından Müslüman oldukları

için büyük şiddete maruz kalan pek çok köle ve câriye, onun tarafından satın alınarak hürriyetlerine kavuşmuşlardır.

Hız. Ebû Bekir'in İslâm için ve Müslümanlar yararına malî hizmetleri, Medine döneminde de artarak devam etmiştir. Bu sebeple onun cömertliğine bu dönemde de yaşanmış çok sayıda örnek bulmak mümkündür. O, Müslümanların maddî desteğe ihtiyaç hissettikleri her gelişmede mal varlığıyla orada olmuş, neredeyse elinde bulunanın tamamını tasadduk etmek istemiştir. Meselâ hicretten sonra Medine'de yapılmış olan Mescid-i Nebevî'nin arsasının bedeli Hız. Ebû Bekir tarafından karşılanmıştır. Özellikle şartların elverişsizliği sebebiyle Müslümanların en fazla desteğe ihtiyaç duydukları Tebük seferi esnasında ordunun hazırlanması için bütün mal varlığını Hız. Peygamber'in emrine tahsis etmiştir.

Hız. Ebû Bekir, kahramanlık konusunda da güzel örnekler verir. Hız. Peygamber'in sağlığında gerçekleşen savaşlarda o, hep ön saflarda çarpışmış, en zor zamanlarda Resûl-i Ekrem'i düşman askerlerine karşı korumuştur. Uhud ve Huneyn savaşlarındaki kahramanlıkları buna örnek gösterilebilir. Halifeliği döneminde de, en buhranlı bir zamanda Müslümanların önüne geçerek isyancılarla mücadele etmiştir. Nitekim halife seçilmesinden hemen sonra isyan eden Arap kabilelerinin Medine'ye saldıracakları haberi üzerine hiç vakit geçirmeden başlattığı mücadele ile şehre yönelik saldırı girişimini önlemiştir. Hız. Ebû Bekir, bu hadisenin baş göstermesi üzerine isyancılarla savaşmak için Medine'den çıkıp şehrin yakınlarındaki Zü'l-Kassa'ya kadar gelmişti. Hatta buradan daha da ileriye gitme arzusundaydı. Ancak yanında bulunanlar, kendisine bir zarar gelmesi durumunda, bunun tüm Müslümanları olumsuz yönde etkileyeceğini, İslâm'ın bundan büyük zarar görebileceğini hatırlattılar. Bunun üzerine halife, Hâlid b. Velid'i komutan tayin ederek Medine'ye geri dönmüştür.

Hız. Ebû Bekir'in şahsiyetinin merkezinde İslâm'a samimi inancı ve Hız. Peygamber'e derin sadakati vardır. Onun İslâm'a hizmet çabası, her zaman canlı, derin ve kapsamlı olmuş; ölünceye kadar da İslâmî hizmetlerdeki duyarlılığı devam etmiştir.

DİKKAT

Ölçülü yaşayışı ve davranışlarıyla ashâba ve kendisinden sonraki bütün Müslümanlara örnek olan Hız. Ebû Bekir, bu hususta Allah Resûlü'nün de takdirini kazanmıştır. Nitekim Hız. Peygamber, "muhakkak ki, arkadaşlığı hususunda da, malî hususunda da insanların en cömerdi Ebû Bekir'dir. Ümmetimden kendime bir dost edinseydim Ebû Bekir'i edinirdim" sözleriyle onu övmüştür. (Buhârî, "Fedâil" 5).

Yönetim Anlayışı

Hız. Ebû Bekir, idarî hayattaki uygulamalarında sürekli Hız. Peygamber'i örnek almıştır. Dolayısıyla onun icraatında Hız. Peygamber'in yönetim anlayışının belirgin yansımaları görülür. Onun Hız. Peygamber'den örnek aldığı prensiplerin başında, istişare, kararlılık, hoşgörü, ehliyet ve insan haklarına saygı gelir.

İstişâre

İstişare, kamu yönetimi açısından değerlendirildiğinde yöneticinin karşı karşıya kaldığı bir problemin halli konusunda görüşüne değer verdiği kişilerle gerçekleştirdiği danışma ve fikir alışverişidir. İslâm tarihinde bunun siyasî anlamda sistemleşmiş şekline şûrâ denilmektedir. Kur'ân'ı Kerim'de

Müslümanlardan, işlerini birbirlerine danışmak suretiyle yapmaları istenmiştir. (Âl-i İmrân 3/159) Ayrıca Kur'ân'da bu isimde bir de sûre bulunmaktadır (Şûrâ sûresi). Bu sûrenin 38. âyetinde istişâre müessesesinden ayrıca bahsedilmekte ve "... Onların işleri, aralarında danışma iledir..." (Şûrâ 42/38) buyurulmaktadır.

Hz. Peygamber'in ashâbıyla gerçekleştirdiği istişârelere örnek veriniz.

Hz. Ebû Bekir, bütün uygulamalarında toplumun fikrî ve siyasî desteğini almaya özen göstermiş, bu sebeple halifeliği süresince istişârede bulunmuştur. Bütün önemli kararlarından önce ashâbın ileri gelenlerinin görüşüne başvurmayı ilke edinmiştir.

Halife, idarî faaliyetlerinde genelde ashâbın tamamının görüşünü almakla birlikte onun en yakın danışmanları Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Abdurrahman b. Avf, Muaz b. Cebel ve Zeyd b. Sabit idi. Bunlar arasında Hz. Ömer onun en büyük yardımcısıdır. Bu sebeple o, hemen bütün önemli devlet meselelerinde öncelikli olarak onun görüşünü alma ihtiyacı duymuştur. Vefatından önce de toplumun kanaat önderlerinin fikrini almak suretiyle Hz. Ömer'i kendi yerine halife tayin etmiştir.

Ahidnâme-i Sıddîk adı verilen, Hz. Ebû Bekir'in kendisinden sonra yerine gelecek şahsı belirleyen vasiyetnâmesinin metni hakkında bilgi edininiz.

Hz. Ebû Bekir, halifeliği döneminde Medine'de ashâbın ileri gelenleriyle görüş alışverişinde bulunmasının yanı sıra, uzak beldelerde görev yapan idarecilere de aynı şeyi tavsiye ediyordu. Nitekim Müseylime ile savaşmak üzere görevlendirdiği komutanı Hâlid b. Velîd'i, herhangi bir savaşa girişmeden önce kendisiyle birlikte olanların kanaatlerini alması doğrultusunda uyarmıştır. Diğer komutanlarına da sürekli bu doğrultuda öğütler vermiştir.

Hz. Ebû Bekir, yönetim makamında kesin yetkiye sahip bir yönetici olmakla birlikte, bazı devlet görevlerini yakın arkadaşlarına bırakarak idarî görevlerde paylaşımın güzel örneklerini de vermiştir. Bu amaçla Medine'de davalara bakma görevini Hz. Ömer'e devretmiş, Ebû Ubeyde b. Cerrah'ı Beytülmâl emîni (Hazine görevlisi) tayin etmiştir. Zeyd b. Sâbit, Hz. Ali ve Hz. Osman gibi şahıslardan da devlet kâtipliği hizmeti almıştır. Bunlar devletin resmî yazışmalarında halife yardımcısı olmuşlardır.

Kararlılık

Hz. Ebû Bekir, kaynaklarda gayet halim-selim, son derece yumuşak huylu, şefkatli ve alçak gönüllü olarak tasvir edilir. Müslümanların ittifakıyla devletin en yüksek makamı olan hilâfete seçilmiş olmasına rağmen, halka yaptığı ilk konuşmasında "En iyiniz olmadığım halde sizin başkanınız olarak seçilmiş bulunuyorum" ifadesini kullanması, onun tevazuunun boyutlarını ortaya koyar. Aynı konuşmada geçen "Yanlıştır hareket ve davranışta bulunursam bana doğru yolu gösteriniz" ifadesi de alçak gönüllülüğün ve yönetimde şeffaflığın bir başka yansımasıdır. (İbn Hişam, IV, 331) İnsanî ilişkilerinde mütevazı tavrıyla öne çıkan Hz. Ebû Bekir, vazife ve sorumluluk hususunda ise son derece ciddi ve kararlı bir tutum sergilemiştir. Dolayısıyla din ve devlet işlerinde onun bir ihmâline, hatta tereddüdüne tesadüf etmek mümkün olmaz. Halife, gerek doğrudan şahsî kanaati, gerekse ashâbın önde gelenleriyle yaptığı istişâreden sonra olsun, herhangi bir konuda belli bir karara vardığında bunu cesaretle uygulamıştır. Hz. Ebû Bekir'in idaredeki

kararlılığını Üsâme ordusunun harekete geçirilmesi ve ridde savaşlarındaki tutumunda açıkça görmek mümkündür: Yukarıda anlatıldığı gibi Üsâme ordusunu göndermekten vazgeçmesini isteyenlere Hz. Ebû Bekir, “Arslanların gelip beni kapacaklarını bilsem, şehirde benden başka kimse kalmasa da orduyu göndereceğim. Zira Üsâme’nin gitmesini bizzat Resûlullâh emretmişti” diyerek yapılan teklifi kesin bir şekilde geri çevirdi. (Vâkıdî, s. 51).

Hz. Ebû Bekir, Üsâme ordusunun harekete geçirilmesindeki sebat ve kararlılığını ridde hadiseleri esnasında da göstermiştir. İrtidat edenlerin bir kısmı İslâm’a bağlı kalacaklarını, buna karşılık zekât vermeyeceklerini Medine’ye bildirdiklerinde Hz. Ömer başta olmak üzere ashâbtan bazıları bu gibi gruplardan belli bir süre zekât alınmaması teklifinde bulundular. Ancak halîfe onlara şu tarihî cevabı verdi: “Allah’a yemin ederim ki, namaz ile zekâtın arasını ayıranlara karşı savaşacağım. Çünkü zekât malın hakkıdır. Onlar Resûlullâh’a verdikleri zekât hayvanının başına bağlanan ipi dahi bana vermekten çekinirlerse, yine onlarla savaşırım”. (Vâkıdî, s. 52).

Hoşgörü

Hz. Ebû Bekir’in kararlı bir yönetici olması, onun katı ve sert bir idare sergilediği anlamına gelmez. O, idarede kararlılık ile birlikte hoşgörülü olmanın örneklerini de göstermiş, emri altındaki yöneticilerin bazı hatalı davranışlarını müsamaha ile karşılamış, onlara karşı herhangi bir kin beslememiştir. Bu anlamda Hz. Ebû Bekir’in yönetimini tatlı-sert bir idare olarak tanımlamak yanlış olmaz.

Hoşgörüünün bir sonucu olarak Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber döneminden intikal eden görevliler arasında kendi emrinde çalışmak istemeyenlerin kararlarına saygı duymuş, bunu şahsına karşı bir tavır olarak görmemiştir. Görevlerinden ayrılmak isteyenleri daha faydalı olabileceklerine inandığı başka görevlere atamış, hiçbir yöneticisine, rızasını almadan görev vermemiştir. Hz. Ebû Bekir’in yönetimdeki hoşgörü anlayışını, Hz. Peygamber tarafından Yemen bölgesine idareci olarak tayin edilmiş olan Hâlid, Amr ve Ebân b. Sa’îd b. Âs kardeşlerle ilgili uygulamasında daha açık bir şekilde görmek mümkündür:

Allah Resûlü’nün vefatından sonra adı geçen şahıslar, görev yerlerini terk edip Medine’ye dönmüşlerdi. Halife, görevlerinde başarılı gördüğü Sa’îdoğulları’nı eski yerlerinde bırakmak niyetini kendilerine açıklamış, ancak onlar Hz. Peygamber’den başkası için görev yapmayacaklarını ileri sürerek teklifi kabul etmemişler, bunun yerine Suriye seferlerine katılacaklarını bildirmişlerdir. Hz. Ebû Bekir, onların kararına saygı duymuştur. Ümeyye kabilesine mensup olan Hâlid b. Sa’îd, görev yerini terk edip Medine’ye geldiğinde Hz. Ebû Bekir’in halife seçilmesinden memnun olmadığını açıkça ilân etmiş, bu görevi Ebû Bekir’e bıraktıkları için Hz. Ali ile Hz. Osman’ı da kınamıştı. Bu gelişmeden haberdar olmasına rağmen halife onun tenkitlerini olgunlukla karşılamış, olayı şahsiyet meselesi yapmamıştır. Üstelik Hz. Ömer’in yoğun muhalefetine rağmen onu Suriye bölgesine sevk edilen ilk orduya komutan tayin etmiştir. (Taberî, III, 387-388).

Ehliyet

Hiz. Ebû Bekir, yöneticilikte en önemli ilkenin ehliyet olduğuna inanıyordu. Bu sebeple seçildiği gün yaptığı konuşmada bizzat kendisinin devlet başkanlığı görevinde kalabilmesinin ancak görevini lâıykıyla yapmasına bağılı olduğunu ifade etmiştir. Yöneticilerini ehil olanlardan seçme konusunda titizlik göstermiş, akrabalık ve hatır-gönül gibi iltimaslara boyun eğmemiştir. Ona göre yönetimde esas alınması gereken şey, tayin edilen görevlinin göreve ehil ve lâıyk olması, devlet sorumluluğu taşıyabilmesidir. Bu amaçla komutanlarından Câhiliye gururuna kapılmamalarını, kabilecilik (**asabiyet**) peşinde koşmamalarını istemiştir. İdarî ve askerî görevlerin verilisinde akrabalığın değil, ehliyetin temel alınmasının gereğini sık sık vurgulamış, ortaya koyduğu bu prensipleri uygulamalarıyla bizzat göstermiştir. Nitekim kabilecilik duygularını çağırıştırır endişesiyle kendi kabilesinden hiç kimseyi önemli devlet görevlerine getirmemiştir.

Hiz. Ebû Bekir, görevlendirmelerde ehliyet konusuna önem verdiği gibi seçtiği idarecilerinden de aynı duyarlılığı beklemiştir. Bunun en güzel örneklerinden biri, halîfenin Yezîd b. Ebû Süfyan'a yaptığı şu uyarıdır: "Senin adına en çok korktuğum husus, iltimas meselesidir. Hiz. Peygamber şöyle buyurmuştur: Müslümanlara ait herhangi bir işin başına geçip de iltimas eseri olarak o işe birini tayin eden kişi, Allah'ın lânetine uğrar. Allah ondan bir mazeret veya fidye kabul etmeyerek kendisini cehenneme atar". (Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 6).

Hiz. Ebû Bekir, kısa süren halîfeliği döneminde ehil olanları yönetime getirdiği gibi, Allah Resûlü'nün tayin etmiş olduğu idarecileri yerlerinde tutmaya da özen göstermiştir. Onları azletmediği gibi daha yüksek görevlere de getirmiştir. Bu şekilde o, Hiz. Peygamber'in tercihinine uyduğunu göstermiştir. Örnek vermek gerekirse Mekke valisi Attâb b. Esîd, Tâif valisi Osman b. Ebu'l-Âs, Cened idarecisi Muâz b. Cebel, Zebîd, Aden ve Yemen Sahili yönetiminden sorumlu olan Ebû Mûsâ el-Eş'arî ile Bahreyn valisi Alâ b. Hadramî, Hiz. Ebû Bekir zamanında da görevlerini sürdüren Hiz. Peygamber dönemi bürokratlarından bazılarıdır.

İnsan Haklarına Saygı

Hiz. Ebû Bekir'in yönetimi esnasında üzerinde özenle durduğu konulardan biri de insan haklarına saygıdır. Onun, kumandanlarına ve valilerine verdiği emirler, Kur'ân-ı Kerim'de insan hakları konusundaki evrensel ilkelere dayanmaktadır. Halîfenin harekete geçmeden önce Üsâme ordusuna verdiği öğütler bu hususu açıkça ortaya koyar:

"Size on şey tavsiye edeceğim ki, bunlara uyunuz: Hainlik yapmayınız. Vefasızlık etmeyiniz. Haddi aşmayınız. Kimsenin uzuvlarını kesmeyiniz. Çocukları, kadınları ve yaşlıları öldürmeyiniz. Hurma ağaçlarını kesip yakmayınız. Koyun, inek ve deve gibi hayvanları gıdadan başka bir maksat için kesmeyiniz. Yolda manastırlara çekilmiş insanlara rastlayacaksınız, onları kendi hâllerine bırakınız". (Taberî, III, 226-227).

Hiz. Ebû Bekir'in burada dile getirdiği tavsiyeler, zamanımıza kadar korunmaya çalışılan ancak hep çiğnenen savaş hukukunun temel esaslarını yansıtır. Buradaki öğütlerde yer alan hususlar, Müslümanların ilk halîfesinin genelde insana saygısını, özelde ise diğer din mensuplarına (ötekine) hoşgörüsünü ve ayrıca insanların yaşadıkları çevreye verdiği önemi vurgular.

Şüphesiz bu öğütler, Allah Resûlü'nün öğretisi ve uygulamalarının Hz. Ebû Bekir dönemindeki devamından ve pratik yansımalarından başka bir şey değildir.

Halife, ayrıca komutanlarına, “askerlerinizin ailesinden gafil olmayın, o zaman askeriniz bozulu. Onların gizliliklerini de araştırmayın, o zaman onları rezil edersiniz. İnsanların sırlarını açığa çıkarmayın, onların açığa vurduklarıyla yetinin” diye emirler veriyordu. (İbn Sa'd, VII, 396) Bu öğüt ve uyarılarıyla Hz. Ebû Bekir, komutanlarından, emirlerindeki askerlere karşı insanca davranmalarını, onurlarının korunması hususunda da dikkatli olmalarını istemiştir. İlk İslâm fetihlerinin başarıya ulaşmasında Müslüman askerlerin kendi aralarındaki dayanışmanın, komutan ile askerler arasındaki karşılıklı sevgi ve saygının büyük rol oynadığı unutulmamalıdır. Nitekim seferler esnasında Müslüman komutanlar ile görüşmek için gelen yabancı elçiler, İslâm ordusunda en üst düzeydeki komutanla herhangi bir asker arasında sorumlulukları dışında bir fark görmediklerini açıkça ifade etmişlerdir.

Hız. Ebû Bekir, savaş esnasında olduğu gibi, daha sonra gerçekleştirilen antlaşmalarda da insanlara ağır şartların yüklenmesini doğru bulmamış, Müslümanlarla barış yapan insanların tüm haklarının korunması ve mağdur edilmemesi hususunda duyarlı davranmıştır. Hırelilerle yapılan antlaşma, bunun en güzel örneği olarak İslâm tarihine geçmiştir. Hıreliler, yapılan antlaşmadan sonra geleneğe göre kıymetli hediyeler sunmuşlardı. Bu gelişmeden haberi olan Hız. Ebû Bekir ise, Hırelilerin verdikleri hediyelerin maddî karşılıklarının ödeyecekleri cizyeden düşürülmesi için komutana talimat göndermiştir. Belki de bu durum, bölgedeki diğer yerleşim yerlerinin idarecilerinin, direnmesizin Müslümanlarla antlaşma yapmalarına vesile olmuştur.

Hız. Ebû Bekir'in Şahsiyeti ve Yönetim Anlayışı konusunda İsrail Balcı'nın İdâri ve Siyâsî Yönden Hız. Ebû Bekir Dönemi isimli kitabını okuyunuz.

Özet

Hız. Ebû Bekir'in tarihsel kişiliğini tanımlayabilmek

Kureyş'in Teymoğulları kabilesine mensup olan Hız. Ebû Bekir, gençliği döneminde şehrin saygın şahsiyetleri arasında yer almıştır. Allah Resûlü'nün tebliğ faaliyetlerine başlamasından hemen sonra da ilk Müslümanlar arasında şerefli yerini almıştır. Mekke döneminde sürekli olarak Hız. Peygamber'le birlikte bulunmuş, bir taraftan servetini dini uğrunda harcarken, diğer yönden de müşriklerin saldırılarına karşı Hız. Peygamber'i, canı ve malı ile korumuştur. Hicret esnasında da Resûl-i Ekrem'e yol arkadaşlığı yapmıştır.

Medine döneminde de sürekli Hız. Peygamber'le beraber görülen Hız. Ebû Bekir, Hız. Peygamber'in katıldığı askerî seferlerde aktif bir şekilde yer almış, Allah Resûlü'nün en önemli danışmanı olmasının yanı sıra hac emriği görevini yürütmüştür. Vefatına yakın bir zamanda Hız. Peygamber onu imamet görevine getirmiş, Resûlullâh'ın vefatından sonra da Müslümanlar onu halifelik makamına geçirmişlerdir.

İlk halife seçimi ve sonuçlarını değerlendirebilmek

Hız. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanların yüz yüze geldikleri ilk problem halifelik meselesiydi. Ensâr ileri gelenleri bu konuda ilk adımı

atarak kendilerinden birini halife seçmeye karar vermişlerdi. Bu problem, Benî Sâide'ye ait toplantı yerinde Medineliler ile Kureyş ileri gelenlerinin yaptıkları görüşmeler sonucunda Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesiyle aşıldı. Halifenin Kureyş'ten seçilmesinde o dönem şartlarında Kureyş'in diğer Arap kabileleri arasındaki konumunun etkisi büyüktür. Muhâcirler arasında da en uygun halife adayı olarak Hz. Ebû Bekir görülmüş ve Müslümanların ilk halifesi olarak kendisine biat edilmiştir.

Ridde hadiselerinin sebeplerini açıklayabilmek

Hız. Ebû Bekir'in karşı karşıya kaldığı en büyük tehlike ridde hareketleriydi. Bütün sosyal hadiseler ve isyanlar gibi bu hareketin de esas ve talî derecede birçok sebebi bulunuyordu. Her şeyden önce birçok Arap kabilesi Kureyş'in hâkimiyetini kolay hazmedememişti. Ayrıca bedevî hayat süren, kanun ve nizam tanımayan zümreler, İslâmiyet'in kendilerine yüklediği görevlerin bir kısmını da benimseyemediler. Dinî açıdan mal ile yapılan bir ibadet olan zekâtın, namaz gibi dinin bölünmez bir parçası olduğunu idrak edemediler. Çünkü Müslümanlıkları gönüllere iyice sinmiş, İslâm dinini yeterince özümsemiş ve içselleştirmiş değillerdi. Aksine, Müslümanlıkları sathi idi. Onlar, suçun ferdiliği ilkesinin kabulü, kan davasının yasaklanması, kabilecilik anlayışına son verilmesi gibi değişikliklere inanarak onay vermiş değillerdi. Eski anlayış ve alışkanlıklarını da terk etmek istemedikleri için, Hz. Ebû Bekir'in idaresine isyanı, geçmişe dönüşün bir fırsatı olarak görmüşlerdir.

Arap Yarımadası'nın dışında gerçekleştirilen fütuhâtı özetleyebilmek

Ridde problemi aşıldı Arap Yarımadası'nda birliğin sağlanmasının ardından Hz. Ebû Bekir, daha önce Hz. Peygamber'in hedef gösterdiği, dinin dünyaya yayılması prensibi gereğince Arabistan dışına çıkarak kuzey-doğuda İran, kuzey-batıda ise Bizans'ın hâkimiyetindeki topraklar üzerine askerî seferler başlatmıştır. Bu adımlar daha sonra gerçekleştirilecek olan İran ve Bizans fetih hareketinin başlangıcını teşkil eder. Nitekim onun zamanında İslam orduları, gerek Irak cephesinde gerekse Suriye cephesinde ciddi başarılar kazanmış ve önemli fetihler gerçekleştirmişlerdir.

Bu dönemin sonraki halifelerin dönemlerinden farklı yönlerini ayırt edebilmek

Hız. Ebû Bekir dönemi müslümanlar için, Allah'tan vahiy alan bir peygamber döneminden peygambersiz bir döneme geçişin gerçekleştiği bir zaman dilimi olarak önem taşımaktadır. Böyle bir süreçte o ridde olaylarını bastırıp müslümanların birliğini korumuş, namaz ve zekâtı ayırmak isteyenlere karşı çıkıp dini muhafaza etmiş, fetihlerle İslâm'ın Arap yarımadası dışındaki bölgelere de yayılmasının zeminini oluşturmuştur. Hz. Ebû Bekir'in uygulamalarında Hz. Peygamber'in yönetim prensiplerinin belirgin yansımaları görülür. O, bütün faaliyetlerinde Allah Resûlü'nü kendisine örnek almış, onun tayin etmiş olduğu hiç bir komutanı azletmemiş, eski görevini bırakmak isteyenlere de daha üst vazifeler teklif etmiştir. Hz. Ebû Bekir, idari anlayış ve uygulamalarında Hz. Peygamber'i titizlikle takip edip örnek almıştır. Kararlı, mütevazı, hoşgörülü, insan haklarına saygılı, istişâre ve adalete önem veren kişiliği ile onun kısa sürede yaptıkları, İslâm dünyasının geleceği adına çok önemli başarılar olarak İslâm tarihine geçmiştir.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi ensârın halife adaylarından biridir?
 - a. Sa'd b. Muâz
 - b. Hubâb b. Münzir
 - c. Sa'd b. Ubâde
 - d. Amr b. Cemuh
 - e. Abdullah b. Ubey b. Selül
2. Aşağıdakilerden hangisi, Arap kabilelerinin Ridde hadiselerine katılma sebeplerinden biri değildir?
 - a. İslam dinini tam benimseyememiş olmaları
 - b. Eski inanç ve alışkanlıklarını terketmemeleri
 - c. Bağımsızlıklarına düşkün olmaları
 - d. Zekât ödemeyi kabul etmemeleri
 - e. Hıristiyanlığı benimsemeye karar vermeleri
3. Hz. Ebû Bekir döneminin fetihleriyle ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?
 - a. Irak fetihlerini ilk kez Müsenna b. Hârise başlatmıştır.
 - b. Irak bölgesi fetihlerinde Ebû Ubeyde b. Cerrah görevlendirilmiştir.
 - c. Halid b. Velid hem Irak hem de Suriye cephesinde savaşmıştır.
 - d. Müslümanların fethettikleri Suriye bölgesi Bizans'ın kontrolindedir.
 - e. Ecnâdeyn, Müslümanların doğrudan Bizans'la yaptıkları ilk büyük savaştır.
4. Hz. Ebû Bekir, aşağıdaki savaşların hangisinde servetinin tamamını İslâm ordusunun donanımı için Hz. Peygamber'in emrine tahsis etmiştir?
 - a. Tebük Savaşı
 - b. Huneyn Savaşı
 - c. Hendek Savaşı
 - d. Uhud Savaşı
 - e. Bedir Savaşı

5. Hz. Ebû Bekir'in aşağıdakilerden hangisi yönetimde benimsediği ilkeler arasında yer almaz?
- İstişareye önem vermesi
 - Halka ve idarecilerine karşı hoşgörülü davranması
 - Ehliyete önem verilmesi
 - Teym Oğulları'na önem vermesi
 - İnsan haklarına son derece saygılı olması

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

- c** Yanıtınız doğru değilse, "Hz. Ebû Bekir'in Halife Seçilmesi" konusunu yeniden okuyunuz.
- e** Yanıtınız doğru değilse, "Ridde Olayları ve Sebepleri" konusunu yeniden okuyunuz.
- b** Yanıtınız doğru değilse, "Hz. Ebû Bekir Devri Fetihleri" konusunu yeniden okuyunuz.
- a** Yanıtınız doğru değilse "Hz. Ebû Bekir'in Şahsiyeti" konusunu yeniden okuyunuz.
- d** Yanıtınız doğru değilse, "Hz. Ebû Bekir'in Yönetim Anlayışı" konusunu yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

İslâm'ı kabul etmiş bulunan Arap kabilelerinin daha sonra bundan vazgeçmelerinde öncelikli olarak onların kalplerinin yeni dine ısınmadığını söylemek mümkündür. Ayrıca kabile bağımsızlığına aşırı düşkün olan Araplar, Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte daha önce bağımlı oldukları Medine idaresine karşı isyan ederek eski bağımsız konumlarına geri dönmek istemişlerdir.

Sıra Sizde 2

Kur'ân'ın kitap haline getirilmesinde ridde olaylarının bastırılması esasında meydana gelen savaşların önemli rol oynadığı görülür. Bilhassa Müseylime ile yapılan savaşta çok sayıda hafızın şehit olması, Müslümanları Kur'ân'ın kaybolması hususunda endişelendirmişti. Bunun üzerine özellikle Hz. Ömer'in ısrarlarıyla halife Hz. Ebû Bekir, sahâbeden Zeyd b. Sâbit başkanlığında bir kurul oluşturup Kur'ân'ın dağınık olarak bulunan nüshalarını bir araya toplamış ve bir kitap haline getirilmesini sağlamıştır. Bu Mushaf, vefat edinceye kadar Hz. Ebû Bekir'in yanında kalmıştır. Daha sonra Hz. Ömer'e intikal etmiş, onun ölümünden sonra da Resûl-i Ekrem'in hanımı Hz. Hafsa'da kalmıştır.

Sıra Sizde 3

Bu dönemde asıl hedef Sâsânî İmparatorluğu idi. Çünkü bu büyük devletle hesaplaşma gerçekleştirilmeden Müslümanların Arabistan'ın doğusuna ilerlemeleri mümkün değildi. Bu sebeple öncelikli olarak Sâsânîler'in öncü birliği konumunda bulunan Hîre topraklarının hâkimiyet altına alınması gerekiyordu. Ayrıca Irak topraklarında pek çok Arap kabilesi de yaşadığı için onlarla kurulacak bir ittifak, Müslümanların Farslılara karşı ellerini daha da kuvvetlendirecekti. Dolayısıyla Müslüman fâthiler, Araplarla Farslılar arasındaki tampon bölgeyi ele geçirebilmek için Irak topraklarına doğru harekete geçtiler.

Sıra Sizde 4

Hz. Peygamber vahiyle kendisine bildirilen durumlar dışında bütün faaliyetlerinde ashâb ile istişarede bulunmuştur. Bu hususta ilk akla gelen örnekler, Bedir savaşı yerinin tespiti ve savaş sonucunda düşman esirlerine nasıl muamele edileceği hususu, Uhud savaşında çoğunluğun görüşüne uyularak meydan savaşına karar verilmesi gelir. Allah Resûlü ayrıca Hendek savaşındaki yeni savunma sistemi olan hendek kazılmasını da yine ashâbıyla gerçekleştirdiği istişareden sonra karara bağlamıştır.

Sıra Sizde 5

Hz. Ebû Bekir'in, vefatından önce Hz. Ömerle ilgili vasiyeti şöyledir: "Bu, Ebû Bekir b. Ebû Kuhâfe'nin dünyadan ayrılırken son deminde, âhirete giderken ilk anında, kâfirin iman ettiği, günahkârın tevbe ettiği ve yalancının doğru söylediği bir anda yaptığı ahiddir. Ben, Ömer b. Hattâb'ı kendime halef tayin ediyorum. Onu dinleyip itaat ediniz. Ben bu davranışla Allah'a, Rasûlü'ne, dinime, kendime ve size iyilik dilemiş bulunuyorum. Ondan umduğum ve beklediğim, adaletli davranmasıdır. Aksi hareket ederse, herkes iyi veya kötü, yaptığının karşılığını elbette bulur. Ben iyilik istiyorum. İleride ne olur onu bilemem. Zulmedenler, başlarına neler geleceğini tahmin ederler. Allah'ın selâmı ve rahmeti üzerinize olsun". (Taberî, III, 429; İbnü'l-Esîr,II,292).

Yararlanılan Kaynaklar

Algül, H. (1986). **İslam Tarihi, II**, İstanbul.

Apak, A. (2009). **Anahatlarıyla İslâm Tarihi II, (Hulefâ-i Râşidîn Dönemi)**, İstanbul.

Arı, M. Salih (1996). **Hiz. Ebû Bekir ve Ridde Savaşları**, İstanbul.

Balcı. İ. (2007). **İdârî ve Siyasî Yönden Hiz. Ebû Bekir Dönemi**, Samsun.

Belâzürî, (1963). **Ensâbü'l-esrâf**, (thk. Muhammed Hamîdullah), Jerusalem.

Belâzürî, (1987). **Futûhu'l-büldân**, (thk. Abdullah et-Tabbâ-Ömer Enis et-Tabbâ), Beyrut.

Fayda, M. (1990), **Halid b. Velid**, İstanbul.

İbn Hişam, (1355/1936). **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, (thk. Mustafa es-Sakka-İbrahim el-Ebyâri-Abdülhafız Şelebi), Mısır.

İbn İshak, (1981), **Sîretü İbn İshak**, (thk. Muhammed Hamidullah), Konya.

İbn Sa'd. (Tarihsiz), **et-Tabakâtü'l-kübrâ**, Beyrut.

İbnü'l-Esîr, İzzeddîn (1986). **el-Kâmil fi't-tarih**, Beyrut.

Suyûtî, Cemalüddin, (1952). **Tarihu'l-hulefâ**, (nşr. M. Abdülhamid), Mısır.

Taberî, (ts.). **Târîh**, (thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim), Beyrut.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, “Asabiyet”, “Hz. Ebû Bekir”, “Hilafet”, “İmamet”, “İrtidat” ve “Ridde” maddeleri.

Vâkîdî, (1984). **Kitâbü'l-Meğâzî**, (thk. Marsden Jones), Beyrut.

Vâkîdî, (1990). **Kitabu'r-Ridde**, (thk. Yahya el-Cebûrî), Beyrut.

Zorlu, C. (2002). **İslâm'da İlk İktidar Mücadelesi**, Konya.

8

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra ikinci halife Hz. Ömer'in;

- İslam öncesi dönemde yetiştiği aile ortamını, üstlendiği görevleri ve Müslüman oluş sürecini açıklayabilecek,
- Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir devrinde İslâm toplumundaki yerini tanımlayabilecek,
- Halife olarak izlediği yönetim tarzı ve bu dönemde gerçekleştirilen fetihleri genel hatlarıyla değerlendirebilecek,
- Döneminde devlet organlarının yavaş yavaş kurumaşmaya başladığını açıklayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Sifâre
- Fetihler, Kâdisiye, Nihavend
- Divan, Harac
- Emîrû'l-mü'minîn
- Fârûk

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'ndeki "Ömer", "Divan" ve "Hulefâ-yi Râşidîn" maddelerini okuyunuz.
- Hüseyin Algül'ün İslâm Tarihi kitabı II. ciltteki Hz. Ömer dönemini inceleyiniz.

Hz. Ömer Dönemi

GİRİŞ

Hz. Ömer, Hulefâ-yi Raşidîn devrinin ikinci halifesidir. On yıl kadar hilâfet makamında kalan Hz. Ömer, İslâm tarihinde her zaman atıfta bulunulan çok önemli işler yapmıştır. Onun döneminde Sâsânî İmparatorluğu tarihi karışmış, Bizans İmparatorluğu ise Suriye, Mısır ve Anadolu'nun doğusunu Müslümanlara bırakmak zorunda kalmıştır. Hz. Ömer, devlet yönetimi ile dini anlama ve yorumlama konularında tarih boyunca Müslümanlara örnek olabilecek yeni icthad ve icraatlara imza atmıştır.

Kureys'in Adiy boyuna mensup olan Hz. Ömer'in nübüvvetin altıncı yılında 26 yaşında iken Müslüman olduğu kaydedilir. Buna göre onun doğum tarihi yaklaşık olarak 590 yılıdır. Başka bir nakle göre ise Hz. Ömer, Mekke'de Hz. Muhammed'in nübüvvetinden otuz sene önce doğmuştur. Nesebi, Ka'b b. Lüey'de Rasûlullah ile birleşen Hz. Ömer'in babası, Hattâb b. Nüfeyl, annesi, Mahzum oğullarından Hanteme bint Hâşim'dir. Çocukluğunda, ailesinin hayvanlarına çobanlık yaptığı, sonra da ticaretle uğraştığı bilinmektedir. Onun, ticaret maksadıyla Mekke dışına giden ticaret kervanlarına katıldığı anlaşılmaktadır. Câhiliyye döneminde, Mekke şehir devletinin sifâre (elçilik) görevi Adiy ailesinin elindeydi. Bir savaş yada anlaşmazlık çıkması durumunda karşı tarafa elçi olarak bu kabileden biri gönderilir ve dönüşünde onun verdiği bilgi ve görüşlere göre hareket edilirdi. Ayrıca kabileler arasında çıkan anlaşmazlıkların çözümünde Adiy kabilesi etkin rol alır ve verdiği kararlar bağlayıcılık vasfı taşırdı. Okuma yazma bilen Ömer b. Hattab da hem Câhiliyye hem de İslâmî dönemde uygun olduğu zamanlarda elçilik görevini yapmıştır.

Hz. Ömer etkili konuşan iyi bir hatipti. Ahlak, şeref, adalet ve hürriyeti konu alan şiirleri sever, ezberler ve halka tavsiye ederdi. Kaynaklarda onun birçok güzel sözü yer almıştır. Hz. Ömer güçlü bir muhakemeye sahipti. Gerek Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir dönemlerinde gerekse kendi halifelîği döneminde birçok konuda açıkladığı görüşler buna delil teşkil etmektedir.

Hz. Ömer, sert bir mizaca sahip olup, İslâm'a karşı aşırı tepki gösterenlerin arasında yer almaktaydı. Sonunda o, "dedelerinin dinini inkâr eden ve tapındıkları putlara hakaret ederek insanları onlardan yüz çevirmeğe çağıran Hz. Muhammed'i" öldürmeyi bile düşündü. Ancak Kur'ân'ın merak uyandıran, çekici ve etkileyici ayetlerini de dinlemekten kendini bir türlü alamayan Ömer b. Hattâb, sonunda bu ayetlerden etkilenecek Müslüman oldu. Zaten kızkardeşi ve eniştesi de gizlice Müslüman olmuşlardı.

Müslüman olmaya karar veren ve Rasûlullah'ın Dâru'l-Erkam'da olduğunu öğrenen Hz. Ömer, Safa tepesinin yanında bulunan bu eve gitti. Müslümanlar, bu sırada Dâru'l-Erkam'da gizlice toplanıp ibadet eder, neler yapılacağını konuşur, Hz. Peygamber, gelen ayetleri onlara tebliğ eder ve orada bulunanlarla bu ayetlerin müzakeresini yapardı. Hz. Ömer'in geldiğini öğrenen sahabîler endişelenmeye başladılar. Hz. Hamza: *"Bu Ömer b. el-Hattab'dır. İyi bir niyetle geldiyse mesele yok. Eğer kötü bir düşüncesi varsa, onu öldürmek bizim için kolaydır"* diyerek kapıyı açtırdı. Rasûlullah, Ömer'e; *"Müslüman ol ey Hattab'ın oğlu! Allahum ona hidayet ver!"* dedi. Daha önceden Müslüman olmaya karar vermiş olan Hz. Ömer, hemen imân ettiğini açıkladı. Rivayetlere göre Hz. Ömer müslüman olmadan az önce, Rasûlullah; *"Allahum! İslâm'ı Ömer b. el-Hattab veya Amr b. Hişam (Ebû Cehil) ile yücelt"* diye dua etmişti.

Hz. Ömer'in Müslüman olmasıyla birlikte Mekke'de Müslümanlar güç kazanarak biraz rahatladılar. Ancak Müslümanları zor günler bekliyordu. Sosyal boykotun ardından Hz. Hatice ve Ebû Tâlib'in vefatları ciddi bir üzüntü ve sıkıntı doğurdu. Medinelilerden bazılarının İslâm'ı kabulüyle yeni bir kapı açıldı. İkinci Akabe beyatından sonra Medine'ye hicret başladı. Yirmi kişilik bir kabileyle Medine'ye açıktan hicret eden Hz. Ömer, Medine'de Avâlî bölgesinde Ümeyye b. Zeyd oğullarına misafir oldu. Hz. Peygamber hicret ettikten sonra ona biat etmek isteyen kadınlar bir evde toplandı. Hz. Ömer oraya gidip kadınlardan Hz. Peygamber adına biat aldı. Yine aynı şekilde Mekke fethinden sonra da Safa tepesinde Hz. Peygamber, erkeklerin biatını aldıktan sonra kadınların biatını almak üzere Hz. Ömer'i görevlendirdi.

Hz. Ömer, Müslüman olduktan sonra İslâm'la ilgili hemen hemen her konuya aktif olarak katılmıştır. Rasûlullah'ın önemli kararlar alacağı zaman görüşlerine başvurduğu kimselerin başında Hz. Ömer gelirdi. Onun ileri sürdüğü bazı görüşleri destekler mahiyette ayetler geldiği kabul edilmektedir. Bu ayetler, "Muvafakât-ı Ömer" diye adlandırılmıştır. Şarabın kesin biçimde haram kılınması (Mâide 5/90-91). Peygamber'in evine gelen kimselerle hanımlarının perde arkasından konuşmasının daha uygun olacağı (Ahzâb 33/53) ve münafıkların reisi Abdullah b. Übey b. Selûl'un cenaze namazının kılınmaması gerektiği (Tevbe 9/84) gibi hususlar bu konuda örnek olarak zikredilebilir. Hz. Ömer, Bedir, Uhud, Hendek, Hayber vb. gazvelerin hepsine ve çok sayıda seriyyeye katılmış, bunların bazısında komutan olarak görev yapmıştır.

SIRA SİZDE

Hz. Ömer Müslüman olduktan sonra neler yapmıştır?

Hz. Ömer, bütün meselelere karşı net ve tavizsiz tavır koymakla tanınır. Hudeybiye'de yapılan antlaşmanın müşrikler lehine görünen maddelerine karşı çıkmış, Hz. Peygamber'in ısrarı ve Hz. Ebû Bekir'in konuşmaları üzerine tavrını değiştirmiştir.

Hz. Peygamber'in hastalığı sırasında Haşimîlerin Hz. Ali'yi hilafet makamına geçirmek için bir çaba içine girdiklerini düşünen Hz. Ömer, onların Hz. Peygamber'i bir vasiyet yazmaya zorladıklarını hissettiğinden buna engel olmuştur diyebiliriz. Rasûlullah'ın vefatı sonrasında ortaya çıkan karışıklığın Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesiyle bertaraf edilmesinde Hz. Ömer, büyük rol oynamıştır. Hz. Ebû Bekir'in kısa halifelik döneminde de en büyük yardımcısı Hz. Ömer oldu, ona müşavirlik ve kadılık yaptı.

Mugîre b. Şu'be'nin kölesi Ebû Lü'lüe Firtüz en-Nihavendî efendisinin kendisinden fazla ücret aldığını söyleyerek bunun azaltılmasını Hz.

Ömer'den istedi. Halife onun demircilik, marangozluk ve nakkaşlık yaptığını öğrenince Mugîre'nin kendisinden aldığı ücretin fazla olmadığını söyledi. Bunun üzerine Ebû Lü'lüe ertesi gün sabah namazında hançerle Hz. Ömer'i yaraladı ve müslümanların elinden kurtulamayacağını anlayınca da intihar etti. Ağır yaralanan Hz. Ömer oğlu Abdullah'ı Hz. Âişe'ye yollayarak Hz. Peygamber'in ayağının dibine defnedilmek için izin istedi. Hz. Âişe kendisi için düşündüğü bu yeri ona verdi. Kaynakların uzun boylu, gür sesli ve etkileyici bir kişi olarak tasvir ettikleri Hz. Ömer yaralandıktan üç gün sonra vefat etti (26 Zilhicce 23/3 Kasım 644). Cenaze namazını Suheyb b. Sinan kıldırdı.

Hz. Ömer ilk evliliğini Zeyneb bint Maz'un el-Cumahiyye ile yaptı. Abdullah ve Hafsa bu evlilikten doğan çocuklarıdır. Câhiliye döneminde evlendiği Müleyke bint Amr ve Kureybe bint Ebî Ümeyye'yi İslamiyeti kabul etmedikleri için müşrik kadınlarla evlenmeyi yasaklayan ayet (el-Mümtehine 60/10) doğrultusunda boşadı. Başka evlilikler de yapan Hz. Ömer son evliliğini Hz. Peygamber'le akrabalık kurmak amacıyla Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın kızları Ümmü Külsûm ile yaptı.

Hz. Ömer'in en meşhur lakabı "Fârûk"tur. Bu lakabı kendisine Hz. Peygamber'in, müslümanların veya Ehl-i kitabın vermiş olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır. Fârûk, "hak ile batılı birbirinden ayıran" anlamındadır.

HZ. ÖMER'İN HALİFE SEÇİLMESİ

Hz. Ebû Bekir, vefat edeceğini anladığında, Hz. Ömer'i kendisine halef tayin etmeyi düşünmüş ve bu düşüncesini açıklayarak toplumun temsilcileri diyebileceğimiz sahabîlerle istişarelerde bulunmuştu. Hz. Ömer'in fazilet ve üstünlüğünü kabul etmekle beraber, onu bu iş için biraz sert mizaçlı bulanlar da oldu. Ancak Hz. Ebû Bekir onlara hilafet için Ömer'in uygun olduğunu söyledi. Sonra da Hz. Osman'ı çağırarak Hz. Ömer'i kendisinden sonra halife olarak belirlediğini ifade eden bir yazı kaleme aldırdı ve bu ahitnameyi halka okuttu. Halk da kabul edince Hz. Ömer ikinci halife oldu (22 Cemâziyelâhir 13/23 Ağustos 634).

DİKKAT

Hz. Ömer'in başarılı yönetimi, bu tayinin ne kadar isabetli olduğunu gösterir. Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir'in Hz. Ömer'i halife olarak bırakmasına karşı çıkmamış, ona ilk gün biat edenler arasında yer almış, onu desteklemiş ve onun yardımcısı olmuştur. Hz. Ömer de, "*Ali olmasaydı Ömer helak olurdu*" diyerek bu gerçeği ifade etmiştir.

SIRA SİZDE

Hz. Ömer nasıl halife seçildi?

Hz. Ömer Halife seçilince insanlar kendisine "Halîfetü Halîfeti Resûlillah" (Rasûlullah'ın halifesinin halifesi) diye hitap etmeye başladı. O, bunu kabul etmeyip; "*Siz müminlersiniz, ben de sizin emirinizim*" diyerek kendisine, müminlerin idarecisi olduğuna vurgu bakımından "Emîru'l-Mü'minîn" denmesini istedi. İslâm tarihinde "emîru'l-mü'minîn" tabiri ilk defa Hz. Ömer için kullanılmıştır.

Yönetim Anlayışı

Hz. Ömer yönetimde insanların sosyal konumuna ve zenginliğine itibar etmezdi. Dostluk ve akrabalık, suçluları sorguya çekmesine ve gerektiğinde cezalandırmasına engel olmazdı. Herkesin şikâyetini dinler; müslümanlara

çekinmeden kendisine gelip dertlerini anlatabileceklerini söylerdi. Namazlardan sonra mescitte oturur, halkın şikâyet ve arzularını dinlerdi. Geceleri dışarı çıkarak dolaşır ve muhtaçların ihtiyacını karşılamaya çalışırdı. Rastladığı kimselere devletin ve halkın durumunu sorardı.

Adiy kabilesinden Şifâ bint Abdullah isimli hanım, yürürken yavaş yavaş yürüyen ve konuşurken alçak sesle konuşan bir grup gördü ve “*Bu nedir, bunlar kim?*” diye sordu. Ona “*Bunlar dünyadan el etek çekmiş dindar kimselerdir*” dediler. Bunun üzerine Şifâ bint Abdullah şöyle dedi: “*Vallahi Ömer, konuştuğu zaman duyurur, yürüdüğü zaman çabuk ve canlı yürür ve vurduğu zaman da acıtır. Vallahi gerçek dindar odur*” dedi. Bu rivayetten Hz. Ömer’in işleri hemen çözmekten yana pratik ve dünya hayatını önemseyen bir anlayışa sahip olduğu sonucunu çıkarabiliriz.

Hz. Ömer’in tarihten ders aldığı ve kendisinden önce başarılı olmuş yöneticiler hakkında bilgi edindiği anlaşılmaktadır. İbn Miskeveyh onun Medine’de bulunan İranlılarla zaman zaman bir araya geldiğini ve onlardan başarılı olmuş hükümdarlarının hayat hikâyelerini ve siyasetlerini dinlediğini kaydetmiştir. (İbn Miskeveyh, I, 415) Hz. Ömer’in başkasının görüş ve düşüncelerini dinlediği, tarihte başarılı olmuş kimselerden ve uygulamalardan yararlanmayı ihmal etmediği anlaşılmaktadır.

Devlet malı konusunda çok titiz davranır, buradan yapılan harcamaların milletin yararına olmasına dikkat ederdi. Kendisi maaşını beytülmalden alırdı. Fakat buradan müslümanların en az pay alanı idi. Maaşıyla çoğu zaman ihtiyacını karşılayamazdı. Hz. Ömer kanaatkâr, ibadete düşkün, sade yaşayışı benimseyen, sabırlı ve alçak gönüllü idi. Mesela hazineye ait develeri otlatır, bakımlarını yapardı. Bir gün bakımını yaptığı develerden birisi kaçar. Bu deveyi yakalamaya çalışırken Ahnef b. Kays onu görür ve deveyi yakalamak için bir köle görevlendirmesini söyler. Bunun üzerine Hz. Ömer; “*Benden daha iyi köle mi var?*” şeklinde cevap verir.

Hz. Ömer, bir görevli tayin ettiği zaman, muhacir ve ensardan oluşan bir grubu şahit tutarak onun için bir sözleşme yazar ve ona beygire binmemesi, yönetiminden sorumlu olduğu kimselerin orta hallilerinin güçlerinin yetmediği yiyecekleri yememesi, ince giymemesi ve halkın ihtiyacından önce başka bir işle meşgul olmamasını şart koşardı. Bu, yönetilenle yönetenin farklılıklarını öne çıkarmadan aynı seviyede olması demektir. Böylece yönetilenler, kendilerini yönetenlere daha yakın hissederek meselelerini doğrudan ona iletebilirler.

Hz. Ömer bid’at ve hurafelere karşı tavır takınır ve bunların önlenmesi için gerekli tedbirleri alırdı. Hz. Peygamber zamanında, Hudeybiye’de Bey’atü’r-Rıdvan’ın gerçekleştiği ağaca, halifeliği döneminde halk ilgi göstermeye onu kutsal saymaya başlamıştı. Halife, ileride tevhid inancını zedeleyebilir endişesiyle bu ağacı derhal kestirmiştir. Bir gün, Hacerülesved’in karşısına geçerek yüksek sesle şunları söylemiştir: “*Senin sadece bir taş olduğunu, iyilik ve kötülük yapamayacağını biliyorum. Ancak Rasûlullah’ın sana ellerini sürdüğünü gördüğüm için ben de aynısını yapıyor ve bununla yetiniyorum.*”

Hz. Ömer ölüm döşeginde iken kendisine yerine birini bırakması teklif edilince ilk Müslümanlardan Abdurrahman b. Avf, Hz. Osman, Hz. Ali, Talha bin Ubeydullah, Zübeyr b. Avvam ve Sa’d b. Ebû Vakkas’dan oluşan altı kişilik şûranın toplanarak üç gün içerisinde aralarından birini halife seçmelerini istedi. Oğlu Abdullah’ı da halife seçilmemek şartıyla şûraya dâhil

etmişti. Namazı kıldırmak üzere Suheyb b. Sinan'ı, şûra üyelerini toplamak üzere Mikdad b. Esved'i, seçim gerçekleşinceye kadar heyetin rahatsız edilmemesini sağlamakla da Ebû Talha el-Ensari'yi görevlendirdi.

Yönetimde Takip Ettiği Yöntem

İstişare

Halifenin görevi müslümanların ve devletin tebaası olan gayri müslimlerin idaresini yürütmek, adaleti sağlamak, dinî konularda liderlik yapmak ve devleti yönetmektir. Halifenin bu dönemde yargı ve yürütme yetkilerini elinde topladığı kabul edilmektedir. Bütün bu hizmetleri yerine getirmeye çalışan Hz. Ömer, Kur'an-ı Kerim'de yer alan şûra esasını (Al-i İmran 3/1 59; Şûra 42/38) en iyi biçimde işletmiştir. Böylece hızla genişleyen İslam coğrafyası üzerinde adaleti temin edecek devletin etkinliğini artırmıştır.

Hz. Ömer, istişare yapmak için çağırdığı insanlara şöyle der: *“Sizi ancak bana yüklemiş olduğunuz emanetinize ortak etmek için davet ediyorum. Çünkü ben de sizin gibi bir ferdim. Buna binaen sizin benim arzuma uymanızı istemem.”*

Hz. Peygamber'in en fazla istişarede bulunduğu sahabîler arasında yer alan Hz. Ömer, hilafeti döneminde karşı karşıya kaldığı bütün konularda Müslümanlar'ın görüşlerine başvurmuştur. İstişare sayesinde hayata geçireceği kararların en doğru olanını bulmaya çalışmıştır. Onun; *“İki kişi bile olsanız işleriniz konusunda aranızda istişare ediniz”* sözü bu konuya verdiği önemi ortaya koyar.

Kâdisiye savaşından önce nasıl hareket edilmesi gerektiği konusunda ashabin görüşünü soran Hz. Ömer, müzakereler sonucunda orduyu kendisinin yerine başka bir kişinin komuta etmesi kararı uygun görülünce, Sa'd b. Ebû Vakkas'ı komutanlığa getirmiştir. Benzer şekilde Nihavend savaşı öncesi yapılan müzakereler sonucunda cepheye Numan b. Mukarrin gönderilmiştir. İranla ilgili müzakerelerde Hz. Ömer, İran kökenli kimselerin görüşlerini dinler, bölge hakkında onlardan bilgi alırdı.

Hz. Ömer Suriye, Mısır ve Irak'ta gerçekleştirilen fetihlerle birlikte ele geçirilen toprakların hukukî durumunun tespiti ve buralardan gelen ganimet mallarının taksimi ile ilgili kararını yaptığı görüşmeler sonucunda vermiştir. Mecûsiler hakkında nasıl bir hukukî muamele yapılacağı konusunu ashaba danışmış, Abdurrahman b. Avf, Hz. Peygamber'in, Mecûsilere Ehl-i Kitap muamelesi yaptığını anlatınca buna göre bir uygulama yapmıştır. Hz. Ömer Kadisiye savaşında İran ordusunda komutan olarak Müslümanlar'a karşı savaşan, ardından da esir edilip Medine'ye getirilen Hürmüzan'a İsfahan'ın mı, yoksa Azerbaycan'ın mı daha önce fethedilmesi gerektiğini sorar. Onun tavsiyesiyle orduyu İsfahan tarafına gönderir. Bu, onun istişarede uzmanlığa önem verdiğini gösteren önemli bir örnektir. Kaynaklarda Hz. Ömer'in on yıllık halifelik döneminde hangi konularda ve nasıl istişareler yaptığına dair çok sayıda örnek mevcuttur.

Hz. Ömer sadece Medine'deki ashabla değil, ihtiyaç olduğu takdirde uzak eyaletlerdeki halk ve yöneticilerle de istişarede bulunmuştur. Nitekim Kûfe, Basra ve Dimaşk halklarına ayrı ayrı mektuplar yazmak suretiyle onlardan kendileri adına görev yapacak haraç âmili teklif etmelerini istemiş, gelen

talepler doğrultusunda Kûfe'ye Osman b. Ferkad, Dımaşk'a Ma'an b. Yezîd, Basra'ya da Haccâc b. 'Ilât'ı görevlendirmiştir.

Hz. Ömer, sürekli olarak idarecilerinden şikâyetle bulunan Kûfelilere, Ammar b. Yasir'in azledilmesinin ardından yerine kimi vali olarak görmek istediklerini sormuş, onların teklifiyle şehre Ebû Musa el-Eş'ari'yi tayin etmiştir.

Hz. Ömer, yöneticilerini de istişareye teşvik etmiş, onlardan gerek kendisiyle, gerekse yanlarında bulunan tecrübeli kişilerle görüşme yapmadan karar vermemelerini istemiştir. O İran üzerine gönderdiği ilk ordu komutanı Ebû Ubeyd es-Sakafî'ye; *“Peygamber'in ashabının sözlerini dinle, onlarla daima istişare et. Başkalarının da fikirlerine müracaat et. Hiç bir kararda aceleci olma”* uyarısında bulunmuştur. Halife, daha sonra aynı bölgeye gönderdiği Kadisiye savaşı komutanı Sa'd b. Ebû Vakkas'a da benzer tavsiyelerde bulunmuştur.

Hz. Ömer'in istişare ettiği şura üyeleri arasında kadınları da görüyoruz. Onun, yukarıda adı geçen ve dönemin okuma yazma bilen birkaç kadınından biri olan Şifâ bint Abdullah'ın görüşlerine önem verdiği kaynakların ittifakla belirttikleri bir husustur. Evli olup cihada katılan erkeklerin eşlerinden ne kadar ayrı kalmalarının uygun olacağı konusunda da kızı Hafsa ile istişare ettiği kaydedilmektedir.

Denetim

Hz. Ömer, sorumluluk makamında olanları denetlerdi. Bu uygulama, idarecilerin keyfi icraatlarını önlediği gibi, aynı zamanda halkın yönetime güvenini de sağladı.

Hz. Ömer, Muâviye b. Ebû Süfyan, Amr b. Âs, Muğire b. Şu'be ve Ziyâd b. Ebih gibi her biri devlet başkanlığı yapabilecek kapasitede olan bu idarecileri sıkı bir denetimle kontrol altında tutmuştur. Halife bunu temin maksadıyla adı geçen şahıslar başta olmak üzere yöneticilerini her hac mevsiminde Mekke'ye çağırılmış, halkın şikâyetlerine göre onları toplum huzurunda hesaba çekmiş, gerektiğinde de cezalandırmaktan çekinmemiştir.

Halkın yöneticileri denetlemesi için onları bu konuda cesaretlendiren Hz. Ömer'in bu konuda şöyle dediği nakledilmektedir: *“Ey müslümanlar! Âmiller size musallat olmak, malınızı yağmalamak için gönderilmiyor. Eğer âmillerden biri yanlışlar yaparak size kötü davranırsa bana haber veriniz ki gerekeni yapayım.”*

Hz. Ömer, cepheye gönderdiği orduları da sürekli kontrol etmiş, kurduğu haberleşme ağı sayesinde ordu komutanlarının bütün uygulamalarından haberdar olmuştur. Mesela, İran üzerine gönderdiği Sa'd b. Ebû Vakkas'dan Medine'ye rapor göndermesini istemiştir.

Hz. Ömer, müslümanlardan sadece yöneticilerini değil, bizzat halife olarak şahsını da denetlemelerini istemiştir. Onun *“en sevdiğim insanlar bana eksikliklerimi ve hatalarımı söyleyenlerdir”* ifadesi bu konudaki anlayışını açıkça ortaya koyar.

Hiz. Ömer, Mısır valisi Amr b. Âs'ın valiliği esnasında çok mal edindiği duyumunu alınca Muhammed b. Mesleme'yi göndermek suretiyle onun mal varlığının yarısına elkoymuş ve hazineye intikal ettirmiştir..

Aynı şekilde iyi namaz kıldırmadığı şeklinde hakkında şikâyet bulunan Sa'd b. Ebû Vakkas, yine Muhammed b. Mesleme'nin tahkikatından sonra Kûfe valiliğinden alınmış, sahip olduğu malın yarısına da el konulmuştur.

Benî Tağlib Hıristiyanlarından bir Arap, kendisinden yılda iki defa vergi almaya kalkışan Irak ve Suriye vergi memurunu şikâyet etmiş, yapılan incelemenin ardından halifenin emriyle bu uygulama iptal edilmiştir.

Hiz. Ömer'in; "*Fırat kıyısında bir deve helak olsa, Allah bunu Ömer'den sorar diye korkarım*" sözleri, onun sorumluluk duygusunu en güzel ifade eden tarihî bir cümledir. Onun bu hassasiyetini Mehmet Akif Ersoy şiir diline şöyle aktarmıştır:

*Kenar-ı Diclede bir kurt aşırısa bir koyunu.
Gelir de Adl-i ilâhî sorar Ömer'den onu!*

FETİHLER

Bilindiği gibi Hiz. Ebû Bekir, Rasûlullah'ın vefatından hemen sonra Ridde hareketlerini yaklaşık altı ay içinde bastırdı. Daha sonra, Bizans ve Sâsânî imparatorluklarıyla savaşmak zorunda kaldı. Hiz. Peygamber'in elçisinin Bizans hâkimiyetindeki topraklarda öldürülmesiyle başlayan savaş hali Filistin'de devam ediyordu. Diğer taraftan yine Hiz. Peygamber devrinde İran Kısrasının Hiz. Peygamber'in elçisine hakaretleriyle bozulan ilişkiler ve Sâsânî hâkimiyetindeki topraklarda Araplara ve müslüman olmak isteyenlere yapılan baskılar, orada da bir cephe açılmasına sebep olmuştu. Her iki cephede de Hiz. Ömer devrinden önce müslümanlar başarılı askerî harekât gerçekleştirdi. Hiz. Ömer'e düşen, bu siyaseti devam ettirmekten ibaretti. Hiz. Ömer bir taraftan Suriye'nin fethinin tamamlanması için gayret gösterirken, öte taraftan İran cephesinde netice almak için ordular sevk ediyordu.

Irak Cephesi

Hiz. Ömer, halkın biatını kabul ederken onlara Irak cephesindeki İslam ordusuna yardım etmeleri için çağrıda bulundu. Ebû Ubeyd es-Sakafî, bu çağrıya olumlu cevap verdi. Onun komutasında bin kişilik bir birlik cepheye gönderildi. Ebû Ubeyd, önce bazı başarılar gösterdi ise de "Köprü Savaşı" diye bilinen savaşta Fırat nehrinin doğusuna geçip fillerle takviye edilmiş bir İran ordusu karşısına çıkınca ağır bir yenilgiye uğradı ve şehid oldu (13/634).

Bu yenilginin izleri, ancak iki yıl sonra Sa'd b. Ebû Vakkas komutasındaki İslam ordusunun, Rüstem komutasındaki İran ordusunu yendiği Kâdisiye savaşı ile silinebildi. Kûfe'nin 30 km. güneyinde bulunan, Sâsânîler'in en önemli sınır şehirlerinden biri olan Kâdisiye'de cereyan eden bu savaşta araştırmacıların tespitine göre müslümanların asker mevcudu 9-10.000 civarında iken Sâsânî askerlerinin sayısı tahminen 70-80.000 kişiydi. Sâsânî ordusu ayrıca otuz civarında file sahipti. Sa'd b. Ebû Vakkas savaştan önce hem Kısra III. Yazdicerd'e hem de Sâsânî ordusu kumandanı Rüstem'e ayrı ayrı elçi heyetleri gönderip İslâm'a veya cizye ödemeye davet ettiyse de sert ve alaycı tepkilerle karşılık verildi. Görüşmelerin olumsuz sonuçlanması

üzerine savaş başladı ve çok şiddetli bir şekilde üç veya dört gün devam etti. Müslümanlar özellikle savaşın birinci günü filler yüzünden çok zor anlar yaşadılar. Devam eden günlerde de ağır kayıplar verdiler. Sonuçta Sâsânî kumandanı Rüstem müslümanlar tarafından öldürüldü ve büyük bir bozguna uğrayan Sâsânî ordusu dağıldı (15/636). Her iki tarafın da ağır kayıplar verdiği bu savaşta müslümanlar çok miktarda ganimet ele geçirdiler; bunların en kıymetlisi “dîrefş-i kâviyânî” adındaki kutsal İran sancağıydı. Kâdisiye Savaşı İslâm tarihinin en önemli zaferlerinden biridir. Bu meydan savaşıyla Kuzey Irak ve İran’ın kapıları müslümanlara açılmış, İran ordusu ağır bir yenilgiye uğratılmış ve Kısra III. Yazdicerd, saraylarını İslam ordusuna terk ederek doğuya kaçmak zorunda kalmıştır. Çünkü, Sa’d b. Ebû Vakkâs Kâdisiye savaşından sonra başşehir Medâin’i hedef almış ve orayı ele geçirmiştir (Safer 16/Mart 637).

Kâdisiye’den kaçan Sâsânî ordusunun bir kısmı ile Kisranın yönlendirdiği birlikler Celûla yöresinde toplandı. Bölgeye giden 12.000 kişilik İslâm ordusu, Sâsânî ordusunu yenerek burayı da ele geçirdi (16/637). Arkasından Hulvân’ı aldı. Daha sonra da Ahvâz alındı (17/638). Müslüman komutan Nu’mân b. Mukarrin bir direnişle karşılaşmadan Râmehürmüz’e girdi. Buradan hareketle Tüster’e geldi, çetin bir mücadeleden sonra Tüster’i de aldı (20/641). Daha sonra Hüzistan, Musul ve Erdebil’i ele geçiren müslümanlar Nihavend zaferiyle Irak’ın fethini büyük ölçüde tamamlamış oldular. İran’ın batısında Hemedan şehrinin 60 km. kadar güneyinde yer alan Nihavend yakınlarında cereyan eden bu büyük savaşta 30.000 kişilik İslâm ordusunun kumandanlığına Nu’mân b. Mukarrin tayin edilmişti. Kumandanlığını Fîrûzân’ın yaptığı Sâsânî askerlerinin sayısı konusunda 60-150.000 arasında değişen rakamlar verilmektedir. Sâsânî ordusu ayrıca çok sayıda file sahipti. Üç gün süren savaşın son gününde Nu’mân b. Mukarrin şehid düştü; kumandanlığı Hz. Ömer’in daha önce emrettiği gibi Huzeyfe b. Yemân üstlendi. Savaş neticesinde Sâsânî ordusu tamamen dağıldı. Savaşın ardından Nihavend’i kuşatan müslümanlar şehri ele geçirdiler (21/642). Nihâvend savaşı İslâm tarihinde önemli dönüm noktalarından biridir. Sâsânîler burada uğradıkları ağır yenilginin ardından bir daha toparlanamadılar. Nihâvend zaferi Dînever, Hemedan ve İsfahan gibi bölgede bulunan Sâsânîler’e ait birçok şehrin fethine ve en nihayet Sâsânî İmparatorluğu’nun yıkılışına zemin hazırladı. Bu sebeple Nihâvend zaferine “fethu’l-fütûh” (fetihler fethi) adı verilmiştir.

DİKKAT

Hz. Peygamber’in çağdaşı olan Hüsrev Perviz’den sonra İran’da güçlü bir hükümdar iktidara gelmemiş, devlet zayıflamıştı. Sarayda olanlar birbirleri aleyhine entrikalar çevirdiklerinden hükümetler sürekli değişiyor ve bir türlü istikrar yakalanamıyordu. Halkın önemli bir kısmının kabul ettiği Mazdek mezhebi baskı görmüş ve yönetimlerden çok çekmişti. Diğer taraftan Nesturîler de hiç rahat yüzü görmemişti. Müslümanların hiçbir inanç sahibine baskı yapmadığı, inanç işinin kalp ve gönül işi olduğunu kabul ettikleri ve dinde zorlama olmayacağını düşündükleri için halktan destek gördüler. Fethedilen yerlerdeki adil uygulamalar ve müslümanların dürüstlükleri de insanların dikkatinden uzak değildi.

SIRA SİZDE

3

Köprü savaşında Müslümanlar niçin yenildi?

Suriye Cephesi

Hz. Ömer, göreve geldikten sonra Bizans İmparatorluğu’na karşı Suriye cephesindeki savaşlara da ara verilmeden devam edilmesini istedi. Hz. Ebû Bekir döneminde kazanılan Ecnadeyn zaferinden (13/634) sonra Hz. Ömer

devrinde yapılan Fihl Savaşı'nda da Müslümanlar, Bizans kuvvetlerine büyük zayıat verdirdiler (28 Zilkade 13 / 23 Ocak 635).

Müslümanlar, Mercüssuffer'de yenilip Dimaşk'a sığınan Bizans askerlerini takip ederek şehri kuşatıp fethettiler (Receb 14 / Eylül 635). Aynı yıl Mercürrûm Savaşı'nı da kazandılar. Bu sırada Ba'lebek, Humus ve Hama şehirleri de ele geçirildi.

Müslümanların bu başarıları üzerine Bizans İmparatoru Herakleios, hristiyan Araplar'ın ve Ermeniler'in katıldığı 50.000 ila 100.000 kişi arasında olduğu tahmin edilen bir ordu hazırlayarak ardarda yaşanan bu yenilgilere bir son vermeyi düşündü. Bizans'ın yaptığı savaş hazırlıklarını öğrenen Hâlid b. Velfd, Humus ve Dimaşk'taki kuvvetleri de çağırdı ve sayıları 25.000'i aşan askerleriyle Yermük vadisine geldi. Savaşmadan beklenen üç aydan sonra 12 Receb 15 (20 Ağustos 636) günü yapılan meydan savaşında Bizans ordusu çok ağır bir yenilgiye uğradı ve bölgedeki bütün şehirler müslümanların eline geçti. Bizans ordu komutanı Theodoros öldürülürken kurtulan askerler Filistin, Antakya, el-Cezire ve İrmîniye'ye kaçtılar. Bunların bir kısmını takip etme görevini alan İyaz b. Ganm Malatya'ya kadar ilerledi ve şehir halkı ile cizye ödemeleri şartıyla bir antlaşma yaparak geri döndü. Bu gelişmeleri öğrenen Herakleios Malatya'ya asker gönderip şehri yaktırdı, kendisi de Antakya'dan İstanbul'a döndü.

Yermük Savaşı'ndan sonra Suriye Bizans'ın elinden çıktı. 16 (637) yılında Şeyzer, Kınnesrin, Halep, ardından Antakya, Urfa, Rakka ve Nusaybin kısa aralıklarla müslümanlara teslim oldu. Suriye ve el-Cezîre'nin fethinden sonra İslam devletinin sınırları Toroslar'a dayandı. Bizans İmparatoru Herakleios, sınır bölgelerinde yaşayan halkı müslümanların tehdit ve saldırılarından korumak üzere iç kısımlara çekerek geniş bir sahayı boş bıraktı. Öte yandan Filistin'in fethine devam edildi ve Kudüs kuşatıldı. Patrik Sophronios şehrin anahtarlarını o sırada inceleme ve görüşmelerde bulunmak için Suriye'ye gelen ve Cabiye'de bulunan Hz. Ömer'e teslim etmek istediğini belirtti. Halife bizzat Kudüs'e giderek halka eman verip kendileriyle bir antlaşma yaptı (17/638). Daha sonra Filistin'in sahil şehirleri başta olmak üzere diğer yerleşim yerleri fethedildi. Hz. Ömer sahillere yakınlığı dolayısıyla tehlike oluşturan Kıbrıs'ın fethine deniz seferinin zorluğunu düşünerek izin vermedi.

Bu sırada Kudüs'ü teslim alan Hz. Ömer bütün kumandan ve valilerle istişarelerde bulundu. Bizans'tan gelecek saldırıların önlenmesi için Câbiye'deki ordugâhın dağıtılarak iki ayrı cepheye savunma hatlarının kurulmasını kararlaştırdı ve mevcut şehirlere yerleşilmesini istedi. 17 (638) veya 18 (639) yılında Amvâs'ta çıkan veba salgını buradan Suriye'nin çeşitli yerlerine yayıldı. Bu salgında başta Ebû Ubeyde b. Cerrah olmak üzere birçok sahabînin de içinde bulunduğu 25.000'e yakın kişi öldü.

20 (641) yılında Hayber ve çevresindeki yahudileri Arap yarımadası dışına çıkararak Hz. Ömer, daha sonra Hayber'e giderek bu bölgedeki toprakların durumunu inceleyip karara bağladı.

Mısır ve Kuzey Afrika Cephesi

Hz. Ömer, Suriye ve Filistin'de mağlup olan bazı Bizanslı komutan ve askerlerin Mısır'a kaçtığını ve Mısır'ın fethinin gerekli olduğunu söyleyen Amr b. Âs'ın görüşünü benimseyerek Mısır'ın fethine izin verdi. Amr, 19

(640) yılı başında 4.000 kişilik bir süvari birliğiyle sınırda bulunan Ferâmâ'yı ele geçirdi. Ardından Medine'den gelen 5. 000 kişilik takviye kuvvetiyle birlikte Aynuşems'te güçlü bir Bizans ordusunu yendi. Bilbîs'in fethinin arkasından Babilon üzerine yürüyüp yedi aylık bir kuşatmayla burayı aldı (9 Nisan 641). Daha sonra da Bizans için çok önemli bir liman şehri olan İskenderiye'yi fethetti (21/642).

Bu başarılarından dolayı Amr'a "Mısır fatihi" ünvanı verildi ve Hz. Ömer tarafından Mısır'a vali tayin edildi. Bu arada Hz. Ömer diğer deniz seferlerine ve bunun için bir donanma kurulmasına müsaade etmedi.

Sonuçta İslam orduları onun zamanında Sâsâni İmparatorluğu'na tabi Irak, İran ve Azerbaycan ile Bizans İmparatorluğu'na bağlı Suriye, el-Cezire, Filistin ve Mısır'ı İslam ülkesine kattılar.

Bizans'ın Mısır ve Suriye'deki yönetiminin adil olmadığı, halkın ağır vergilerle ve İran'la yapılan savaşlarla mağdur edildiği anlaşılmaktadır. Müslümanlar, bir yeri fethedince halkına baskı uygulamaz, adil davranır, insanların dinlerine ve inaçlarına müdahale etmez ve antlaşmalar çerçevesinde kendi topraklarında yaşamalarını sağlardı. Üstelik bu bölgelerde epeyce de Arap yaşıyordu. Bütün bunlar fetihleri kolaylaştıran etkenler olarak dikkat çekmektedir. Buna, İslam'ın Müslümanlara kazandırdığı şevk ve heyecan, azim ve gayret, cesaret ve yiğitlik ile ölümden sonraki hayat anlayışı ve şehadet düşüncesi de eklenmelidir.

Fetihlerden Sonra Yapılanlar

Fethedilen yerlerdeki insanlar eğer savaşız antlaşma yapmayı kabul etmişlerse sözlerine sadık kaldıkları sürece esir ve köle muamelesine tabi tutulmayacaklardır. İslam'ı kabul ettiklerinde müslümanlarla aynı haklara sahip olacaklarına, eski dinlerinde kalmak istediklerinde cizye ödemek şartıyla zimmî statüsüne girerek can ve mal güvenliğine kavuşacaklarına, kendilerine din ve vicdan hürriyeti tanınıp mabedlerine dokunulmayacağına ve ibadetlerine karışılmayacağına dair kendileriyle antlaşmalar yapılmıştır.

Hz. Ömer, savaşarak ele geçirilen yerlerde yaşayan halkın da barış yoluyla ele geçirilen yerlerin halkı gibi zimmî statüsünde kabul edilmesini ve ziraata elverişli topraklarının ödeyecekleri haraç karşılığında kendilerine bırakılmasını istemiştir. Hatta onun, ganimet statüsüne göre (Enfal 8/41) gaziler arasında dağıtılan veya Medine'ye gönderilen beşte bir nisbetindeki beytülmal hissesi esirleri dahi serbest bıraktığı ve topraklarını da bazı müslümanların ganimet olarak kendilerine verilmesini istemelerine rağmen onlara iade ettiği görülür.

Hz. Ömer, fetihlerden sonra ortaya çıkan çeşitli konuları ve ihtiyaçları göreyerek bunların halledilmesi için çaba harcadı. Kazanılan ganimetlerle Müslümanların eline geçen bu çok büyük coğrafyada yaşayan başka dinden insanlar ve onların sahip oldukları toprakları ele alarak başladı. Ganimet ve toprak meseleleri yanında müslümanların Suriye'de yerleşimi hususunu görüşmek üzere Safer 16 (Mart 637) tarihinde bazı sahabîlerle birlikte Câbiye şehrine gitti. Suriye'deki bütün valilerin katıldığı toplantıda gelirlerin taksiminde göz önünde bulundurulacak esasları ortaya koydu ve müslümanların gayri müslimlerle münasebetlerinde dikkat edecekleri hususlara işaret etti.

Barış veya savaş yoluyla alınmalarına ve Hz. Peygamber'in yaptığı taksimata göre toprakların sahiplerine verilmesini istedi. Topraklardan beytülmal hissesi olarak Hz. Peygamber'in hanımlarına düşen paylar hususunda kendilerini serbest bıraktı; bir kısmı toprağı, bir kısmı gelirini almaya karar verdi. Fedek toprakları yarısı Hz. Peygamber'e ait olmak üzere barış yoluyla ele geçirilmişti. Hz. Ömer bu toprakların fiyatını tesbit ettirdi. Yarısının karşılığını Fedekliler'e ödedikten sonra onları da diğerleriyle birlikte Suriye tarafına gönderdi.

Aynı tarihte Necranlı hıristiyanları da Kûfe taraflarındaki Necraniye'ye gönderdi. Mallarını satın alarak zarara uğramalarını önledi. Ayrıca gittikleri yerde kendilerine geniş topraklar verilmesini, bu topraklardan bir süre vergi alınmamasını, daha sonra Hz. Peygamber ile yaptıkları antlaşmaya uygun biçimde cizye almaya devam edilmesini valilerinden istedi.

DİKKAT

Hemen her yerdeki fetihleri, kitleler halinde İslam'a katılmalar takip etmiştir. Bu katılmalar, müslümanların yaşantısında gördükleri İslam'ın en doğru olduğu yolundaki inanç ve tercihleriyle gerçekleşmiştir. Müslümanlar, fethettikleri yerlerde yaşayan halkı tarih boyunca pek çok yerde yapıldığı gibi öldürme veya köleleştirme yoluna gitmemişlerdir. Hiç kimse zorla İslamiyet'e sokulmamıştır. Yapılan antlaşmalarla gayri müslimler dinî ve hukukî temele dayalı kültürel kimliklerini Irak, Suriye, Filistin, Lübnan, Anadolu ve Mısır'da günümüze kadar koruyarak İslam toplumu içinde yaşama imkânı bulmuşlardır.

HZ. ÖMER DÖNEMİNDE VİLAYETLERİN İDARESİ

Hz. Ömer bir gün hutbesinde “*Şahit ol ya Rab! Ben görevlendirdiğim valileri, insanlara dinlerini ve Resûlullah'ın sünnetini öğretmeleri, halkın gelirleri ile ganimetleri eşit paylaşmalarını ve adil yönetim uygulamaları için gönderiyorum. Halledemedikleri bir mesele olursa, onu da bana havale etsinler diye tenbih ediyorum*” demiş ve bu sözleriyle gönderdiği valilerinin yetki ve sorumluluklarını açıklamıştır.

Hz. Ömer döneminde, fetihlerle birlikte İslam devletinin sınırları genişlemiş ve bu durum, devlet yönetiminde bazı yenilikler yapmayı gerekli kılmıştır. Fethedilen yerlerin artması ve yeni şehirlerin kurulması sebebiyle sayıları çoğalan valilerin tayinine ayrı bir önem veren Hz. Ömer, vali olarak atamayı düşündüğü kimselerin durumlarını sahabilerle istişare etmeye ve adayları ehil kimseler arasından seçmeye itina gösterirdi. Tayin ettiği vali ve amillerine bir berat verir, onlar da bu beratı göreve başlayınca halka okurlardı. Ayrıca onlara uymaları gereken esasları bildirerek gerekli tavsiyelerde bulunurdu.

Onun şu tavsiyeleri vali ve âmillerden nasıl bir idare beklediğini ortaya koymaktadır: “*Sizi saltanat sürmek, halka tahakküm etmek için tayin etmedim. Siz hidayet rehberi olacaksınız; herkes de size uyacaktır. Müslümanların haklarını koruyunuz; onları kötülemeyiniz ki zillate duçar olmasınlar; onları haksız yere övmeyiniz ki şumarmasınlar. Kapılarınızı yüzlerine kapamayınız ki kuvvetliler zayıfları ezmesinler. Kendinizi diğer müslümanlardan üstün görmeyiniz ki haksızlığa uğramasınlar.*”

Raşid Halifeler döneminde Hz. Peygamber devrinde olduğu gibi ordu komutanlarına “emîrû'l-ceyş” veya “emîrû'l-cünd” adı veriliyor, vilayetlerin idaresini yürüten valilere de çok defa “emîr” ve bazen “âmil” deniliyordu.

Çünkü valilerin çoğunluğunu fetihleri gerçekleştiren komutanlar oluşturuyordu. Mesela Ebû Ubeyde b. Cerrah, Amr b. Âs, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Sa'd b. Ebû Vakkas, Utbe b. Gazvan, İyaz b. Ganm gibi sahabîler hem komutan hem de vali idiler.

Hz. Ömer'in hac mevsiminde valiler ve o şehirdeki diğer idareciler hakkında hacılara sorular sorduğu, şikâyetlerini dinlediği ve bunları araştırdıktan sonra gereğini yaptığı anlaşılmaktadır.

Vali ve Diğer Görevliler

Valiler görevli buldukları vilayette halifenin otoritesini temsil ediyorlardı. Vali, namazlarda imamlık yapar, mescidlerde halka İslam esaslarını öğretir, şehirde emniyet ve asayiş sağlar, adlî işleri yürütür ve suçluları cezalandırır. Savaş sırasında orduyu düzenlemek ve savaşı idare etmek, fetihlerden sonra ele geçen yerlerin halkı ile antlaşmalar yapmak, vergileri toplamak, devlet görevlilerinin maaşlarını dağıtmak, ganimetleri taksim etmek ve beytülmal hissesini Medine'ye göndermek, esirlerin durumunu karara bağlamak, müslümanları yeni yerleşim merkezlerine ve eski şehirlere yerleştirmek gibi görevleri yine valiler yürüttü.

Valilerin cihada katılacak gönüllü askerlerin toplanıp sevk edilmesinde çok önemli görevler yerine getirdikleri bilinmektedir. Hz. Ömer, birçok vilayette adlî ve malî işleri genel idareden ayırıp buralara doğrudan kendisine bağlı kadılar ve âmiller göndermeye başladı.

Vilayetlerde valinin yanında kâtip, divan kâtibi, haraç âmili, sâhibü's-şurta, beytülmal âmili ve ordu kumandanı gibi devlet görevlileri bulunuyordu. Genelde devlet memuru, özelde vergi memuru olarak bazı kimselerin âmil ismiyle görevlendirilmesi esasen Hz. Peygamber döneminden beri uygulanıyordu. Bu görevlerin kesin biçimde birbirinden ayrıldığı görülmektedir.

SIRA SİZDE

4

Hz. Ömer döneminde vilayetlerde valinin yanında hangi görevliler bulunurdu?

Hz. Ömer zamanındaki büyük vilayetler Hicaz, Yemen, Bahreyn, Şam (Suriye), Irak ve Fars ile Mısır idi. Kazaî ve malî işleri, genel idareden ayırarak Hz. Ömer, divan teşkilatını kurdu. Bu dönemde valiler yüksek maaşlar almaya başladılar. Hz. Ömer, onları sıkı bir şekilde denetledi.

Hakkında şikâyet bulunanlar için soruşturma açan halife, bu iş için daha çok ensardan Muhammed b. Mesleme'ye görev verir, sonunda suçlu bulunanları cezalandırır. Her yıl hac mevsiminde valileri Medine'ye çağırır, bazı kimseleri de beraberlerinde getirmelerini ister, onlardan vilayetlerin durumuna ve halkın şikâyetinin bulunup bulunmadığına dair bilgi alırdı. Valiler gibi âmillere de dolgun maaş verirdi.

Görev yerlerine gitmeden önce vali ve âmillerin bütün mal ve servetleri kaydedilirdi. İleride aşırı miktarda servet artışı olanlar sorguya çekilerek durumları araştırılır, bazen servetlerinin bir kısmına el konulurdu. Hz. Ömer zamanında vali ve âmillerin teftişinde önemli gelişmeler oldu.

DİKKAT

Bir şehirde vali, kâtip, divan kâtibi, harac memuru, ahdâs (emniyet görevlisi), haznedar ve kadı ayrı ayrı bulunduğu gibi bazen de bu görevlerden bir kaçını tek şahıs üzerinde toplanabilirdi. Valilere bağlı olan ilçelerde mülkiye memurları, kadılar ve defterdarlar görev yapardı.

Adalet ve Kaza

Hulefa-yi Râşidîn döneminde adlî işlerde Hz. Ömer'in çok ayrı bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Hz. Ebû Bekir'in hilafeti sırasında Medine'de kadılık hizmetini üzerine alan Hz. Ömer kendi hilafeti döneminde bu göreve Ebü'd-Derdâ'yı getirmiştir.

Kazaî işleri kadılar, malî işleri haraç âmilleri yürütüyordu. Bu görevliler, halife tarafından tayin ve azledilirdi. Vilayetlere ilk kadı tayinini Hz. Ömer yaptı. Bazen vali de kadı tayin ederdi. Bu sistem dört halife dönemi sonuna kadar böyle devam etti. Hz. Ömer, Ebü'd-Derdâ'yı Medine, Şüreyh b. Hâris el-Kindî'yi Kûfe, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi Basra ve Osman b. Kays'ı Mısır kadılığına tayin etmiştir.

Hz. Ömer, birçok vilayette adlî ve malî işleri genel idareden ayırıp buralara doğrudan kendisine bağlı kadı ve vergi memurları göndermeye başladı. Ancak bu görevlerin kesin biçimde birbirinden ayrılmadığı görülmektedir.

Hz. Ömer, Dımaşk Valisi Muaviye'ye gönderdiği yargılama hukukuyla ilgili yazılı talimatlarla İslâm tarihinde mümtaz bir yer kazanmıştır. Hz. Ömer'in, kadının tarafsızlığını, tarafların delil getirme yükümlülüklerini, hâkimin yanlış kararından dönmesini, Kitap ve Sünnet'te bulunmayan hususlarda kıyasa başvurulmasını ve yalancılığı anlaşılınca kadar her müslümanın şahit kabul edilmesi gerektiğini belirtmesi bu konuda önemli bir gelişmedir. Delillerin maddi olarak ortaya konulması, maddi delillerin bulunmadığı hallerde yemine başvurulması gibi hukukun yargılama usulüyle ilgili belli başlı esaslarını koyması yine onun tarafından atılmış ileri bir adımdır.

Hz. Ömer, Suriye bölgesi başkomutanı Ebû Ubeyde b. Cerrâh'a yazdığı mektuplarda da yargılama sırasında fakir ve yabancı kimselere yumuşak davranmasını ve onlarla iyi münasebetler kurmasını istemiştir.

MALÎ YAPI

Hz. Ömer, müslümanlarla gayri müslimlere ait yeni ortaya çıkan problemleri ve ihtiyaçları göreyerek bunların halledilmesi için bazı düzenlemeler yaptı. Halife, bu düzenlemelere, kazanılan ganimetlerle müslümanların eline geçen bu çok büyük coğrafyada yaşayan başka dinden insanlar ve onların sahip oldukları toprakları ele alarak başladı. Çünkü Hz. Ömer devrinde gerçekleştirilen fetihler sonucu ele geçirilen ganimetlerde büyük bir artış olmuştur.

DİKKAT

Hz. Ömer devlet malı konusunda çok titiz davranır ve onu yetim malı gibi düşünerek harcamada hassasiyet gösterirdi. Onun şu sözleri bunu açıkça ortaya koymaktadır: *"Benim sizin mallarınız (devlet hazinesi) üzerindeki konumum, bir velinin sorumluluğu altındaki yetimin malları konusundaki sorumluluğu gibidir..."*

Devletin Gelirleri

Gayri müslim tebaanın erkeklerinden can ve mal emniyeti ile inanç hürriyetini sağlama karşılığında cizye adıyla baş vergisi alınır. Bu vergi, Hz. Peygamber devrinde alınmaya başlandı ve devam etti. Hz. Ömer

devrinde Irak bölgesinde fakirlere (çiftçiler ve diğerleri) 12, orta hallilere (tüccar) 24, zenginlere (beygire binen, parmaklarına altın yüzük takan reisler “Dihkan”) 48 dirhem cizye konmuştur. Hz. Ömer devrinde Şam halkı için kişi başına altın para olarak 4 dinar, gümüş olarak ise 40 dirhem şeklinde düzenlenmiştir. Mısır halkı için her mükellef 4 dinara razı olmuştur. Cizye para olduğu gibi ziraî ve ticarî ürünler de olabiliyordu.

Gayri Müslim topraklardan alınan vergiye harac denir. Bu vergi Hz. Ömer zamanında konuldu. Fethedilen topraklar üzerinde bulunan insanlar esir kabul edilmedi; bu toprakları işlemek üzere yerlerinde bırakıldı ve bu topraklardan harac vergisi alındı.

K İ T A P

Hız. Ömer döneminde uygulanan harac vergisi ve gayri müslimlerin genel durumu hakkında Mustafa Fayda'nın Hız. Ömer Zamanında Gayr-i Müslimler kitabını okuyunuz.

Gayr-i Müslimlerden savaş yoluyla alınan her türlü mal ve esirlere ganimet denir. Bu ganimetin beşte biri “humus” adıyla hazineye alınır. Bu konuyla ilgili ayetler Bedir savaşından sonra nazil olmuştur. Kur'an'da ganimet için “Enfâl” kelimesi de kullanılmıştır. Bu ismi taşıyan sûrede bu konuyla ilgili açıklamalar bulunmaktadır. Savaş esirleri, arazi ve menkul mallar düşmandan alınan ganimetler arasındadır.

Bir yere ticaret için gelen tacirden Hız. Ömer vergi aldı. Komşu devletler bunu zaten uyguluyordu. Müslüman'dan kırkta bir, zimmîden (antlaşmalı gayri müslim vatandaş) yirmide bir, harbîden (antlaşması bulunmayan başka ülkenin gayri müslim vatandaşı) onda bir vergi alınır. Bu vergi İslam devleti sınırlarından giren ve çıkan mallar ile devletin çeşitli bölgeleri arasında nakledilen mallardan alınır.

Müslüman zenginlerin mallarından genelde kırkta bir oranında alınan zekât da devletin önemli gelirleri arasındadır. Müslüman çiftçiler, arazilerden elde ettikleri ürünlerden emekleri dikkate alınarak onda bir ya da yirmide bir oranında bir vergi öderler.

Devletin Giderleri

Hız. Ömer'in Beytülmal gelirlerinden olan zekâtı Tevbe sûresinin altmışıncı ayetinde belirtildiği gibi dağıttığı, ancak kalbleri İslam'a ısındırılacak kimselerin artık kalmadığını düşünerek İslam'a yeni girenlere fakir değilsele zekât malı vermediği anlaşılmaktadır. Humusu da Enfal sûresinin 41. ayetine göre müslümanlara dağıtmıştır.

Hız.Ömer, devletin gelirlerinin dağıtılmasında adaleti gözetecek belirli bir metod ortaya koymak için “divan” teşkilatını kurdu. Toplumun İslam'a girişteki kıdemi ve İslam'a hizmeti esas alınarak, Hız. Peygamber ile birlikte savaşa iştirak edenlerden başlamak suretiyle oluşturulan listelere göre devlet gelirleri paylaştırılmıştır.

Divan Teşkilatı

Hız. Ömer, Irak, İran, Suriye, el-Cezire, Filistin ve Mısır'ın fethiyle birlikte İslam devleti hâkimiyeti altına giren topraklarda yaşayan gayri müslimlerin verdikleri ve “fey” adı altında toplanan cizye, haraç ve ticaret malları

vergileri sonucunda artan gelirleri müslümanlara dağıtmak üzere bir teşkilat düşünmüştür. Kaynaklarda 15 (636) yılı zikredilmekle birlikte güvenilir otoriteler 20 (641) yılında kurulduğunu ifade ederler.

Hız. Ömer, fey gelirlerini beytülmalde toplayarak senede bir defa “atiyye” adı altında dağıtmayı uygun buldu. Atiyye miktarları, insanların İslam’a girişteki kıdemi ve İslam’a yaptıkları hizmet, Hız. Peygambere olan yakınlık ile Hız. Peygamber ile birlikte savaşa katılma gibi özelliklere sahip olma esas alınarak farklı farklı belirlendi. Aylık erzak ise eşit miktarda (iki cerib yiyecek) tesbit edildi.

İnsanların isimleri “levh” denilen sayfalara yazıldı. Divan kütüklerinin kaydına Hâşim oğullarından Bedir savaşına katılanlarla başlandı. Diğer kabileler, Hâşim oğullarına yakınlıkları dikkate alınarak yazıldı. Ensar ise hicretten önce Müslüman olan Sa’d b. Muâz ve kabilesinden başlanarak yazıldı. Halife, bu defterlerin hazırlanması görevini, Araplar’ın nesebini çok iyi bilen Hız. Ali’nin kardeşi Akîl b. Ebû Talib ile Mahreme b. Nevfel ve Cübeyr b. Mut’im’e verdi.

Bu kayıtlar, devletin yürüttüğü başka işlerde de işe yaradı. Fetihlere katılacak kimseleri tesbitte bu defterler hemen başvurulacak bir kaynak olmanın yanında hazineyi düzene koymak için de önemli bir gelişmedir.

Bu ilk divana bazıları Divanı’l-Cünd (ordu divanı) adını vermişlerse de bunu yalnızca divan diye adlandıranlar çoğunluktadır. Hız. Ömer feyden hisse alacak Medine halkını, fetihlere katılmış kuvvetler ve aileleriyle birlikte kabile esasına göre divan defterlerine kaydettirmiş, buna bir kısım mevâlî de dâhil edilmişti. Divan defterlerinde şahıs isimleriyle birlikte yılda bir defa verilecek atiyye (atâ) ile aylık istihkaklar (erzak, yiyecek) da belirtilmişti.

Irak, Suriye ve daha sonra Mısır’da da divan defterleri hazırlandı. Mesela, Basra, Kûfe ve Fustat gibi merkezlerde divan defterleri tutulmaktaydı. Bu bölgelerde müslümanlardan önce var olan vergiler gözden geçirilip vergi toplama divanları aynen korundu. Bu defterler Irakta Pehlevice, Suriye’de Rumca, Mısır’da ise Rumca ile beraber Kiptice tutuluyordu.

Devletten devamlı atiyye almanın şartı hicret ve cihattır. Mekke fethinden sonra hicretin yerini cihad aldı. Hız. Ömer, cihada katılmayanlara fey gelirlerinden atiyye vermemiştir. En fazla atiyye alanlar, on ikişer bin dirhemle Hız. Abbas ve Hız. Peygamber’in hanımları olmuştur.

Hız. Ömer, Ensar’ın atiyyelerini dağıtma görevini Zeyd b. Sabit’e vermişti. Divan defterini yanına alan Hız. Ömer, Mekke yakınlarındaki Kudeyd’e kadar gider ve Huzâalıların atiyyelerini kendisi dağıtır, sonra Ufsan’a gelir ve aynı işi burada da yapardı. O, ölünceye kadar böyle yaptı.

MEDENİYET VE KÜLTÜR

Hız. Peygamber’den sonra İslam devletinin merkezde halife, vilayetlerde valilerle yönetilen bir siyasî ve idarî yapıya sahip olduğu bilinmektedir. Halife devletin başıdır. Medine’de bulunan müslümanlar tarafından tesbit ve tayin edilmiş, daha sonra da diğer vilayetlerde bulunan müslümanların biati alınmıştır. Halkın seçimiyle işbaşına gelen Hız. Ebû Bekir, Hız. Ömer’i halef bıraktı. İlk müslüman Araplar, bütün dünyada eski çağlardan beri uygulanan verasete dayalı aile iktidarı düzenine ilgi göstermediler. Hulefâ-yi Râşidîn

döneminde hiçbir halife, ölümünden sonra yerine geçecek halifeyi belirlerken kendi ailesinden birini düşünmemiştir. İslam'daki kıdem, yüksek ahlak, liyakat ve Hz. Peygamber'e yakınlık o toplumda halife olmak için önemli kriterler oldu. Bu dönemde halifenin halkı yönetmek ile namazda imamlık yapmak gibi dini hizmetleri yürütme görevi de vardı.

Hz. Ebû Bekir kendisine “halifetullah” değil “halifetü resülillah” denilmesini istediğine göre Râşid halifeler döneminde halifeler, iktidarın kaynağının müslümanlar olduğunu kabul etmişlerdir. Müslümanlar biat etmekle, halifeyi tanıdıklarını, kendisine bağlı kalacaklarına ve emirlerine uyacaklarına dair söz verdiklerini ortaya koymuş olurlardı.

Halifelerin görevleri, adaleti sağlamak, devleti yönetmek, halkın dinî ve dünyevî işlerini yürütmek şeklinde özetlenebilir. Bütün bu hizmetleri yerine getiren halifeler Kur'an-ı Kerim'de yer alan şûra esasını (Al-i İmran 3/1 59; eş-Şûra 42/38) en iyi biçimde kullanmışlar ve devletin şûrâ ve biat esasları etrafında kurumlaşmasını sağlamışlardır. Böylece hızla genişleyen İslam coğrafyası üzerinde adaleti temin edecek devletin etkinliğini göstermişlerdir.

Bayındırlık Hizmetleri

Müslümanlar, ele geçirdikleri şehirlerde bazen eski mabedleri tamamen veya kısmen camiye çeviriyorlar, bazen de yeni camiler yapıyorlardı. Dımaşk şehrinin ortasında bulunan Yuhanna (Ioannes) Kilisesi'nin yarısı hıristiyanlara bırakılmış, diğer yarısı camiye çevrilmiştir. Benzer bir uygulama Humus'ta bulunan aynı adlı kilise için de söz konusu olmuş ve fetihten sonra kilisenin dörtte biri anlaşmanın dışında bırakılarak camiye çevrilmiştir. Barış yoluyla ele geçen şehirlerde ise eski mabedlere dokunulmamıştır. Hz. Ömer bizzat kendisine teslim olan Kudüs'te mabedlere dokunmamış, çöplük haline getirilen Mescid-i Aksa'nın yerini buldurarak buraya büyük bir cami yapılmasını emretmiştir.

Bayındırlık hizmetleri arasında ziraata elverişli toprakların sulanması için kanal sistemlerinin kurulmasını zikretmek gerekir. Diğer taraftan insanların su ihtiyacını karşılamak için yerleşim merkezlerine kanallar açılmıştır. Basra'ya Dicle nehrinden su getirmek üzere açılan dokuz mil uzunluğundaki Ebû Mûsâ nehri ve Ma'kıl kanalı ile Kûfe'ye su getirmek üzere ilk hafriyat çalışmaları kuruluş döneminde başlamış olmasına rağmen Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî zamanında tamamlanabilen Sa'd Kanalı bunlar arasındadır.

Amr b. Âs da Nil nehrini Kızıldenize birleştiren 69 mil uzunluğunda bir kanal açtırmıştır. Bu kanala “Emirü'l-mü'minîn nehri” adı verildi. Bu kanal sayesinde Medine'ye erzak göndermek mümkün oldu. Nil'den hareket eden gemiler, bu kanaldan geçerek Kızıldeniz'e ulaşır, oradan Cidde'ye inerlerdi.

Şehirlerin Kuruluşu

Hz. Ömer devrinde, fethedilen toprakların elde tutulması ve yeni yerlerin İslam topraklarına katılabilmesi için hem askerî hem de iskân amaçlı yeni şehirler inşa edildi. Ele geçirilen Irak ve İran topraklarını tek merkezden idare etmek imkânsız hale gelmeye başlayınca bu bölge iki ayrı merkezden idare edilmek üzere Basra ve Kûfe şehirleri kuruldu.

Hız. Ömer'in emri ile Utbe b. Gazvan, bugünkü Basra'dan yaklaşık olarak 25 km. uzakta kamıştan bir mescit ve vali konağı (Dâru'l-İmâre) inşa etmiştir. Ebû Mûsâ el-Eş'arî 17/638'de buraya vali tayin edilince bu iki binayı eskisinden daha geniş olarak kerpiçten yaptı. Şehre Arap kabileleri yanında fetihler sonucu esir düşen ve Müslüman olan kimseler de yerleştirildi.

Kûfe, başlangıçta İslam ordusu için sabit bir karargâh olarak kuruldu, sonra buraya sivil halk da yerleştirildi. Sa'd b. Ebû Vakkas, Hız.Ömer'den izin alarak nesebi esas alıp halkı Kûfe'de yedi ayrı mahalleye yerleştirdi. Her kabilenin bir mescidi ve bir de mezarlığı vardı. Şehrin merkezinde bulunan el-Mescidü'l-Câmi' 40.000 kişinin namaz kılabilceği bir büyüklükte idi. Halifenin emri ile vakit namazları mahalle mescitlerinde, Cuma namazı ise bu büyük mescitte kılınırdı. Şehre yeni gelen, ya yerleşeceği mahallede oturan kabileye mensup ya da bu kabile ile antlaşmalı olduğu için buraya yerleşebilirdi. Bu yerleşim tarzı, ganimet dağıtımında ve askere almada kolaylıklar sağladı. Kûfe'ye Hıristiyan Araplar, İranlılar ve Yahudiler de yerleşmiştir.

Diğer taraftan Amr b. Âs, 22/643 yılında Babilon yakınında Fustat adıyla bir ordugâh şehir kurarak Arabistan'dan göç eden müslümanları buraya yerleştirdi.

Askerî amaçlı yeni şehirlerin merkezinde caminin yanı sıra valiler için bir konak ve halkın ihtiyaçları için çarşı yapılmış, arkasından kabilelere göre ayrılan yerlere mahalleler kurulmuştur. Kûfe ve Basra şehirlerinde beytülmal binası, aynî ve nakdî vergi gelirlerinin saklandığı dâru'r-rızk, şehirlerin kenarında dâru'l-berfd (posta evi) ve askerî kışlaların her birinde geniş kapasiteli at ahırları inşa edildi ve mezarlık sahaları ayrıldı. Bunların benzerleri başlangıçta çadırlarla kurulan Fustat'ta da yapıldı ve burası İskenderiye'nin yerine Mısır'ın merkezi haline geldi.

Eğitim Öğretim

Kur'an-ı Kerim'in mushaf haline getirilmesi hususunda Hız. Ebû Bekir'i ikna eden Hız. Ömer, bütün İslam beldelerinde valilere mescid ve mekteplerde eğitim ve öğretime Kur'an'la başlanmasını emretmiş, bu maksatla çeşitli vilayetlere Medine'den bazı sahabileri göndermiş, onlara maaş bağlamıştır. Kur'an'ın doğru anlaşılması için çaba göstermiş, müteşabih ayetlerle ilgilenenleri bundan menetmiş, kaza ve kader konusundaki yanlış yorumları engellemiştir.

Hız. Ömer tarafından Kûfe'de görevlendirilen Abdullah b. Mes'ûd, burada verdiği kıraat ve tefsir dersleriyle Kûfe ekolünün temellerini atmış, özellikle Irak'ta ehl-i re'y (akla ve yoruma önem veren akım) hareketinin doğmasında etkili olmuştur.

Hız. Ömer hadislerin rivayeti konusunda çok titizlenir, Hız. Peygamber'den bizzat duymadığı bir hadisi rivayet eden sahabîlerden bunu Rasûlullah'ın söylediğine dair şahit getirmelerini isterdi. Bununla birlikte onun Sa'd b. Ebû Vakkas gibi seçkin sahabîlerden doğrudan hadis aldığı da bilinmektedir. Hadisleri bir araya getirmeyi düşünen Hız. Ömer'in konu etrafında çok düşündüğu ve sahabîlerle istişare ettikten sonra; *"Sizce bir sinen kitabı yazmaktan bahsetmiştim. Fakat sonradan düşündüm, anladım ki sizden önce Ehl-i kitap Allah'ın kitabından başka kitaplar yazmış ve o kitaplar*

üzerine düşerek Allah'ın kitabını terketmişlerdi. Yemin ederim ki Allah'ın kitabını hiçbir şeyle gölgelemem" diyerek bundan vazgeçtiği rivayet edilir.

Diğer taraftan onun Irak yöresinde görevlendirdiği Karaza b. Ka'b'a, gittiği yerde az hadis rivayet etmesini ve insanları Kur'an okumaktan alıkoymamasını söylediği; çok hadis rivayet eden birkaç sahabînin Medine dışına çıkmasını yasakladığı kaydedilir. Ayrıca bazı kimselerin rivayette gevşeklik göstermesi yüzünden yanlış anlaması muhtemel kişilerden hadis alınmasına karşı çıkmıştır.

Hz. Ömer'in İslam'ı doğru anlama ve yorumlamada ictihad yapması Müslümanlara örnek olmuştur. Onun bazı ictihadları şunlardır:

1. Irak topraklarına farklı bir statü getirip onları ganimet olarak gazilere dağıtmadı.
2. Kıtık yılında hırsızlara had cezası uygulamadı.
3. Sarhoşluk suçunun sünnette belirlenen cezasını arttırdı.
4. Aynı anda söylenen üç talakı üç ayrı zamanda söylenmiş talak gibi saydı.
5. Teravih namazının camide toplu olarak kılınmasını başlattı.

SIRA SİZDE

5

Hz. Ömer'in ictihadlarına başka örnekler veriniz.

Hicrî Takvimin Kabulü

Hz. Ömer devrinde gerçekleşen fetihler neticesinde Basra ve Aden körfezleri yoluyla Hint-Çin, Hire şehrinin yakınına kurulan Kûfe yoluyla da Arabistan, Suriye-Filistin-Anadolu, İran, Orta Asya, Mısır ve Doğu Akdeniz arasında eskiden beri devam eden ticaret yolları müslümanların eline geçmiş oldu.

Ticarî hayatın canlanması sonucunda kullanımı çoğalan senetlerde tarih tesbiti ihtiyacı gibi gerekçelerle Hz. Ömer, hicreti takvim başlangıcı olarak kabul etti ve böylece hicri takvim yürürlüğe girdi. Hz. Ali'nin teklifi üzerine 16 yılı Rebülevvelinde (Nisan 637) (17 ve 18 yılı olduğuna dair rivayetler de vardır) hicrî takvimin kullanılmaya başlanması kararlaştırılmış ve muharrem ayı hicret takviminin ilk ayı olarak kabul edilmiştir.

Özet

Hz. Ömer'in İslam öncesi dönemde yetiştiği aile ortamını, üstlendiği görevleri ve Müslüman oluş sürecini açıklayabilmek.

Kureyş'in Adiy boyuna mensup olan Hz. Ömer'in nesebi, Ka'b b. Lüey'de Hz. Peygamberle birleşir. Babası, Hattâb b. Nüfeyl, annesi, Mahzum oğullarından Hanteme bint Hâşim'dir. Çocukluğunda çobanlık yapmış, sonra da ticaretle uğraşmıştır. Câhiliyye döneminde, Mekke şehir devletinde sifâre (elçilik) görevi Adiy ailesinin elinde olduğu için bazan . elçilik görevini üstlenmiştir. Başlangıçta İslâm'ın azılı düşmanlarından iken peygamberliğin 6. yılında (m. 616) Hz. Peygamber'in bulunduğu Dârul-Erkam'a giderek müslüman oldu.

Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir devrinde İslâm toplumundaki yerini tanımlayabilmek

Hz. Ömer müslüman olduktan sonra hem Hz. Peygamber'in hem de Hz. Ebû Bekir'in yakın arkadaşı olmuştur. Onların birçok meselede Hz. Ömer'e danıştıkları ve görüşlerine değer verdikleri bilinmektedir. Gazve ve seriyyelere iştirak etmiş, Hz. Ebû Bekir'in halife olmasında önemli rol oynamıştır. Hz. Ebû Bekir döneminde Kur'ân'ın Mushaf haline getirilmesi onun girişimiyle olmuştur.

Halife olarak izlediği yönetim tarzı ve bu dönemde gerçekleştirilen fetihleri genel hatlarıyla değerlendirebilmek

Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir'in yakınında olması ve neredeyse bütün icraatlarla ilgilenmesi Hz. Ömer'i kendi döneminde çok iyi bir yönetici yaptı diyebiliriz. Hilafette kaldığı on yıllık dönem İslam tarihinin en başarılı devirlerinden biridir. Sâsânî İmparatorluğu onun devrinde tarihe karıştı. Bizans Suriye, Filistin ve Mısır gibi büyük topraklarını müslümanlara bırakmak zorunda kaldı. Çünkü Hz. Ömer adaletiyle ün yapmıştı. Yüzyıllardır haksızlıklara maruz kalmış büyük halk kitleleri Müslümanların çağrısına kulak verdi ve eski yönetimleri tasfiye etti

Döneminde devlet organlarının yavaş yavaş kurumlaşmaya başladığını açıklayabilmek.

Hz. Ömer devrinde divan teşkilatı kuruldu. Hicrî takvim kabul edildi. Ele geçirilen gayri müslimlere ait topraklar sahiplerine bırakılarak harac vergisi konuldu. Yeni ordugâh şehirler kurularak buraya çeşitli kabileler yerleştirildi.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi, Hz. Ömer'in icthadlarından biri değildir?
 - a. Irak topraklarına farklı bir statü getirip onları ganimet olarak gazilere dağıtmaması
 - b. Kıtık yılında hırsızlara had cezası uygulamaması
 - c. Sarhoşluk suçunun sünnette belirlenen cezasını artırması
 - d. Mushaf'ın teksir edilip her eyalete bir tane gönderilmesi
 - e. Teravîh namazının camide toplu olarak kılınmasını başlatması
2. İlk dört halifenin halifelikte kalış süreleri aşağıdakilerin hangisinde doğru ve birlikte verilmiştir?
 - a. 10, 2, 12, 5
 - b. 2, 12, 5, 10
 - c. 5, 10, 12, 2
 - d. 2, 10, 12, 5
 - e. 2, 12, 10, 5

3. Hz. Ömer döneminde Bizans ordusuyla yapılan hangi savaştan sonra Suriye bölgesi kesin olarak müslümanların eline geçmiştir?
- Kâdisiye Savaşı
 - Nihâvend Savaşı
 - Yermük Savaşı
 - Ecnâdeyn Savaşı
 - Fihl Savaşı
4. Hz. Ömer devrinde kabul edilen Hicret takviminde yılın birinci ayı aşağıdakilerden hangisidir?
- Rebîulevvel
 - Muharrem
 - Safer
 - Ramazan
 - Şevval
5. Hz. Ömer döneminde Mısır'ı fethettiği için "Mısır fâtihi" unvanını alan ve buraya vali tayin edilen sahabî kimdir?
- Hâlid b. Velîd
 - Amr b. Âs
 - Ebû Ubeyde b. Cerrâh
 - Sa'd b. Ebû Vakkas
 - Ebû Ubeyd es-Sekaffî

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

- d** Yanıtınız doğru değilse "Eğitim Öğretim" konusunu yeniden okuyunuz.
- d** Yanıtınız doğru değilse "Giriş"i yeniden okuyunuz, ayrıca ilgili ünitelere bakınız.
- c** Yanıtınız doğru değilse "Suriye Cephesi" konusunu yeniden okuyunuz.
- b** Yanıtınız doğru değilse "Hicrî Takvimin Kabulü" konusunu yeniden okuyunuz.
- b** Yanıtınız doğru değilse "Mısır ve Kuzey Afrika Cephesi" konusunu yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Müslüman olduğunu herkese ilan etti. Müslümanlar, Kâbe’de topluca ibadet yapabildi. Medine’ye hicret etti ve aktif olarak olayların içinde yer alarak her zaman Hz. Peygamber’e yardım etti.

Sıra Sizde 2

Hz. Ebû Bekir kendisinden sonra Hz. Ömer’in halife olması konusunda bazı kimselerle konuştu. Onların görüşlerini aldıktan sonra Hz. Ömer’i kendisinden sonra halife tayin ettiğine dair Hz. Osman’a bir mektup yazdırarak halka okuttu. Halkın da bunu kabulüyle Hz. Ömer ikinci halife oldu.

Sıra Sizde 3

Komutan Ebû Ubeyd nehri karşıya geçince geri çekilme hattını tehlikeye attı. İslam ordusu karşılarında filleri görünce atlar ürktü ve geri çekilme hattı da olmadığı için ordu yok edildi ve savaşı Müslümanlar kaybetti.

Sıra Sizde 4

Vilayetlerde valinin yanında kâtip, divan kâtibi, haraç âmili, sâhibü’ş-şurta, beytülmal âmili ve ordu kumandanı gibi devlet görevlileri bulunuyordu.

Sıra Sizde 5

Meselâ, Hz. Ömer müellefe-i kulûbun zekât hissesini İslâm’ın artık güçlendiğini ifade ederek vermemiş, Ehl-i kitap kadınlarla evlenmeyi tasvip etmemiştir.

Yararlanılan Kaynaklar

Abdülazîz ed-Dûrî, “Divan”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, XXXIV, 377-381.

Algül, H. (1986). **İslâm Tarihi**, II, İstanbul.

Apak, A. (2009). **Anahatlarıyla İslâm Tarihi II, (Hulefâ-i Râşidîn Dönemi)**, İstanbul.

Fayda, M., “Ömer”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, XXXIV, 44-51.

Fayda, M., “Hulefâ-yi Râşidîn”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, XVIII, 324-338.

İbn Miskeveyh (2001), **Tecâribü’l-ümem**, Tahran.

Mevlânâ Şiblî (1978), **Asr-ı Saadet, 4. Cilt, Hz. Ömer**, Trc.. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul.

9

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra Hz. Osman'ın;

- Şahsiyetini değerlendirebilecek,
- Halife seçilişinin sebeplerini sıralayabilecek,
- Halifeliğinin iki döneme ayrılması konusunda değerlendirmeler yapabilecek,
- Ona karşı başlatılan ve öldürülmesiyle sonuçlanan isyanın gerçek sebeplerini ayırt edebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Hz. Osman
- Şûra
- Fetihler
- Fitne: İç Karışıklık ve İsyânlar

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- TDV İslâm Ansiklopedisi'nden "Osman", ve "Hulefâ-yi Râşidîn" maddelerini okuyunuz.
- Hüseyin Algül'ün İslam Tarihi adlı eserinin Hz. Osman'la ilgili bölümünü okuyunuz
- Sabri Hizmetli'nin "Tarihi Rivayetlere Göre Hz. Osman'ın Öldürülmesi", adlı makalesini okuyunuz (AÜİFD, sy. XXVII, Ankara 1985, s. 149-176).

Hz. Osman Dönemi

GİRİŞ

Hz. Ömer'in vefatının ardından, onun görevlendirdiği şûra tarafından halife seçilen Hz. Osman, on iki yıl halifelik yapmıştır. Tarihçiler, onun halifelik dönemini, "birinci altı yıl" ve "ikinci altı yıl" olmak üzere, farklı iki döneme ayırmışlardır. Birinci altı yıl, ülkede huzur ve sükûnun hâkim olduğu, müslümanlar arasında birlik ve beraberliğin devam ettiği Sükûnet Dönemi (24-30/644-650) olarak tanımlanır. Hz. Ömer döneminin devamı mâhiyetindedir. Karışıklık Dönemi (30-35/650-656) denilen ikinci altı yıl ise, Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle sonuçlanan ve olumsuz etkilerini daha sonra da devam ettiren iç karışıklıkların yaşandığı bir dönem olarak tarihe geçmiştir.

Hz. Osman ve valilerini eleştirme şeklinde başlayan muhalefet hareketi, giderek yönetimi hedef alan yıkıcı bir faaliyete dönüştü. Özellikle fethedilen bölgelerde askeri maksatla kurulup muhtelif Arap kabilelerinin iskan edildiği, Küfe, Basra ve Fustat şehirlerinde boy gösteren bu hareket, Kureys'e karşı bir kabilecilik mücadelesine dönüştü. Hz. Osman'a karşı ayaklanan isyancılar, onu haksız yere öldürdüler. Hz. Osman zamanında yaşanan ve İslam tarihinde ilk fitne olarak isimlendirilen bu isyan, İslam tarihinin önemli bir dönüm noktası oldu. İslâm tarihinin ilk büyük fitnesi olarak görülen bu iç karışıklıklar ve Hz. Osman'ın haksız yere öldürülmesinin ardından Müslümanlar kendilerini iç savaşların ortasında buldu. İslâm toplumu büyük bir çalkantı yaşadı.

DİKKAT

Müslümanların bölünmesine yol açan bu olaylar dizisi, sonuçlarını günümüze kadar devam ettirmiş; kötü izleri bir türlü silinememiştir. Bu olaylar, İslam tarihi kaynaklarına, itikadi, siyasi ve kabilevî yönelimleri birbirinden çok farklı, birbirlerine karşı az veya çok husumet besleyen ravilerden aktarılan haberlerle geçmiş bulunmaktadır. Aktarılan rivayetler oldukça fazla, bir o kadar da çelişkilidir. Bu durum olayların iç yüzünü neredeyse anlaşılabilir hale getirmiştir. Dolayısıyla bu dönemde yaşanan olayları okurken haber kaynağı hakkında çok dikkatli olmak gerekmektedir. Bir kaç rivayete bakıp hemen bir kanaate ulaşmak, çoğu kere yanıltıcı olur. Ayrıca bu olaylar sırasında gösterilen tavırlar, aynı zamanda itikâdî mesele haline getirilmiştir. Ehl-i sünnet âlimlerinin bu olaylar sırasında birbiriyle ihtilafa düşen ashap hakkındaki nezaket ve hassasiyeti asla hafife alınmamalıdır. Güvenilirliği tesbit edilemeyen rivayetlere dayanarak, birilerini eleştirmek çoğu kere pişmanlık sebebidir.

Hz. Osman ve halifelik dönemi hakkında geniş bilgi için Adem Apak'ın Hz. Osman Dönemi Devlet Siyaseti adlı kitabına baş vurabilirsiniz.

Hulefâ-yi Râşidîn'in üçüncüsü olan Hz. Osman, 576 yılında doğdu. Hz. Peygamber'den altı yaş küçüktür. Kureyş'in en önemli iki kolundan biri olan Benî Ümeyye'ye mensuptur. Babası Affân b. Ebû'l-Âs Kureyş'in en zengin tüccarlarından biri idi ve Câhiliye döneminde öldü. Annesi Ervâ bint Küreyz, Hz. Peygamber'in halası Beyzâ'nın kızıdır. Hz. Osman, Hz. Peygamber'in iki kızıyla evlenmiş olduğu için, iki nur sahibi manasına gelen "zü'n-nûreyn" lakabıyla meşhur olmuştur.

Çocukluk ve gençlik yıllarını Mekke'de geçiren Hz. Osman, küçük yaşlarından itibaren, babasının yanında ticaretle uğraştı. Babasının Suriye'ye düzenlenen bir ticari yolculuk sırasında ölmesi üzerine, ailenin ticaret işlerini kendisi yürütmeye başladı. Kumaş ve elbise satımıyla meşgul oldu. Güzel ahlâkı ve dürüstlüğü sayesinde ticari hayatta başarılı olmuş ve İslâm'ın doğuşundan önceki yıllarda Mekke'nin önemli tüccarları arasına girmişti. Mekke toplumu içinde büyük itibar kazanmış, şehrin ileri gelenlerinden biri haline gelmişti. Bu sebeple, kendisi gibi şehrin büyük tüccarlarından ve eşrafından olan Hz. Ebû Bekir'le samimi bir arkadaşlıkları vardı.

Hz. Osman, İslâmî davetin başladığı sırada gizli tebliğ döneminin ilk günlerinde Hz. Ebû Bekir aracılığıyla Hz. Peygamber'e giderek müslüman oldu ve ilk müslümanlar arasında yer aldı. Onun ilk on müslümandan biri olduğu bildirilmektedir. İslâmı kabul etmesi, özellikle ailesi içinde önemli bir tepkiye yol açmıştı. Amcası Hakem b. Ebû'l-Âs, onu iple bağlayıp evde bir yere hapsetti ve İslâm'dan dönene kadar kendisini bırakmayacağını söyledi. Ancak Hz. Osman'ın dinindeki kararlılığını ve dininden asla dönmeyeceğini anlayınca, serbest bıraktı. Amcasından sonra annesi de onu dininden döndürmek için çok uğraştı, ancak sonunda o da vazgeçti. Hz. Osman'ın Câhiliye döneminde Mâhiye adında bir kadınla evlendiği, ondan Amr adında bir çocuğunun olduğu ve bu çocuğu dolayısıyla Ebû Amr künyesini aldığından bahsedilmektedir. Hz. Osman müslüman olduktan kısa bir süre sonra Hz. Peygamber'in kızı Rukıyye ile evlendi. Mekke müşriklerinin, müslümanlara yaptıkları baskı ve işkenceleri artırmaları üzerine, peygamberliğin beşinci yılında eşyle birlikte ilk kafilede Habeşistan'a hicret etti.

Hz. Osman, bir süre sonra Habeşistan muhacirlerinin önemli bir kısmıyla birlikte Mekke'ye döndü. Medine'ye hicret sırasında aile fertleriyle birlikte Medine'ye hicret etti. Böylece birincisi Habeşistan'a, ikincisi Medine'ye olmak üzere iki defa hicret edenler arasına girdi. Medine'ye hicretin birinci yılında Hz. Peygamber tarafından muhacirlerle ensâr arasında yapılan kardeşlik akdi (muâhât) sırasında, Evs b. Sâbit ile kardeş ilan edildi. Hz. Peygamber Medine'de muhâcirlere ev yapmaları için arsalar tahsis ettiğinde, Mescid-i Nebvî'nin kendisinin girip çıktığı kapısının karşısına düşen arsayı Hz. Osman'a vermişti. Bir süre Evs b. Sâbit'in evinde kalan Hz. Osman, daha sonra bu arsada yaptığı eve taşındı. Ticari faaliyetlerini burada da sürdürdü ve iyi kazanan tüccarlardan biri oldu.

Hz. Osman hanımı Rukıyye'nin hastalığı sebebiyle Bedir Savaşı'na katılamadı. Çünkü Hz. Peygamber, onun hasta kızının başında kalmasını istemişti. Savaştan sonra onu da Bedir'e katılanlardan sayarak ganimetten hisse verdi. Hz. Rukıyye, Bedir zaferi müjdesinin Medine'ye ulaştığı gün vefat etti. Hz. Osman'ın Hz. Rukıyye'den Abdullah adında bir oğlu dünyaya gelmişti. Abdullah, Medine'de hicrî dört yılında (miladi 625), altı yaşında

bulunduğu sırada bir horozun gözünü gagalaması yüzünden hastalanıp öldü. Hz. Osman'a bu oğluna nisbetle Ebû Abdullah künyesi verilmiştir.

Hz. Peygamber, Hz. Osman'ı daha sonra diğer kızı Ümmü Gülsüm ile evlendirdi. Bu evliliğinden sonra ona, Hz. Peygamber'in iki kızıyla evlenmiş olması sebebiyle, "Zinnûreyn" (iki nur sahibi) lakabı verildi ve bundan itibaren künyesinden ziyade bu lakabıyla meşhur oldu. Ümmü Gülsüm, bu evlilikten 6 yıl sonra hicretin dokuzuncu yılında Tebük Gazvesi'nden dönüldüğü günlerde vefat etti. Hz. Peygamber, bu sırada evlenecek başka kızı olsaydı onu da vereceğini söyleyerek kız babalarını Hz. Osman'a kız vermeye teşvik etti. Hz. Osman'a karşı duygularını açıkladı.

Hz. Osman hicretin üçüncü yılında yapılan Uhud savaşına katıldı. İslâm ordusunun iki taraftan düşman tarafından kuşatılıp bozguna uğratıldığı sırada, bazı sahabilerle birlikte savaş alanından ayrıldı. Hz. Osman'ın, bu davranışı sebebiyle bazı muhalifleri tarafından eleştirildiği görülmektedir. Ancak bu eleştiri doğru değildir. Çünkü o sırada savaş alanından ayrılan sadece o değildir ve bu savaştan bahseden Âl-i İmrân suresinin 155. ayetinin Hz. Osman ve beraberindekiler hakkında nazil olduğu ve onların Allah Teâlâ tarafından affedildiği bildirilmektedir.

Hz. Osman, Hz. Peygamber'in vahiy kâtiplerinden idi. Zâtürrikâ' ve Züemer gazveleri sırasında Medine'de vekil olarak bırakıldı. Hudeybiye Antlaşması öncesinde Hz. Peygamber tarafından Mekke'ye elçi gönderildi. Müslümanların Kâbe'yi ziyaretine izin verilmesini sağlamak için görüşmelerini ısrarlı bir şekilde sürdürdü. Dönüşünün gecikmesi üzerine kendisini bekleyen müslümanlar arasında onun Mekkeliler tarafından öldürüldüğü şayiası yayılmıştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber, ashâbından müşriklere karşı bir ölüm-kalım savaşına girmek şartıyla biat aldı. Biat sırasında, "Osman, Allah ve Resûlü'nün emrini yerine getirmek için gitmiştir" deyip sağ elini sol elinin üzerine koyarak onun adına biat ettiğini gösterdi. Ashâbın zengin ve cömertlerinden olan Hz. Osman, Tebük Seferi hazırlıkları sırasında, ordunun hazırlanmasına miktar olarak en büyük yardımı yaptı.

Hz. Osman, Hz. Peygamber'in kızı Ümmü Gülsüm'ün ölümünden sonra altı evlilik daha yaptı. Önce Fâhite bint Gazvân ile evlendi ve bu hanımından oğlu Abdullah dünyaya geldi. Fâhite'nin vefatının ardından Ümmü Amr bint Cündeb ile evlendi, ondan Amr, Ebân, Ömer ve Hâlid adlarında dört oğlu ve Meryem adlı bir kızı oldu. Hz. Osman'ın oğlu Ebân, Hz. Peygamber'in hayatına dair bilgi toplayan ilk siyer âlimlerindedir. Emevî halifesi Abdülmelik döneminde yedi yıl Medine valiliği yapmıştır. Hz. Osman Mahzûm kabilesinden Velid b. Muğîre'nin kızı Fâtüma ile de evlenmiş, ondan Velid ve Saîd adlarında iki oğlu ve Ümmü Saîd adında bir kızı olmuştu. Saîd, Muâviye b. Ebû Süfyan zamanında Horasan valiliği yapmıştır. Hz. Osman'ın Kelb kabilesine mensup Nâile bint Fûrâfisa isimli hanımından da çocukları oldu. İsyancılar tarafından kuşatma altına alındığı ve evine girilerek öldürüldüğü sırada Nâile onun yanında bulunuyordu. Kocasını korumak isterken elinin parmakları kesilmişti. Hz. Osman öldüğünde Fâhite ve Remle isimli hanımları da hayattaydı.

Hz. Peygamber'in vahiy kâtiplerinden olan Hz. Osman, Hz. Ebû Bekir'in halifeliği zamanında, onun kâtipliğini yaptı ve müşavirleri arasında yer aldı. Hicretin on ikinci yılında Hz. Ebû Bekir hacca giderken Medine'de yerine onu vekil bıraktı. Hz. Ömer'i halef tayini hususunda Hz. Osman'la da istişare etti ve ayrıca Hz. Ömer'i veliaht tayin ettiğine dair ahitnameyi ona yazdırdı.

H. Osman, H. Ömer zamanında da halifenin en yakın danışmanları arasında yer aldı. H. Ömer'in Kudüs'ü bizzat teslim almak için Suriye yolculuğuna çıkmasına ve Mısır'ın fethine izin vermesine karşı çıkmıştı. Ancak onun fethedilen arazilerin gaziler arasında taksim edilmeyip fey olarak sahiplerinin elinde bırakılması ve bu araziler üzerine harac vergisinin konulması görüşünü destekledi. H. Ömer, hançerlenerek ağır bir şekilde yaralanınca, ashâbın büyükleri, ondan yerine bir halef tayin etmesini istemişlerdi. Ancak halef tayin etmekten kaçınan H. Ömer, ısrarlar karşısında, H. Osman'ın da içlerinde bulunduğu aşere-i mübeşşereden hayatta olan altı kişiyi aralarından birini üç gün içinde halife seçmek üzere şûra olarak görevlendirdi.

SIRA SİZDE

1

H. Osman'ın H. Peygamber'e akrabalığı ve ashap arasındaki konumunu tesbit etmeye çalışınız.

HALİFE SEÇİLİŞİ

H. Ömer'in, aralarından birini, üç gün içinde halife seçmek üzere görevlendirdiği altı kişilik şûra heyeti, ilk toplantısını onun ölümünden önce (Talha b. Ubeydullah Medine dışında olduğu için) beş kişi olarak yaptı. Ancak onun ikinci bir emriyle toplantı ölümünden sonraya ertelendi. İkinci toplantı da beş kişi olarak başlamıştı. Görüşmelerin ilk safhasında çıkan bazı tartışmalar üzerine, Abdurrahman b. Avf, üyelerden birinin halife adaylığından feragat ederek, en çok istenen üyeyi tesbit edip onu halife seçmek üzere hakemlik yapmasını teklif etti. Diğer dört aday bu teklifi kabul etmeyince, razı oldukları takdirde, kendisinin halife seçilme hakkından vazgeçerek, hakemlik görevini üstlenebileceğini söyledi. H. Osman, Zübeyr b. Avvâm ve aynı zamanda Talhâ'ya vekâlet eden Sa'd b. Ebû Vakkâs, onun hakemliğini kabul edeceklerini açıkladılar. Ancak H. Ali, Abdurrahman'ın akrabalık gözetmeyip sadece müslümanların hayrı için çalışacağına dair söz vermesi şartıyla bunu kabul edebileceğini söyledi. Bu şartı kabul ettiğini bildiren Abdurrahman b. Avf, ardından seçeceği halifeye itaat edeceklerine dair üyelerden söz aldı. Daha sonra çalışmalarına başladı. Şûra üyelerinin her biriyle baş başa uzun görüşmeler yaptı. Onlara halife seçilmek isteyip istemediklerini sordu. Halife seçilmedikleri takdirde hangi adayı desteklediklerini öğrendi. Şûra üyeleriyle görüşmekle yetinmedi. Toplantının tertip edildiği, Ebû Talhâ el-Ensârî'nin emrindeki bir grup asker tarafından korunan evden dışarı çıkarak Medine'de bulunan muhâcirler ve ensârın ileri gelenleriyle görüştü. Ayrıca hac dönüşü Medine'ye gelen valiler, kumandanlar, kabile liderleri vb. kamuoyunu temsil eden pek çok kimseyle bir araya geldi ve onların adaylardan hangisini halifeliğe daha uygun gördüklerini öğrenmeye çalıştı. Toplantı yerine dönerek şûra üyeleriyle tekrar görüştü ve bu çalışmalarını üç gün boyunca, yoğun bir şekilde sürdürdü. Dördüncü günün sabah namazından sonra kararını açıklamak üzere, Mescid-i Nebevî'yi tıklım tıklım dolduran cemaatin huzuruna çıktı. Bu sırada önce H. Ali'yi, ardından H. Osman'ı çağırıp, ikisinden de halife seçildikleri takdirde, "Allah'ın Kitabı'na ve Resûlü'nün sünnetine uyma; ayrıca önceki iki halifenin siyasetlerini takip etme" hususunda söz vermelerini istedi. H. Ali, "gücümün ve bilgimin yettiği kadar, bunu yapmaya çalışırım" şeklinde, şartlı ve çekinceli bir cevap verdi. Ancak H. Osman, onun sorusunu, herhangi bir şart ve çekince göstermeden, kesin bir şekilde "evet" diye cevapladı. Bunun üzerine Abdurrahman b. Avf, H. Osman'ı halife seçtiğini açıklayıp ona biat etti. Onun ardından H. Ali ve mescidde bulunanlar sırayla H. Osman'a biat ettiler.

DİKKAT

Kararın açıklanmasından önce Hz. Osman'ın yakınlarıyla Hz. Ali'nin yakınları arasında bir tartışma yaşanmış olsa da, seçim kararının açıklanmasından sonra herhangi bir ihtilaf ve tartışma çıkmadı. Kaynaklarda, Abdurrahman b. Avf'ın yaptığı görüşmeler esnasında, çoğunluğun Hz. Osman'ı istediğini gördüğünü bildiren rivayetler aktarılmıştır. Bu rivayetlerin yanı sıra, onun kararını açıklama anı öncesine kadar Hz. Ali'yi tercih etmek niyetinde olduğu; ancak Hz. Ali'nin şartlı cevabı karşısında tercihini değiştirdiği de söylenmiştir.

SIRA SİZDE

2

Abdurrahman b. Avf'ın, halife olarak Hz. Osman'ı tercih etmesinin sebeplerini bulmaya çalışınız.

HZ. OSMAN ZAMANINDA FETİHLER

Hicrî 23 yılının sonlarında (m. 644) halife seçilen Hz. Osman'ın halifeliği on iki yıl sürdü. Bu sürenin ilk altı yılı sükûnet içinde geçti. Fetihler onun döneminin ilk yıllarında aynı hızla devam etti. İkinci altı yıldan itibaren ortaya çıkan iç karışıklıklar sebebiyle fetihler hızını kaybetti. Bununla birlikte halifeliğinin son iki yılına kadar bazı zaferler kazanıldı. Hz. Osman döneminde gerçekleştirilen fetihleri, bölgelerine göre ele alacağız:

İran, Azerbaycan ve Horasan Fetihleri

Hz. Osman zamanında İslâm orduları İran içlerine doğru ilerlemeye devam etti. İsfahan, Hemedan ve Kirman alınarak İran fethi büyük ölçüde tamamlandı. İran'a yapılan seferler Bahreyn üzerinden deniz yoluyla da sürdürüldü. İstahr ve bölgedeki diğer şehirler fethedildi ve Belûcistan'ın sahil bölgesine kadar ulaşıldı. Merv'e çekilmek zorunda kalan Sâsânîler'in son hükümdarı III. Yazdecird 31 (651) yılında kendi adamları tarafından öldürüldü. Bu sırada İran'ın tamamı İslâm hâkimiyetine girmiş bulunuyordu. Horasan'a etkili ve sürekli akınlar Hz. Osman zamanında başladı. 31 (651) yılının ikinci yarısında Ahnef b. Kays, Kirman üzerinden Horasan'a girdi ve Toharistan'a kadar uzanan toprakları fethetti. Bölgedeki fetihleri organize eden Basra valisi Abdullah b. Âmir de Nişâbü'r'u ele geçirdi ve bu şehirde Horasan'ın ilk mescidini yaptırdı. Abdullah b. Âmir ve Ahnef b. Kays'ın hoşgörülü tutumları, Sâsânî valilerinin ve mahallî hükümdarların İslâm hâkimiyetini kabul etmelerine zemin hazırladı. Abdullah ve Ahnef, bundan sonra bugünkü Afganistan sınırları içinde kalan Belh, Herat, Bûşenc ve Tûs gibi önemli şehirleri de ele geçirdiler. Makdîsî, bölge halkı arasında İslâm'ın hızlı bir şekilde yayıldığını söylemektedir (Ahsenü't-tekâsîm, s. 293). Diğer tarafta Ermenistan, Gürcistan, Dağıstan, Azerbaycan, Arrân bölgesi ve Tiflis fethedildi. Hz. Osman Erdebil merkez olmak üzere Azerbaycan'ın çeşitli şehirlerine birlikler yerleştirdi ve İslâmîyet'in yayılması için yoğun bir gayret gösterdi.

Kuzey Afrika ve Nûbe bölgesindeki Fetihler

Hz. Osman döneminde Kuzey Afrika fetihlerine devam edildi. Bu arada Bizanslılar, 24 (645) yılında Vali Amr b. Âs'ın Medine'de bulunduğu bir sırada çıkarma yaparak İskenderiye'yi işgal etmişlerdi. Amr, emrindeki birliklerle İskenderiye'yi kuşatıp Bizans kuvvetlerini oradan çıkardı (25/646). Amr'ın azledilmesinin ardından onun yerine Mısır valiliğine tayin edilen Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh, Hz. Osman'dan izin alıp, gönderilen takviye kuvvetlerle birlikte 27 (647) yılında İfrîkiye bölgesinin fethine çıktı. Trablusgarp'tan İfrîkiye'ye (Tunus ve civarı) kadar ilerledi ve bölgenin

önemli merkezlerinden Sübeytula civarında yapılan savaşta 20.000 kişilik ordusuyla, Bizans'tan bağımsızlığını ilân eden Gregorios'un 120.000 kişilik ordusuna karşı büyük bir zafer kazandı. Adı Abdullah olan yedi sahâbînin katılması sebebiyle "Gazvetü'l-Abâdile/Abdullahlar Savaşı" olarak anılan bu savaşın ardından İfrîkiye'nin ileri gelenleri Abdullah b. Sa'd'a gelerek, topraklarını kendilerine bırakması şartıyla cizye ödemeyi teklif ettiler. Abdullah bu teklifi kabul etmiş, bölge İslâm hâkimiyetini tanımıştı. Ancak İfrîkiyeliler'in anlaşmayı bozmaları üzerine 33 (653) veya 34'te (654-55) ikinci defa bölgenin fethine çıkan Abdullah b. Sa'd, onları tekrar itaat altına aldı.

Hz. Ömer zamanında Mısır valisi Amr b. Âs tarafından Nûbe üzerine gönderilen Ukbe b. Âmir, bazı savaşlar yapmışsa da bölgenin fethini gerçekleştirememişti. Abdullah b. Sa'd, İfrîkiyye'de kazandığı Sübeytula zaferinden sonra fetihlerini Nil vadisi doğrultusunda güneye kaydırıp Nûbe üzerine yürüdü. Bugün Sûdan topraklarında bulunan Dongola'ya kadar ilerledi. Orada hüküm süren hıristiyan Makarra Krallığı ile bir antlaşma imzalayıp bu devleti, İslâm devletinin egemenliği altına aldı (Ramazan 31/Nisan-Mayıs 652).

Kıbrıs'ın Fethi

Hz. Osman zamanında Suriye ve Mısır valileri sahil şehirlerindeki Bizans'tan kalma tersaneleri faaliyete geçirdiler. Tersanelerde çalışan usta ve işçilerden de yararlanarak bir donanma kurdular. Giderek güçlenen bu donanma sayesinde Hz. Osman zamanında önemli deniz zaferleri kazanıldı. Dimaşk valisi Muâviye b. Ebû Süfyân, Kıbrıs'ın fethi için Hz. Ömer'den izin istemiş, ancak denizin durumu hakkında Mısır valisi Amr b. Âs'tan rapor isteyen halife, müslüman askerleri tehlikeye atmamak için deniz seferine izin vermemişti. Hz. Osman zamanında Suriye genel valiliğine atanan Muâviye, yeni halifeden bu izni almayı başardı. Hz. Osman, sahillerin askerle takviye edilmesi ve hiç kimsenin sefere zorlanmayıp yalnız gönüllülerin katılması şartıyla Kıbrıs fethine çıkılmasına izin vermişti. Muâviye, Mısır Valisi Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh'i de sefere çağırırdı. Kıbrıs üzerine ashtan birçok gönüllünün yanında Ubâde b. Sâmit ile hanımı Ümmü Harâm'ın da katıldığı bir sefer düzenledi. Müslüman filosu 28 (649) yılı ilkbaharında 1700 gemiyle Akkâ'dan denize açıldı, kuşatma sonunda 7200 altın vergi ödemesi ve müslümanlara saldırılmaması şartıyla anlaşma sağlandı. Böylece Kıbrıs barış yoluyla ele geçirilip vergiye bağlandı. Karaya çıktığı sırada Ümmü Harâm bindiği hayvandan düşüp öldü ve burada defnedildi. Hala Sultan Tekkesi adıyla bilinen ve Larnaka sınırları içinde bulunan kabri bugün de ziyaret edilmektedir. Kıbrıs idarecilerinin vergiyi ödememeleri üzerine, 33 (654) yılında 500 gemilik donanmayla İkinci Kıbrıs seferi gerçekleştirildi ve savaş yoluyla fethedilen adaya 12. 000 asker yerleştirildi.

Zâtü's-savârî Savaşı

29 (650) yılında Suriye sahillerine yakın Arvad (Cyzikus) adası alındı. 31 (652) senesinde Sicilya ve Rodos üzerine seferler düzenlendi. Aynı yıl içinde İskenderiye'ye çıkartma yapmak isteyen Bizans donanması geri püskürtüldü. Yine bu yıllarda 200 gemilik İslâm donanması, İskenderiye (bazı rivayetlere göre Finike) açıklarında, II. Konstans kumandasındaki 500 parçalık Bizans donanmasına karşı büyük bir zafer kazandı. Yelken direklerinin çokluğu sebebiyle "Zâtü's-savârî" adı verilen bu zaferle Bizans'ın Doğu Akdeniz'deki

hâkimiyeti sona erdirildi. Hulefâ-yi Râşidîn döneminin en büyük deniz savaşı olan bu savaşın 31 (652) veya 34 (655) yılında yapıldığını bildiren rivayetler aktarılmıştır.

SIRA SİZDE

3

Ülkedeki birlik ve beraberliğin, fetihlerin devamı üzerindeki etkisini değerlendirmeye çalışınız.

KUR'AN-I KERİM'İN İSTİNSAHI

Kur'an-ı Kerîm Hz. Ebû Bekir zamanında mushaf haline getirilmiş ve bu Mushaf tedbir olarak muhafaza altına alınmıştı. Bununla birlikte, sahâbîler de kendi nüshalarına ve ezberlerine göre okuyuşlarını sürdürüyorlardı. Hz. Ömer ve Hz. Osman devrinde artan fetihlerle İslâm coğrafyası genişledi. Araplar'ın dışındaki müslümanların sayısı giderek arttı. Fethedilen bölgelerdeki müslümanlar, Kur'an'ı kendi bölgelerinde meşhur olan sahâbînin mushaf ve kırâatiyle öğrenip okuyorlardı. Bilhassa çeşitli vilayetlerden olan askerlerin bir araya geldiği cephelerde, askerler arasında kırâat farklılıkları sebebiyle ciddi tartışmalar başladı. Azerbaycan ve Ermenistan fethine katılan ordunun kumandanı Huzeyfe b. Yemân, Suriyeli ve Iraklı askerler arasındaki kırâat ihtilâfını ve karşılıklı ağır ithamları görünce endişeye kapıldı. Derhal Hz. Osman'ın yanına Medine'ye gelerek konuya acilen bir çözüm bulmasını teklif etti. Hz. Osman, Hz. Ömer'in ölümünden sonra kızı ve mü'minlerin annesi Hz. Hafsa'ya teslim edilmiş olan Ebû Bekir mushafını çoğaltarak belli başlı merkezlere göndermeye karar verdi. İstinsah ve çoğaltma için, Zeyd b. Sâbit başkanlığında, Abdullah b. Zübeyr, Saîd b. Âs ve Abdurrahman b. Haris b. Hişâm'dan oluşan bir heyeti görevlendirdi. Kırâat farklılıkları yüzünden ortaya çıkan tartışmalara son vermek için, bir kelimenin yazılış şeklinde ihtilâfa düşüklerinde Kureyş lehçesini esas almasını emretti. Heyet çalışmaları tamamladı ve orijinal nüsha tekrar Hz. Hafsa'ya iade edildi. 25-30 (646-651) yılları arasında gerçekleştirilen bu çalışma sonunda çoğaltılan yedi (veya dört, beş, sekiz) Kur'an nüshasından biri Medine'de bırakıldı. Diğer nüshalar, aynı zamanda bu nüshaları okutmakla görevlendirilen birer kâri ile birlikte Mekke, Kûfe, Basra, Şam, Yemen ve Bahreyn'e gönderildi. Kur'an nüshaları vilayetlerde büyük kabul gördü. Bundan itibaren Kur'an öğretimi bu nüshalara göre yapıldı.

Hz. Osman, söz konusu kırâat ihtilâflarının devam etmesini engellemek için, bu nüshaların dışında yazılmış Kur'an sayfalarının ve özel mushafların imha edilmesini emretti. Hz. Osman'ın mushafı çoğaltması büyük takdirle karşılandı. Hz. Osman'ın yaptığı işi onaylayanların başında Hz. Ali geliyordu. Nitekim onun, bunun muhakkak yapılması gereken bir iş olduğuna inandığını, böyle bir durumla karşılaşmış olsaydı aynısını yapacağını söylediği bilinmektedir. Heyetin başkanlığına Zeyd b. Sâbit'in getirilmesini uygun görmediği söylenen Abdullah b. Mes'ûd ve talebeleri başlangıçta tepki gösterebilir de daha sonra Hz. Osman'ın uygulamasına tâbi oldular.

İÇ KARIŞIKLIKLAR VE İSYAN

İç Karışıklıklar Hakkındaki Rivayetler

İlk altı yılda, yukarıda belirtildiği gibi, fetihler önceki hızıyla devam etti ve gelirlerin artması neticesinde maddî refah seviyesi daha da yükseldi. Bu zenginleşmeyle birlikte halkın yeme, içme ve giyinme alışkanlıklarında önemli değişiklikler ortaya çıktı. Ganimet gelirlerinin bol olduğu, lüks ve

refahın arttığı bu yıllarda, halkın önemli kısmı Hz. Osman'ın yönetiminden memnundu. Hatta Hz. Osman'ın bu yıllarda halk tarafından Hz. Ömer'den daha çok sevildiği söylenmektedir. Oldukça sakin geçen bu dönemde, yönetimden bazı şikâyetler görülse de probleme dönüşmeden halledildi. Müslümanların gündeminin birinci maddesini, fetih konusu teşkil etti. Halk arasında ciddi bir huzursuzluk yaşanmadı.

Ancak 30 (650) yılında başlayan Karışıklık Dönemi'nde müslümanlar arasında ihtilaflar ortaya çıktı. Hz. Osman ve bilhassa valilerinin bir takım icraatları şikâyet konusu yapıldı ve eleştirildi. Yönetimden şikâyetler giderek arttı ve sonunda İslâm âlimlerinin müslümanların içine düştüğü ilk büyük fitne olarak kabul ettiği, etkilerini günümüze kadar sürdüren kanlı fitne hareketi yaşandı. Müslümanların gruplara bölünmesinin de temelini teşkil eden bu isyan hareketi, İslâm tarihinin en ihtilaflı meselesi olma özelliğini devam ettirmektedir. Çünkü Hz. Osman'ı hedef alan ve iç savaşlar dönemini başlatan bu karışıklıklar, İslâm tarihi kaynaklarında çok teferruatlı ve bir o kadar da çelişkili bir şekilde anlatılmaktadır. Bu konuda aktarılan ilk rivayetler arasında, birbiriyle te'lifi mümkün olmayan önemli çelişkiler bulunmaktadır. Bu haberlerin önemli bir kısmı, yaşanan olayların, haberleri aktaranların fikrî yapılarına, siyasi tercihlerine, kabilevî ve dünyevî temayüllerine göre şekillenene bir mahiyet taşımaktadır. Dolayısıyla önemli bir kısmı taraflı olan bu haberler, olayların gerçek mahiyetini büyük ölçüde perdelemiş, konunun anlaşılmasını neredeyse imkânsız hale getirmiştir. Bu konudaki rivayetlerin üç ana kaynağından biri olan Ebû Mihnef'in aşırı bir Şîî olduğu bilinmektedir. Onun haberlerinde, Hz. Osman açıkça suçlanmış, Hz. Talhâ isyancılar arasında gösterilmiştir. Hz. Ali ise, bazı icraatları dolayısıyla Hz. Osman'ı eleştirmekle birlikte, ona yardımcı olmaya çalışmıştır. İkinci ana kaynak olan Vâkidî'nin rivayetlerinde ise Hz. Osman'a karşı aşırı bir husumet görülmektedir. Hz. Osman'a çok ağır hakaretler yöneltilmiştir. Ayrıca ashâbın büyükleri Hz. Osman'a karşı yürütülen hareketle doğrudan ilişkilendirilmiştir. Bu iki rivayet zincirine karşılık üçüncü ana kaynak Seyf b. Ömer'e dayanan rivayetlerin ortak özelliği ise, fitne olayında Hz. Osman'ı ve diğer sahâbileri suçsuz kabul etmesidir. Günümüz tarihçilerinden Yusuf el-Uş, bu üç ana kaynaktan aktarılan rivayetlerle, olayları bizzat yaşayan üç şahsa ulaşan ve güvenilir raviler yoluyla aktarılan en eski üç rivayet arasında bir karşılaşma yapmış ve önemli bir sonuca ulaşmıştır. Onun tesbitine göre, olayları bizzat yaşayanlara ulaşan en eski üç rivayet, Seyf b. Ömer'in anlattıklarıyla, büyük ölçüde uyum arz etmektedir. Seyf b. Ömer'in rivayetlerinin özeti ise, fitneyi körükleyen gizli bir el vardır. Bu el, müslümanları bölmeye çalışan Abdullah b. Sebe'dir. Hz. Ali, Hz. Talha, Hz. Zübeyr ve Hz. Aişe gibi ileri gelen sahâbiler, bir takım icraatları dolayısıyla Hz. Osman'ı eleştirseler de, isyancılara karşı halifenin yanında yer almışlar ve halifeye bağlılıklarını sonuna kadar devam ettirmişlerdir. Kuşatma sırasında Hz. Osman'ı korumaları için, oğullarını onun evine göndermişlerdir (Bu inceleme için bk. Yusuf el-Uş, ed-Devletü'l-Ümeviyye, s. 34-35, 65). Ancak isyancılar, bu büyük sahâbilerin ağzından mektuplar yazarak onları kendileriyle birlikte göstermeye çalıştılar. İşin gerçeğini bilmeyen ve onların kötü niyetlerini fark edemeyen pek çok insanı da kandırmayı başardılar.

Karışıklığın Sebepleri

Halifelüğünün ilk yıllarından itibaren, Hz. Osman veya valilerinin bazı uygulamaları, şikâyetlere sebep oldu. Bu şikâyetler halifelüğünün ikinci yarısında daha da arttı ve bilhassa Hz. Ömer zamanında kurulan ve Hz.

Osman'ın halifeliğinin son yıllarında, ani zenginleşmenin ardından yaşanan iktisâdî krizden en fazla etkilenen garnizon şehirleri Kûfe, Basra ve Fustat'ta (Mısır) uygun bir ortam buldu. Son üç yılda birlikte hareket etmeye başlayan muhalifler, Hz. Osman ve valilerinin bazı icraatlarını propaganda için kullandılar.

Hz. Osman'ı hedef alan hareket, faaliyetine halife ve valilerinin bazı icraatlarını eleştirmekle başladı. Eleştirilerini giderek Hz. Osman'ın ileri gelen sahâbiler tarafından da tenkid edilen bazı uygulamaları üzerinde yoğunlaştırdı. Bu şikâyet konularına, Hz. Osman'ın istismara müsait pek çok icraatı da ilave edildi. Bu şikâyet konuları propaganda aracı haline getirildi ve insanlar bu önemli hataları işleyen yönetime karşı işbirliği yapmaya çağırıldı. Tarih kaynaklarında, Hz. Osman'ın iç karışıklıklara zemin hazırlayan ve bu isyanın sebepleri olarak gösterilen uygulamaları, şöyle sıralanabilir: Hz. Osman'ın valiliklere ve diğer önemli devlet görevlerine sadece akrabalarını tayin etmesi; onlara veya diğer akrabalarına devlet hazinesinden büyük miktarlarda bağışlarda bulunması; buna karşılık kendisini eleştiren Ebû Zer el-Gifârî, Abdullah b. Mes'ûd ve Ammâr b. Yâsir gibi ileri gelen sahâbîleri çeşitli şekillerde cezalandırması; bazı sahâbîlerin maaşlarını kesmesi veya azaltması; muhacirlerden Kureyş ileri gelenlerinin Medine'den ayrılıp fethedilen bölgelerdeki şehirlere yerleşmelerine ve geride bıraktıkları arazilerin göç ettikleri yerlerdeki arazilerle değiştirilmesine izin vermesi, oralarda çok miktarda mal mülk edinmelerine göz yumması; bazı sahâbîlere fethedilen şehirlerde ikta araziler vermesi; Hz. Peygamber tarafından Tâif'e sürgüne gönderilen amcası Hakem b. Ebû'l-Âs'ın Medine'ye dönmesine izin verip onun oğlu Mervan'ı devlet kâtibi olarak görevlendirmesi; Kureyş adına kabilecilik yapan bazı valilere ses çıkarmaması; valilerin yanlış icraatlarına göz yumması ve onlara gereken cezayı vermekten kaçınması; Medine civarındaki bazı arazileri beytülmâl develeri için koruluk haline getirmesi; Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer hac esnasında namazları seferi olarak kıldırdıkları halde, halifeliğinin altıncı yılından itibaren Mekke'de namazları mukim olarak kıldırması gibi bazı fikhî uygulamaları; Hz. Ebû Bekir zamanında Mushaf haline getirilen Kur'an-ı Kerîm nüshasını istinsah ettirdikten sonra, önceki nüsha ve bazı sahâbîlerin ellerinde bulunan şahsî nüshaların tamamını imha ettirmesi; Mescid-i Nebevî'yi genişletirken önceden kullanılmayan bazı yapı malzemeleri kullandırması; Hz. Peygamber'den intikal eden hilâfet mührünü Erîs Kuyusu'na düşürmesi.

Bu uygulamalarla ilgili konuları açıklamaya çalışalım: Hz. Osman'a yöneltilen tenkitlerin başında, onun önemli devlet görevlerini akrabalarına tahsis etmesi geliyordu. Hz. Osman, amcasının oğlu Mervan b. Hakem'i devlet kâtibi tayin etmiş, Muâviye'yi Suriye genel valisi yapmış, Humus, Kinnesrin ve Filistin vilayetlerini de ona bağlayarak yetkilerini genişletmişti. Beytülmâl emini Abdullah b. Mes'ûd ile aralarında yaşanan olaylar sebebiyle görevden aldığı Kûfe valisi Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın yerine önce anne bir kardeşi Velid b. Ukbe b. Ebû Muayt'ı (26/647), onun ardından yine akrabalarından Saîd b. Âs'ı getirmişti (30/650-651). Mısır valiliğine Amr b. Âs'ın yerine sütkardeşi Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh'i (27/647-648), Basra valiliğine ise Ebû Mûsa el-Eş'arî'nin yerine dayısının oğlu Abdullah b. Âmir'i tayin etmişti (29/649-650). Bu tayinler neticesinde, devletin bütün idari kademeleri, bazılarının liyakati tartışılan Ümeyye oğullarının eline geçmiş oluyordu. Hz. Osman'ın muhtemelen idarede birlik ve beraberliği daha kolay sağlama arzusuyla baş vurduğu bu uygulama, Hz. Ali ve diğer ileri gelen sahâbîler tarafından da eleştiriliyordu. Hz. Osman ise, kendisini bu vali veya komutanların bazılarının daha önceden görevde bulunduğunu,

diğerlerinin de göreve ehil olduklarını söyleyerek savunuyordu. Hz. Ali özellikle bazı hataları dolayısıyla bu valileri sadece sözlü olarak uyarmakla yetinmesine karşı çıkıyor, Hz. Ömer gibi hakettikleri cezalara çarptırmadığını söylüyordu.

Halifenin valilerine karşı beklenen sertlikte davranmaması, şikâyetleri daha da yoğunlaştırdı. Ayrıca kabilecilik hareketini tahrik etti. Kureyş oymakları içinde Hz. Osman'ın temsil ettiği Benî Ümeyye ile Hz. Ali'nin temsil ettiği Benî Hâşim rekabeti yeniden gündeme geldi. Daha da önemlisi, bu uygulama Kureyş dışındaki kabile liderleri tarafından Kureyş'in kendilerine üstünlük ve tahakkümü olarak görüldü. Bu kabileler, Hz. Osman'ın temsil ettiği Kureyş'e karşı kabilecilik ateşini tutuşturmaya çalıştılar. Nitekim yönetime karşı ilk ciddî muhalefet, Bekir, Rebîa, Ezd, Kinde, Temim, Kudâa gibi fetihlerde büyük yararlılık gösteren güçlü kabile mensuplarının bir arada yaşadığı Kûfe'de ortaya çıktı.

Hz. Ömer, muhâcirlerden Kureyş ileri gelenlerinin Medine'den ayrılıp diğer şehirlere yerleşmelerini yasaklamıştı. Ancak özel izinle ve geçici süre için ayrılmalarına müsaade ediyordu. Bunun sebebini, onların mal-mülk hevesine kapılmalarından duyduğu endişe olarak açıklıyordu. Yine onların çeşitli şehirlere dağılmasının, aralarında bir ihtilaf çıkmasına yol açmasından ve bu ihtilafın onların etrafında kümeleşecek grupların ihtilafına dönüşmesinden korkuyordu. Tarihçiler Hz. Ömer'in korktuğu durumun, Hz. Osman'ın karşılaştığı sonuç olduğunu söylemişlerdir. Hz. Osman, bu yasağı kaldırdı ve Kureyş ileri gelenlerinin diğer vilayetlere giderek oralarda yerleşmelerine izin verdi. Bunun üzerine onlar, yeni kurulan vilayetlere giderek oralarda mal-mülk sahibi oldular. Yerleştikleri vilayetlerde halk, Hz. Peygamber'in en yakınlarından olduğunu öğrendikleri bu sahâbilerin etrafında toplandı. Mısır, Kûfe ve Basra halkı, kendi şehirlerini tercih eden veya kendisiyle yakınlık kurdukları bir büyük sahâbiyi lider ve Hz. Osman'ın son yıllarında onun yerine geçmesi gereken halife adayı olarak görmeye başladı. Halk diğer hususlarda ve mal-mülk edinmede onları örnek aldı. Bu durum şehirler arasında bir rekabete yol açtı ve bu rekabet giderek şiddetlendi. Büyük İslâm tarihçisi Taberî, bu durumu İslâm ümmetinin başına gelen ilk zaaf ve bütün müslümanları etkileyen bir fitne sebebi olarak değerlendirmiştir

Hz. Osman, ileri gelen bazı sahâbilere karşı tutumu dolayısıyla da eleştirilmiştir. Bu sahâbilerin başında ilk müslümanlardan olan Ebû Zer el-Gifârî, Abdullah b. Mes'ûd ve Ammâr b. Yâsir gelmektedir. Onun zamanında Suriye'ye giden Ebû Zer el-Gifârî, Muâviye b. Ebû Süfyân'ın bazı harcamalarını ve müslümanların ihtiyaç fazlası mallarını Allah yolunda harcamayıp biriktirmelerini şiddetle eleştirmesiyle başlamıştı. Onun sözleri, fakir halk arasında büyük ilgi gördü. Giderek zenginler aleyhine bir hareketin başlamasına yol açtı. Bu durum karşısında Muâviye, onu bundan vazgeçirmeye çalıştı ancak başaramadı. Halkın onunla görüşmesini engellemeye çalışıp durumu Hz. Osman'a bildirdi. Bunun üzerine Ebû Zer, Hz. Osman tarafından Medine'ye çağrıldı (30/650-651). Hilâfetin dünyevi bir iktidar haline gelmesinden endişe eden Ebû Zer, tenkitlerini burada da devam ettirdi. Bulunduğu meclislerde, mal-mülke düşkünlükleri ve ihtiyaç fazlası malı biriktirmeleri sebebiyle müslümanların, yakın bir zamanda büyük musibetlerle karşılaşacağını söylüyordu. Hz. Osman ve bazı sahâbîlerle onun arasında önemli tartışmalar oldu. Bütün bunların sonunda, uyarılarından bir sonuç alamayan Ebû Zer el-Gifârî, Medine'den ayrılmak için izin istedi ve

kendi isteğiyle Hz. Osman tarafından Rebeze'ye gönderildi. Ancak bazı rivayetlerde onun zorla gönderildiği de söylenmektedir.

Abdullah b. Mes'ûd, halifenin Kur'an'ı istinsah ettirdikten sonra, bazı şahısların elinde bulunan mushafları ve özellikle kendisine ait mushafı yaktırması sebebiyle halifeye kırgındı. Onun Mescid-i Nebevî'de kendisini eleştiren Hz. Osman'a cevap vermeye kalkışınca mescidden çıkarıldığı, bu sırada kendisine çok sert davranıldığı şeklinde rivayetler aktarılmıştır. Hz. Osman'ın Ümeyye oğullarını iş başına getirmesi ve Ebû Zer el-Gıfârî'ye yaptığı muamele, Ammâr b. Yâsir'i de halifenin aleyhine çevirmişti. Ancak Hz. Osman'ın Ammâr'ı aleyhindeki birtakım faaliyetleri araştırmak üzere Mısır'a müfettiş olarak göndermesi, bu kırgınlığın önemsiz olduğunu göstermektedir. Kaynaklarda Ammâr b. Yâsir'in Hz. Osman hakkındaki çok ağır konuşmaları ve onun şiddetli bir şekilde dövülmesiyle ilgili rivayetler de aktarılmıştır. Ancak bu haberlerin önemli bir kısmının asılsız olduğu ve isyancılar tarafından kasden uydurulduğu anlaşılmaktadır.

Hakem b. Ebû'l-Âs, bazı uygunsuz davranışları sebebiyle Hz. Peygamber tarafından Tâif'e sürgüne gönderilmişti. Halife Hz. Ebû Bekir'e gelen Hz. Osman, Hz. Peygamber hayatta iken amcasının geri getirilmesi hususunda ondan izin aldığını söyledi ve amcasının Medine'ye dönmesine izin vermesini istedi. Ancak Hz. Ebû Bekir, onun doğru söylediğine inanmakla birlikte, Resûlullah'ın sürgüne gönderdiği bir kimseyi geri getiremeyeceğini söyledi. Daha sonra Hz. Ömer de onun teklifini aynı gerekçeyle kabul etmedi. Fakat Hz. Osman halife olunca amcasını Tâif'ten Medine'ye çağırdı ve kendisine 100.000 dirhem verdi. Oğlu Mervân'ı da kâtip olarak görevlendirdi. Ancak bu davranışı, ashap arasında iyi karşılanmadı; bu sebeple pek çok kişi onu eleştirdi. Mervân'ın sahabeden bazılarıyla tartışmalara girmesi ve halife adına kararlar verip birtakım yanlış uygulamalar yapması, bu memnuniyetsizliği daha da arttırdı. Bu sebeple, Hz. Osman'ın amcası ve oğullarına karşı gösterdiği bu davranışın, kendisine karşı gerçekleştirilen ayaklanmanın önemli sebeplerinden birini teşkil ettiği belirtilmektedir.

Hz. Osman'ın akrabalarına ihsanlarda bulunması da önemli şikâyet konuları arasındaydı. Halk arasında halifenin Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh, Mervan b. Hakem ve damadlarına beytûlmalden ihsanlarda bulunduğu dair rivayetlerin yayıldığı görülmektedir. Ancak bu konudaki haberlerin çarpıtıldığı, halifenin kendi malından yaptığı bağışları, beytûlmalden yaptığı şeklinde gösterildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Osman, isyancılarla yüzleşme sırasında, bu bağışları kendi malından yaptığını söylemiştir. Buna rağmen bu bağışların, halifenin aleyhinde önemli bir dedikoduya sebep olduğu görülmektedir.

Hz. Osman, eyaletlerde baş gösteren kırâat farklılıklarını gidermek amacıyla Kur'an-ı Kerîm'i istinsah ettirmesi sırasında diğer Kur'an nüshalarını imha ettirmesi sebebiyle de bazı tenkitlere maruz kaldı. Onun bu işi genelde takdir ve övgüyle karşılanırsa da, bunu tenkit edenler de oldu. Sonradan kanaatlerini değiştirseler de, Abdullah b. Mes'ûd ve kırâatı ondan öğrenen Kûfeliler, buna karşı çıkmışlardı. Kûfe'deki yönetim muhalifleri de, bundan istifade etmeye çalıştılar.

Hz. Osman, 30 (650) yılında Hz. Peygamber'den intikal eden ve üzerine "Muhammed Rasûlullâh" yazan hilâfet mührünü Erîs Kuyusu'na düşürmüştü. Yüzüğüün bulunması için kuyunun suyu tamamıyla boşaltıldı. Çıkarılan çamur üç gün boyunca didik didik arandı, fakat yüzük bulunamadı. Hz. Osman buna

çok üzülmüştü. Ancak mühürün bu şekilde gayri ihtiyari düşürülmesi de onun aleyhinde propaganda maksadıyla kullanıldı. Diğer taraftan bu olayın, kötü günlerin başlayacağını gösteren bir işaret olarak algılandığı da zikredilmektedir.

Vilayetlerdeki Durum

Hz. Osman ve valilerine karşı ilk ciddi muhalefet, daha ziyade kabilecilik temelinde olmak üzere Kûfe'de ortaya çıktı. Valilerin bazı söz veya uygulamaları, muhalefete öncülük eden kabile liderlerinin işini kolaylaştırdı. Vali Velid b. Ukbe, 30 (650-651) yılında bir cinayetin faillerine kısas uygulamıştı. Bu yüzden kısas cezasına çarptırılan katillerin yakınlarının düşmanlığına hedef oldu. Onu içki içmekle itham eden (bazı rivayetlere göre içki içtiğini gören) bu şahıslar, iddialarını şahitlerle halifenin huzurunda ispat ettiler ve onun görevden alınıp cezalandırılmasını sağladılar. Onun yerine tayin edilen Saîd b. Âs, bir sohbet meclisinde, "Sevâd-ı Irak Kureyş'in bahçesidir" diyerek, kabile liderlerini kızdırdı. Orada bulunan ve muhalefetin en güçlü isimlerinden olan Eşter en-Nehaî, "Allah'ın bize kılıçlarımızla ihsan etmiş olduğu bu araziler, nasıl Kureyş'in çiftliği oluyormuş!" diyerek itiraz etti. Valiyi destekleyen bir genç dövülürken, iki taraf arasında şiddetli bir tartışma yaşandı. Valinin meclisinde çıkan bu tartışma muhalif kabile liderlerini harekete geçirdi. Buldukları toplantılarda, valiyi eleştirmeye ve halkı yönetime karşı isyana teşvik etmeye başladılar. İhtilaf büyüyünce, vali Hz. Osman'dan muhaliflerin elebaşlarının cezalandırılmasını istedi. Hz. Osman'ın emriyle Eşter en-Nehaî ve diğer on iki şahıs, halkı isyana teşvik yüzünden sürgün cezasına çarptırılıp, ıslah için Suriye valisi Muâviye b. Ebû Süfyan'ın yanına Dımaşk'a gönderildiler (33/653-654). Muâviye de onları iddialarından vazgeçiremedi. Kabilecilik fitnesini devam ettirmeleri üzerine, bu şahıslar halifenin onayıyla Humus'a sürgün edildiler. Orada buldukları sırada, şehirlerine dönmek için bir plan düşündüler. Hz. Osman'a yaptıklarından pişman olduklarını, artık iddialarından vazgeçtiklerini bildirdiler. Kûfe'ye dönmek için ondan izin istediler. Ancak Kûfe'ye döndüklerinde verdikleri sözü tutmadılar. Aksine halife ve yönetim aleyhindeki faaliyetlerini daha da hızlandırdılar. Yahudi asıllı Abdullah b. Sebe'nin de bir süre burada kalması, bunda etkili oldu. Hz. Osman'ın temsil ettiği Kureyş hâkimiyetini hedef alan kabilecilik hareketini körtükleyen bu hareket, Irak'ın ikinci büyük merkezi Basra'da da yankı buldu. Hz. Osman'a karşı yürütülen muhalefet orada da giderek güçlendi. Kûfe ve Mısır'ın yanısıra isyancıların üçüncü merkezi haline geldi.

Karışıklıkların diğer önemli merkezi Mısır'da, Hz. Osman ve Mısır valisi Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh ağır bir şekilde eleştiriliyordu. Bu hareketin liderliğini, Muhammed b. Ebû Bekir ile Muhammed b. Ebû Huzeyfe yapıyordu. Muhammed b. Ebû Bekir, babasının vefatından sonra annesi Hz. Ali'yle evlendiği için Hz. Ali'ye çok bağlıydı. Hz. Osman'ın himayesinde büyüyen Muhammed b. Ebû Huzeyfe ise kendisine valilik görevi vermeyen halifeye darılıp Mısır'a gitmişti. Abdullah b. Sebe'nin Mısır'a gelmesiyle, Hz. Osman'a karşı yürütülen muhalefetin ana merkezi Mısır oldu. Hz. Osman zamanında Hicaz'da ortaya çıkan ve bütün Müslümanları etkileyebilecek "el-emr bi'l-ma'rûf ve'n-nehî ani'l-münker" sloganıyla gizli ve yıkıcı bir davet başlatan İbn Sebe', Basra, Kûfe ve Suriye'den kovulduktan sonra Mısır'a gelmişti. Abdullah b. Sebe'nin gelişinden itibaren Kûfe, Basra ve Mısır'daki muhalif grupların, onun tarafından organize edildiği anlaşılmaktadır. Onun talimatıyla, bu şehirlerdeki muhalifler, Hz. Osman'ı ve

valilerini ağır bir şekilde eleştiren mektuplar yazarak birbirlerine göndermeye başladılar. Mektuplarda Hz. Osman ve valilerinin dinin kurallarını çiğneyip zulme başvurduklarını söyleyerek halkı yönetime karşı isyana çağırıyorlardı. Özellikle kalabalıkların huzurunda okunması sağlanan bu mektuplar, başşehir Medine'ye de gönderiliyordu.

DİKKAT

Bazı rivayetlere göre Abdullah b. Sebe', vesayet inancını gündeme getirdi. Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber'in vasisi olduğunu, dolayısıyla ondan sonra halifelik hakkının Hz. Ali'ye geçtiğini iddia etti. Onun hakkını gasbeden Hz. Osman'ın halifelikten uzaklaştırılıp yerine Hz. Ali'nin geçirilmesi gerektiğini ileri sürdü.

Valilerle Yapılan Toplantı

Mısır (Fustât), Kûfe ve Basra'da Hz. Osman aleyhindeki hareket güçlenmiş, isyan hazırlığı içine giren grupların iddia ve ithamları gündemin en önemli konusu haline gelmişti. Hz. Osman, bu durum karşısında vilayetlerdeki durumu öğrenmek için müfettişler gönderdi. Mısır'a gönderilen Ammâr b. Yâsir dışındaki müfettişler, dönüşlerinde ortalıkta dolaşan haberlerin önemli bir kısmının asılsız olduğunu ve vilayetlerde durumun normal halinde seyrettiğini bildirdiler. Muhalifler tarafından yanıtıldığı bildirilen Ammâr b. Yâsir ise biraz geç döndü.

Müfettişlerin olumlu gözlemlerine karşılık, şikayet ve söylentiler artarak devam ediyordu. Bu durum karşısında Hz. Osman 34 yılı (655) hac mevsiminde valileriyle Medine'de bir toplantı yaptı. Toplantıya Suriye valisi Muâviye b. Ebû Süfyân, Kûfe valisi Saîd b. Âs, Basra valisi Abdullah b. Âmir ve Mısır valisi Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh katıldı. Toplantıda muhaliflerin nasıl itaat altına alınabileceği tartışıldı. Valiler, yayılan haberlerin bir tertip olduğunu dolayısıyla endişe edilecek bir durum bulunmadığını söylediler. Bu hareketin içinde olanların savaşa gönderilmesi, elebaşlarının idam edilmesi, işin valilere bırakılması, mal ile gözlerinin doyurulması gibi çözüm teklifleri getirdiler. Valilerini dinleyen Hz. Osman, fitne elebaşlarının askere alınmasını, Kûfe'deki bazı şahısların maaşlarının kesilmesini emretti. Olaylara Allah'ın emirleri çerçevesinde çözüm arayacağını belirtip valilerine de, insanları fitneden uzak tutmaya çalışmalarını, onlara haklarını eksiksiz vermelerini ve halka karşı itidalli davranmalarını tavsiye etti. Ardından onları görev mahallerine gönderdi. Fitne hareketinin tehlikeli bir hal aldığını gören Muaviye b. Ebû Süfyân, bu sırada Hz. Osman'ı fitne ateşi sönüncüye kadar Suriye'ye götürmek istemişti. Bunu kabul etmeyince, kendisini korumak için Suriye'den asker göndermeyi teklif etti. Ancak Hz. Osman gelecek askerlerin Medinelileri rahatsız etmesinden duyduğu endişe sebebiyle buna da razı olmadı.

SIRA SİZDE

4

Hz. Osman'a karşı başlatılan muhalefet hareketinin ana merkezlerini ve liderlerini değerlendirmeye çalışınız.

İsyan ve Hz. Osman'ın Öldürülmesi

İsyancılar ilk ciddî eylemlerini, Hz. Osman'la yaptıkları toplantıdan sonra valilerin vilayetlerine dönüşleri esnasında Kûfe'de gerçekleştirdiler. Kûfe'deki muhalefetin liderlerinden Eşter en-Nehaî ve arkadaşları, silahlanıp Kûfe'ye dönmekte olan vali Said b. Âs'ın yolunu kestiler. Onun Kûfe'ye girmesini engellediler ve Hz. Osman'dan Kûfe valiliğine Ebû Musâ el-Eş'arî'yi tayin etmesini istediler. Hz. Osman, olayları yatıştırmak için, bu

isteklerini kabul edip, Ebû Musa'yı tayin etmişti. Ancak muhaliflerin tehditlerine boyun eğme şeklinde gelişen bu tayin, Kûfe'nin merkezi yönetimin kontrolünden çıkmasına yol açtı. Bu durum, diğer merkezlerdeki muhaliflere de cesaret verdi. Müşterek hareket ettikleri bilinen ve İbn Sebe tarafından yönlendirilen Mısır, Kûfe ve Basra'daki gruplar, Hz. Osman ve valilerini açıktan eleştirmeye başladılar. Bazı hatalarını abartmanın yanı sıra onlara haksız isnatlarda bulunmaktan çekinmediler. Ayrıca Hz. Ali, Hz. Zübeyr, Hz. Talha ve Hz. Âişe başta olmak üzere ileri gelen sahâbilerin ağzından mektuplar yazarak onları da bu işin içinde göstermeye çalıştılar. Bütün şehirlere gönderilen ve halkı cihad için Medine'ye çağıran bu mektuplar, büyük yankı yapıyordu. Bu mektuplar Medine'de etkisini gösterdi. Hz. Osman'a yönelik kişisel kırgınlıklar, Medine'deki muhaliflerin sayısını artırmıştı.

Mısır'dan bir heyet, hicrî 35 yılının Recep ayında (Ocak-Şubat 656), valilerinden ve yönetimden şikâyet için Medine'ye geldi. Hz. Osman, Hz. Ali'nin de içinde bulunduğu kalabalık bir heyetle birlikte onların şikâyetlerini dinledi. Kendisine yöneltilen tenkit ve ithamlara teker teker cevap verdi. Bu arada bazı uygulamalarının hatalı olduğunu kabul etti. Ganimet mallarının taksimiyle ilgili bazı isteklerinin yerine getirileceğini söyleyip geri dönmelerini sağladı. İki ay kadar sonra (Şevvâl/Nisan) ise, bu defa Mısır'ın yanı sıra, Kûfe ve Basra'dan sayıları 600-1000 arasında gösterilen üç grup, hac kabileleri arasına karışarak bölgeye geldi. Yapmış oldukları plana göre, önce Medine'ye yöneldiler ve şehrin dışında üç ayrı mevkide konakladılar. İki kişiyi temsilci olarak Medine'ye gönderdiler. Temsilciler, halifeye görüşmek üzere gönderildiklerini söylediler de, anlaşıldığına göre asıl niyetleri, Medine'de kendilerine karşı koyabilecek bir askerî birliğin bulunup bulunmadığını öğrenmekti. Bu iki şahıs, Hz. Ali, Hz. Talha, Hz. Zübeyr ve Hz. Peygamber'in eşleriyle görüştü. Her birine Mısır valisi hakkındaki şikâyetlerini aktardı ve onlardan kendilerini halife ile görüştürmelerini istedi. Ancak bu sahâbilerden hiç biri tekliflerini kabul etmedi. Bunun üzerine, iki temsilci, arakadaşlarının bulunduğu konaklama yerlerine geri döndü. Netice alamadıkları bu ilk görüşmelerden sonra, Mısırlıların Hz. Ali'ye, Basralıların Hz. Talha'ya, Kûfelilerin ise Hz. Zübeyr'e heyet gönderip, onlara halifelik teklifinde buldukları; ancak üçünün de bu teklifi şiddetle reddettiği bildirilmektedir.

DİKKAT

Bu sırada onların durumundan endişelenen Hz. Ali, halife Hz. Osman'ı durumdan haberdar etti ve oğlu Hasan'ı halifeyi korumak üzere gönderdi. Aynı günlerde ashâbın diğer büyükleri de halifeyi korumaları için oğullarını Hz. Osman'ın evine gönderdiler. Neticede evin önünde onu savunacak bir topluluk oluştu.

Bu gelişmeler üzerine, Hz. Osman'ı halifelikten indirmekte kararlı olan ancak onun yerine geçirmek istedikleri şahıs hususunda ihtilaf ettikleri anlaşılın asiler, Hz. Osman'ı savunmak için onun evinin etrafında toplanan Medinelilerin dağılmasını sağlamak ve ani bir baskınla şehirde kontrolü ellerine geçirmek için bir plan yaptılar. Bu plana göre, konakladıkları yerlerden ayrılıp, üç ayrı grup halinde geldikleri şehirlere doğru yola çıktılar. Bazı rivayetlerde ise onların önce Hz. Osman ile görüşüp Mısır valiliğine Muhammed b. Ebû Bekir'i tayin ettirdikten sonra yola çıktıkları bildirilmektedir. Onların yurtlarına dönmek üzere ayrıldıkları duyulunca Hz. Osman'ın evini savunmak için toplananlar da evlerine gittiler.

İsyancılar, farklı istikametlere gittikleri halde, Şevval ayının son günlerinde hep birlikte ansızın geri geldiler. Tekbir getirerek Medine'ye girip

Hız. Osman'ın evini kuşattılar. Dönüş yolunda Hız. Osman tarafından Mısır'ın eski valisine yazılan ve yeni vali Muhammed b. Ebû Bekir ile bazı liderlerinin ölümle cezalandırılmasını emreden bir mektup ele geçirdiklerini söylediler ve ellerindeki mektubu gösterdiler. Hız. Osman böyle bir mektup yazmadığını söyledi ve böyle bir mektuptan haberi olmadığını bildirdi. Onun sözlerine aldırmayan asiler, evin etrafında ve stratejik noktalarda mevzilendiler. Bu arada tarafsız kalan ve olaylara müdahale etmeyen Medinelilere dokunmayacaklarını açıkladılar. Önceden hazırladıkları senaryonun bir parçası olduğu anlaşılan bu mektubun, Hız. Osman'ın bilgisi dışında kâtibî Mervan tarafından yazılıp, hilafet mührüyle mühürlendiğini bildiren rivayetler de bulunmaktadır. Hız. Osman, evini kuşatan asilerin bu tavrı karşısında, vilayetlere gizlice haber göndererek valilerinden yardım istedi.

Diğer taraftan Medinelilerin çoğu, muhasaranın ilk günlerinden itibaren evlerine kapanıp mecbur kalmayınca dışarı çıkmadı. Bunun sebebi, sadece isyancıların tehditleri değil, daha ziyade halifenin öldürülebileceği ihtimalini düşünememiş olmalarıydı. Kendilerine yapılan muameleler sebebiyle bazı sahâbiler ve kabilelerinin Hız. Osman'a kırgınlıklarının da bunda etkisi olduğu söylenir. Medinelilerin çoğunun evlerine çekildiği bu günlerde, şehirde sayıları oldukça artmış olan köleler ve işsiz güçsüz bazı bedeviler isyancılara katılmıştı. Asiler yirmi gün ile iki ay arasında devam ettiği söylenen muhasaranın son on gününe kadar, Hız. Osman'ın Mescid-i Nebevî'ye çıkıp imamlık yapmasına izin verdiler.

Hız. Osman, bu günlerde defalarca isyancılarla konuştu. Kendisine yöneltilen eleştiri ve ithamlara cevaplar verdi ve çoğu meselelerde onları ikna etmeyi başardı. Onlara asla öldürülmesini gerektirecek bir suç işlemediğini söyledi. Hız. Peygamber'in kendisini cennetle müjdelediği durumları ve Müslümanlara yardımlarını hatırlattı. Bu görüşmelerinden birinde, Hız. Ali'nin tavsiyesine uyup asilerin şikâyet ettiği bazı uygulamalarının hatalı olduğunu kabul etmiş, Kur'an ve Sünnet'e uyma hususunda daha dikkatli davranacağına söz vererek sükûneti sağlamıştı. Ancak evine döndüğünde, orada bulunan kâtibî Mervan b. Hakem, bunun yönetim için büyük bir taviz olduğunu, isyancılara cesaret vereceğini, yönetime karşı daha cür'etkar davranmalarına yol açacağını söyledi. Hız. Osman'dan dışarı çıkıp onlara karşı sert bir konuşma yapmasını istedi. Bu sırada Hız. Osman'ın hanımı Nâile'nin, Mervân'a karşı çıktığı ve Hız. Ali'nin tavsiyesiyle yapılan konuşmanın doğru olduğunu ifade ettiği söylenir. Mervân, Hız. Osman'ı yeni bir konuşma yapmaya ikna edemeyince, düşündüğü konuşmayı bizzat yapmak için izin aldı. Ardından dışarı çıkan Mervân, isyancılara karşı onları aşağılayan sert bir konuşma yapıp onları tehdit etti ve ortalığı yeniden alevlendirdi.

İsyancılar muhasaranın son on gününde kuşatmayı şiddetlendirdiler. Hız. Osman'ın evinden dışarı çıkmasına ve mescide gelmesine izin vermediler. Ona halifeliği bırakmasını, aksi takdirde öldüreceklerini söylediler. Bundan itibaren evine su gönderilmesini de yasakladılar. Mervân'ın konuşmasına duyduğu öfke yüzünden bir kenara çekilen Hız. Ali ve Hız. Peygamber'in hanımlarından Ümmü Habibe'nin su ulaştırma teşebbüslerini sert bir şekilde engellediler. Bu sırada asilerin sadece kendisini öldürmek istediklerini anlayan Hız. Osman ise, onların halifeliği bırakması için yaptıkları teklifi kabul etmedi. Evinde ve kapısının önünde olup kendisini savunmak isteyenleri de tehlikeye atmak istemedi. Onların kendisini savunmak için silah kullanmalarına izin vermedi. Hatta kendisinden başkasının kanı

akıtılmasın diye, onlardan silah kullanmamaları için söz aldı. Bu konuşmalar esnasında çevresinde 700 kişinin bulunduğu, halifenin izin vermesi durumunda isyancılara üstünlük sağlayabilecekleri ihtimalinden de bahsedilir. Hz. Peygamber'in hadisi dolayısıyla bir musibetten sonra şehit edileceğini bilen (Tirmîzî, "Menâkıb", 19) Hz. Osman'ın, rüyasında onun kendisine yarın birlikte iftar edeceklerini söylemesinden de etkilenerek, asilere boyun eğmeyi reddedip onuruyla ölmeyi göze aldığı belirtilir.

Hac mevsiminin sona ermesi dolayısıyla çok sayıda hacının Medine'ye gelecek olması, asileri endişelendiriyordu. Diğer taraftan halifenin talimatı üzerine eyaletlerden gönderilen askeri birliklerin yaklaştığını da duymuşlardı. Bu yüzden işi bir an önce bitirmek istediler. Kuşatmanın son gününde, evin kapısında genç sahâbilerle isyancılar arasında çatışmalar yaşandı ve yaralananlar oldu. İsyancılar ayrıca evin kapısını da yaktılar. Akşam saatlerinde bundan istifadeyle birkaç Mısırlı bitiştirteki evden Hz. Osman'ın evine girdi ve Kur'an okumakta olan Hz. Osman'ı öldürdü (18 Zilhicce 35/17 Haziran 656). Ona kalkan olmak isteyen hanımı Nâile'nin parmakları da kesilmişti. Bunun ardından evi ve beytülmalı yağmalayan asiler, Hz. Osman'ın defnedilmesini de engellediler. Bu yüzden onun cenazesi, hanımı Nâile'nin gayretleriyle ancak akşam ile yatsı arasında çok az kişi tarafından gizlice kaldırılabilirdi. Hatta cenazenin üç gün sonra kaldırılabilirdiği de söylenmektedir. Korku sebebiyle defin işlemine Hz. Osman'ın iki hanımının yanında 3-17 arasında erkek katılabilirdi. Öldürüldüğünde 82 yaşında olan Hz. Osman, Cennetü'l-Baki' mezarlığı bitiştirindeki Haşşü Kevkeb denilen yere defnedilmişti. Muâviye b. Ebû Süfyân, halifelığı zamanında onun kabrinin bulunduğu yeri Cennetü'l-Baki' içine aldırdı. Diğer yandan halifeye yardım maksadıyla Suriye'den gönderilen yardım birliklerinin Vadiülkurâ'ya, Kûfe ve Basra'dan gönderilenlerin ise Rebeze'ye geldiklerinde acı haberi duyup geri döndükleri bildirilmektedir.

DİKKAT

Hz. Osman'ın öldürülmesi Medine'de büyük bir mateme sebep oldu. Ashap hiç ihtimal vermediği bu cinayete çok üzüldü. Hz. Osman'a yeterince sahip çıkmamanın verdiği pişmanlık üzüntülerini daha da arttırdı. Onun ölümüne en çok üzülenin, bu acı haber üzerine adeta şoka giren Hz. Ali olduğu söylenmektedir. Hz. Osman'ın öldürülmesiyle birlikte, İslâm dünyası büyük bir sıkıntıya maruz kaldı. Birlik ve beraberlik kayboldu ve Hz. Ali zamanında Cemal ve Siffîn gibi iki önemli iç savaş yaşandı.

Tarih kaynaklarında isyanın sebepleri olarak gösterilen ve burada özet olarak aktarılan şikâyet konularının, bir isyanı haklı gösterebilecek sebepler olmadığı açıktır. Hz. Osman, böyle bir isyanın sebebi sayılabilecek bir hata işlememiştir. Şikâyetler arasında haklı olunan hususların varlığı inkâr edilemez. Zaten Hz. Osman'ın da bazı icraatlarının hatalı olduğunu kabul ettiği ve bunu isyancılara söylemekten çekinmediği, onların huzurunda tevbe vi istiğfarda bulunduğu bilinmektedir. Bütün bunlara rağmen isyancıların onu öldürmekten asla vazgeçmemeleri, tarihçileri, bu sebeplerin görünen zahiri sebepler olduğunu düşünmeye ve isyanın gerçek sebeplerini aramaya sevketmiştir. Bazı tarihçiler, Hz. Osman'a karşı gerçekleştirilen ve müslümanlar arasındaki birlik ve beraberliğe çok ağır bir darbe vuran bu isyanı, daha ziyade, o yıllarda yaşanan siyâsî, iktisâdî ve sosyal değişikliklere bağlamışlardır. Şöyle ki, Hz. Osman'ın halifelığının son yıllarında, İslâm ülkesi o günkü şartlar itibarıyla tabî sınırlarına ulaşmış ve fetihler duraklamıştı. Böyle olunca ganimet geliri azaldı. Bu durum en fazla, Mısır (Fustât), Kûfe ve Basra gibi askerî garnizon olarak kurulan ve kısa sürede büyüyen, çeşitli Arap kabilelerinin bir arada yaşadığı şehirleri etkiledi. Bu vilayetlerde yaşayan muhârip sınıf, ganimet gelirleri sona erince, geçimini

vergi gelirlerinden ödenen maaşla sağlamak zorunda kaldı. Ayrıca asker maaşlarının ödenmesinde sıkıntı başladı. Fetihler sayesinde kısa sürede sağlanan zenginleşmenin kaçınılmaz sonucu olan ekonomik kriz, yönetimi tasarrufa ve askeri maaşları indirmeye mecbur etti. Bu da gayri memnunların sayısını artırdı (Levi Della Vida, “Osman”, İA, IX, 429).

Diğer yandan fetih ordularındaki askerlerin manevî değerlere bağlılığı önemli ölçüde değişmişti. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer zamanındaki askerler savaşa şehitlik veya gazilik için giderler ve Allah rızası için savaşırlardı. Ancak Hz. Osman zamanında ordularda ekseriyeti, irtidat hadiselerine karışmış bedevî kabilelere mensup, cephelere daha ziyade ganimet için koşan askerler teşkil ediyordu. Fetihlerin durmasıyla en büyük gelir kaynaklarını ve işlerini kaybeden bu bedevi araplar, bu defa eski ganimet gelirleri, elde edilen araziler ve fey gibi konularda ileri geri konuşmaya başladılar, müslüman halkın zihinlerini karıştırdılar.

Diğer yandan, valiler ve bazı sahâbilerin büyük servetler edinmesi, onların kıskançlığını kamçılıdı. Bunun neticesinde Câhiliyye dönemi kabilecilik anlayışı yeniden ortaya çıktı. Nitekim büyük tarihçi ve sosyolog İbn Haldun, “Bekir, Abdülkays, Rebia, Ezd, Kinde, Temim, Kudâa gibi fetihlerde büyük rol oynayan kabilelerin Câhiliyye damarlarının kabardığını ve yönetimin muhacirler, ensar ve diğer Hicaz halkının elinde olmasına karşı bir hareket başlattıklarını söylemektedir (el-İber, II, 587).

Günümüz tarihçilerinden Abdülaziz Dûrî, “bu isyanın Hz. Osman’ın miras olarak devralıp değiştiremediği gelişmelerin bir sonucu olduğunu ve birinci derecede diğer kabilelerin Kureyş’e isyanını sembolize ettiğini” ileri sürmüştür (İlk Dönem İslâm Tarihi, s. 104). Çünkü Kureyş’i hilâfeti tekeline almakla suçlayan bu kabileler, vergi gelirinin büyük kısmının hâlâ Medine’ye gönderilmesine karşı çıkıyorlar ve müslümanların ortak malı olan fey gelirlerinin eyâletlerde dağıtılmasını istiyorlardı.

SIRA SİZDE

5

Hz. Osman’a karşı ayaklanmanın sebeplerini inceleyiniz. İsyanın görünen sebepleri yanında, bu sebepler altında gizlenen gerçek sebeplerini tesbit edip değerlendirmeye çalışınız,

HZ. OSMAN’IN ŞAHSİYETİ

Hz. Osman, kaynaklarda orta boylu, güzel yüzlü, gür saçlı, uzun ve beyaz sakallı, esmer tenli olarak tasvir edilir. Halim-selim, nazik ve mahçup bir tabiata sahipti. Çok merhametli ve son derece cömert bir şahsiyetti. Onun en meşhur vasfı ise, engin bir hayâ duygusuna sahip olmasıydı. Hz. Peygamber’in, Hz. Osman’a üstün hayâ duygusu dolayısıyla özel bir değer verdiği bilinmektedir. Nitekim kendisini ziyarete gelen en yakın iki arkadaşı Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’i rahat bir vaziyette karşıladığı halde, Hz. Osman yanına geldiğinde hemen derlenip toparlanır ve kendisine çeki düzen verirdi. Bunun sebebi sorulduğunda, “Kendisinden meleklerin hayâ ettiği bir kimseden ben hayâ etmeyeyim mi?” buyurmuştu (Müslim, “Fedâilü’s-sahâbe”, 26). Cennetle müjdelenen on sahâbiden (aşere-i mübeşşere) biri olan Hz. Osman, Rûme kuyusunu kendi parasıyla satın alıp Müslümanlara hibe etmesi ve yine Tebuk ordusunu donatmadaki birinciliği dolayısıyla da ayrıca cenneti hak etmiştir. Hadis kaynaklarında, Hz. Osman’ın büyük bir musibetle karşılaştıktan sonra şehit edileceği, bunu kendisinin de bildiğine dair rivayetler aktarılmıştır (bk. Buhârî, “Fedâilü ashâbi’n-Nebî”, 5-7, “Edeb”, 119).

Hiz. Osman takvâ sahibi bir insandı, gecelerini ibadetle, gündüzlerini oruçlu olarak geçirirdi. Kur'an okumaktan usanmazdı, hac zamanında Hacerülesved'in yanında bir rek'atta Kur'an'ı hatmettiği rivayet edilmiştir. Ashâbın zenginlerinden olan Hiz. Osman, son derece cömertti, malını müslümanlar için cömertçe harcamayı ve yardım yapmayı çok severdi. Hicretten sonra Medine'de içme suyu sıkıntısı yaşıyordu. Hiz. Peygamber'in teşvikiyle, bir yahudiye ait olan Rûme kuyusunu otuz beş bin dirheme satın alıp Müslümanların istifadesine sundu. Tebuk seferi hazırlıklarında miktar olarak en büyük yardımı da Hiz. Osman yapmıştı. Onun otuz bin kişilik İslâm ordusunun üçte birini donattığı da söylenir. Bu sırada Hiz. Peygamber'in "Bu günden sonra yapacakları Osman'a zarar vermez!" dediği rivayet edilmiştir (Tirmizi, "Menâkıb" 19; Ahmed b. Hanbel, Fedâilü's-sahâbe, I, 516). Hiz. Ebû Bekir zamanında yaşanan bir kıtlık sırasında, Hiz. Osman'ın 1000 develik kervanı, buğday, kuru üzüm ve zeytinyağı yüküyle dönmüştü. O esnada kendisine gelen tacirler bu malları satın almak için yüksek kâr teklif ettiler. Ancak Hiz. Osman, büyük kazanç sağlayacağı halde bu malları onlara satmadı. Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmayı tercih etti ve malların tümünü karşılıksız olarak muhtaç durumdaki müslümanlara dağıttı. Onun her cuma günü bir köle azat etmeyi adet edindiği, bir cuma bunu yapmadığı takdirde ertesi cuma iki köle azat ettiği bildirilmiştir. Hiz. Osman, Mescid-i Harâm'ı genişletmiş, Harem'in sınır taşlarını yenilemiş ve Mescid-i Nebevî'yi genişletip yeniden inşâ ettirmişti. Bu inşaatlar sırasında kendi malından 10.000 dirhem harcadığı bildirilmektedir.

Hiz. Osman Kureyş içinde sevilen biriydi. Kendisi de akrabalarına düşkündü. Onları himaye eder, kendi malından yardım yapardı. Onun ev halkına karşı çok nazik davrandığı bilinmektedir. Abdest suyu için, uyuyan yakınlarını uyandırmaktan çekinirdi; ancak uyanık olan varsa yardım isterdi.

Hiz. Osman, Hiz. Peygamber'in vahiy kâtiplerindendi, onun sır katibi olduğu da söylenmiştir. Vahiy kâtipliği yanında mektup ve antlaşma gibi bazı resmî vesikaları da kaleme almıştır. Hiz. Osman, ilmî bakımdan da yetişmişti, hatta hac menasiki konusunda en bilgili sahâbî olduğu söylenmiştir. Kur'an'ı ezberleyen ve Hiz. Peygamber'in sağlığında fetvâ veren bir kaç sahâbî arasında sayılır. Hadisleri tam olarak rivayet eder, bu hususta çok titiz davranırdı. Hiz. Peygamber'den 146 hadis rivayet etmiştir.

SIRA SİZDE

6

Hiz. Osman'ın şahsiyetinin temelini oluşturan ahlâki özelliklerini değerlendiriniz.

Özet

Hiz. Osman'ın şahsiyetini değerlendirebilmek

Hiz. Osman, halim-selim, nazik ve mahçup bir tabiata sahipti. Çok merhametli ve son derece cömertti. Onun en meşhur vasfı engin bir hayâ duygusuna sahip olmasıydı. Cennetle müjdelenen on sahâbiden (aşere-i mübeşşere) biri idi. Rûme kuyusunu kendi parasıyla satın alıp Müslümanlara vakfetmiş olduğu gibi zor günlerde hazırlanan Tebuk ordusunun donatılmasında en büyük pay ona ait olmuştur. İslâm'ın ilk yıllarından vefatına kadar maddî imkanlarını Allah yolunda harcamıştır. Hiz. Osman takvâ sahibi bir insandı, gecelerini ibadetle, gündüzlerini oruçlu olarak geçirirdi. Akrabalarına düşkündü. Ev halkına karşı çok nazik davranırdı.

Halife seçilişinin sebeplerini fark edebilmek

İlk Müslümanlardan olan Hz. Osman Hz. Peygamber döneminden itibaren ashab arasında önemli bir yere sahipti. Hz. Peygamber'in yanında yer almış, onun iki kızıyla evlenip dostluk kurmuştur. Hem Habeşistan'a hem Medine'ye hicret etmiş, toplumun ileri gelen zenginlerinden biri olarak malını Allah yolunda cömertçe harcamıştır. Hz. Peygamber'in vahiy katiplerinden biri olan Hz. Osman ahlâkı, ibadet hayatı, şahsiyeti ve İslâm'a hizmetleriyle aşere-i mübeşşere arasında yer almıştır. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in en yakın arkadaşlarından olup onların halifelik dönemlerinde önemli devlet hizmetlerinde bulunmuştur. Hz. Ömer'den sonra halifenin kim olacağı hususunda yapılan istişarelerde müslümanların çoğunun eğilimi ondan yana olmuştur.

Halifeliğinin iki döneme ayrılmasının sebeplerini değerlendirebilmek

On iki yıl süren Hz. Osman dönemi tarihçiler tarafından, "birinci altı yıl" ve "ikinci altı yıl" olmak üzere, farklı iki döneme ayrılır. Birinci altı yıl, ülkede huzur ve sükûnun hâkim olduğu, müslümanlar arasında birlik ve beraberliğin devam ettiği Sükûnet Dönemi (24-30/644-650) olarak tanımlanır. Fetihlerin sürdüğü bu dönem Hz. Ömer döneminin devamı mâhiyetindedir. Karışıklık Dönemi (30-35/650-656) denilen ikinci altı yıl ise, Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle sonuçlanan ve olumsuz etkilerini daha sonra da devam ettiren iç karışıklıkların yaşandığı bir dönem olarak tarihe geçmiştir.

Hz. Osman'a karşı başlatılan ve onun öldürülmesiyle sonuçlanan isyanın gerçek sebeplerini ayırt edebilmek

Hz. Osman'ın halifeliğinin ikinci yarısında ortaya çıkan ekonomik kriz, aynı süreçte kabilecilik taassubunun yeniden ortaya çıkışı, Müslümanlar arasındaki kardeşlik ruhunun zayıflaması vb. olumsuzluklar, İslâm toplumunu bir kaosa sürüklemiştir. Bütün bunlar fitne ateşini körüklemeye çalışanların işini kolaylaştırmış; halifeliğin Hz. Ali'nin hakkı olduğu iddiasıyla ortaya çıkıp, müslümanların samimi duygularını istismar eden Abdullah b. Sebe', cahil-cühela takımını peşine takmayı başarmıştır. Kureyş yönetiminden kurtulmak isteyen bazı kabilelerin liderleri, fitne ateşini tutuşturmada ona ve arkadaşlarına yardımcı olmuşlardır. Abdullah b. Sebe gibi müslümanları birbirine düşürmek isteyen art niyetli şahıs veya şahıslar olmaksızın, bu isyanın gerçekleşmesi neredeyse imkânsız görünmektedir.

Kendimizi Sınayalım

1. Hz. Osman ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

- İlk Müslümanlardandır.
- Zinnûreyn lakabını almıştır.
- İki hicret sahibidir.
- Üstün bir haya duygusuna sahiptir.
- Bedir Savaşı'na katılmıştır.

2. Hz. Osman döneminde görülen aşağıdaki gelişmelerden hangisinin, yeni Müslüman olan kişilerin İslamiyeti asıl kaynağından öğrenmelerine doğrudan katkıda bulunduğu savunulabilir?

- a. Kıbrıs adasına Müslüman ailelerin yerleştirilmesi
- b. İdari ve askeri görevlere Ümeyye ailesine mensup kişilerin getirilmesi
- c. Kur'an-ı Kerim'in çoğaltılarak önemli vilayetlere gönderilmesi
- d. Kuzey Afrika, Horasan ve Kafkaslar'da fetihler yapılması
- e. Doğu Akdeniz'de hakimiyetin Müslümanların eline geçmesi

3. I. Kıbrıs'ın vergiye bağlanması

II. Bizans donanmasının mağlup edilmesi

III. Nûbe'de hüküm süren Makarra Krallığı'nın vergiye bağlanması

Hz. Osman döneminde yukarıdaki gelişmelerden hangileri Müslümanların denizcilik alanında ilerlemeye başladıklarını göstermektedir?

- a. Yalnız I
- b. Yalnız II
- c. Yalnız III
- d. I ve II
- e. II ve III

4. Aşağıdakilerden hangisi Hz. Osman'a karşı isyanın sebepleri arasında yer almaz?

- a. Hz. Peygamber'e ait yüzüğü Eris kuyusuna düşürmesi
- b. Kureyş'in ileri gelenlerine Medine'den ayrılıp diğer şehirlere yerleşme izni vermesi
- c. İdari ve askeri görevlere Benî Ümeyye mensuplarını getirmesi
- d. Bedir Savaşına katılmaması
- e. Medine'deki bazı arazileri koru ilan etmesi

5. Hz. Osman'a yapılan isyan ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

- a. Fetihlerin devam etmesi isyanı etkilemiştir.
- b. İsyanın önemli sebeplerinden biri ülkede yaşanan ekonomik sıkıntıdır.
- c. İsyanın ortaya çıkışında kabilecilik hareketi rol oynamıştır.

- d. Askeri sınıfta yapılan değişiklikler, isyan hareketini etkilemiştir.
- e. Abdullah b. Sebe’ örneğinde olduğu gibi Müslümanları bölmeye çalışanlar vardır.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. e Yanıtınız doğru değilse, “Hz. Osman’ın Hayatı” konusunu yeniden okuyunuz.
2. c Yanıtınız doğru değilse, “Kur’an-ı Kerim’in İstinsahı” konusunu yeniden okuyunuz.
3. d Yanıtınız doğru değilse, “Hz. Osman Zamanında Fetihler” konusunu yeniden okuyunuz.
4. d Yanıtınız doğru değilse, “Karışıklıklar ve İsyân” konusunu yeniden okuyunuz.
5. a Yanıtınız doğru değilse, “Karışıklıklar ve İsyân” konusunu yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Hz. Osman Hz. Peygamber’in halasının torunudur ve baba tarafından soyları da Abdümenâf b. Kusay’da birleşir. Aynı zamanda iki kızından damadıdır. İlk Müslümanlardan olan Hz. Osman, Hz. Peygamber’in cennetle müjdelediği on sahâbiden (aşere-i mübeşşere) biridir. Güzel ahlâkı, takvası ve ilmiyle temayüz etmiş, bütün ashabın zevgi ve takdirlerini kazanmıştır.

Sıra Sizde 2

Abdurrahman b. Avf üstlendiği hakemlik görevini kendisi için büyük bir sorumluluk saymış ve bunu hakka uygun adil bir şekilde yerine getirebilmek için elinden gelen gayreti göstermiştir. Görüşmelerini yürütürken ve kararını verirken Allah rızasını ve müslümanların hayrını dikkate almıştır. Yaptığı temayül yoklamasında Hz. Osman’ın daha fazla tercih edildiğini görmesi, her iki adaya sorduğu soruya Hz. Ali’nin şartlı cevap vermesine karşılık Hz. Osman’ın kesin ve net bir cevap vermesi, kendisini etkilemiş olabilir.

Sıra Sizde 3

Bir ülkede birlik ve beraberlik ruhu hâkim ise, o ülke dışa karşı güçlüdür. O ülkenin halkı, vatan müdafasını ve saldırgan düşmana karşı mücadeleyi kendisi için en ulvî görev olarak bilir. Hz. Osman dönemini dikkate aldığımızda, iç barışın ve huzurun hâkim olduğu ilk altı yılda, önemli fetihler gerçekleştirilmiştir. İç karışıkların başlaması ise fetihleri önce yavaşlatmış, ardından bütünüyle sona erdirmiştir.

Sıra Sizde 4

Hz. Osman’a karşı yürütölen yıkıcı hareketin ana merkezleri, Hz. Ömer zamanında cephelere yakın noktalarda askerî maksatla kurulan Kûfe, Basra

ve Fustât şehirleridir. Bu merkezlere yerleştirilen Arap kabilelerinden bazıları, İslâm ülkesinin idaresinde hak iddiasında bulunmaya başlamıştır. Hareketin öncülerinden bazıları, Eşter en-Nehâî gibi kabile liderleridir. Muhammed b. Ebû Bekir ve Muhammed b. Ebû Huzeyfe gibi Hz. Osman'a olan şahsi kırgınlıkları sebebiyle hareketin güçlenmesine katkıda bulunanlar olmuştur. En önemli lider, şüphesiz Müslümanlar arasında baş gösteren ihtilafları müslümanları bölme maksadıyla kullandığı anlaşılan Abdullah b. Sebe'dir.

Sıra Sizde 5

İlk dönem İslam Tarihi kaynaklarındaki rivayetler, Hz. Osman'a karşı yürütülen hareketin sebepleri olarak, halife ve valilerinin bazı uygulamalarını göstermektedir. Bunların başında, Hz. Osman'ın önemli devlet görevlerini akrabalarına tahsis etmesi, onlara veya diğer akrabalarına devlet hazinesinden büyük miktarlarda bağışlarda bulunması; kendisini eleştiren Ebû Zer el-Gifârî gibi ileri gelen sahâbîleri cezalandırması; muhacirlerden Kureyş ileri gelenlerinin Medine'den ayrılıp fethedilen bölgelerdeki şehirlere yerleşmelerine izin vermesi, oralarda çok miktarda mal mülk edinmelerine göz yumması vb. uygulamaları gelir. Ancak karışıklıkların yaşanması ve isyanda, fetihlerin durmasıyla ortaya çıkan ekonomik kriz, Hz. Osman'ın temsil ettiği Kureyş hâkimiyetine karşı başlatılan kabilecilik hareketi ve bu karışıklıklardan istifade edip müslümanları birbirine düşürmeye çalışan İbn Sebe' gibi kimselerin çalışmalarının etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Sıra Sizde 6

Hz. Osman halim-selim, nazik ve mahçup bir tabiata sahip, çok merhametli ve son derece cömert bir şahsiyetti. Onun en meşhur vasfı ise, engin bir hayâ duygusuna sahip olmasıydı. Takvâ ve ilim bakımından önde gelen sahâbîler arasındaydı.

Yararlanılan Kaynaklar

- Algül, H. (1986). **İslâm Tarihi**, II, İstanbul.
- Apak, A. (2003). **H. Osman Dönemi Devlet Siyaseti**, İstanbul.
- Duri, A. (1991). **İlk Dönem İslâm Tarihi: Bir Önsöz**, Çeviren: Hayrettin Yücesoy, İstanbul.
- Fayda, M. "Hulefâ-yi Râşidîn", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, XVIII, 324-331.
- Hizmetli, S. (1985). "Tarihi Rivayetlere Göre Hz. Osman'ın Öldürülmesi", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sy. XXVII, s. 149-176.
- İbn Haldûn, (1979). **el-İber**, Beyrut.
- Levi Della Vida, G. "Osman", **İslâm Ansiklopedisi (İA)**, IX, 427-431.
- Taberî, (1972). **Târîh** (nşr. Ebü'l-Fazl İbrahim), Kahire.
- Yiğit, İ. "Osman", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, XXXIII, 438-443;
- Yûsuf el-Uş, (1985). **ed-Devletü'l-Ümeviyye**; Dimaşk.

10

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Hz. Ali'nin nasıl bir ortamda halife olduğunu açıklayabilecek,
- Hz. Ali'ye karşı çıkanların gerekçelerini ve yaşanan süreci değerlendirebilecek,
- Hz. Ali'nin ordusu içindeki görüş farklılıklarının yol açtığı bölünmelerin etkilerini açıklayabilecek,
- Hz. Ali dönemi İslâm toplumunun dinî, ekonomik, sosyal ve siyasî yapısını sınıflandırabilecek,
- Hz. Hasan'ın iktidara gelişi ve Muâviye ile yaptığı barışı açıklayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Hz. Ali
- Muâviye b. Ebû Süfyan
- Cemel Vak'ası
- Sıffîn Savaşı
- Tahkîm
- Hâricîler
- Nehrevân
- Hz. Hasan

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Adnan Demircan'ın Ali-Muâviye Kavgası adlı kitabını inceleyiniz.
- TDV İslâm Ansiklopedisi'nden "Ali" ve "Hasan" maddelerini okuyunuz.

Hz. Ali ve Hz. Hasan Dönemi

GİRİŞ

Râşid Halifeler döneminin en karışık yılları Hz. Ali dönemidir. Hz. Ali, üçüncü Halife Hz. Osman'ın bir grup asi tarafından öldürülmesinden sonra siyasî bir kargaşanın ortasında hilâfete geldi. Halife olduğunda kendisini birçok sorun bekliyordu. İktidar yılları, İslâm birliğini sağlama çabalarıyla geçtiyse de bunda başarılı olamadı. Nihayet eski taraftarlarından birisinin düzenlediği suikast sonucu hayatını kaybetti.

İslâm tarihinde önemli bir yeri olan Hz. Ali, Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'in küçük oğludur. Hicretten yaklaşık yirmi iki yıl önce (m. 600) dünyaya gelmiştir. Ebû Tâlib'in maddî durumunun bozulması üzerine Hz. Peygamber onun bakımını üstlenmiş ve Hz. Ali beş yaşından itibaren Hz. Peygamber'in himayesinde büyümüştür. Küçük bir çocukken Resûlullah'ın peygamberliğini kabul ederek Müslüman olma şerefine nail olmuştur. Tebük seferi hariç Hz. Peygamber'in bütün gazvelerine katılmış; ayrıca birkaç defa seriyye komutanı olarak görevlendirilmiştir. Hz. Peygamber'le katıldığı savaşlarda onun sancağını taşımış ve çatışmalarda önemli görevler üstlenmiştir. Özellikle Bedir'de yaptığı mübareze, Hendek savaşında ve Hayber'in fethinde gösterdiği kahramanlık anılmaya değerdir.

Hz. Ali, hicretin 2. yılında (m. 624) Hz. Fâtıma ile evlendi. Bu evlilikten Hasan, Hüseyin ve ölü doğan Muhsin adlı erkek çocuklarıyla Zeyneb ve Ümmü Külsüm isimli kız çocukları dünyaya gelmiştir. Resûlullah'ın soyu Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin çocuklarından devam etmiştir.

Hz. Ali, Hz. Peygamber'in vefatından sonra onun yerine geçecek kişinin belirlenmesinde Hâşimoğullarına danışılması gerektiğini düşünüyordu. Hâşimîlerden halife olabilecek en güçlü aday kendisiydi. Yaşı kendisinden daha büyük olan Hz. Abbas'ın geç Müslüman olması, Müslümanların liderliğine getirilmesini güçleştiriyordu. Hz. Ali'nin yaşının genç olması ise halife seçilmesini zorlaştırıyordu. Çünkü Araplarda lider seçiminde özel bir durum yoksa yaşça büyük olan insanların tercih edilmesi yaygın bir âdetti.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Sakîfe toplantısında Hz. Ebû Bekir halife seçilince Hz. Ali altı ay kadar geç biat etti. Bu sırada Hz. Fâtıma'nın Hz. Peygamber'in mirasını talep etmesi ve Hz. Ebû Bekir'in Fedek arazisini miras olarak vermemesi, araya soğukluk girmesine neden olmuştu.

Hz. Ömer'in seçiminde Hz. Ali'nin açık bir tavrı olmamakla birlikte baştaki siyasî iddiasından vazgeçtiği söylenemez. Hz. Osman'ın seçilmesiyle

sonuçlanan şura toplantıları sırasında Hz. Ali'nin halife seçileceği beklentisine girdiği görülmektedir.

İlk üç halife döneminde Hz. Ali aktif siyasetten uzak durdu. Zaman zaman bazı hususlarda görüşüne başvuru kimselerden olmakla birlikte yönetimde görev almadığı gibi, fetihler için gönderilen orduların içinde de bulunmadı.

Hz. Ali, iktidar döneminde birçok sorunla boğuşmak zorunda kaldı. İslâm Tarihinin en önemli iç çatışmalarından biri bu dönemde meydana geldi. Hz. Ali'nin vefatından sonra yerine seçilen oğlu Hasan ise önemli bir varlık göstermeden yaklaşık altı ay sonra Muâviye ile barış yaparak siyasetten ayrıldı.

İNTERNET

Râşid Halifeler dönemi hakkında yapılan çalışmaların bibliyografik bilgileri için <http://www.istem.org/tr/default.asp> adresine başvurabilirsiniz.

K İ T A P

Hz. Ali ve dönemi için Ethem Ruhi Fıçlalı'nın İmam Ali adlı eserine başvurabilirsiniz.

HZ. ALİ DÖNEMİ

Hilâfete Gelişi

Hz. Osman öldürüldükten sonra Medine'de bir iktidar boşluğu meydana geldi. O güne kadar halife seçiminde dikkat çeken uygulamalardan biri halifenin Medineliler tarafından seçilmesi, ikincisi ise Kureyşlilerden olmasıdır. Artık halifenin meşru kabul edilmesi, ancak bu uygulamaların dikkate alınmasıyla mümkündür. Bu sebeple Hz. Osman öldürüldükten sonra asiler kendileri halife seçmek yerine, Medinelilere yeni bir halife seçmeleri için baskı yapmaya başladılar.

Hz. Ali'ye halifelik teklifi yapıldığında önce Hz. Osman'ın öldürülmesinin ardından ortaya çıkan kargaşa ortamında hilâfete gelmesinin makul olmayacağını düşünerek öneriyi reddetti. Zira halifenin adı etrafında uzlaşma olmasını arzu ediyordu. Uzlaşma olmadan halife seçiminin ciddi sıkıntılar doğuracağını düşünüyordu.

Halifelik önerisi Hz. Ali'nin dışında, Hz. Ömer'in vefatından önce oluşturduğu şura üyelerinden Zübeyr b. Avvâm, Talha b. Ubeydullah ve Sa'd b. Ebû Vakkâs'a da yapıldı; ancak onlar da kendilerine yapılan önerileri kabul etmediler.

Tekrar ısrar edilmesi üzerine Hz. Ali hilâfet görevini kabul etti. Önce evinde, ardından da Mescid-i Nebevî'de yapılan biatle halife oldu (Zilhicce 35/Haziran 656). Büyük çoğunluğun desteğini almakla birlikte etkili olan bazı kişiler, biat etmek yerine tarafsız kalmayı tercih ettiler. Bunlar arasında Sa'd b. Ebû Vakkâs, Üsâme b. Zeyd, Abdullah b. Ömer, Hassân b. Sâbit, Ebû Said el-Hudrî, Muhammed b. Mesleme, Numan b. Beşir ve Zeyd b. Sâbit zikredilebilir.

Hz. Ali'nin İlk İcraatları

Hz. Ali'nin, hilâfete geldikten sonra ilk icraatlarından biri Hz. Osman'ın valililerini görevden azlederek yerlerine yeni valiler atması olmuştur. Zira

Hız. Osman dönemindeki gelişmelerde valilerin büyük sorumluluklarının olduğu düşünülüyordu.

Hız. Osman valilerini akrabalarından seçmeyi tercih etmişti. Hız. Ali ise Hız. Osman döneminde mağdur edildiklerini düşünen muhalifleri tayin etti. Bu arada yakınlarından da atamalar yaptı. Suriye valisi Muâviye b. Ebû Süfyân'ın yerine Ensâr'dan Sehl b. Huneyf'i görevlendirdi. Sehl, görev yerine ulaşmadan Tebük'te karşılaştığı Muâviye'nin adamları tarafından geri çevrildi.

Basra'ya, Sehl'in kardeşi Osman b. Huneyf'i vali olarak gönderen Hız. Ali, Cemel savaşından sonra bu göreve amcasının oğlu Abdullah b. Abbas'ı getirdi. Amcası Hız. Abbas'ın diğere oğullarından Ubeydullah'ı Yemen valiliğine; Kussem'i ise Mekke valiliğine tayin etti.

Kûfe'ye Umâre b. Şihâb tayin edildiyse de yolda karşılaştığı Tuleyha b. Huveylid, Kûfelilerin Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den başkasını vali olarak kabul etmediklerini söyleyerek geri dönmesini istedi. Bunun üzerine Umâre Medine'ye döndü.

Mısır valiliğine Sakîfe toplantısında Ensâr'ın halife adayı olan Sa'd b. Ubâde'nin oğlu Kays b. Sa'd görevlendirildi. Kays, Mısır'a gittiğinde halkın siyasî çekişmeler sebebiyle ikiye bölündüğünü gördü. Hız. Ali bir süre sonra Kays'ı görevden alarak yerine Muhammed b. Ebû Bekr'i atadı. Daha sonra onu da görevden alarak -Hız. Osman'ın öldürülmesiyle sonuçlanan ayaklanmada Kûfe'den gelen heyetin içinde yer alan- Eşter Mâlik en-Neha'î'yi Mısır'a gönderdi. Ancak Eşter, Mısır'a ulaşmadan yolda Muâviye'nin bir adamı tarafından zehirleterek öldürüldü.

Muğîre b. Şu'be, Hız. Ali'ye valilerin hepsini birden azletmemesini, Suriye valisi Muâviye'yi görevde bırakmasını, aksi takdirde kendisini akrabası Hız. Osman'ın öldürülmesi sebebiyle itham edeceğini söylediyse de Hız. Ali bu tavsiyeleri dinlemedi.

Hız. Ali'nin önemli bir icraatı da Hız. Osman dönemindeki mali uygulamaların bir kısmına son vermesiydi. Bunlardan biri Hız. Ömer tarafından başlatılan ve Hız. Osman döneminde de devam eden, atıyyelerin (yıllık maaş) kişilerin İslâm'a hizmetlerine göre verilmesi şeklindeki uygulamadır. Hız. Ali, halife olduktan sonra atıyyeleri eşit bir şekilde dağıtmaya başladı. Ayrıca Hız. Osman'ın bazı şahıslara tahsis ettiği arazileri geri aldı. Bütün bu uygulamalar, Hız. Osman döneminde oluşan tepkileri azaltmaya yönelikti.

Hız. Ali, ilk icraatlarında topluma hâkim olmak istediği gibi muhalefetin taleplerini de dikkate almaya çalışmıştır. Ancak onun bazı icraatları, Hız. Osman taraftarlarını, eski valilerin çevresindeki insanları, beklentileri karşılanmayanları ve yeni icraatlardan rahatsızlık duyanları kendisine karşı bir tutuma sürüklemiştir.

Halife olduktan sonra Hız. Ali'ye yönelik önemli taleplerden biri, Hız. Osman'ın katillerini cezalandırmasıydı. Ancak Hız. Ali halife olduktan sonra bu hususta arzu edilen adımları atamadı. Zira Hız. Osman'ın öldürülmesinde etkisi olan ya da öldürülmesine taraftar olan bazı insanların siyasî etkisini kıramıyordu. Bu durum Hız. Ali'ye karşı yükselen sesleri artırıyordu. Hız. Ali ise Hız. Osman'ın öldürülmesi meselesinin siyasî istikrar sağlanmadan ele alınmasının mümkün olmadığı kanaatindeydi.

Hız. Ali'nin ilk icraatlarından olan Hız. Osman'ın valilerinin değıştirilmesi, Osman'ın yönetiminden rahatsızlık duyanların tepkilerini dindirme amacı da taşıyan önemli bir karardı. Hız. Ali, valilerin değıştirilmesi gerektiğine inanıyor ve onları değıştirmenin yönetici olarak hakkı olduğunu düşünüyordu. Ancak bu kararı, kontrol edilemez olayların başlamasına sebep oldu.

Muhalifler

Kısa sürede Hız. Ali'nin halife seçilmesine ve ilk icraatlarına karşı muhalif sesler yükselmeye başladı. Muhalif gruplardan biri Hız. Âişe, Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvâm'ın önderliğini yaptıkları gruptu. Hız. Âişe, daha önce bazı icraatları sebebiyle zaman zaman Hız. Osman'ı eleştiriyordu. Hız. Osman asiler tarafından kuşatıldığında Hız. Âişe hac ibadetini yerine getirmek amacıyla Mekke'ye gitmişti. Dönüş yolunda Hız. Osman'ın öldürüldüğünü duyunca Mekke'ye döndü. Talha ve Zübeyr ise Hız. Ali'ye biat ettikten birkaç ay sonra umre yapmak amacıyla Mekke'ye gittiler ve zorla biat ettirildikleri iddiasıyla Halife'ye bayrak açtılar.

Hız. Ali'ye biat edildikten sonra ortaya çıkan diğer önemli bir muhalif Muâviye b. Ebû Süfyân'dır. Muâviye, Hız. Ömer döneminden beri yaklaşık 18 yıldır Suriye bölgesinde valilik yapıyordu ve orada güçlü bir konuma sahipti. Hız. Ali'ye biat etmeyi Hız. Osman'ın katillerinin cezalandırılması koşuluna bağladı.

Hız. Ali, Muâviye'nin tavrını samimi bulmuyordu. Ona göre Muâviye'nin Hız. Osman'ın katillerinin cezalandırılmasını talep etme hakkı yoktu. Zira Hız. Osman'ın çocukları hayattaydı. Katillerin cezalandırılmasını onlar talep edebilirlerdi. Muâviye ise akrabası olduğu için Hız. Osman'ın katillerinin cezalandırılmasını talep edebileceğini düşünüyordu. İddiasını, "Allah'ın haram kıldığı canı haksız yere öldürmeyin. Kim haksız yere öldürülürse, onun velisine (hakkını alması için) yetki verdik. (Fakat o da) öldürmede aşırı gitmesin. Çünkü kendisine yardım edilmiştir." (İsrâ 17/33) ayetine dayandırıyordu.

Muâviye'nin Hız. Osman'ın kanını talep etme iddiasının önemli bir dayanağı Arap geleneğidir. Bu arada şunu da hatırlatmak gerekir ki Muâviye'nin talebi, Siffin savaşından sonra hakemler tarafından kabul edilmiştir.

Osman taraftarları ve yakınlarının bazıları yukarıda sözü edilen muhalefet gruplarına katılarak Hız. Ali'yle mücadele etti. Bir kısmı ise olayların dışında kalmayı tercih etti.

Hız. Osman'ın kâtibi Mervân b. Hakem, Hız. Âişe'nin liderliğini yaptığı gruba katıldı. Hız. Osman'ın çocukları Ebân ve Velid de başta bu gruba katılmışlardı; ancak yolda ayrıldılar. Daha önce Hız. Osman'ın Kûfe valiliğini yapmış olan Said b. 'Âs ise Hız. Âişe ile görüştüktan sonra Yemen'e giderek gelişmelerin dışında kalmayı tercih etti.

Ümeyyeoğullarından Mekke grubuna katılanların beklentisi, haksız yere öldürüldüğünü düşündükleri Hız. Osman'dan boşalan hilâfet makamına Ümeyyeoğullarından birisinin getirilmesiydi. Ancak Mekke grubunun önderleri, halifenin ümmet tarafından şura yoluyla seçileceğini söylüyorlardı. Bu sebeple başta harekete destek veren bazı Ümeyyeoğulları mensupları, daha sonra ayrıldılar.

Hiz. Ali'nin hilâfetine karşı Ashâbın tutumu hakkında bilgi veriniz.

Cemel Savaşı

Hiz. Âişe, Talha ve Zübeyr'in liderliğini yaptığı muhalefet grubu, Mekke'de bir araya geldi. Hareketin temel iddiası Hiz. Osman'ın mazlum olarak öldürüldüğü ve Hiz. Ali'nin katilleri cezalandırması gerektiği şeklindeydi. Hiz. Ali'nin maktul halifenin ardından asilerin baskısıyla seçilmesini de doğru bulmuyorlardı. Mekke'de toplanan muhaliflerin iddiasıyla Muâviye'nin iddiası arasında paralellik olmakla birlikte iki grubun bağımsız hareket ettiği görülmektedir.

Talha ve Zübeyr'in zorla biat ettirildiği iddiasının Hiz. Ali'nin tutumuyla uyuşmadığı söylenebilir. Hiz. Ali, biat etmeyen diğer insanlara baskı uygulamadığı gibi Talha ve Zübeyr'e de baskı yapmamış olmalıdır. Ancak toplumun liderleri olmaları hasebiyle asilerin onlara baskı yapmış olmaları mümkündür. Öte yandan Hiz. Ali'nin onlardan zorla biat aldığı iddiası, umre için Medine'yi terk etmelerine izin vermesiyle çelişmektedir.

Mekke'de toplanan muhalifler, ne yapacakları hususunda müzakereler yaptılar. Görüşmede Hiz. Osman'ın Basra valisi Abdullah b. Âmir, Basra'ya gitmenin uygun olacağını söyledi. Zira Basra'da Osman taraftarlarının sayısı fazlaydı. Hiz. Osman'ın Yemen valisi Ya'lâ b. Ümeyye tarafından getirilen beytülmale ait mallar, askerleri teçhiz etmek için kullanıldı.

Aslında farklı hedefleri olan kişi ya da grupları içinde barındırdığı için bu hareketin başından beri iyi planlanmamış, hedefleri açık olmayan bir hareket olduğunu söylemek mümkündür. Mekke muhalefetine, Hiz. Osman'ın katillerini cezalandırmak gibi masum gerekçelerle destek verenler olduğu gibi mal elde etmek, kabilesinin çıkarlarını gözetmek ve şahsî kin sebebiyle katılanlar da vardı. Hareketin lideri olan Hiz. Âişe'nin halife olma ihtimali yoktu. Diğer liderler Talha ve Zübeyr'in halife olma düşünceleri olsa bile bunun gerçekleşme ihtimali zayıftı. Harekete katılan bazı Ümeyyeoğulları, Osman'ın çocuklarından birisinin halife seçilmesi gerektiğini savunuyorlardı. Bu sebeple hareketin hedefleri hususunda ittifak olmadığı açıktır.

Muhalefler Basra'ya doğru yola çıktıklarında namazlarda kimin imamlık yapacağı hususunda ayrılığa düştüler. Hiz. Âişe, Abdullah b. Zübeyr'i görevlendirerek sorunu çözdü.

Hiz. Âişe, Basra önlerine geldiğinde şehir halkına elçi göndererek kendisine destek olmalarını istedi. Bu arada Basra valisi Osman b. Huneyf de amaçlarını öğrenmek için onlara elçi gönderdi. Hiz. Âişe, toplumsal barışı tekrar tesis etmek ve Hiz. Osman'ın katillerini cezalandırmak istediklerini bildirdi.

Muhalefler Basra'ya girince Osman b. Huneyf'i etkisiz hale getirip beytülmaldeki malları talan ettiler. Hatta valinin saçlarını ve sakalını yolarak Hiz. Ali'ye gönderdiler. Hareketin baştan itibaren kontrolden çıkması, planlı ve kontrol edilebilir bir hareket olmadığını göstermektedir.

Mekke'deki muhalifler Basra'ya gitmek üzere harekete geçtikleri sırada Hiz. Ali, Muâviye'nin biat etmemesinden kaynaklanan problemi çözmekle uğraşıyordu. Muhaleflerin yola çıktıklarını öğrenince Medine'de toplayabildiği adamlarıyla yola çıkarak Basra'ya ulaşmadan onlara yetişmek

istedi; ancak başarılı olamadı. Peşlerinden Basra'ya giderken oğlu Hasan ile Ammâr b. Yâsir'i Kûfe'ye göndererek onlardan yardım istedi.

İki ordu Basra yakınlarındaki Hureybe mevkiinde karşı karşıya geldi. Taraflar arasında elçiler gidip gelmişse de barış sağlanması mümkün olmadı. Çarpışmaların, görüşmeler devam ederken ve uzlaşma konusunda epey mesafe kaydedildiği bir sırada meydana geldiği nakledilir.

Savaş, Hz. Âişe'nin içinde bulunduğu hevdecin etrafında yoğunlaştı. Hz. Âişe'nin savaşı devesinin üzerindeki hevdecten komuta ettiği ve çarpışmalar onun devesinin etrafında yoğunlaştığı için bu savaşa Cemel (Deve) Vak'ası denmiştir. Hz. Ali, savaşın burada yoğunlaştığını görünce devenin öldürülmesini emretti. Devenin öldürülmesiyle savaş Hz. Ali'nin zaferiyale sonuçlandı (Cemâziyelâhir 36/Aralık 656).

Ölü sayısı hakkında farklı rakamlar verilmekle birlikte iki ordudan yaklaşık 10.000 kişinin öldüğü rivayet edilir. Ancak verilen rakamların kesin bilgi ifade etmediğini, ölü sayısının daha az ya da daha çok olduğunu söyleyenlerin de bulunduğunu unutmamak gerekir.

Savaşta Hz. Âişe ile birlikte hareket eden Talha ve Zübeyr hayatlarını kaybetti. Talha, savaş alanında kendisine isabet eden bir okla, Zübeyr ise savaş alanından ayrılıp bölgeden uzaklaşmakta iken yolda karşılaştığı İbn Cürmüz tarafından öldürüldü.

Hz. Ali, muhalifleri yendikten sonra onlara iyi davrandı. Savaşta hayatını kaybedenleri defnettirdi; ayrıca ordusuna yağma yapmalarını ve kimseye dokunmalarını emretti. Hz. Ali'nin savaşta muhaliflere karşı takındığı tutum, daha sonraki dönemlerde isyancılarla ilgili hukukun oluşturulmasında referans olarak kullanılmıştır.

Hz. Âişe, yanında kardeşi Muhammed b. Ebû Bekir olduğu halde, kendisine eşlik etmeleri için Hz. Ali'nin görevlendirdiği Basralı kadın ve erkeklerle birlikte önce Mekke'ye, oradan da Medine'ye gitti ve bu olaydan sonra siyasetten uzak bir hayat yaşadı. Onun Cemel Vak'ası'ndan duyduğu pişmanlığı sık sık ifade ettiği anlatılır.

DİKKAT

Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye karşı çıkması, o güne kadar Müslüman kadınların siyasî hâdiselere karşı takındığı tutuma uygun gözükmemektedir. Bu sebeple başta Hz. Peygamber'in hanımlarından bazıları olmak üzere birçok kişi Hz. Âişe'nin bineğine binerek meydana inmesinin doğru olmadığını söylemişlerdir. Tavrının, Müslümanların birbirlerini öldürmesi dışında bir sonuç getirmediğini gören Hz. Âişe de yaptığından büyük bir pişmanlık duymuş ve bundan sonra vefat edinceye kadar aktif siyasetin dışında kalmaya özen göstermiştir.

SIRA SİZDE

2

Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye karşı çıkmasının sebeplerini anlatınız.

Sıffın Savaşı ve Tahkîm

İslâm tarihinde etkisi uzun süre devam eden iç çatışmalardan biri, Hz. Ali döneminde meydan gelen Sıffın savaşı ve devamındaki gelişmelerdir. Savaşın açık bir galibi yoksa da Hz. Ali'ye bayrak açmış olan Muâviye'nin zamanla durumu lehine çevirdiği bir gerçektir.

Sıffin'de Karşılaşma ve Çatışma

Hız. Ali, Cemel savaşından sonra Kûfe'ye giderek burasını devletin merkezi yaptı. Bu arada Muâviye'ye mektup yazıp itaate çağırıldı. Ancak Muâviye önceki çağrılara verdiği cevabı tekrarladı; Hız. Osman'ın mazlum olarak öldürüldüğünü ve onun katillerinin cezalandırılması gerektiğini söyleyerek talebe olumsuz cevap verdi.

Hız. Ali, Muâviye'nin itaat etmediğini, hatta kendisine karşı cepheyi genişletmeye çalıştığını görünce onunla savaşmaktan başka yol olmadığını anladı. Bunun için hazırlıklara başladı. Bu arada Muâviye de ordusunu hazırladı. İki ordu Irak-Suriye sınırındaki Sıffin'de karşı karşıya geldi. Tarafların asker sayısı hakkında farklı rakamlar bulunmakla birlikte iki ordunun 90.000 kadar askerden meydana geldiği kabul edilir.

Hız. Ali'nin ordusu bölgeye geldiğinde suya giden yolun Muâviye'nin ordusu tarafından tutulduğunu gördüler. Askerleri küçük bir taarruzdan sonra su alabildiler. Hız. Ali suya hâkim olan askerlerine Suriyelileri su almaktan alıkoymalarını emretti.

Hız. Ali, hemen saldırıya geçmek niyetinde değildi. Sorunun barışçıl yollarla çözümü için günlerce taraflar arasında elçiler gidip geldi; ancak anlaşmaya ulaşmak mümkün olmadı. Bir süre sonra küçük birlikler arasında çarpışmalar başladı. Nihayet Safer 37'de (Temmuz 657) taraflar, ordularını savaş konumuna getirdiler.

Hız. Ali'nin toplu taarruz emri vermesi üzerine saldırıya geçildi. Savaş 9-10 Safer 37 (27-28 Temmuz 657) günlerinde şiddetlendi. Sabaha kadar devam eden çarpışmalar sebebiyle Cuma gecesine Herîr (Hırılı) gecesine (Leyletü'l-herîr) denir. En fazla can kaybının bu gece meydana geldiği nakledilir.

Eşter en-Neha'î, askerleriyle Muâviye'nin çadırına yöneldi. Şiddetli çarpışmalar devam ederken durumun kötüye gittiğini gören Muâviye, içine düştükleri sıkıntılı durumdan nasıl kurtulacakları hususunda Amr b. Âs ile istişare etti. Amr, Muâviye'ye ihtilafın çözümü için Kur'an'ın hakemliğine davet etmesini önerdi. Aslında Suriyelilerin Hız. Ali'yi Kur'an'ın hakemliğine davet etmeleri yeni değildi. Zira onlara göre Kur'an, Muâviye'ye Hız. Osman'ın kanını talep etme hakkı veriyordu. Ancak ilk defa bu görüşlerini Mushaf'ı havaya kaldırarak ifade ediyorlardı.

Suriye ordusundaki askerler, ellerindeki Mushaf'ı ya da Mushaf yapraklarını havaya kaldırarak "Ey Iraklılar! Artık savaşı bırakalım, aramızda Allah'ın kitabı hakem olsun" diye bağırma başladı. Öneri, Irak ordusunda bir anlık şaşkınlık meydana getirdi. Hız. Ali'nin ordusundaki askerler arasında zaman zaman iç savaşların doğurduğu olumsuz sonuçlar üzerinde konuşmalar oluyordu. Özellikle Yemen kabilelerine mensup Araplar arasında savaşın etkileri sorgulanıyordu.

Yemenli Kinde kabilesinin liderlerinden Eş'as b. Kays, Hız. Ali'den Muâviye'nin yanına gidip tekliflerinin ne manaya geldiğini öğrenmek için kendisini görevlendirmesini istedi. Hız. Ali, buna izin verince Eş'as, Muâviye'ye gitti. Muâviye, Müslümanların kanını akıtmanın yanlış olduğunu, birbirlerinden çok sayıda insan öldürdüklerini, savaşa son verip tarafları temsil eden bir hakemin seçilmesini ve aradaki ihtilafın çözümünü bu hakemlere bırakmayı önerdi.

Muâviye'nin önerisi Eş'as'a makul geldi. Hz. Ali'ye giderek Muâviye'nin önerisini ilettili. Hz. Ali, Muâviye'nin zaman kazanmak için bu öneriyi yaptığını düşüncesindeydi. Savaşı bu aşamada durdurmanın doğru olmadığını, Muâviye'nin içine düştüğü zor durumdan kurtulmak için bu öneriyi yaptığını söylediysede savaşın durdurulmasını isteyenleri ikna etmesi mümkün olmadı.

Bunun üzerine öncü birliklerinin başındaki Eşter en-Neha'î'ye haber göndererek geri çekilmesini emretti. Eşter, savaşın sonucunu belirleyen hamlesinin sonuna geldiğini söyleyerek zaman istedi; ancak Hz. Ali, kesin talimat gönderince geri çekilmek zorunda kaldı.

Tarafların kayıpları hakkında kaynaklarda farklı bilgiler bulunmakla birlikte elçilerin görüşmeleri de dâhil edilirse yaklaşık üç ay süren Sıffin savaşında, iki taraftan binlerce kişinin öldüğü nakledilir.

Tahkîm

Hz. Ali istemediği halde askerleri içinde önemli çoğunluğu oluşturan, savaşın durdurulmasına taraftar olanların taleplerine uymak zorunda kaldı. Eş'as, bu sırada görüşmelerde etkin rol oynadı. Muâviye hakem olarak Amr b. Âs'ı belirledi. Hz. Ali, hakemin Amr'a karşı davasını savunan biri olmasını istiyordu. Zira Amr, savaşta bizzat bulunan Muâviye'nin adamlarından biriydi. Bu düşünceyle Abdullah b. Abbas'ı teklif etti. Ancak Eş'as, onun Hz. Ali'nin amcasının oğlu olması sebebiyle hakemliğini kabul etmeyeceklerini söyledi. Bunun üzerine Hz. Ali Eşter'i önerdi. Fakat Eş'as, onu da kabul etmedi. Zira ona göre Müslümanların fitneye bulaştırılmasındaki sorumluların başında Eşter gelmekteydi. Eş'as, ümmetin kaderinin belirleneceği bir meselede iki Kuzeylinin karar vermesini kabul edemeyeceklerini, hakemlerden birisinin Güneyli Araplardan olması lazım geldiğini söyledi. Onun düşündüğü hakem Ebû Mûsâ el-Eş'arî idi. Ebû Mûsâ, başından beri Müslümanlara fitneye bulaşmamaları hususunda tavsiyelerde bulunmuştu. Hz. Ali, Ebû Mûsâ'nın davasını savunamayacağını düşünüyordu. Onun hakemliğine karşı çıkmasına rağmen ordusu içindeki tahkim taraftarlarını ikna edemeyince Ebû Mûsâ'nın hakemliğini kabul etmek zorunda kaldı.

Ebû Mûsâ bu sırada Suriye bölgesinde bir köyde inzivaya çekilmişti. Bulunduğu yerden çağrılarak bir anlaşma metni (tahkimname) imzalandı (13 Safer 37/ 31 Temmuz 657). Belgede hakemlerin Kur'ân'a göre hareket edecekleri, onda uygun hüküm bulamazlarsa sünnete başvuracakları, heva ve heveslerine göre hareket etmeyecekleri, bu çerçevede verilen karara Hz. Ali ve Muâviye'nin rıza gösterecekleri, hakemlerin ve yakınlarının can ve mallarının emniyet içinde olacağı, hakemlerin nerede, ne zaman buluşacakları ve görüşmeleri takip edebilecek kimseler hakkında hükümler vardı.

Zamanı geldiğinde hakemler, Dûmetu'l-cendel bölgesinin Ezruh mevkiinde bir araya geldiler (Ramazan 37/ Şubat 658). Hakemlerle birlikte tarafları temsilen bazı kişiler de hazır bulundular. Bu arada bazı tarafsızlar da gözlemci olarak buraya gelmişlerdi.

Hakemler, üzerinde anlaştıkları hususların yazılması için bir kâtip görevlendirdiler. Görüşmede Amr b. Âs sözü Hz. Osman'ın öldürülmesi

meselesine getirerek, Ebû Mûsâ'ya Osman'ın mazlum olarak öldürülüp öldürülmediğini sordu. Ebû Mûsâ mazlum olarak öldürüldüğünü söyledi. Bu husus kayıt altına alındı. Muâviye'nin Hz. Osman'ın velisi olup olmadığı konusunu ele alan hakemler, Muâviye'nin akrabası sıfatıyla Hz. Osman'ın velisi olduğunu, bu sebeple katillerinin cezalandırılmasını talep edebileceğini kabul ettiler.

Bundan sonra ümmetin başına kimin getirileceği meselesi görüşüldü. Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Abdullah b. Ömer'in hilâfete getirilmesini önerdi. Çünkü ona göre Hz. Ali de Muâviye de fitneye bulaşmıştı. Ümmetin başına bu işlere bulaşmamış biri getirilmeliydi. Amr, Abdullah'ın yerine kendi oğlunu teklif etti. Sonunda Hz. Ali ve Muâviye'nin dışında bir yönetici seçme işinin ümmete bırakılmasına karar verildi.

Hakemlerin aldığı karar önce Ebû Mûsâ tarafından açıklandı. Ancak Amr b. Âs'a sıra gelince o, alınan kararın aksine hileye başvurup Muâviye'yi halife tayin ettiğini bildirdi. Ebû Mûsâ'nın aldatıldığını söylemesi bir işe yaramadı. Hakemler kararlarını açıkladıklarında Hz. Ali tarafı şok yaşadı. Çünkü hem Muâviye'nin iddiasında haklı olduğu sonucuna varılmış; hem de Medinelilerin biatiyle halife olan Hz. Ali'nin görevden uzaklaştırılmasına karar verilmişti.

Hz. Ali, Kur'an'a uygun olmadığını söyleyerek hakemlerin kararını tanımadığını ilan etti. Muâviye ise halifenin ümmet tarafından seçileceğine dair karara dayanarak Suriye'de halife ilan edildi. Böylece tahkim, ümmet içindeki siyasî ayrılığı sona erdirmek için başvuru olan önemli bir yöntem olmakla birlikte sorunu daha karmaşık hale getirmekten başka bir işe yaramadı.

DİKKAT

Tahkim, Cahiliye döneminden beri bilinen, aralarında anlaşmazlık bulunan kişilerin ya da kabilelerin arasını bulmak amacıyla başvuru olan bir yöntemdi. Ancak Sıffîn savaşının akabinde gerçekleştirilen tahkimde, hakem seçilen insanların temsil ettikleri liderler hakkındaki görüşleri aynı olmadığı için Hz. Ali, haksızlığa uğramıştır. Zira Muâviye'nin hakemi olan Amr b. Âs onun taraftarı olarak Sıffîn savaşına katılmışken, Hz. Ali'nin hakemi olan Ebû Mûsâ el-Eş'arî, insanları iki tarafa da destek vermemeye davet eden, inzivaya çekilmiş tarafsız biriydi.

SIRA SİZDE

3

Hz. Ali'nin ordusunun büyük çoğunluğunun tahkim taraftarı olmasının sebeplerini anlatınız.

Hâricîlerin Hz. Ali'ye Karşı Ayaklanmaları

Hâricîler, Sıffîn savaşından sonra tahkimin kabul edilmesi üzerine ortaya çıkan bir fırka olarak kabul edilse de, fırkanın temel görüşlerinin Hz. Osman dönemindeki siyasî çatışmalardan ve Hz. Osman'ın öldürülmesinden bağımsız olmadığı anlaşılır. Hâricîlerin sonraki dönemlerde de Hz. Osman'ın öldürülmesi olayına sahip çıkmaları, bu fikrî ilişkiyi gösterir. Ayrıca Hâricî liderleri arasında zikredilen Hurkûs b. Zuheyr'in Hz. Osman'a karşı ayaklanmak üzere Basra'dan gelen grubun içinde yer aldığı da bilinmektedir.

Hâricîliğin Doğuşunu Hazırlayan Etkenler

İslâm tarihinin çok erken bir döneminde tarih sahnesine çıkan Hâricîlerin, kendilerine özgü düşünce ve tavırları, Müslümanların büyük bir bölümünün

sevgisini kazanan Ashâbın ileri gelenlerine karşı takındıkları tutum, kendileriyle aynı düşünceleri paylaşmayan Müslümanlar hakkındaki katı görüşleri ve tutumları, onlarla ilgili birçok konunun tartışılmasına neden olmuştur.

Hâricîlik hareketinin doğuşundaki en önemli etken, bedevîlikten şehir hayatına geçen Arap toplumunun geçirdiği değişimdir. Bu geçiş sürecinde, çeşitli faktörlerin etkisinde kalan insanların farklı tavırlar sergilemeleri, aynı kabileden oldukları halde, karşı karşıya gelebilmeleri de bunu göstermektedir.

Hâricîliğin ortaya çıkışındaki önemli etkenlerden biri, toplumun zamanla siyasal konulara daha fazla ilgi duymasıdır. İlk iki halife zamanında taşradaki Müslümanların yönetim işlerine karışmaya pek zamanları olmamıştı. Zaten yönetimden duyulan memnuniyet, böyle bir şeye ihtiyaç da bırakmamıştı. Halkın siyasal taleplerine karşılık bulması, yönetimle ilişkilerin düzgün gitmesinde önemli bir etkendi.

İlk dönemdeki siyasal hareketlerin doğuşunda, Müslümanların karşılaştıkları siyasal sorunları çözmek için Kur'ân ve sünnette kendilerine dayanak olabilecek kesin nasların bulunmayışı, meselelerin kişilerin düşünce, yorum, tefsir ve kanaatlerine açık olmasının da anılmaya değer bir etkisi vardır.

Müslümanlar, kısa zamanda çeşitli milletlerin yaşadığı birçok ülkeyi fethedince orada yaşayan insanlarla kültür alışverişinde bulundular. Söz konusu milletlerin İslâm dinini kabul etmeleriyle bu alışveriş daha da hızlandı. İslâma yeni girenlerin eski dinlerinden, gelenek ve göreneklerinden birçok şeyi yeni hayatlarında da devam ettirmiş olmaları kaçınılmazdı. Bu da mezheplerin doğuşuna sebep olacak tartışmalara katkıda bulunmuş olmalıdır.

Bu etkenin yanısıra şahısların olaylar karşısındaki tavırları, aldıkları dinî eğitim, nasları anlama ve yorumlama yetenekleri de Hâricîliğin doğuşunda önemli bir etkindir. Hâricîleri incelediğimizde, kendilerinden farklı düşüncelere sahip kimselere karşı katı tutum takındıkları, nasları yüzeysel bir şekilde anladıkları, bununla birlikte samimiyetleriyle temayüz ettiklerini görürüz.

Hâricîlerin ortaya çıkışında, özellikle Hz. Osman döneminde toplumun siyasetle daha fazla ilgilenmesi, valilerin ve halifenin icraatlarını sorgulamaya başlamasının da önemli etkisi olduğunu unutmamak gerekir.

Bunlardan başka zikredilmeye değer önemli etkenlerden biri, toplumun yaşadığı ekonomik değişim sürecidir. Özellikle fetihlerden sonra Arapların daha önce hayal edemedikleri kadar önemli maddî olanaklara sahip olmaları ve devletin ekonomik politikalarına yönelik istekleri, muhalefetin gelişmesine, dolayısıyla Hâricîlik hareketinin doğmasına katkı sağlayan hususlardan biri olarak değerlendirilebilir. Öte yandan zenginliğin paylaşımında ortaya çıkan sorunlar da gerginliği besleyen bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hâricîliğin Bir Fırka Olarak Doğuşu

Eş'as b. Kays ve onunla birlikte hareket eden büyük bir kitle tahkime destek verirken Hz. Ali'nin ordusunda çok sayıda insan tahkimin yanlışı olduğunu düşünüyordu. Tahkimden sonra Eş'as b. Kays, tahkime desteği artırmak ve halkı bilgilendirmek amacıyla kabileleri gezerek tahkimname belgesini okumaya başladı. Temîm kabilesine gittiğinde bu kabileden Urve b. Udeyye, "Allah'ın işinde insanları hakem tayin ediyorsunuz. Hüküm ancak Allah'a aittir (lâ hükme illâ lillâh)." diyerek kılıcıyla Eş'as'a saldırıp bineğini yaraladı. Bu olay, Yemenlilerle Temîmlileri karşı karşıya getirdi; ancak bazı liderler araya girerek sorunu çözdüler.

Taraflar, hakemlerin verecekleri kararı beklemek üzere memleketlerine dönünce çoğu Temîm kabilesinden yaklaşık 12.000 kişilik bir grup, Hz. Ali'nin ordusundan ayrılarak Harura denen yerde toplandılar. Hz. Ali, onlarla görüşmek üzere Abdullah b. Abbas'ı gönderdi. Daha sonra kendisi de görüşerek onları birlikte Kûfe'ye gitmeye ikna etti.

İlk Hâricîleri oluşturan bu gruba göre Hz. Ali, tahkimi kabul etmekle hata etmişti. Tahkimi kabul ettiği için onu tevbeye davet ettiler. Hz. Ali, tahkimi kabul etmenin dinî açıdan bir hata değil, siyasî zaaf olduğunu söyledi.

Hâricîler, Hz. Ali ile birlikte Kûfe'ye gittikten sonra da tahkimin yanlışı ve tevbe gerektiren bir davranış olduğunu söylemeye devam ettiler. Zaman zaman mescitte "Hüküm ancak Allah'ındır." sloganıyla Hz. Ali'ye muhalefet ediyorlardı. Hz. Ali bu sözü duyduğunda "Kendisiyle batılın amaçlandığı hak bir söz." demiştir.

DİKKAT

Hâricîler, Hz. Ali'nin tahkimi kabul ederek büyük günah işlediği görüşünü yüzeysel anlayışlarıyla Kur'an'dan çıkarıyorlardı. Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır: "Eğer müminlerden iki grup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin. Şayet biri ötekine saldırırsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer dönerse artık aralarını adaletle düzeltin ve adaletli davranın. Şüphesiz ki Allah adil davrananları sever." (Hucurât 49/9) Hâricîlere göre, asi olan Muâviye ve taraftarları hakkındaki hükmü Allah, savaşın sonucuna göre verecekti. Bundan dolayı Allah'ın hüküm vermesi gereken bir konuyu ele alarak çözmeye çalışan hakemler de, onları görevlendiren kişiler de büyük günah işlemişlerdir; tevbe etmezlerse ebedî olarak Cehennemde kalacaklardır.

Nehrevân Savaşı

Hâricîler, hakemler buluşuncaya kadar Kûfe'de beklemeye devam ettiler. Son ana kadar Hz. Ali'nin, hakemi Ebû Mûsâ'yı göndermekten vazgeçmesini beklediler. Hz. Ali, hakemi gönderince de bir dizi toplantı yaparak izleyecekleri yolu belirlemeye çalıştılar. Onlara göre Hz. Ali, hakemi göndermek suretiyle itaat edilme hakkını kaybetti. Bu sebeple hemen onun yerine başlarına imam olarak Abdullah b. Vehb er-Râsibî'yi seçtiler. Ele aldıkları konulardan biri, gidecekleri yerd. Zira artık otoritesini reddettikleri bir yöneticinin hâkimiyeti altındaki bir şehirde kalamazlardı. Bu amaçla çeşitli alternatifler üzerinde durdular. Nihayet Nehrevân denilen yerde diğer şehirlerden gelecek arkadaşlarıyla buluşup başka bir yere gitmeye karar verdiler.

Basra'dan gelen 500 kişilik bir grubun başında Mis'ar b. Fedekî isimli bir Hâricî vardı. Yolda Abdullah b. Habbâb b. Eret'le karşılaştılar. Kendisiyle bir süre sohbet ettiler; ancak söylediklerinden hoşlanmadılar. Kendisini ve hamile eşini öldürdüler. Hz. Ali, Abdullah'ın öldürülmesine çok üzüldü.

Bu sıralarda hakemlerin yukarıda bahsedilen kararı açıklandı. Hz. Ali kararı tanımadığını, zira verilen kararın Allah'ın kitabına ve Resûlü'nün uygulamalarına uygun olmadığını ilan etti. Hakemlerin kararı açıklandıktan sonra Suriye üzerine harekete geçmek üzere hazırlıklara başlanmıştı. Abdullah b. Habbâb ve eşi öldürülünce Hz. Ali, Hâricîlerden katillerinin teslim edilmesini istedi. Ancak Hâricîler, katilleri teslim etmediler.

Hz. Ali'nin yakın adamları, Hâricî problemini çözmeden Suriye'ye sefer düzenlemenin doğru olmayacağını söylediler. Hz. Ali, önce ordusunu Nehrevân'a sevk etti. Hâricîlere elçiler göndererek hem Abdullah'ın ve eşinin katillerinin teslim edilmesini, hem de isyandan vazgeçmelerini telkin etti. Nehrevân'da toplanan ve sayıları 12.000 kadar olduğu belirtilen Hâricîlerin önemli bir kısmı savaş alanından ayrıldı. Burada kalan yaklaşık 3.000 kişi ile Hz. Ali'nin ordusu arasında meydana gelen savaşta Hâricîlerin önemli bir kısmı öldürüldü. Yaklaşık 400 kişi de yaralı olarak ele geçirildi (9 Safer 38/ 17 Temmuz 658).

Hz. Ali, Nehrevân savaşından sonra ordusunun Suriye'ye gitmek üzere hazırlıklara devam etmesini istediye de toplanma yerine gelenlerin az olduğunu görünce adamlarına güvenemeyeceğini anladı. Öte yandan Muâviye, Hz. Ali'ye karşı hâkimiyet alanını genişletti. Mısır eyaletini ele geçirdiği gibi, Irak, Cezîre, Hicaz ve Yemen bölgelerine yaptığı akınlarla, Hz. Ali'nin sahip olduğu topraklara dahi hâkim olamadığı intibamı vererek imajını zedelemeyi amaçladı.

Hâricîler, Nehrevân savaşından sonra da Hz. Ali'ye karşı takındıkları tutumu değiştirmediler. Aksine bazı arkadaşlarının Nehrevân'da öldürülmesi, onların görüşlerini daha da katılaştırdı. Nitekim Nehrevân'dan hemen sonra Nuhayle'de başka bir çatışma meydana geldi. Hz. Ali'nin öldürülmesine kadar küçük çaplı birkaç isyana kalkıştılar; ancak bunların hepsi hemen bastırıldı.

SIRA SİZDE

4

Hâricîlerin Hz. Ali'ye karşı çıkmalarının sebeplerini açıklayınız.

Hz. Ali'nin Vefatı

Nehrevân'da arkadaşlarının öldürülmesi sebebiyle Hâricîlerin Hz. Ali'ye duydukları nefret artmıştı. Bir grup Hâricî Mekke'de toplanarak İslâm dünyasının içine düştüğü bunalımdan kurtulmasının nasıl mümkün olabileceğini konuştular. Fitnenin sebebi olarak gördükleri Hz. Ali, Muâviye ve Amr b. Âs'ı öldürmenin sorunu çözeceğini düşündüler. Bu amaçla üçüne de aynı gün, 17 Ramazan 40 tarihinde (24 Ocak 661) suikast düzenlemeye karar verdiler.

Amr'a suikast düzenlemek üzere Mısır'a giden Amr b. Bekr et-Temîmî, Amr'ı tanımadığı için o sabah, namazı kıldırmaya çıkan görevlilerden Hâricî b. Huzâfe'yi öldürdü. O da kısas edilerek cezalandırıldı.

Muâviye'ye suikast düzenleme görevini üstlenen Burek b. Abdullah, sözleştikleri sabah namazında saldırıyı gerçekleştirdi. Muâviye saldırıdan yaralı olarak kurtuldu. Burek, suikasttan sonra yakalanarak öldürüldü.

Hız. Ali'yi öldürme görevini üstlenen Abdurrahman b. Mülcem, Kûfe'ye giderek kendisine yardım edebilecek bazı kişiler buldu. Mekke'de arkadaşlarıyla sözleştikleri tarihte, sabah namazını kıldırmak üzere camiye giden Hız. Ali'ye saldırdı. Yaralanan Hız. Ali, birkaç gün sonra vefat etti (19 veya 21 Ramazan 40/26 veya 28 Ocak 661). Abdurrahman b. Mülcem de kısas edilerek cezalandırıldı.

Hız. Ali, yaşadığı dönemin en önemli âlimlerinden biriydi. Hız. Peygamber tarafından yetiştirilmiş; yaşayışıyla ve ahlâkıyla örnek bir şahsiyetti. Hız. Peygamber'in vefatına kadar yanından ayrılmamış; onun vefatından sonra da zamanının çoğunu ilimle geçirmiştir.

Hız. Ali Döneminde İslam Toplumu

Hız. Peygamber'in vefatının üzerinden çeyrek asır kadar bir zaman geçmiş olmasına rağmen yaşanan hızlı değişim, din algısı ve hayata bakış açısı üzerinde önemli etkiler meydana getirmiştir.

İslâm tarihinin ilk yıllarında görülen fedakârlık, dinî değerler için mücadele azmi ve samimiyet artık insanların davranışlarının temel belirleyicileri olmaktan uzaklaşmış; Ashâb'ın toplum üzerindeki etkisi de zamanla azalmıştır. Bununla birlikte kurumsallaşmanın devam eden bir süreç olduğunu, Arapların dini sahiplenme hususunda daha açık bir tavır ortaya koyduklarını da unutmamak gerekir. Öte yandan ilk üç halife döneminde alınan tedbirlerin derin dinî ayrılıkları engellediği de söylenmelidir.

Hız. Osman döneminde başlayan ve Hız. Ali döneminde artarak devam eden siyasî çatışmalar, özellikle Cemel, Sıffin ve Nehrevân olayları, dinî tartışmalar için temel oluşturdu. Bu olaylar etrafında büyük günah işleyenlerin durumu; insanları, Müslümanlar arasındaki iç çatışmalarda hakem olarak görevlendirilmenin caiz olup olmadığı gibi meseleler önemli fikrî ayrılıklara sebep olmuştur. Ancak her şeye rağmen Müslümanların temel İslâmî ilkelerden ayrılmadıkları, özellikle Kur'ân'ın birleştirici etkisinin İslâm ümmetinin ana bünyesini koruduğu da bir gerçektir. Hatta ana bünyenin dışına çıkan gruplar dahi, meşruiyetlerini Kur'ân'la sağlamaya çalışmışlardır.

Göçebe ya da yarı göçebe Arapların fetihlerle birlikte Irak, Suriye ve Mısır'a yerleşmeleri yeni bazı sorunların doğmasına sebep olmuştur. Şehirleşme sürecine bütün kabilelerin aynı tepkiyi verdikleri söylenemez. Bu yeni durum, Hız. Peygamber döneminde önemli ölçüde geri plana itilen kabileler arasındaki rekabet ve çekişmelerin zamanla tekrar gün yüzüne çıkmasına sebep olmuştur.

Hız. Ali dönemindeki kamplaşmada kabile rekabetinin önemli bir etkiye sahip olduğu unutulmamalıdır. Hız. Ali'nin birçok kabileden destek almakla birlikte, özellikle Yemenli kabilelerin kendi çıkarlarını, Hız. Ali'yi desteklemekte gördükleri müşahede edilmektedir. Nitekim Cemel ve Sıffin savaşlarında Hız. Ali'nin mensup olduğu Hâşimoğullarının yanı sıra Yemenli kabilelerle bazı Kuzeyli kabilelerin Halife'ye destek oldukları görülmekle birlikte Kureys'in diğer kollarının çoğunun, müttetikleriyle birlikte Muâviye'ye destek oldukları dikkat çekmektedir.

Öte yandan dikkatlerin iç problemlere yönelmesi, fetihleri sekteye uğratmıştır. Hz. Ali'nin iktidar döneminde dışarıya yönelik cihâdın geri plana itilmesi, iç çatışmalardan fırsat bulunamamasından kaynaklanmıştır.

Hz. Ali, ummadığı bir zamanda kendisini büyük bir siyasî krizin ve kargaşanın ortasında buldu. Esas olarak İslâm toplumu üç farklı gruba ayrılmıştı. Toplumun önemli bir kısmı Hz. Ali'nin yanında yer aldı. Özellikle Ashâbın ileri gelenlerinden birçok kimse onu destekledi. Bununla birlikte mücadele sürecinde Muâviye, Suriye'den sonra Mısır'a da hâkim oldu.

İkinci grup, Hz. Ali'nin muhalifleriydi. Bunların bir kısmı Hz. Osman'ın vefatından sonra Ümeyyeoğullarının iktidarı kaybetmesini istemeyen aile mensupları ile onlarla işbirliği yapan kabilelerdi. Bu grup, Hz. Osman'ın öldürülmesini davalarını savunmak için bir kılıf olarak kullandılar. Bunlardan bir kısmı ise Hz. Osman'ın katilleriyle ilgili tatmin edici bir adım atamadığı için Hz. Ali'ye muhalefet edenlerdi. Bunların hedefi hukukî prensiplerin uygulanmasını sağlamaktı.

Üçüncü grup tarafsızlardı. Bunlar Hz. Osman'ın mazlum olarak öldürüldüğünü kabul ediyorlardı. Ancak katillerin cezalandırılmasının otoriteyi tanımamakla mümkün olabileceği kanaatinde değillerdi. Öte yandan Hz. Ali'nin hilâfete geliş sürecinden ve asilerle ilişkilerinden de rahatsızlardı. Ayrıca İslâm dünyasında ortaya çıkan iç çatışmaya taraf olmak istemiyorlardı. Bu grup, siyasî tavırlarını fitneye bulaşmamak suretiyle ortaya koydular.

Hz. Osman'ın öldürülmesiyle başlayan ve Hz. Ali döneminde derinleşen iç çatışmada taraflar haklılıklarını savunmak ve karşı tarafı eleştirmek amacıyla dinî argümanları kullandılar. Bu savaşlarda ölenlerin durumu, ilk dönemlerden itibaren tartışılmaya başlanmış; daha sonraki asırlarda önemli kelimî tartışma konuları arasında yer almıştır.

Hz. Ali dönemindeki siyasî parçalanmışlık, Halife'nin aldığı kararların isabetli olsa da halk nezdinde yeterli desteği bulmasına engel olmuştur. Toplumsal kampaşma sebebiyle bütün icraatlar, taraf olunması ya da karşı çıkılması gereken bir siyasî mücadele konusu olmuştur.

İç savaş ortamının ekonomik düzene önemli zararlar vermesi de kaçınılmazdır. Bir taraftan savaşın getirdiği külfet, diğer taraftan güvenlik ortamının bozulmasının ticarete verdiği zarar, ekonomik durumu sarsıcı etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hz. Ali'nin yıllık maaşların dağıtımında herkese eşit pay verme ilkesinden hareket etmesi, önemli bir adım olduğu halde bu uygulamadan rahatsız olanların bulunması kaçınılmazdır. Yine gelirin dağıtımında adaleti gözetmeye çalışması, Halife'nin etrafında bulunan bazı insanların beklentilerini karşılamamış; bu da muhaliflerin işine yaramıştır. Nitekim Hz. Ali'nin ağabeyi Akîl b. Ebû Tâlib'in ondan beklediği maddî desteğin karşılanmaması sebebiyle Muâviye tarafına geçtiği nakledilir.

HZ. HASAN DÖNEMİ

Hz. Hasan, Hz. Ali ile Hz. Fâtıma'nın büyük oğlu olarak h. 3. yılın Ramazan ayında (Mart 625) Medine'de dünyaya geldi. İsmi Hz. Peygamber vermiş ve kulağına ezan okumuştur.

Babası iktidara gelinceye kadar siyasetten uzak, sakin bir hayat yaşadı. Hz. Osman döneminde İfrikıyye ve Taberistan'ın fethi için gönderilen ordulara katıldı. Hz. Hasan, halife olduktan sonra babasının taraf olduğu bütün savaşlara iştirak etti.

Hz. Hasan'ın Halife Seçilmesi

Hz. Ali, Abdurrahman b. Mülcem tarafından yaralanınca, arkadaşları vefat etmesi durumunda oğlunu yerine seçmeleri hususundaki görüşünü sordular. Hz. Ali, bunu kendilerine emretmeyeceğini, ancak karşı da çıkmayacağını söyledi.

Hz. Hasan'a Hz. Ali'nin vefatından sonra Kûfe'de biat edildi. Biat sırasında Allah'ın kitabına ve Resûlü'nün sünnetine uymanın yanı sıra isyancılarla savaş koşulunun da bulunması istenmiş; ancak Hz. Hasan bunu reddetmiştir.

Biatı izleyen aylarda Basra, Mekke, Medine, Hicaz ve Yemen eyaletleri biatlerini bildirdi; ancak Mısır ve Suriye eyaletleri Muâviye'ye bağlı olduğu için biat etmediler. Hz. Hasan, iktidara geldikten sonra babasının valilerini yerinde bırakarak onları değiştirmede.

Hz. Hasan'ın Muâviye'yle Barış Yapması

Hz. Ali'nin vefat etmesiyle boşalan hilâfet makamına Hasan'ın seçilmesi, Muâviye tarafından bir avantaj olarak değerlendirildi. Bu fırsatı kaçırmak niyetinde olmadığı anlaşılan Muâviye, -Hz. Osman döneminin Basra valisi- Abdullah b. Âmir komutasındaki bir orduyu Irak'a gönderdi. Ardından kendisi de harekete geçti. Yola çıkmadan önce bütün valilerine mektup yazarak askerleriyle ona katılmalarını istedi. Yeterince asker toplayan Muâviye, Medâin yakınlarına gitti. Muâviye'nin harekete geçtiğini öğrenen Hz. Hasan, adamlarına toplanma emri verdi; ancak halktan beklediği desteği alamadı. Hz. Hasan, ordusunu bu zorluklar içinde toplayabildi.

Hz. Hasan, Ubeydullah b. Abbas'ı ordunun başına kumandan olarak atadı. Muâviye, muhaliflerini maddiyatla kazanma yöntemine sık sık başvuran bir devlet adamıydı. Önce Ubeydullah'ı maddiyatla kazanma yollarını aradı. Ona yarısı peşin, diğer yarısı ise Kûfe'ye girdiğinde verilmek üzere 1.000.000 dirhem karşılığında kendi tarafına geçmesi önerisinde bulundu. Bu teklifi kabul eden Ubeydullah, askerlerinden habersiz, gece Muâviye'nin ordusuna katıldı. Komutanın karşı tarafa geçmesinin, askerinin maneviyatı üzerinde olumsuz etki bırakmış olduğu kesindir.

Bu gelişmelerden sonra askerlerinden bazıları ayaklanarak Hz. Hasan'ın çadırına kadar geldiler. Hz. Hasan'a saldırı sırasında, altındaki namazlığını dahi çekip alacak kadar ileri giden askerlerden biri, üst elbisesini de çekip aldı. Yakın adamları kendisine bir zarar gelmesini engellediler.

Muâviye ile mücadele etmesinin zorluğunu gören Hz. Hasan barış önerisinde bulundu. Muâviye teklife olumlu karşılık vererek ona Abdullah b. Âmir ve Abdurrahman b. Semüre'yi temsilci olarak gönderdi. Muâviye'nin temsilcileri Medâin'de Hz. Hasan'la görüşerek önerilerini kabul ettiler. Buna karşılık o da hilâfet haklarından vazgeçti. Hz. Hüseyin ve bazı Kûfeliler anlaşmaya karşı çıkmışlarsa da Hz. Hasan anlaşma yapmakta ısrar etti.

Hiz. Hasan'ın öne sürdüğü koşullar arasında geçmişteki olaylar sebebiyle, herhangi bir kişinin tutuklanmaması, geçmişte işlenen suçların affedilmesi, herkesin emniyet içinde yaşama hakkına saygı gösterilmesi, Ahvâz'ın haracının kendisine verilmesi hususları yer almıştır.

Hiz. Hasan, hilâfeti bıraktıktan sonra Muâviye Kûfe'ye giderek halkın huzurunda Hiz. Hasan, Hiz. Hüseyin ve diğer ehl-i beyt mensupları ile taraftarlarından biat aldı (25 Rebûlevvel 41/29 Temmuz 661). Böylece yaklaşık altı ay süren Hiz. Hasan'ın hilâfeti sona ermiş oldu. Bu anlaşmayla birlikte İslâm ümmetinin birliği tekrar sağlandığı için anlaşmanın yapıldığı yıla Birlik Yılı (Âmü'l-cemâ'a) denilmiştir.

Hiz. Hasan Muâviye'ye biat ettikten sonra akrabalarını yanına alarak Medine'ye gitti. Kûfe'den ayrılmasıyla birlikte siyasetten uzaklaştı. Bundan sonra vefat edinceye (28 Safer 49/7 Nisan 669) kadar Medine'de yaşadı.

Sakin, yumuşak huylu, barış taraftarı, siyaseti ve mücadeleyi sevmeyen bir kişiliğe sahip olan Hiz. Hasan, yapıcı tutumuyla İslâm dünyasındaki siyasî çekişmelerin sona ermesini sağlamıştır.

SIRA SİZDE

5

Hulefâ-yi Râşidîn teriminin manasını araştırınız. Hilâfet yıllarına göre bir kronoloji oluşturunuz.

Hiz. Hasan'ın Muâviye'yle Barış Yapmasının Sebepleri

Hiz. Hasan, çocukluğunu Hiz. Peygamber'in yanında geçirmiş ve ondan etkilenmiş bir insandı. Daha kendisine biat edilirken, biat edenlerden barışta ya da savaşta kendisini desteklemelerini istemesi, taraftarlarından koşulsuz itaat etmeleri hususundaki beklentisinin yanı sıra, barışa meyilli kişiliğini göstermektedir. Hiz. Hasan'ın kendisine biat edildikten sonra iki aya yakın bir süre geçtiği halde savaş hazırlığı yapmaması, barış taraftarı olduğunu gösteren bir başka delildir.

Müslümanlar arasında meydana gelebilecek bir savaşın sorumluluğunu üstlenmek, bu savaşta taraf olmak bir Müslüman'ın, hele Hiz. Hasan gibi birisinin rahat bir şekilde yapabileceği bir şey değildi. Bu savaş, sonucu tahmin edilemeyen, hatta getireceği şeylerin götüreceklerinden daha fazla olduğu bilinen bir savaş ise, bu hususta karar vermek daha da zorlaşmaktadır. Hiz. Hasan, babasının hilâfet döneminde birçok olaya bizzat şahit olmuş ve iç savaşların bir çözüm olmadığını, Müslümanların gücünün zayıflamasından başka bir sonuç getirmediğini görmüştü. Burada fedakârlık yapması gereken birisi lazımdı. Bu fedakârlığı kendisi üstlenerek hilâfet hakkından vazgeçti.

Hiz. Hasan'ın hilâfete gelişinden hemen sonra bazı olaylar meydana gelmişti ki, bu olaylar barış sürecini hızlandırmıştır: Hiz. Ali'nin Kûfe'de, planlanmış bir suikast sonucu öldürülmesi, Medâin'de Hiz. Hasan'ın çadırına saldırılarak malının talan edilmesi ve yaralanması, onun barış yapma düşüncesini pekiştirmiştir.

Hiz. Hasan Kûfelilerin, arzularını yerine getiren bir halife istediklerini, talepleri yerine getirilmezse onu yalnız bırakacaklarını anlamıştı. Kûfelilerin Sıffîn'de babasına karşı takındıkları tavrın onun bu düşüncesine destek olabilecek ve bizzat kendisinin de yaşadığı olaylardan biri olduğu söylenebilir. Hiz. Hasan'ın Kûfelilere karşı duyduğu güvensizliği oradan ayrılırken kendisine, "Niçin böyle yaptın?" diye sorulduğunda, "Dünyadan

tiksindim ve baktım ki kim Kûfelilere inanırsa yenilgiye uğrar. Çünkü hiçbir hususta birbirleriyle anlaşamıyorlar. Sürekli ihtilaf halindedir; iyilikte de kötülükte de birlikleri yok. Babam onların yüzünden büyük güçlüklerle uğradı.” diyerek ifade etmiştir.

Hz. Hasan’ı Muâviye ile barış yapma düşüncesine sevk eden olaylardan biri Muâviye’nin, Hz. Hasan’ın komutanı Ubeydullah b. Abbas’la kurduğu temas sonucu Ubeydullah’ın Muâviye tarafına geçmesi olmuştur. İktidar mücadelesinin çirkin yüzünü gören Hz. Hasan’ın komutan olarak tayin ettiği bir yakını tarafından terk edilmesi, barış ile ilgili düşüncelerini pekiştirmiş olmalıdır.

Hz. Hasan, siyasî birikimi açısından Muâviye’den zayıftı. Muâviye, Mekke’nin siyasetle uğraşan bir ailesinde büyümüş; Hz. Ömer zamanından beri Suriye’de valilik yapmış; Hz. Ali gibi Müslümanların ekseriyetinin biatını almış bir halifeyle mücadele etmeyi göze almış birisiydi. Üstelik yaşça da Hz. Hasan’dan büyüktü.

DİKKAT

Hz. Hasan iktidara geldiğinde siyasî koşullar onun aleyhineydi. İç kargaşa sebebiyle babasının baş edemediği Muâviye ile kendisinin baş etmesi pek mümkün görünmüyordu. Öte yandan taraftarlarının samimiyeti hususunda ciddi kuşkuları vardı. Böyle bir ortamda toplumu daha da gelecek adımlar atmanın yanlış olduğunu gören Hz. Hasan, büyük bir fedakârlık göstererek hilâfetten ayrıldı ve Muâviye’ye biat etti. Hz. Peygamber’in Hz. Hasan hakkında şöyle bir hadisi nakledilir: “Bu benim oğlumdur; şeref sahibi bir efendidir. Umarım ki Allah, oğlum sebebiyle yakında müslümanlardan iki büyük fırkanın arasını ıslah eder.” (Buhârî, “Fedâilü ashâbi’n-nebi” 22; “Sulh” 9; “Fiten” 20; “Menâkıb” 25).

Muâviye b. Ebû Süfyân’ın halife olmasıyla Hulefâ-yi Râşidîn dönemi sona ermiş, doksan yıl sürecek olan Emevîler devri başlamıştır. Bu yeni dönemde Muâviye’nin, oğlu Yezid’i veliahd tayin etmesiyle hilâfet saltanata dönüşmüştür.

Özet

Hz. Ali’nin nasıl bir ortamda halife olduğunu açıklayabilmek

Hz. Ali, Hz. Osman’ın asiler tarafından öldürülmesinin ardından, asilerin Medinelilere baskısı sonucu halife oldu. Normal koşullar içinde halife değişikliği olsaydı, akla ilk gelecek isimlerdendi. Hz. Ömer’in, vefatından hemen önce halife seçimi için belirlediği şura üyelerinden olması da bunu göstermektedir.

Hz. Ali halife olmadan önce İslâm toplumunda derin bir siyasî bölünme vardı. Hz. Osman’ın öldürülmesi, hem bu gerginliği su yüzüne çıkardı hem de bölünmeyi derinleştirdi. Bu şartlarda halife olan Hz. Ali, bütün çabasına rağmen siyasî birliği sağlayamadı.

Hz. Ali’ye karşı çıkanların gerekçelerini ve yaşanan süreci değerlendirebilmek

Hz. Ali halife olduğunda kendisine biat etmeyi reddeden iki muhalif grup öne çıkmaktadır. Bunlardan biri Mekke’de toplanan ve Basra yakınlarında Hz. Ali ile savaştan gruptur. Mekke grubu, farklı hedeflere sahip insanlardan

meydana geliyordu. Hareketin içinde özellikle Hz. Peygamber'in eşi Hz. Âişe'nin, Ashâb'tan Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvâm'ın isimleri öne çıkmaktadır. Bu grubun iddiası, Hz. Ali halife olduktan sonra Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılması yönünde açık adım atılmaması ve Hz. Ali'nin seçilme tarzından duydukları rahatsızlıktı. Grubun içinde Hz. Osman'ın öldürülmesinin akabinde onun çocuklarından ya da akrabalarından birisinin halife olmasını arzu eden, Ümeyyeoğulları mensupları ve taraftarları da vardı.

Mekke grubu, Hz. Ali ile Cemal savaşında karşı karşıya geldi. Meydana gelen savaşta muhalifler kesin yenilgiye uğratıldı. Talha ve Zübeyr hayatını kaybetti. Hz. Âişe, bu olaydan sonra aktif siyasetten uzak kalmaya dikkat etti.

Diğer muhalif grup, liderliğini Muâviye'nin yaptığı Suriye grubuydu. Muâviye, Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra Hz. Ali'ye biat etmeyi reddedip önce Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılmasını istedi. Aslında biat etmediği bir halifeyi bu hususta sorumlu tutması da ayrı bir çelişki olarak dikkat çekmektedir. Bununla birlikte Muâviye, Hz. Osman'ın kanını talep etme hususunda sesi en çok çıkan insanlardan oldu. Suriye'ye götürülen Hz. Osman'ın kanlı gömleği ile onu korumaya çalışırken parmakları kesilen eşi Nâile'nin kesik parmakları, Dımaşk Camii'nde sergilenecek insanlar tahrik edildi. Muâviye'nin taleplerinde haklı olduğunu düşünen epey insan vardı.

Hz. Ali, Muâviye'nin Hz. Osman'ın kanını talep etme iddiasını başından itibaren samimi bulmadı. Zira ona göre Osman'ın çocukları hayattayken bu iddiayı ileri sürmek Muâviye'ye düşmezdi. O, Muâviye'nin siyasî istikbal elde etme peşinde olduğunu, Hz. Osman'ın öldürülmesini ise talepleri için kılıf olarak kullandığını düşünüyordu.

Hz. Ali ile Muâviye arasında meydana gelen Siffin savaşı Muâviye'nin aleyhine sonuçlanacağı sırada Amr b. Âs'ın tavsiyesiyle Mushaf'ın havaya kaldırılarak Ali tarafının barışa davet edilmesine karar verildi. Hz. Ali, kendilerine yapılan teklifi samimi bulmadıysa da askerlerinin çoğunluğunun görüşüne uyarak sorunun çözümünün iki hakeme havale edilmesine razı oldu. Hz. Ali'nin hakemi Ebû Mûsâ el-Eş'arî ile Muâviye'nin hakemi Amr b. Âs bir araya gelerek meseleyi müzakere ettiler. Neticede Hz. Osman'ın mazlum olarak öldürüldüğü, Muâviye'nin onun kanını talep etme hakkına sahip olduğu, Ali ve Muâviye'nin iş başından uzaklaştırılarak yeni liderin belirlenmesinin ümmete bırakılmasına karar verildi.

Hz. Ali kararı tanımadıysa da ordusunu bir kez daha Muâviye'ye karşı harekete geçiremedi. Muâviye ise hakemlerin kararından sonra Suriye'de oluşturduğu bir heyet tarafından halife seçildi.

Hz. Ali'nin ordusu içindeki görüş farklılıklarının yol açtığı bölünmelerin etkilerini kavrayabilmek

Hakem gönderilmesine karar verilmesi, Hz. Ali'nin ordusunda önemli bir kırılma noktası oldu. Hâricîler denilen grup, Hz. Osman'ın öldürülmesiyle ilişkili olarak gelişmeye başlayan düşüncelere sahip insanlardan meydana gelmelerine rağmen müstakil bir fırka olarak ortaya çıkışları tahkimden sonradır. Tahkimin kabul edilmesi üzerine Hz. Ali'ye müracaat eden Hâricîler, Allah'ın hüküm vermesi gereken bir konuda insanları hakem tayin etmesinin büyük bir hata olduğunu, günahından dolayı tevbe etmesini, aksi takdirde kendisinden ayrılacaklarını söylediler. Hz. Ali, onları birlikte Kûfe'ye gitmeye ikna ettiyse de Hâricîler, Hz. Ali'nin hakemini

göndermemesi hususundaki taleplerinden vazgeçmediler. Hakemler buluşunca da Kûfe'den ayrılarak başlarına bir imam seçtiler.

Hz. Ali, önce Hâricîleri kendi hallerinde bırakmayı düşünüyordu. Ancak Abdullah b. Habbâb b. Eret'i öldürdüklerini duyunca katilleri teslim etmelerini istedi. Talebi yerine gelmeyince, onlara karşı harekete geçti. Nehrevân'da meydana gelen savaşta Hz. Ali, Hâricîleri yendiyse de Hâricî sorununu tamamen çözmesi mümkün olmadı. Aksine Hz. Ali'ye besledikleri düşmanlık, ona suikast düzenleyerek öldürmelerine sebep oldu.

Hz. Ali dönemi İslâm toplumunun dinî, sosyal, siyasî ve ekonomik yapısını sınıflandırabilmek

Hz. Ali, Hz. Peygamber'den yaklaşık çeyrek asır sonra iktidara geldi. Kuşkusuz bu süreç içinde İslâm toplumunun yapısında önemli değişiklikler meydana gelmişti. İslâm devletinin siyasî hâkimiyet alanı genişledikçe Ashâb'ın etkisi azaldı. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in getirdiği dinin temel umdeleri, belirleyiciliğini devam ettirdi.

İlk üç halife döneminde Irak ve Suriye bölgesine yerleşimler sebebiyle İslam toplumunun yapısında önemli değişiklikler meydana geldi. Daha önce göçebe ya da yarı göçebe yaşayan birçok kabile şehirlerde yaşamaya başladı. Her ne kadar Araplar'ın kabile yapısı gözetilerek, şehirlerde kabileler ayrı mahallelere yerleştirilmişse de bir arada yaşamının, kültürel ve sosyal açıdan etkileşimlere sebep olduğu muhakkaktır. Aynı şekilde kabileler arasında evlilikler artmıştır. Ancak buna rağmen kabile kimliği, Arap toplumunda her zaman önemli olmuştur. Kabile ilişkilerinin siyasî hayata ciddi etkileri de devam etmiştir.

Siyasî açıdan Hz. Ali döneminin karışık bir dönem olduğu söylenmelidir. Bu dönem, siyasî bölünmenin iç çatışmaya dönüştüğü bir dönemdir. Ortak değerler için omuz omuz mücadele etmiş insanların bu dönemde birbirlerine kılıç çektiklerini görmek hayret vericidir. Tarafsızların ağırlığının çatışmayı engelleyemediğini, sadece çatışmanın tarafı olmaktan kaçındıklarını görüyoruz.

Hz. Ebû Bekir döneminde başlayan fetih hareketlerinin özellikle Hz. Ömer döneminde artmasıyla birlikte devlet gelirlerinde önemli artışlar olmuştur. Hz. Ömer, bu gelirleri Müslümanların İslâm'a hizmet derecelerine göre dağıttı. Vefatından önce bu sistemi değiştirerek maaşları herkese eşit dağıtmayı düşündüyse de bunu gerçekleştiremedi. Uygulama Hz. Osman döneminde de devam etti. Bu uygulamanın özellikle bazı Sahabîlerin büyük servet sahibi olmalarına imkân sağladığı görülmektedir. Hz. Ali, iktidara geldikten sonra ilk iş olarak maaş dağıtımındaki bu sistemi değiştirdi.

Öte yandan Hz. Ali döneminde yaşanan iç savaş, beytülmal kaynaklarının ve kişisel gelirlerin önemli bir kısmının savaş masraflarına aktarılmasına sebep olmuştur. Savaş ortamının ticaret hayatına büyük zararlar verdiği de bir gerçektir.

Hz. Hasan'ın iktidara gelişi ve Muâviye ile yaptığı barışı açıklayabilmek

Hz. Hasan, babasının vefatı üzerine Kûfe'de halife seçildi. Aslında önemli bir siyasî geçmişi olmamakla birlikte mevcut tabloda seçilmesi en makul olan

kişiydi. Zira hem Muâviye ile mücadele edebilecek bir Kureyşliye, hem de Hz. Ali'nin koltuğunu doldurabilecek birisine ihtiyaç vardı.

Hz. Hasan, Kûfe'de başka bir alternatif üzerinde durulmadan, tek aday olarak halife seçildi. Ancak Muâviye ile mücadele edebilecek birikime ve siyasî desteğe sahip değildi. Nitekim Muâviye, Hz. Ali'nin vefat ettiğini ve Hz. Hasan'ın halife olduğunu öğrenince hemen harekete geçti. Hz. Hasan, adamlarının babasına yaptıklarından farklı davranmayacaklarını anlayınca barış yapmanın daha isabetli olacağı kanaatine ulaştı. Hem o güne kadar yaşananlar sebebiyle suçlu avına çıkılmasını engellemek, hem de altına girdiği bazı maddî yükümlülükleri karşılamak üzere bazı taleplerde bulundu. Muâviye, Hz. Hasan'ın bütün taleplerini karşıladı. Bunun üzerine Hz. Hasan, kardeşleri ve adamlarıyla birlikte Kûfe'de Muâviye'ye biat etti. Ardından Kûfe'den ayrılarak Medine'ye yerleşti; böylece tamamen siyasetin dışında kalmayı tercih etti.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi Hz. Ali'nin halife olduktan sonra ortaya koyduğu icraatlardan biri değildir?
 - a. Hz. Osman'ın atadığı valileri görevden alması
 - b. Muâviye ve diğer bazı muhalifleri biate davet etmesi
 - c. Mekke'yi siyasî merkez yapması
 - d. Atıyeleri eşit bir şekilde ödemesi
 - e. Muhaliflerle mücadele etmesi
2. Aşağıdakilerden hangisi Cemel Savaşı'nın sonuçlarından biridir?
 - a. Hz. Ali, ordusundaki suçluları cezalandırmayı kabul etmesi
 - b. Hz. Aişe'nin liderliğini yaptığı muhalefet hareketinin yenilgiye uğraması
 - c. Muâviye'nin Hz. Aişe'ye verdiği lojistik desteğin etkisini göstermesi
 - d. Hz. Osman'ın katillerinin Hz. Aişe'nin askerleri tarafından cezalandırılması
 - e. Talha b. Ubeydullah'ın bir daha siyasetle uğraşmayacağına dair söz vermesi
3. Aşağıdakilerden hangisi Sıffin Savaşı'nın sonuçlarından biridir?
 - a. İslâm toplumundaki bölünmenin derinleşmesi
 - b. Muâviye'nin Medine'yi ele geçirmesi
 - c. Sıffin'in Hz. Ali'nin eline geçmesi
 - d. Muâviye'nin bir daha Hz. Ali'ye karşı toparlanamaması
 - e. Hz. Ali'nin ordusunun kesin bir zafer kazanması

4. Aşağıdakilerden hangisi Nehrevân Savaşı'nın sonuçlarından biridir?
- Hâricîler'in Muâviye ile işbirliği yapması
 - Hz. Ali'nin Muâviye'ye karşı güçlenmesi
 - Hâricîlerin tamamen ortadan kaldırılması
 - Hz. Ali'nin ordusunun büyük bir zayıf vermesi
 - Hâricîler ile Hz. Ali arasındaki bağların tamamen kopması
5. Aşağıdakilerden hangisi, Hz. Hasan'ın hilâfeti Muâviye'ye devretmesinin sebeplerinden biridir?
- Hz. Hasan'ın Medine'ye yerleşmek istemesi
 - Hz. Hasan'ın Kûfelilere güveninin kalmamış olması
 - Hz. Hasan'ın Muâviye'den çok korkması
 - Hz. Ali'nin vefatından önce oğluna vasiyet etmesi
 - Barışı kabul etmesi için kardeşi Hz. Hüseyin'in kendisine baskı yapması

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

- c** Yanıtınız doğru değilse, "Hz. Ali'nin İlk İcraatları" konusunu yeniden okuyunuz.
- b** Yanıtınız doğru değilse, "Cemel Savaşı" konusunu yeniden okuyunuz.
- a** Yanıtınız doğru değilse, "Sıffin Savaşı ve Tahkim" konusunu yeniden okuyunuz.
- e** Yanıtınız doğru değilse, "Nehrevân Savaşı" konusunu yeniden okuyunuz.
- b** Yanıtınız doğru değilse, "Hz. Hasan Dönemi" konusunu yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Hiz. Ali halife olduğunda toplumun yapısına uygun olarak Ashâbın tutumunu üç farklı kategoride değerlendirmek mümkündür. Ashâbın önemli bir bölümü Hiz. Ali'ye biat ederek onunla birlikte hareket ettiler. Bazıları Hiz. Osman'ın katillerinin cezalandırılmasını istedikleri için ya da Hiz. Ali'nin iktidarına karşı olmaları sebebiyle muhalif grupta yer aldılar. Bazı Sahabîler ise fitneye bulaşma kaygısıyla dönemin siyasî çatışmalarından uzak kalmayı tercih ettiler.

Sıra Sizde 2

Hz. Âişe, Hz. Ali'ye karşı çıkışının temel gerekçesini Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılması talebine dayandırıyordu. Her ne kadar Hz. Osman hayattayken kendisi de onu eleştirenlerden ise de bu durum Hz. Osman'ın suçluluğu tespit edilmeden infaz edilmesini haklı çıkarmaz. Bu sebeple Hz. Âişe, Hz. Osman'ın öldürülmesini bir fitne olarak değerlendirmiştir. Öte yandan Hz. Ali'nin, Hz. Osman'ın öldürülmesinde parmağı olanların baskısıyla hilâfete getirilmesi, onun hilâfete geliş tarzının tartışılmasına sebep olmuştur. Bu durumun da Hz. Âişe'yi rahatsız ettiği anlaşılmaktadır.

Sıra Sizde 3

Hz. Ali'nin ordusunda bulunan askerler, Medine, Basra ve Kûfe gibi eyaletlerden toplanmıştı. Bunlar, Cemel savaşında din kardeşleriyle, hatta bazıları akrabalarıyla savaşmak zorunda kalmışlardı. Ancak giriştikleri savaşların Müslümanlara zarar verdiğini görmüşlerdi. Üstelik Sıffin savaşında da aynı kabilelerden insanların karşı karşıya gelerek savaşmak zorunda kaldıkları görülmüştü. Yaşanan süreçte iç çatışmaların ümmete zarar vermesinden başka bir şey elde edilememiştir.

Sıra Sizde 4

Hâricîler, keskin çözümlerden yana, gerektiğinde şiddet kullanmaktan kaçınmayan bir karaktere sahiptiler. Kur'ân'a bağlılıkta sert bir tutuma sahip olmakla birlikte, bakışları yüzeyseldi. Kur'ân'ın literal anlamına sıkı sıkıya bağlıydılar. Kur'ân'da gördükleri bir nassı uygulamada katı bir anlayışları vardı. Aralarında Hz. Peygamber'le uzun süre kalmış; onun Kur'ân anlayışından ve yaşayışından etkilenen pek kimse yoktu.

Genellikle Hâricîlik düşüncesi Kuzeyli Araplar arasında yaygındı. Bu da Hâricîlik fikrinin dönemin kabile çatışmalarından bağımsız ele alınmaması gerektiğini göstermektedir.

Sıra Sizde 5

İslâm tarihinde Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ebû Bekir'e biat edilmesiyle başlayan, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın hilâfetiyle devam edip Hz. Ali ve Hz. Hasan ile sona eren döneme Hulefâ-yi Râşidîn dönemi denir. Hulefâ, halife kelimesinin, râşidîn ise "doğru yolda olan, doğruya ve hakka sınıksız sarılan, kemâle ermiş" anlamındaki râşid kelimesinin çoğuludur. Dönemin kronolojisi şöyledir:

Hz. Ebû Bekir 11/632

Hz. Ömer 13/634

Hz. Osman 23/644

Hz. Ali 35/656

Hz. Hasan40-41/661-661

Yararlanılan Kaynaklar

- Apak, A. (2007). **Anahatlarıyla İslâm Tarihi II: (Hulefâ-i Râşidîn Dönemi)**, İstanbul.
- Bakır, A. (2004). **Hız. Ali ve Dönemi**, Ankara.
- Belâziürî, (1996). **Ensâbu'l-Eşrâf**, nşr.: Süheyl Zekkâr-Riyâd Ziriklî, Beyrut.
- Demircan, A. (1996/a). **Hâricîlerin Siyasî Faaliyetleri**, İstanbul.
- Demircan, A. (1996/b). **İslâm Tarihinin İlk Asrında İktidar Mücadelesi**, İstanbul.
- Demircan, A. (2010). **Ali-Muâviye Kavgası**, İstanbul.
- Fığlalı, E. R. (1996). **İmam Ali**, Ankara.
- Fığlalı, E. R. (1989). "Ali", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, II, İstanbul.
- Fığlalı, E. R. (1993). "Cemel Vak'ası", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, VII, İstanbul.
- Fığlalı, E. R. (1997/a). "Hâricîler", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, XVI, İstanbul.
- Fığlalı, E. R. (1997/b). "Hasan", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, XVI, İstanbul.
- Nasr b. Muzâhim el-Minkarî (1962). **Vak'atu Sıffîn**, nşr.: A. M. Hârûn, Kahire.
- Nehcü'l-Belâğa** (2007), Derleyen: eş-Şerif er-Radî, Çev.: A. Demircan, İstanbul.
- Taberî, (ts.). **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk**, nşr.: Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, Beyrut.
- Yiğit, İ. (2009). "Sıffîn Savaşı", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, XXXVII, İstanbul.